

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

แผนงานการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง:
กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
(The Cultural Tourism Management in Mid Northeastern:
Case Study Khon Kaen Province and Mahasarakham Province)

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ

เมษายน 2560

เลขที่สัญญา RDG5750077

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

แผนงานวิจัย

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง:
กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

คณะผู้วิจัย

- รศ.ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ
- อาจารย์กรรณิการ์ สุพิชญ์

สังกัด

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ชุดโครงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง:
กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย วช. สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่องนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องจากผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากคณะผู้ร่วมทำงานวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ อาจารย์กรรณิการ์ สุพิชญ์ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้ร่วมทำงานทั้งเก็บข้อมูล ให้ข้อเสนอแนะ ตรวจสอบความบกพร่องแก้ไขประเด็นการวิจัยต่างๆ ร่วมกันเป็นอย่างดี ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์ และอาจารย์วรรณา คำปวนบุตร คณะวิจัยในชุดโครงการเดียวกันที่ได้ร่วมทำงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อคิดเห็น และให้คำแนะนำต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและปรับปรุงการวิจัยให้มีความชัดเจนถูกต้องยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชาติ มณีโชติ ผู้เชี่ยวชาญประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และรองศาสตราจารย์ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่กรุณาให้คำแนะนำ ชี้แนะ และให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัยในครั้งนี้ โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการวิจัยทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบริบทของจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์กับการท่องเที่ยว อีกทั้งยังได้กรุณาให้ยืมหนังสือที่เป็นประโยชน์ต่อการเขียนงานวิจัยในครั้งนี้ด้วยเช่นกัน

ผู้วิจัยขอขอบคุณพี่ๆ น้องๆ เจ้าหน้าที่ประจำสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่คอยช่วยเหลือ และให้กำลังใจในการทำงานวิจัยในชุดโครงการนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้นำชุมชนและประชาชนทุกภาคส่วนในพื้นที่ศึกษาทั้ง 2 จังหวัดที่ได้กรุณาร่วมทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม และช่วยให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ต่างๆ เป็นอย่างดี

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ในองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้ประกอบการในชุมชนและผู้ดูแลพื้นที่ในเขตปฏิบัติการวิจัยในครั้งนี้ อาทิ ท้องเที่ยวและกีฬาจังหวัดขอนแก่น ท้องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพนเพ็ก นายกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ เป็นต้น

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่สำนักงานประสานงานโครงการวิจัยอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทุกท่านที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ปรีกษา และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของการวิจัยตั้งแต่เริ่มโครงการมาโดยตลอด

คณะผู้วิจัย

2560

บทสรุปผู้บริหาร (Executive Summary)

การดำเนินการแผนงานวิจัยเรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” มีวัตถุประสงค์หลักของการวิจัย ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม และ 3) เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยได้ดำเนินการวิจัยภายใต้กรอบการวิจัย

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ในพื้นที่อีสานตอนกลาง และถูกจัดอยู่ในกลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์” ซึ่งเป็นการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวและการสร้างศักยภาพทางการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนจำเป็นต้องมีการสร้างพันธมิตรหรือเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน ดังกรณีพื้นที่อีสานตอนกลางซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดใน 4 จังหวัด คือ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด โดยมีการตั้งชื่อกลุ่มจังหวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวว่า “ร้อยแก่นสารสินธุ์”

ในกรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากมาย อาทิ การท่องเที่ยวศาสนสถาน การท่องเที่ยวโบราณสถาน การท่องเที่ยววัดและสถานที่ปฏิบัติธรรม การท่องเที่ยวหมู่บ้านหัตถกรรมและผ้าทอผ้า การท่องเที่ยวศูนย์เรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยวประเพณีและเทศกาลต่างๆ เป็นต้น ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของ 2 จังหวัดนี้มีความโดดเด่นและมีลักษณะเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามจากสถานการณ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ 2 จังหวัดนี้พบว่ายังไม่ประสบความสำเร็จมากนัก และไม่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวชม หรือบางครั้งนักท่องเที่ยวก็มักนิยมเดินทางมาในช่วงเทศกาลใดหรือช่วงประเพณีใดประเพณีหนึ่งเท่านั้น อาทิ ประเพณีสงกรานต์ถนนข้าวเหนียว ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาค้นคว้าให้เห็นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัดว่ามียังไงบ้าง เพื่อจะได้ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่นี้ต่อไป

แผนการวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มุ่งเน้นที่จะศึกษาในประเด็นหลักๆ ดังนี้ 1) องค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 2) การจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 3) การพัฒนาเส้นทางการคมนาคมและสาธารณูปโภคเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 4) ศักยภาพของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 5) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ 6) ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในแผนดำเนินการวิจัยในโครงการเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้นำวิธีวิทยาการวิจัยที่หลากหลายมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อสร้างจิตสำนึกและก่อให้เกิดความร่วมมือของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการเข้ามาบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยกับผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนและเป็นจริง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวในชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประกอบไปด้วยชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การดำเนินแผนงานในโครงการวิจัยนี้ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากทีมคณะผู้วิจัยร่วมกันศึกษาเพื่อให้บริการอุปมาที่วางไว้ ซึ่งประกอบไปด้วยโครงการย่อย 3 โครงการ ได้แก่

ลำดับ	โครงการวิจัย	หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน
1	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	วรรณภา คำปนบุตร	คณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	ฉลอง พันธุ์จันทร์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3	การจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	ปฐม หงษ์สุวรรณ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ นำเสนอให้เห็นประเด็นการจัดการการท่องเที่ยวในระดับการเชื่อมโยงของจังหวัดทั้งสองที่สำคัญใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1) นำเสนอให้เห็นภาพของสภาพแวดล้อมทั่วไปทางภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต และประเพณีวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม อันเป็นข้อมูลสำคัญทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสองจังหวัดที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพสูงที่จะสามารถต่อยอดนำไปสู่การพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งดึงดูดกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งจากภายในพื้นที่ภาคอีสานและภายนอกพื้นที่ภาคอีสานได้ ซึ่งมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน โดยให้ชุมชนที่เป็นหน่วยงานหลักนั้นมีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิดเห็นต่อการธำรงรักษาอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้เป็น “จุดขาย” ของชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นฐานรากต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันจะช่วยต่อเติมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดให้ดำรงอยู่ได้ในสภาพการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนเป็นชี้ให้เห็น “จุดเริ่มต้น” ของระบบที่จะต้องมีการพัฒนาทางการท่องเที่ยวให้เกิดความสมบูรณ์และสร้างฐานความรู้ทางการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมั่นคงต่อไป

2) นำเสนอให้เห็นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคประชาชนและองค์กรพัฒนา ตลอดจนนักท่องเที่ยวผ่านการศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวและศักยภาพของแต่ละภาคเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

3) นำเสนอให้เห็นผลการศึกษาวิจัยและค้นคว้าของทีมนักวิจัยร่วมกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ระหว่างกันและกัน ปัญหาและข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้จึงทำให้มองเห็นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนทั้งในมุมมองกว้างและมุมมองลึกที่เกิดจากการนำเสนอจากโครงการวิจัยทั้ง 3 เรื่องดังกล่าวข้างต้น อันเป็นผลงานวิจัยที่มีลักษณะของการบูรณาการความรู้ทางการท่องเที่ยวและการจัดการทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถทำให้มองเห็นและเข้าใจในมุมมองวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ในประเด็นสำคัญและแง่มุมที่เป็นข้อคิดที่เชื่อมโยงกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในหลากหลายมุมมองของพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ท้ายสุด คณะทีมนักวิจัยในการดำเนินงานโครงการวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหวังว่า ผลการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์นี้จะช่วยจุดประกายและชี้แนะให้ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงสองจังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้แก่งคิดและมุมมองที่สะท้อนต่อการพัฒนาและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและยั่งยืน ทั้งในแง่ของเนื้อหาสาระ กระบวนการ ภาคี โดยเฉพาะภาคีในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของข้อมูลและแหล่งท่องเที่ยว ผลงานฉบับนี้จะช่วยให้มองเห็นแง่มุมของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีแง่มุมที่หลากหลายและรอบด้านมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นการนำเสนอให้เห็นแง่มุมของกรอบแนวคิด การมีแนวทางร่วมและเห็นกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างร่วมกันในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านต่อไป

การวิจัยในชุดโครงการนี้ทั้ง 3 โครงการ มีการใช้เครื่องมือที่หลากหลายเพื่อค้นหาคำตอบและข้อสรุปในกระบวนการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามในพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัด ซึ่งมีจำนวน 39 อำเภอ โดยมีจำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม โดยเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ผู้ดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยว โรงแรม โฮมสเตย์ ร้านขายของที่ระลึก ประชาชนในพื้นที่ เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ นักวิชาการ กลุ่มผู้ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว วัฒนธรรมจังหวัด ท่องเที่ยวจังหวัด กลุ่มอาชีพในชุมชน และเจ้าของกิจการต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวชุมชน

2) การสัมภาษณ์ นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน ผู้ประกอบการร้านค้าจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก ตัวแทนกลุ่มอาชีพ ตัวแทนกลุ่มประชาชนในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐในท้องถิ่น อาทิ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มนักวิชาการในท้องถิ่น นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว สำนักงานท่องเที่ยวจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เจ้าของโฮมสเตย์ ประธานกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ตัวแทนกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมสถาน พระภิกษุสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการด้านการให้ความรู้เชิงวัฒนธรรมด้านศาสนา นักประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรมท้องถิ่น กลุ่มแม่บ้านอาชีพทอผ้าพื้นเมือง

3) การประชุมภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยจัดประชุมโครงการละ 5 ครั้ง รวมจำนวนทั้ง 15 ครั้ง ซึ่งประกอบไปด้วยประชาชนในพื้นที่ ผู้จำหน่ายผลิตภัณฑ์ ตัวแทนภาครัฐ ภาคเอกชน ตัวแทนจากสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด มัคคุเทศก์ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด นายกองค์การบริหารส่วนตำบล นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา ตัวแทนนักท่องเที่ยว ผู้จัดโปรแกรมการท่องเที่ยวในชุมชน ตัวแทนกลุ่มอาชีพในชุมชน

ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมและจัดเก็บนำมาวิเคราะห์ศึกษาโดยการสังเคราะห์เพื่อหาคำตอบที่จะใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งและทำให้มองเห็นเข้าใจถึงแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่นเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งใน

การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดความยั่งยืนโดยเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระหว่างจังหวัดทั้งสองจังหวัดร่วมกัน

ผลการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ากลุ่มอีสานตอนกลางมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย ซึ่งแต่ละแหล่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตวัฒนธรรม ศิลปะและประเพณีของแต่ละพื้นที่นั้นๆ ได้อย่างเด่นชัด รวมทั้งยังแสดงให้เห็นการสร้างสรรค์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นได้เช่นกัน ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งแต่ละชุมชนควรได้รับการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาให้มีศักยภาพเพื่อรองรับการท่องเที่ยวให้มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการและพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่เกิดความตระหนักรู้และมองเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่จะก่อให้เกิดรายได้และการสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ ตลอดจนเป็นการปลูกจิตสำนึกเชิงอนุรักษ์ การดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง ด้วยการทำกิจกรรมอันหลากหลาย อาทิ การประชุมเวทีประชาคมหารือเพื่อรับรู้ความต้องการ ปัญหา และทัศนคติของชุมชนที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว รวมทั้งจะได้มองเห็นและสามารถกำหนดทิศทางและแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกันได้ โดยให้ประชาชนในชุมชนร่วมเสนอความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและการพัฒนา เป็นต้น

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

สำหรับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ การสนใจทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยว การได้รับการชักชวนจากบุคคลหรือหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนหรือผู้นำชุมชน ประโยชน์ที่จะได้รับการท่องเที่ยว การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ด้านการท่องเที่ยว ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (อาชีพ และรายได้) ปัจจัยด้านวัฒนธรรมประเพณี (ข้าววัด ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม แสวงบุญ ไหว้พระธาตุ พระศักดิ์สิทธิ์) ซึ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการเข้ามามีส่วนร่วมและวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นทั้งสิ้น ทั้งนี้ประชาชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีระดับการมี “ส่วนร่วมน้อย” ในด้านการวางแผนและพัฒนาทางการท่องเที่ยว โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด คือ “การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐด้านการท่องเที่ยว” และน้อยที่สุด คือ “ทัศนคติที่มีต่อการท่องเที่ยว” ด้วยเหตุนี้ จึงควรมีการส่งเสริมให้ภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเข้าใจ และมองเห็นความสำคัญและตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งควรมีการปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวและปลูกฝังสร้างจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนของตนเองด้วย

ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในแง่ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าสองจังหวัดนี้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง และเป็นพื้นที่ราบเสียส่วนใหญ่ มีลำน้ำสายหลักสำคัญของภูมิภาคไหลผ่าน คือ ลำน้ำเสียว และลำน้ำชี ซึ่งก่อให้เกิดวิถีชีวิตชุมชนแบบชาวนาอีสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่อีกแห่งหนึ่งของภูมิภาค โดยเฉพาะศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม หัตถกรรมต่างๆ ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาเป็นเวลาช้านาน เช่น พระธาตุขามแก่น พระธาตุหนองวาง สิมโบราณ จังหวัดขอนแก่น พระธาตุนาดูน พระยืนกัณทริขัยสมัยทวารวดี กู่และสิม

โบราณ จังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้ ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมอีสาน รวมทั้งศิลปะและหัตถกรรมพื้นเมือง เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้ามัดหมี่ เครื่องจักสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีลวดลายสีสันโดดเด่น รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เป็นเรื่องของศาสนาและประเพณีปฏิบัติธรรม ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม สามารถจำแนกออกเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทวัดมากที่สุดจำนวน 51 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน ศาสนวัตถุ สถานที่ปฏิบัติธรรม จำนวน 44 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทชุมชนโบราณ แหล่งโบราณคดี พิพิธภัณฑ์ สัตว์ดึกดำบรรพ์ จำนวน 27 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสวนสาธารณะ จำนวน 27 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต เช่น หมู่บ้านทอผ้า สภาพวิถีชีวิตในชุมชนชนบทแบบอีสาน จำนวน 15 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประเพณี งานเทศกาล จำนวน 10 ประเพณี ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสินค้าพื้นเมือง สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และแหล่งหัตถกรรมพื้นบ้าน จำนวน 9 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน จำนวน 5 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศูนย์วัฒนธรรม จำนวน 4 แห่ง และทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสถานศึกษาอื่นๆ จำนวน 4 แห่ง ทั้งนี้ จำนวนแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่าส่วนใหญ่มีปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นมากกว่าจังหวัดมหาสารคาม คือ จังหวัดขอนแก่นมีจำนวนแหล่งท่องเที่ยวจำนวนทั้งสิ้น 131 แหล่ง ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำนวนทั้งสิ้น 79 แหล่ง

ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง

ในด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง พบว่ากลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ประกอบด้วย ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และร้อยเอ็ด เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองรองรับการเป็นศูนย์กลางการค้าบริการ และการลงทุนของภาค การท่องเที่ยวในพื้นที่ส่วนมากเป็นการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีการกำหนดนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว พัฒนาเครือข่ายอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพื่อเชื่อมโยงการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องเพิ่มขึ้น

จังหวัดขอนแก่นมีนโยบายด้านการท่องเที่ยว ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว โดยการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเดิม พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ เพื่อยกระดับคุณภาพและมาตรฐานเตรียมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเชิงเกษตร เชิงสุขภาพ ตลาดประชุมประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การบริหารจัดการประชุมสัมมนาและบริการการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ โดยสร้างโครงข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว ส่วนจังหวัดมหาสารคามมีนโยบายด้านการท่องเที่ยว ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เติบโตและยั่งยืน โดยการประชาสัมพันธ์เชิงรุก เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารการท่องเที่ยวเพื่อสร้างภาพลักษณ์ของจังหวัด การพัฒนาเครือข่ายผู้ประกอบการในจังหวัดและภูมิภาค ร่วมกับภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มความเข้มแข็ง และการสร้างธุรกิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยให้ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐเอกชน และสถานศึกษาต่างๆ ร่วมมือกันส่งเสริมการท่องเที่ยว ตามนโยบายของรัฐบาลและยุทธศาสตร์ของจังหวัด โดยการให้งบประมาณจากจังหวัด เพื่อปรับปรุง พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี พร้อมทั้งมีการยกระดับและพัฒนาองค์กรผู้ผลิตสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) ควบคู่กันไปกับการให้บริการนักท่องเที่ยว จึงก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ และรายได้ให้แก่ชุมชน

ปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในแง่ปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่า

1) ปัจจัยทางการเมืองและนโยบายภาครัฐที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม สืบเนื่องมาจากมติรัฐบาลที่ให้การท่องเที่ยวเป็นวาระแห่งชาติ ที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ผนวกกับผลวิเคราะห์จากผังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีพ.ศ.2600 กำหนดให้จังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์กลางในการบริหาร การบริการด้านการท่องเที่ยว โดยต้องเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง จากข้อตกลงความร่วมมือ GMS IMT – GT ACMECS และ BIMSTEC ผ่านทางเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก – ตะวันออก (EWEC) และเหนือ – ใต้ (EWEC) ซึ่งมีแนวโน้มว่าปริมาณนักท่องเที่ยวในอนาคตจะเพิ่มจำนวนขึ้น และแนวโน้มการท่องเที่ยวเพื่อเกิดการเรียนรู้ วัฒนธรรมข้ามชาติจะเริ่มขึ้น ดังนั้นจังหวัดมหาสารคามในฐานะจังหวัดที่มีความสำคัญรองจากขอนแก่นซึ่งมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวที่พร้อมทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม จะต้องพัฒนาศักยภาพจากทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวตามนโยบายรัฐบาล

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจและการแข่งขันที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าในกลุ่มประเทศอาเซียนนั้น มีการแข่งขันเพื่อแย่งชิงในตลาดการท่องเที่ยว ทั้งนี้ประเทศไทยมีจุดดึงดูดใจที่เป็นเอกลักษณ์ มีความน่าเชื่อถือด้านการท่องเที่ยวและการบริการในระดับนานาชาติ มีการลงทุนของภาคเอกชนในภาคบริการอยู่ในระดับสูงเป็นรองเพียงประเทศสิงคโปร์ อย่างไรก็ตามการเปิดเสรีตลาดแรงงาน ทำให้ประเทศไทยเสียเปรียบเนื่องจากทักษะทางภาษาของบุคลากรไทยค่อนข้างต่ำ แม้กระนั้นก็ตามในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นทั้งจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามยังคงมีนโยบายจากภาครัฐที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงชุมชน และการให้ความสำคัญของรัฐที่มีต่อการพัฒนาชุมชน แต่ในระดับภูมิภาค ระดับท้องถิ่นการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติยังคงเป็นปัญหาสำคัญ ถึงแม้ว่าจะมีการขยายตัวเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวแล้วก็ตาม

3) ปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าโดยภาพรวมประเทศไทยยังคงมีภาพลักษณ์ด้านลบเรื่องความปลอดภัย การเอาเปรียบนักท่องเที่ยว โรคเอดส์ ฯลฯ แต่เนื่องจากประเทศไทยมีโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับรองนักท่องเที่ยว ดังนั้นกระแสความนิยมการท่องเที่ยวทางเลือกและการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะทาง เช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ฯลฯ มีแนวโน้มการขยายตัวเป็นโอกาสให้ประเทศไทยสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเฉพาะทางในอนาคต อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาที่ผ่านมาปัญหาก็ทั้งสองจังหวัดประสบคือเหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง ส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวลดลง ความเจริญเติบโตของอารยธรรมตะวันตกส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเสื่อมลงคนในชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจในการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวส่งผลให้ สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้รับผลกระทบทางการท่องเที่ยวทำให้เกิดความเสื่อมโทรม

4) ปัจจัยทางเทคโนโลยีที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นผลเนื่องมาจากปัญหาระดับชาติเรื่องโครงข่ายเส้นทางคมนาคม และระบบเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระหว่างเมืองหลักและเมืองรอง การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสร้างคุณค่าให้ตัวสินค้า และเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนั้นการแข่งขันเพื่อเป็นศูนย์กลางการคมนาคมในภูมิภาคอาเซียนทำให้ความได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ของไทยลดลง อย่างไรก็ตามในระดับภูมิภาคจังหวัดขอนแก่นได้มีการพัฒนาเรื่องโครงข่ายคมนาคมเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ในส่วนเส้นทางเข้าถึงแหล่ง

ท่องเที่ยวหลายแห่งยังไม่มีความสะดวก ในขณะที่แนวโน้มการท่องเที่ยวที่มีเน้นเรื่องการเรียนรู้มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น

5) ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าในระดับชาตินั้นทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี และความมีอัตลักษณ์ของคนไทยเป็นจุดแข็งสำคัญของประเทศ แต่ขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวยังเป็นปัญหาของแหล่งท่องเที่ยวในประเทศ ภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกรวมถึงโรคระบาดส่งผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว ในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นทั้งจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อีกทั้งแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์ ที่เป็นที่ยอมรับและมีชื่อเสียงทั้งในหมู่คนไทยและชาวต่างชาติ การอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นยังคงมีอยู่และมีการพยายามส่งเสริมให้เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ

การจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในด้านการจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวทั้งทางด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว ปัญหาผลกระทบทางการท่องเที่ยว ศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ตลอดจนสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ความสวยงาม ความสะอาดต่อการท่องเที่ยว รวมทั้งการบริการด้านต่างๆ ซึ่งต้องมีความสอดคล้องกับแนวทางที่ต้องการจะพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นๆ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การจัดการและการส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวนั้นอาจพิจารณาในหลากหลายมิติ ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว ผลกระทบทางการท่องเที่ยว ความสามารถทางการรองรับ สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ภูมิทัศน์และสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยว เส้นทางทางการท่องเที่ยว พื้นที่ตามวัตถุประสงค์ทางการท่องเที่ยว กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ความปลอดภัยทางการท่องเที่ยว การพัฒนาองค์กรทางการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งจะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับตลาดทางการท่องเที่ยวด้วย จากการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์และการจัดเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคเครือข่ายการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีแนวทางและข้อเสนอแนะที่ควรดำเนินการเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการวางแผนและพัฒนาการท่องเที่ยววัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

1. ควรกำหนดบทบาทหน้าที่การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ชุมชนท้องถิ่นจะได้รับเป็นสำคัญ รวมทั้งการคำนึงถึงหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตวัฒนธรรม ที่เป็นไปในเชิงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ตลอดจนการเคารพในสิทธิของชุมชน และเสรีภาพต่างๆ ที่ชุมชนสามารถจัดกระทำได้บนฐานของหลักศีลธรรม และจริยธรรมอันดีงาม

2. ควรเน้นการท่องเที่ยวที่ให้ความตระหนักรู้ในเชิงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม เน้นการสร้างจิตสำนึกที่ตีความต่อคุณค่าวิถีชีวิตวัฒนธรรมในสังคมชนบท การเสริมสร้างปัญญา การเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม สังคม ประเพณี วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น

3. ควรมีการศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวเพื่อจัดทำแผนการดำเนินงานการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่น หรือจัดทำแผนการตลาด แผนการประชาสัมพันธ์ในเชิงรุก ซึ่งเป็นวิธีการวางแผนดำเนินงานให้เกิดความสอดคล้องกัน โดยพิจารณาถึงศักยภาพและความพร้อมในด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น

4. ควรมีการจัดการดำเนินการร่วมกันคือ กลุ่มเชื่อมโยงด้านพื้นที่ กลุ่มเชื่อมโยงในรูปแบบของรายการท่องเที่ยว กลุ่มเชื่อมโยงในธุรกิจการท่องเที่ยว และกลุ่มสินค้าสร้างสรรค์ใหม่

5. ควรมีการจัดการด้านการอนุรักษ์ พื้นที่ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามให้เกิดความยั่งยืน นอกจากเจ้าของพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดการแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกลุ่มภาคีเครือข่ายทางการท่องเที่ยวชุมชนทั้งสองจังหวัดควรสร้างความร่วมมือและเป็นพันธมิตรในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียจะต้องร่วมดำเนินการและออกแบบการจัดการด้วย

6. ควรให้สถาบันการศึกษา นักวิชาการมีบทบาทต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยให้คำปรึกษาต่อการจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนและจังหวัดอย่างถูกต้องและเหมาะสม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนโดยมุ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยว ทั้งในแง่ของการวางแผนและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาวิจัยในชุดโครงการที่มีงานวิจัยย่อย 3 โครงการ พบว่าการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนช่วยทำให้การกำหนดวางแผนและการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนมีทิศทางที่เหมาะสม ถูกต้องตามเจตนารมณ์ของเจ้าของพื้นที่ มีการกระจายรายได้ที่เหมาะสมก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนท้องถิ่น และเป็นไปตามความต้องการของคนในพื้นที่ โดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ดังนี้

1. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและประเด็นปัญหาเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงประชาชน จะได้รับรู้ถึงความต้องการของประชาชน ทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริง จัดประชุม รับฟังข้อเสนอแนะ ความคิดเห็น แนวทางการแก้ไขปรับปรุง ตลอดจนแนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือประสานงานกันให้มากขึ้น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล มีการประชาสัมพันธ์แนะนำผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ หอกระจายข่าว เสียงตามสายในชุมชน ตลอดจนเชิญชวนหน่วยงานอื่นๆ เข้ามาร่วมดำเนินงานวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

2. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การศึกษาแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อจะได้รู้จัก และทราบข้อมูลแหล่งเที่ยวนั้นๆ ช่วยในการวางแผน มีการประชุมหารือในการดำเนินงานวางแผนและพัฒนาทางการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งในแง่การอบรมให้ความรู้ การจัดประชุม การวางแผน การเสนอโครงการพัฒนา การปลูกฝังให้คนในชุมชนคิดและผลิตสินค้า เช่น อาหาร ผ้าทอ งานฝีมือ และสร้างสรรค์งานต่างๆ เพื่อดึงดูดลูกค้าให้เข้ามาเที่ยวชม และที่สำคัญรัฐควรให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเพิ่มเติม

3. แนวทางการจัดการและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน ได้แก่ การรับฟังความคิดเห็นของลูกบ้านหรือคนในชุมชน มีผู้รับฟังความคิดเห็นต่างๆ

4. แนวทางการจัดการและพัฒนาส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ ร่วมมือกันพัฒนา ไม่ทำลายทรัพยากรทางการท่องเที่ยว มีการต้อนรับและดูแลหมู่บ้านประชุมคนในชุมชนเพื่อให้ทราบถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ สร้างงานในชุมชน เช่น การทอผ้า การจักสาน การปลูกข้าว การย้อมผ้า โดยมีการประสานงานความร่วมมือกันกับผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน

5. แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ดีขึ้น ทั้งในด้านคุณภาพ ปริมาณ และการบริการ ตามองค์ประกอบดังนี้ 1) แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ดีขึ้น มีการช่วยกันรักษาธรรมชาติและวัฒนธรรม เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงาม ช่วยกันบำรุงรักษาสถานที่แหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพดี 2) การเข้าถึง ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การศึกษาดูงาน เพื่อการเข้าถึงปัญหาของภาคประชาชน มีการปรับปรุงระบบโครงสร้างพื้นฐาน อาทิ น้ำประปา ถนน ระบบแสงสว่าง มีการคมนาคมที่สะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย มีป้ายบอกทางที่มองเห็นได้ชัดเจนและมีการส่งเสริมการโฆษณาในหลายๆ ด้าน 3) สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ด้านยวดยานพาหนะ ด้านความปลอดภัย ควรมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำดูแล และให้ข้อมูลต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมและสาธารณูปโภคเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในแง่การพัฒนาเส้นทางคมนาคมและสาธารณูปโภคเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าเส้นทางคมนาคมถือเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนไปในทิศทางที่ดีขึ้นหรือพัฒนาขึ้น เพราะการคมนาคมที่สะดวก ปลอดภัย และง่ายต่อการเดินทางของนักท่องเที่ยวก็จะทำให้เกิดแรงจูงใจแก่นักท่องเที่ยวได้อีกประการหนึ่ง นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวที่มีระบบสาธารณูปโภคที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างเพียงพอก็เป็นจุดดึงดูดได้เช่นกัน สำหรับการเดินทางไปยังจังหวัดขอนแก่นสามารถเดินทางไปได้ทั้งทางราง ทางบก และทางอากาศ ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามเดินทางได้เฉพาะทางบกเท่านั้น ซึ่งการเดินทางสำหรับจังหวัดขอนแก่นนั้นมีความสะดวกสบาย เนื่องจากเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคที่มีโครงข่ายการคมนาคมระหว่างจังหวัด ภูมิภาค และส่วนกลางอย่างครบวงจร

ในด้านศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนั้น มีการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามระหว่างชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคามพบว่าควรมีการดำเนินการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนขึ้นระหว่าง 3 ชุมชนของจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม เนื่องจากจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นและมีชื่อเสียงทางด้านศาสนาระดับประเทศ ได้แก่ พระธาตุนาคู จังหวัดมหาสารคาม พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น อีกทั้งยังมีสถานปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง เช่น วัดโพธิ์บ้านโนนทันและศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวันมีแนวการปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน4(ยุบพอง) วัดป่าวิเวกธรรมวิทยารามมีแนวปฏิบัติสายหลวงปู่มั่น(พุทโธ) ศูนย์วิปัสสนาธรรมสุวรรณาสนตามแนวปฏิบัติของโกเอนก้า หากมีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนระหว่างชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดที่มีชื่อเสียงดังกล่าวข้างต้นแล้ว จะส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงเส้นทางปฏิบัติธรรม เส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชนทั้งสองจังหวัด

นอกจากนั้นการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสนิกชนขึ้นระหว่าง 3 ชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม จำเป็นต้องมีบุคลากรจากองค์กรหรือหน่วยงานดังต่อไปนี้ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสนิกชน ได้แก่

(1) **องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น** ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยให้มีบทบาทและหน้าที่ในการเป็นหน่วยงานสนับสนุนด้านงบประมาณ และจัดโครงการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้แก่กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสนิกชน

(2) **กลุ่มผู้นำชุมชน** ได้แก่ พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงผู้นำกลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มเยาวชน ให้เป็นแกนนำในการดำเนินงานของเครือข่ายการท่องเที่ยวยุทธศาสนิกชน

(3) **หน่วยงานรัฐ** ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด ให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้การสนับสนุนงบประมาณและองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ การพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานตามภารกิจของแต่ละหน่วยงาน และจัดทำโครงการทดสอบความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนทั้ง 3 แห่งของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ส่วนศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนา นั้น พบว่าศักยภาพ บทบาท หน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นมีการบริหารจัดการที่เป็นระบบโดยมีวิสัยทัศน์ ปรัชญา ปณิธาน พันธกิจ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และนโยบายที่ชัดเจน และสะท้อนให้เห็นศักยภาพในการบริหารจัดการผ่านพันธกิจ 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ทั้งเชิงรับและเชิงรุก ด้านสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านสาธารณสงเคราะห์ และในพื้นที่มีศักยภาพในด้านทรัพยากรทั้งด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีพื้นที่ในการศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาจากศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนธรรมและ ศาสนพิธีภายในวัด สื่อต่างๆ เช่น หนังสือธรรม ซีดีธรรม สถานีวิทยุ เว็บไซต์ เฟสบุ๊ค มีพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม และมีโครงการการอบรมวิปัสสนากรรมฐานและคุณธรรมจริยธรรมตลอดทั้งปี โดยจัดเป็นปฏิทินที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา รวมทั้งมีสมาคมเชิงจิตอาสาตั้งอยู่ภายในวัด ส่วนการบริหารจัดการของวัดโพธิ์ถูกออกแบบเป็นรูปแบบของคณะกรรมการทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสเข้ามาเป็นผู้ช่วยบริหารจัดการวัด และบางกิจกรรมก็มีการแต่งตั้งอนุกรรมการในการปฏิบัติงานเพื่อความคล่องตัวในการบริหารจัดการ และผลการวิจัยในครั้งนี้ทำให้เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมชุมชนโนนทัน (วัดโพธิ์ + บ้านโนนทัน) ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ เอกชน/ผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มอาชีพ/ชุมชน

สำหรับศักยภาพ บทบาท หน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากวัดขุนพรหมดารีไม่ปรากฏมีศาสนสถานที่เหมาะสม จึงไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาภายในวัด แต่มีศักยภาพที่โดดเด่น คือ ด้านวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีหลักสูตรการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน และการอบรมคุณธรรมจริยธรรมผ่าน “ศูนย์พุทธศีลธรรมระดับชุมชน” ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ระดับเยาวชน และระดับประชาชนทั่วไป ส่วนศักยภาพด้านพื้นที่นั้น วัดขุนพรหมดารีมีพื้นที่ที่สามารถรองรับผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้ 300-500 คนต่อครั้ง เพราะมีทั้งที่พัก ห้องน้ำและบุคลากรทั้งที่เป็นพระสงฆ์และผู้ทรงคุณวุฒิภายในเข้ามาช่วยเหลือในการอบรม ส่วนในด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนา นั้น มีวัดที่ตั้งอยู่ภายในพื้นที่ตำบลท่าสองคอนที่มีศักยภาพเพียงพอในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อทำบุญ ไหว้พระ ขอพรพระเกจิอาจารย์ และสมิ้อีสาน ประกอบด้วยวัดป่าสันติวันพันชาติ วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม วัดน้อยดวงสิทธิ์บุรพาราม วัดดงเค็งญาสิทธิ์ และวัดกุญชรวนาราม เฉพาะวัดขุนพรหมดารีมีรูปแบบการบริหารจัดการผ่านโครงสร้างคณะกรรมการใน

บริหารจัดการกิจกรรมภายในวัด เช่น กิจกรรมการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น ส่วนผลที่เกิดจากการวิจัย คือ คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมท่าสองคอน ซึ่งมีองค์ประกอบทั้งภาครัฐ เอกชน ผู้ประกอบการ กลุ่มอาชีพ ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์

ส่วนศักยภาพ บทบาท หน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่ จังหวัดมหาสารคาม กรณีพื้นที่พระธาตุนาดูน เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนที่กว้างและมีพื้นที่ครอบคลุมถึง 3 เขต การปกครอง คือ 1) อบต. กุสันตรัตน์ ซึ่งมีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญคือ กุสันตรัตน์ กุ๋นน้อย ศาลานางขาว พิพิธภัณฑกุสันตรัตน์ เป็นต้น 2) อบต.พระธาตุ มีพื้นที่ดูแลในการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญ คือ สิมอีสาน เป็นต้น และ 3) เทศบาลนาดูน ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระธาตุนาดูน และมีสถานที่สำคัญตั้งอยู่ภายในพื้นที่ คือ พิพิธภัณฑนครจำปาศรี พิพิธภัณฑอีสาน สวนวลัยรุกขเวช สถานปฏิบัติธรรม เป็นต้น พื้นที่นาดูนจึงมีความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนามากกว่าวิปัสสนากรรมฐาน เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุนาดูน ส่วนในการบริหารจัดการพื้นที่ และกิจกรรมที่ผ่านมา เป็นการบริหารจัดการโดยระบบราชการเป็นหลัก ซึ่งมีคำสั่งแต่งตั้งจากระดับจังหวัดทั้งฝ่ายราชการ และฝ่ายสงฆ์ในการดูแลกิจกรรมในพื้นที่พระธาตุนาดูน โดยเฉพาะงานเทศกาลนมัสการพระธาตุนาดูน ผลจากการวิจัยจึงทำให้เกิด คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมนครจำปาศรี ซึ่งมีองค์ประกอบทั้งภาครัฐ เอกชน ผู้ประกอบการ กลุ่มอาชีพ ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์

ในแง่ศักยภาพการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ในพื้นที่อีสานตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยจังหวัดขอนแก่นนั้นถือเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคเนื่องจากมีชุมทางที่เป็นศูนย์กลางของเส้นทางการเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดในภูมิภาค รวมถึงภาคอื่นๆ อาทิ ภาคเหนือ ภาคกลาง ตลอดจนมีเส้นทางหลักเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านอย่างเช่นประเทศลาวได้อย่างสะดวกสบาย ซึ่งสามารถเชื่อมต่อไปยังประเทศเวียดนามและจีนตอนใต้ได้อีกด้วย ด้วยเหตุที่วิถีวัฒนธรรมอีสานนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีความโดดเด่นทั้งทางด้านภาษา ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่บ่งบอกให้เห็นเอกลักษณ์ของชุมชนได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ผ้าทอพื้นเมืองดังเช่นผ้าไหม เป็นต้น อันเป็นที่มาของการสืบทอดส่งต่อภูมิปัญญาความรู้ให้อนุชนรุ่นหลังได้รักษาวิถีการทอผ้าเอาไว้มาจนถึงปัจจุบัน ด้วยมรดกภูมิปัญญาอันงดงามนี้ซึ่งถือเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี ในชุมชนหมู่บ้านอีสานหลายแห่งมีการทอผ้าอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน หลายหมู่บ้านมีหูกทอผ้าได้ถนัดของตนเอง หลายหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มอาชีพสตรีทอผ้าที่สร้างเอกลักษณ์เป็นจุดเด่นของตนเองขึ้นมา และหลายหมู่บ้านพยายามผลักดันส่งเสริมให้หมู่บ้านของตนเองกลายเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการทอผ้าสำหรับนักท่องเที่ยวผู้มาเยี่ยมชมเยือนด้วยเช่นกัน อันเป็นมูลเหตุที่ก่อให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานขึ้นมา อันมีลักษณะโดดเด่นและสร้างแรงดึงดูดใจให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศได้เป็นอย่างดี โดยผลการศึกษาในโครงการวิจัยนี้พบว่า แหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้

จังหวัดขอนแก่น มีจำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองหญ้าปล้อง บ้านหัวฝาย บ้านดอนข่า และบ้านเมืองเพี้ย จำแนกตามองค์ประกอบของลักษณะรูปแบบและวิถีการทอผ้าออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- 1) แหล่งท่องเที่ยววิถีทอผ้าย้อนสืธรรมชาติ ได้แก่ บ้านหนองหญ้าปล้อง อำเภอเมืองจตุรัส
- 2) แหล่งท่องเที่ยววิถีการทอผ้าไหมมัดหมี่ ได้แก่ บ้านหัวฝาย อำเภอชนบท
- 3) แหล่งท่องเที่ยววิถีหมู่บ้านทอผ้าโฮมสเตย์ ได้แก่ บ้านหัวฝาย อำเภอชนบท
- 4) แหล่งท่องเที่ยววิถีทอผ้าไหมลายโบราณ ได้แก่ บ้านเมืองเพี้ย อำเภอบ้านไผ่

จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านกำพี้ บ้านหนองหิน บ้านหนองเขื่อนช้าง และบ้านหนองบุญชู จำแนกตามองค์ประกอบของรูปแบบและวิธีการทอผ้าออกเป็น 4 กลุ่มเช่นกัน ได้แก่

- 1) แหล่งท่องเที่ยววิถีผ้าทอในโครงการพระราชดำริฯ และผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ได้แก่ บ้านกำพี้ อำเภอบรบือ
- 2) แหล่งท่องเที่ยวศูนย์จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ได้แก่ บ้านหนองเขื่อนช้าง อำเภอเมืองมหาสารคาม
- 3) แหล่งท่องเที่ยววิถีผ้าฝ้ายทอมือ ได้แก่ บ้านหนองหิน อำเภอเมืองมหาสารคาม
- 4) แหล่งท่องเที่ยววิถีผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณ ได้แก่ บ้านหนองบุญชู อำเภอเชียงยืน

ในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่าการท่องเที่ยวแหล่งหัตถกรรมและผ้าทอพื้นเมือง พบว่าจากการที่คณะผู้วิจัยและประชาชนในชุมชนได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องแนวทางการจัดการ การพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ทั้งในด้านการสืบค้นหาแหล่งเรียนรู้ ประวัติความเป็นมา และเนื้อหาของของกิจกรรมต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถใช้ส่งเสริมเป็นฐานของกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนได้ จึงได้จัดให้มีโครงการวิจัยในชุมชนเป้าหมาย 8 หมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่ทางการท่องเที่ยวในการปฏิบัติการวิจัยในครั้งนี้ โครงการนี้มีระยะเวลาการดำเนินงานตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ.2557-สิงหาคม พ.ศ. 2558 ซึ่งเป็นระยะเวลา 1 ปี

ในการวิจัยเรื่อง การจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยจำนวน 8 หมู่บ้านในพื้นที่ทั้งสองจังหวัดด้วยกัน ภายใต้การค้นหาข้อมูลทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการทอผ้าที่มีศักยภาพที่จะสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลทางการท่องเที่ยวได้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ของโครงการตามที่คาดหวังเอาไว้

จากการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานในโครงการวิจัยครั้งนี้ พบว่าเมื่อประเมินผลและวิเคราะห์การดำเนินการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตามขั้นตอนทั้งหมดของโครงการ ทั้งจากการสำรวจชุมชน การเก็บข้อมูลภาคสนาม การจัดเวทีเครือข่ายและภาคีชุมชน การประชุมเวทีประชาชน การสัมภาษณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม และการหารือหาข้อคำปรึกษาหารือร่วมกับชุมชน ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ ในโครงการนี้ ส่งผลดีต่อชุมชนในพื้นที่วิจัย โดยเฉพาะเมื่อคณะผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดความต้องการที่จะอนุรักษ์ อนุรักษ์รักษาข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองไว้ นำมาซึ่งความภาคภูมิใจที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเห็นได้ชัด อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน 3 ลักษณะ คือ

- 1) การเพิ่มความรู้สึภาคภูมิใจและความห่วงแหนต่อวิถีวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาการทอผ้าของชุมชนท้องถิ่น การพยายามอนุรักษ์ สืบทอด และรื้อฟื้นวิถีวัฒนธรรมเหล่านี้ก็เพื่อสร้างความรู้สึให้แก่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่ทําให้มองเห็นว่า “วัฒนธรรมสามารถแปลงให้กลายเป็นทุน” ได้ นั่นคือ การใช้วิถีวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนา เสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นและพัฒนาให้มีศักยภาพได้

2) เกิดการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมร่วมกัน ทั้งที่เป็นองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถนำมาส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

3) ทำให้เห็นแนวทางในการพัฒนาแนวทางการจัดการและพัฒนาในเชิงนโยบายต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่วางอยู่บนรากฐานของวิถีสังคมชุมชนท้องถิ่นและเป็นที่ชุมชนต้องการภายใต้การดำเนินงานของโครงการศึกษาแนวทางการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยทั้ง 8 ชุมชนที่สามารถพัฒนาและนำไปสู่การปฏิบัติการได้จริง

จากลักษณะของการจัดกิจกรรมดำเนินโครงการวิจัยที่ได้ดำเนินงานตามองค์ประกอบและแผนการจัดเก็บข้อมูลที่จะใช้เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงชุมชนที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยนั้นมีส่วนร่วมและมีความต้องการที่จะพัฒนา รักษา อนุรักษ์ สืบทอด และฟื้นฟูข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนของตนเองไว้นำนามาใช้ในเชิงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไปได้ ทั้งนี้หากชุมชนท้องถิ่นมีการประสานสัมพันธ์และร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

การท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน หมายถึงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความสนุกสนาน ความเพลิดเพลิน การทัศนศึกษา การสร้างสรรค์ การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยว ธุรกิจและการบริการในหมู่บ้านทอผ้าอีสาน และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยชุมชนหมู่บ้านที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับการทอผ้านั้นจะต้องเป็นหมู่บ้านที่มีกิจกรรมการทอผ้าในวิถีชีวิตประจำวัน เป็นกลุ่มอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นโดยใช้วิถีและภูมิปัญญาการทอผ้าที่สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน ทั้งนี้จากการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ภาคสนามสามารถจำแนกประเภทกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและ จังหวัดมหาสารคามออกได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ ได้แก่

1) กลุ่มหมู่บ้านทอผ้าที่เน้นการผลิตและการจำหน่าย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการจัดการแบบครบวงจร ทางด้านการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้วิถีการทอผ้าของชาวอีสาน ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง ชุมชนหมู่บ้านดอนข่า ชุมชนหมู่บ้านหัวฝาย โดยชุมชนเหล่านี้มีการพัฒนาและจัดกิจกรรมแหล่งเรียนรู้วิถีการทอผ้าเพื่อสร้างแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวได้มาเยี่ยมชม โดยมุ่งเน้นการมีกิจกรรมอันหลากหลาย มีการจัดการฐานเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าโดยชุมชนให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ อาทิ ฐานการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ฐานการปั่นด้าย ฐานการทอผ้า ฐานการแปรรูป และฐานการจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึก นอกจากนี้กลุ่มหมู่บ้านในกลุ่มนี้ยังมีการดำเนินการที่มีรูปแบบชัดเจน มีกลุ่มที่เน้นสร้างภาพลักษณ์ให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ มีการดำเนินงานโดยชุมชนในเรื่องการพัฒนาและจัดการแหล่งทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการทอผ้าในชุมชน อาทิ มีกลุ่มประชาสัมพันธ์และแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า มีกลุ่มจัดจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ มีกลุ่มสาธิตและแสดงกรรมวิธีการผลิตผ้าทอพื้นบ้าน และมีกลุ่มดำเนินประสานกิจกรรมอื่นๆ เป็นต้น

2) กลุ่มหมู่บ้านทอผ้าที่เน้นการผลิต เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีการดำเนินงานโดยกลุ่มสตรีทอผ้าในชุมชนที่เกิดจากพื้นฐานการผลิตผ้าทอในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งอดีตเคยผลิตเพื่อใช้แล้วต่อมาก็มีการพัฒนาการผลิตเพื่อจำหน่ายภายในชุมชนหมู่บ้านเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านเมืองเพี้ย ชุมชนหมู่บ้านกำพี้ และชุมชนหมู่บ้านหนองบุญชู โดยชุมชนเหล่านี้จะมีการจัดการด้านการผลิตสินค้าผ้าทอเป็นหลัก กล่าวคือ มีการ

ดำเนินการโดยมีฐานการผลิตตั้งแต่กระบวนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การขึ้นด้ายขึ้นไหมให้เป็นเส้นใย มีการทอผ้าแบบพื้นเมือง และมีการจัดจำหน่ายภายในหมู่บ้าน โดยไม่มีศูนย์จำหน่ายที่เป็นรูปธรรม หากแต่เป็นการจำหน่ายภายในบ้านของสมาชิกกลุ่มเท่านั้น อีกทั้งยังไม่มุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนากลุ่มให้มีการดำเนินงานเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าเหมือนกับกลุ่มแรก ไม่มีการดำเนินงานในเรื่องการจัดการฐานการเรียนรู้ โดยมุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายภายในชุมชนและนำไปจำหน่ายภายนอกชุมชนเมื่อมีเทศกาลหรืองานแสดงสินค้าต่างๆ เป็นหลัก

3) กลุ่มหมู่บ้านทอผ้าที่เน้นการจำหน่าย เป็นหมู่บ้านที่มีการจัดตั้งศูนย์จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าทอในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ มีตัวอาคารที่เป็นแหล่งจำหน่ายที่เป็นที่รู้จักกันในชุมชนและพื้นที่ภายนอก มีการจัดวางสินค้าหลากหลายประเภท ทั้งที่ผลิตขึ้นเองภายในชุมชนและที่นำมาจากชุมชนที่เป็นเครือข่าย โดยสินค้าส่วนใหญ่มีทั้งที่เป็นผ้าทอที่ยังไม่ได้แปรรูป และสินค้าผ้าทอที่ถูกแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ แล้ว อาทิ เสื้อ กระโปรง กางเกง กระเป๋า หมอน สินค้าที่ระลึกอื่นๆ เป็นต้น โดยชุมชนไม่ได้เป็นแหล่งผลิต กล่าวคือ ไม่ได้ผลิตเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายเอง ไม่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีกิจกรรมการทอผ้าเป็นเพียงการสาธิตเท่านั้น หรือมุ่งเน้นการทอผ้าเพื่อจำหน่ายไว้ในศูนย์จำหน่ายสินค้าของชุมชนเพียงอย่างเดียว ชุมชนที่เป็นกลุ่มหมู่บ้านในลักษณะนี้ ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านหนองหิน และชุมชนหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง

จากประเภทของกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าหมู่บ้านทอผ้าเหล่านี้มีองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ได้แก่

1) องค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่นๆ อาทิ แหล่งท่องเที่ยวเชิงศิลปะและวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ได้แก่ บ้านพักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งมีชุมชนหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง ชุมชนหมู่บ้านดอนข่า และชุมชนหมู่บ้านหัวฝาย ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ที่มีการจัดการเรื่องโฮมสเตย์เข้ามาเสริมในเรื่องการพัฒนาแหล่งเรียนรู้หมู่บ้านทอผ้าอีสาน เป็นเหตุผลที่ทำให้ชุมชนทั้ง 3 แห่งเป็นที่รู้จักกันในแวดวงการท่องเที่ยวที่กว้างขวางมากขึ้น อีกทั้งยังมีกิจกรรมอื่นๆ ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนด้วย ได้แก่ การตักบาตรข้าวเหนียว การเรียนรู้การย้อมสีธรรมชาติ การเรียนรู้การทอผ้าไหมมัดหมี่ การเรียนรู้การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การเรียนรู้การทำอาหารพื้นบ้านอีสาน นอกเหนือจากนี้ยังเป็นชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวข้างเคียงที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงด้วย เช่น ศาลาไหมไทย หมู่บ้านเต่า อุทยานกล้วยไม้ช้างกะ สิมโบราณวัดสระทองบ้านบัว จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

2) องค์ประกอบด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ที่พัก โฮมสเตย์ ร้านค้า ร้านอาหาร และร้านจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก การเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีหลายช่องทาง ทั้งรถยนต์ส่วนตัว เครื่องบินโดยลงที่สนามบินจังหวัดขอนแก่น รถทัวร์ที่สามารถลงในตัวจังหวัดทั้งสองจังหวัดได้ แล้วมีบริการรถแท็กซี่และรถเหมาเพื่อเดินทางไปยังหมู่บ้านทอผ้านั้นๆ ได้เช่นกัน ทั้งนี้การเดินทางในชุมชนหมู่บ้านสามารถเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวจะสะดวกที่สุด สภาพถนนโดยส่วนใหญ่ของทุกหมู่บ้านเป็นถนนลาดยางซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ถนนลาดยางที่อยู่ในสภาพดียกเว้นชุมชนหมู่บ้านหนองบุญชู จังหวัดมหาสารคามที่ยังไม่ดีขึ้น เพราะหมู่บ้านแยกออกไปจากถนนเส้นหลักอีกประมาณ 5 กิโลเมตร ถนนตามหมู่บ้านมีสภาพเป็นหลุมเป็นบ่ออยู่บ้างในบางจุด และมีเส้นทางวกวนจะต้องให้ผู้ชำนาญทางหรือต้องแวะถามทาง เนื่องจากไม่มีป้ายทางบอกทางชัดเจน การท่องเที่ยวตามเส้นทางหลักๆ โดยใช้ถนนทางหลวงเพื่อเชื่อมโยงนักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านทอผ้าหนึ่งที่อยู่ใกล้เคียง ได้แก่ การชมและแวะซื้อผ้าสีย้อมธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้อง การชมและแวะซื้อผ้าไหมมัดหมี่และสินค้าผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมบ้านหัวฝายและบ้านดอนข่า จังหวัดขอนแก่น การเลือกซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์

ผ้าทอพื้นเมืองบ้านหนองเขื่อนช้าง การชมการสาธิตและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เสื้อกบ้านแพง จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

3) องค์ประกอบด้านการตลาดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้าไปเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสานในชุมชนต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เข้าไปแวะเวียนเลือกชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าของที่ระลึกเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่ต้องการเข้ามาเรียนรู้แหล่งภูมิปัญญาการท่องเที่ยวก็จะมีเข้ามาพักในลักษณะแบบโฮมสเตย์ของชุมชนที่มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบนี้ด้วย โดยเฉพาะในชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ชุมชนบ้านดอนข่า ด้วยเหตุนี้จึงมีการส่งเสริมด้านการตลาดการท่องเที่ยวที่มีหลายรูปแบบเพิ่มขึ้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบลและหน่วยงานการท่องเที่ยวจังหวัด โดยได้นำเอาวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นของชาวอีสานเข้ามาใช้ในการส่งเสริมด้านการตลาดการท่องเที่ยวอีกด้วย

จากลักษณะขององค์ประกอบข้างต้นพบว่า หมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่ครบถ้วนปรากฏเฉพาะในชุมชนหมู่บ้านในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่นเป็นหลักเท่านั้น แต่จังหวัดมหาสารคามนั้นมุ่งเน้นในเรื่องการผลิตเป็นสำคัญและยังไม่เน้นหรือให้ความสำคัญกับระบบการจัดการเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างสมบูรณ์มากนัก สำหรับกรณีของชุมชนหมู่บ้านที่มีการพัฒนารูปแบบการจัดการหมู่บ้านทอผ้าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างครบถ้วนพบว่า เป็นแหล่งที่มีศักยภาพตามหลักการท่องเที่ยวไทย (2529) ซึ่งมี 2 ส่วนหลักๆ ได้แก่ 1) มีสิ่งดึงดูดใจประเภทแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ประเพณี วิถีชีวิต และแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าที่เกิดจากความเข้าใจในความเป็นมา และเป็นไปของมรดกทางวัฒนธรรม คุณค่าทางศิลปะ วัตถุโบราณคดี และงานสถาปัตยกรรม และมีคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรมที่มีมาอย่างต่อเนื่องของสังคมและ 2) มีความพร้อมทางการท่องเที่ยว มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ ซึ่งความพร้อมในการท่องเที่ยวนี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยในการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสานในแต่ละชุมชน

สำหรับการท่องเที่ยวแบบปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา พบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญและมีความโดดเด่นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีพื้นที่ศึกษาที่อำเภอเมืองขอนแก่น และอำเภอหนองเรือ และอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ศึกษาที่อำเภอกันทรวิชัย อำเภอมือ และอำเภอนาคู จำนวน 14 แห่ง ดังนี้

1. วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. พระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
3. วัดทุ่งเศรษฐี ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
4. วัดป่าธรรมอุทยาน ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
5. วัดป่าบ้านหนองหลุม ตำบลแดงใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
6. พุทธมณฑลอีสาน ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
7. พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
8. พระพุทธมิ่งเมือง วัดสุวรรณาวาส ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
9. พระพุทธมงคลเมือง วัดพุทธมงคล ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

10. สิมอีสาน พระพุทธรูปไม้ วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
11. หลวงปู่ผาง สิริสุทโธ วัดน้อยดวงสิทธิ์บุรพาราม ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
12. หลวงปู่สิงห์ โสภโณ วัดกุญชรวนาราม ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
13. หลวงปู่ตัน ปุญญวัฒน์ วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
14. พระธาตุนาดูน ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม และพื้นที่โดยรอบพระ

ธาตุนาดูน คือ กุสันตรัตน์ กุณ้อย พิพิธภัณฑกุสันตรัตน์ พิพิธภัณฑนครจำปาศรี สิมอีสาน บ้านปอพาน สิมอีสาน บ้านนาหาด และสิมอีสาน บ้านโกทา

ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาสามารถจัดเป็นกลุ่มได้ 9 กลุ่ม ดังนี้

1) **กลุ่มจิตรกรรมปริศนาธรรมและประติมากรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น** ประกอบด้วย จิตรกรรมปริศนาธรรมและประติมากรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน วัดทุ่งเศรษฐี และวัดป่าธรรมอุทยาน

2) **กลุ่มพิพิธภัณฑ** คือ พิพิธภัณฑวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน จังหวัดขอนแก่น พิพิธภัณฑกุสันตรัตน์ พิพิธภัณฑบ้านอีสาน และพิพิธภัณฑนครจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

3) **กลุ่มพระธาตุและเจดีย์** คือ พระธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง และพระมหาธาตุนเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น และพระบรมธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

4) **กลุ่มพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์** ประกอบด้วย พระพุทธรูปทันใจ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน พระพุทธรูปสุวรรณโลกไตรภพคุณ วัดทุ่งเศรษฐี พระศรีศากยเทศพลญาณ ที่พุทธมณฑลอีสานพระพุทธรูปหยก และกลุ่มพระพุทธรูปวัดป่าธรรมอุทยาน พระพุทธมิ่งเมือง วัดสุวรรณาวาส พระพุทธมงคลเมือง วัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย พระพุทธรูปทองคำ วัดป่าวังน้ำเย็น อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

5) **พระพุทธรูปไม้โบราณ** ประกอบด้วยพระพุทธรูปไม้โบราณ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน จำนวน 20 องค์ พระพุทธรูปไม้โบราณ วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ตำบลท่าสองคอน จำนวน 33 องค์ และพระพุทธรูปไม้โบราณ ที่บ้านปอพาน จำนวน 2 องค์

6) **กลุ่มสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา** ประกอบด้วยพุทธอุทยาน วัดโพธิ์โนนทัน ธรรมอุทยาน วัดป่าธรรมอุทยาน สารัตถาโนทยาน วัดป่าหนองหลุม ศูนย์พุทธศิลป์ธรรม วัดขุนพรหมดำริ และพื้นที่สังเวชนียสถาน 4 ตำบล รอบๆ พระธาตุนาดูน

7) **กลุ่มสิมอีสาน** ประกอบด้วยสิมอีสาน วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน สิมอีสาน วัดสุวรรณาวาส สิมอีสาน วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม สิมอีสาน วัดโพธิ์ศรี บ้านปอพาน สิมอีสาน วัดโพธารมณ บ้านโกทา สิมอีสาน วัดหงษาราม บ้านนาหาด

8) **กลุ่มกุ** ประกอบด้วย ปรangkุบัวมาศ อำเภอบรบือ กุสันตรัตน์ กุณ้อย อำเภอนาดูน และกุบ้านแดง อำเภอวาปีปทุม

9) **กลุ่มพระเกจิอาจารย์** ประกอบด้วย พระครูโพธิสารคุณ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน พระอาจารย์กิตติศักดิ์ กิตติสาโร วัดป่าหนองหลุม หลวงปู่ผาง สิริสุทโธ วัดน้อยดวงสิทธิ์บุรพาราม หลวงปู่ตัน ปุญญวัฒน์ วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ และหลวงปู่สิงห์ โสภโณ วัดกุญชรวนาราม

ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

สำหรับยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่า มียุทธศาสตร์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาที่สำคัญดังนี้

1) การพัฒนาเส้นทางการจัดการท่องเที่ยวแหล่งอารยธรรมอีสานตอนกลางเชื่อมโยง 4 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด

เพื่อปลุกกระแสให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคอีสาน และจังหวัดในเขตพื้นที่รับผิดชอบ (ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด) พร้อมทั้งเป็นการสอดคล้องกับกลยุทธ์ สร้างกระแส ให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ททท.สำนักงานขอนแก่น ได้กำหนดจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทาง “ไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิตขึ้น” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อปลุกกระแสให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เพื่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวตามเส้นทางนมัสการพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมหาสารคามเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการต่อยอดภาพลักษณ์และเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์เส้นทางท่องเที่ยว ไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต ให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น ผลที่คาดว่าจะได้รับทำให้เกิดกระแสการเดินทางท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวตามเส้นทางนมัสการพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เพิ่มขึ้น และทำให้เส้นทางท่องเที่ยวไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

2) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านหัตถศิลป์พื้นถิ่นอีสานตอนกลาง

ในพื้นที่อีสานตอนกลางเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ถือเป็นสิ่งโดดเด่นอีกอย่างหนึ่ง คือ เส้นทางหมู่บ้านที่ชุมชนได้ทำศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้านหลากหลายชนิด ผลการศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ พบว่าจากการประชุมเวทีชุมชนแบบมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มประชาชนและภาคีเครือข่าย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าสามารถพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมต่อชุมชนทอผ้าในพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัดได้ ซึ่งทางคณะผู้วิจัยได้นำเสนอการจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าในมิติทางวัฒนธรรมได้จำนวน 8 เส้นทาง ดังนี้

1. เส้นทางเรียนรู้ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ (พระยืน-บ้านหนองหญ้าปล้อง/แหล่งเรียนรู้ผ้าย้อมสีธรรมชาติ-หมู่บ้านเต่า-วัดสระทอง/บ้านบัว-กล้วยไม้ช้างกระ วัดอุดมมงคลศิริเขต-น้ำตกห้วยเข) ประกอบด้วย

- 1.1 โบราณสถานหลวงพ่อพระยืน อำเภอพระยืน
- 1.2 บ้านหนองหญ้าปล้อง/หมู่บ้านทอผ้าสีย้อมธรรมชาติ อำเภอมัญจาคีรี
- 1.3 หมู่บ้านเต่า
- 1.4 วัดสระทอง สิมบ้านบัว
- 1.5 อุทยานกล้วยไม้ช้างกระ
- 1.6 วัดอุดมมงคลศิริเขต
- 1.7 น้ำตกห้วยเข

2. เส้นทางถนนสายไหม (ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์-ศาลาไหมไทย-ย่านผ้าไหมอำเภอชนบท-วัดป่าภูหัน
บรรพต-บ้านห้วยฝาย/แหล่งเรียนรู้ภูมิวิถีทอผ้าไหมมัดหมี่-วัดป่าภูระงำ) ประกอบด้วย

- 2.1 ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์
- 2.2 ศาลาไหมไทย
- 2.3 ย่านถนนสายไหม
- 2.4 วัดป่าภูหันบรรพต
- 2.5 บ้านห้วยฝาย หมู่บ้านทอผ้าไหม
- 2.6 วัดป่าภูระงำ

3. เส้นทางหมู่บ้านทอผ้าโฮมสเตย์ (บ้านดอนข่า/โฮมสเตย์-กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านเมืองเพีย-แหล่ง
โบราณสถานเมืองเพีย-จิตรกรรมฝาผนังสิมโบราณบ้านลาน-พระเจ้าใหญ่ผือบัง-พระพุทธบาทหินลาด-ปราสาท
เปือยน้อย-สิมโบราณ วัดสระบัวแก้ว) ประกอบด้วย

- 3.1 บ้านดอนข่า/โฮมสเตย์
- 3.2 หมู่บ้านทอผ้าบ้านเมืองเพีย
- 3.3 แหล่งโบราณสถานเมืองเพีย
- 3.4 จิตรกรรมฝาผนัง สิมโบราณบ้านลาน
- 3.5 พระเจ้าใหญ่ผือบัง
- 3.6 พระพุทธบาทหินลาด
- 3.7 ปราสาทเปือยน้อย
- 3.8 สิมโบราณ วัดสระบัวแก้ว

4. เส้นทางเยือนแหล่งสินค้าและผลิตภัณฑ์ (บึงแก่นนคร-โฮงมูนมังขอนแก่น-วัดหนองแวงพระ
อารามหลวง-ศูนย์จำหน่ายสินค้าผ้าพื้นเมืองขอนแก่น (OTOP) -ศูนย์สิ่งทอพระธรรมชั้นดี-บ้านแพง/หมู่บ้าน
ทอเสื้อก-วนอุทยานโกสัมพี-บ้านหนองเขื่อนช้าง/แหล่งจำหน่ายผ้าไหมและสินค้าพื้นเมือง)

- 4.1 บึงแก่นนคร
- 4.2 โฮงมูนมังขอนแก่น
- 4.3 พระธาตุวัดหนองแวง พระอารามหลวง
- 4.4 ศูนย์จำหน่ายสินค้าผ้าพื้นเมืองขอนแก่น (ศูนย์ OTOP)
- 4.5 ศูนย์สิ่งทอพระธรรมชั้นดี
- 4.6 หมู่บ้านทอเสื้อกบ้านแพง
- 4.7 วนอุทยานโกสัมพี
- 4.8 บ้านหนองเขื่อนช้าง/หมู่บ้านจำหน่ายผ้าทอพื้นเมือง

5. เส้นทางไหว้พระแสงบุญ (สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์/ชุมชนโนนทัน-โฮงมูนมังขอนแก่น-พระธาตุ
วัดหนองแวง/บึงแก่นนคร-พระธาตุวัดทุ่งเศรษฐี-พระใหญ่/พุทธมณฑลอีสาน-วัดป่าธรรมอุทยาน-สุปแต่มสิม
โบราณ/วัดไชยศรี-ไหว้พระยืน-หมู่บ้านทอผ้าสี่ร้อยธรรมชาติ/บ้านหนองหญ้าปล้อง-หมู่บ้านเต่า)

- 5.1 สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์/ชุมชนโนนทัน
- 5.2 โฮงมูนมังขอนแก่น

- 5.3 พระธาตุวัดหนองแขวง พระอารามหลวง
- 5.4 พระธาตุวัดทุ่งเศรษฐี
- 5.5 พระใหญ่/พุทธมณฑลอีสาน
- 5.6 วัดป่าธรรมอุทยาน
- 5.7 อุบัติ่มสิมโบราณ วัดไชยศรี
- 5.8 พระยืน
- 5.9 หมู่บ้านทอผ้าสีย้อมธรรมชาติ บ้านหนองหญ้าปล้อง
- 5.10 หมู่บ้านเต่า

6. เส้นทางเรียนรู้แหล่งผลิตผ้าไหมพื้นเมืองแบบครบวงจร (ศาลหลักเมืองขอนแก่น-พระใหญ่/พุทธมณฑลอีสาน-บ้านหนองบุญชู/ทอผ้าแบบโบราณครบวงจร-สิมโบราณวัดเชียงยืน-พระเจ้าใหญ่/วัดพุทธประดิษฐ์ บ้านโพน-กลุ่มผลิตสินค้าผ้าทอพื้นเมืองบ้านลาด-กลุ่มทำขนมเทียนแก้ว อำเภอกันทรวิชัย-พระพุทธรูปโบราณสมัยทวารวดี อำเภอกันทรวิชัย-พระชินวรณ์ พระพุทธรูปโบราณชุมชนไถญ้อ-พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม-พิพิธภัณฑ์เห็ด)

- 6.1 ศาลหลักเมืองขอนแก่น
- 6.2 พระใหญ่/พุทธมณฑลอีสาน
- 6.3 หมู่บ้านทอผ้าไหมโบราณแบบครบวงจร บ้านหนองบุญชู
- 6.4 สิมโบราณ วัดเชียงยืน
- 6.5 พระเจ้าใหญ่/วัดพุทธประดิษฐ์ บ้านโพน
- 6.6 กลุ่มผลิตสินค้าผ้าทอพื้นเมือง บ้านลาด
- 6.7 กลุ่มขนมเทียนแก้ว ของฝากอำเภอกันทรวิชัย
- 6.8 พระพุทธรูปยืนโบราณ สมัยทวารวดี
- 6.9 พระชินวรณ์ พระพุทธรูปโบราณชุมชนไถญ้อ
- 6.10 เรือนอีสาน พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- 6.11 พิพิธภัณฑ์เห็ดที่มีฤทธิ์เป็นยา

7. เส้นทางเรียนรู้แหล่งสินค้าผ้าฝ้ายพื้นเมือง (หมู่บ้านหัตถกรรมบ้านหนองเขื่อนช้าง-วัดอุปราชนมัสการพระกันทรวิชัย-พิพิธภัณฑ์วัดมหาชัย-โบราณสถานกู่บัวมาศ-บ้านกำพี้/หมู่บ้านทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก-บ้านหนองหิน/ผลิตสินค้าผ้าฝ้ายทอมือ-ธาตุพระบุ วัดสระแคน-กู่บ้านแดง)

- 7.1 หมู่บ้านหัตถกรรมบ้านหนองเขื่อนช้าง
- 7.2 วัดอุปราชน
- 7.3 พระกันทรวิชัย หอพระสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน
- 7.4 พิพิธภัณฑ์วัดมหาชัย
- 7.5 โบราณสถานกู่บัวมาศ
- 7.6 บ้านกำพี้ หมู่บ้านทอผ้าไหม
- 7.7 บ้านหนองหิน หมู่บ้านผลิตสินค้าผ้าฝ้ายทอมือ
- 7.8 ธาตุพระบุ วัดสระแคน วาปีปทุม
- 7.9 กู่บ้านแดง

8. เส้นทางเรียนรู้อารยธรรมผ้าโบราณ (พระธาตุนาคูน-กุ้งสันตรัตน์-กุ่มน้อย-ศาลานางขาว-เรือนอีสานโบราณ/สถาบันวิจัยรุกขเวช-หมู่บ้านโฮมสเตย์ชุมชนพระธาตุ-จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์-บ้านนาเมือง/ทอผ้าไหมลายดอกข่า-บ้านกำพี้/ทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก)

- 8.1 พระธาตุนาคูน
- 8.2 กุ้งสันตรัตน์
- 8.3 กุ่มน้อย
- 8.4 ศาลานางขาว
- 8.5 เรือนอีสาน สถาบันวิจัยรุกขเวช
- 8.6 หมู่บ้านโฮมสเตย์ชุมชนพระธาตุ
- 8.7 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์
- 8.9 หมู่บ้านทอผ้าไหม บ้านนาเมือง

3) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน

ส่วนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าลักษณะกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังกล่าวเบื้องต้น ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงลักษณะกิจกรรมท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน 3 แห่ง คือ ชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอนและชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกุ้งสันตรัตน์และเทศบาลตำบลนาคูน ตามระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. ชุมชนบ้านโนนทัน พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในชุมชนบ้านโนนทันมากที่สุด 5 อันดับ ได้แก่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานชมภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ผนังภายนอกศาลาปฏิบัติธรรมชมอุโบสถและจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวชสันดรชาดก การบริการนวดแผนไทยที่ศูนย์แพทย์แผนไทย และนมัสการรูปหล่อพระครูโพธิสารคุณโดยพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาและเป็นการทำกิจกรรมภายในวัดเป็นสำคัญ โดยเป็นกิจกรรมที่ต้องอยู่ภายใต้การดูแลจากพระวิปัสสนาจารย์ ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านโนนทันจึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนา โดยมีเส้นทางนำเที่ยวภายในชุมชนตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านโนนทัน โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยมีดังต่อไปนี้ คือ

- (1) การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (2) ชมภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ผนังภายนอกศาลาปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (3) ชมอุโบสถและจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงามเรื่องเวชสันดรชาดกวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (4) รับบริการนวดแผนไทยที่ศูนย์แพทย์แผนไทยที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (5) นมัสการรูปหล่อพระครูโพธิสารคุณหรือหลวงพ่อโพธิ์ที่ศาลาปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (6) การทำบุญตักบาตรและฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (7) การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (8) นมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน

- (9) ชมและเลือกซื้อขนมดอกจอกและปลาร้าของกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน 1
- (10) เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาตามฮีตสิบสองในชุมชนบ้านโนนทัน
- (11) ชมและเลือกซื้อขนมทองม้วนกลุ่มแม่บ้านชุมชนโนนทัน 1
- (12) ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ส้มหมู ส้มเนื้อ แหนมหมู แหนมเนื้อและไส้กรอกอีสาน กลุ่มสตรีพัฒนาชุมชนโนนทัน 1

2. ชุมชนตำบลท่าสองคอน พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในชุมชนตำบลท่าสองคอนมากที่สุดใน 5 อันดับ ได้แก่ การทำบุญตักบาตรและฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดขุนพรหมดำริการปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานที่วัดขุนพรหมดำริชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหนองเขื่อนช้างชมขั้นตอนการปลูกผักและเลือกซื้อผักพื้นบ้านปลอดสารพิษที่บ้านท่าสองคอนและชมขั้นตอนการผลิตเส้นไหมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหินลาดจะพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมเนื่องในวิถีชีวิตชุมชน โดยกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาจะเป็นการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่ได้ประพฤติปฏิบัติเนื่องในพระพุทธศาสนา ได้แก่ การทำบุญ ฟังธรรมเทศนา การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่วนกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมจะเป็นกิจกรรมเนื่องในวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและอาชีพประจำของชาวบ้านในชุมชนตำบลท่าสองคอน ได้แก่ การทอผ้าไหม ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์เครื่องนุ่งห่มและของใช้จากผ้าไหม ผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ ขนมหิย่นแก้ว เป็นต้น ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตำบลท่าสองคอนจึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและรูปแบบการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทโดยมีเส้นทางนำเที่ยวภายในชุมชนตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลท่าสองคอน โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย มีดังต่อไปนี้ คือ

- (1) การทำบุญตักบาตรและฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดขุนพรหมดำริ
- (2) การปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานที่วัดขุนพรหมดำริ
- (3) ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหนองเขื่อนช้าง
- (4) ชมขั้นตอนการปลูกผักและเลือกซื้อผักพื้นบ้านปลอดสารพิษที่บ้านท่าสองคอน
- (5) ชมขั้นตอนการผลิตเส้นไหมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหินลาด
- (6) นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่สิงห์โสภาที่วัดกุญชรเทวราชบ้านหนองเขื่อนช้างและชมการสาธิตขั้นตอนการทำขนมเทียนแก้ว บ้านอุปราชา
- (7) นมัสการพระพุทธรูปไม้ศักดิ์สิทธิ์และชมส้มอีสาน วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ท่าสองคอน
- (8) นมัสการพระพุทธรูปเจ้าแก้วปางชมสวนสมุนไพรและลมน้ำโบราณที่วัดป่าสันติวันพันชาติ
- (9) นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่ฝาง สิริสุโขที่วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม
- (10) นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่ตัน ปุณณวณโณ ที่วัดดงเค็ง

3. ชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลภูสันตรัตน์และตำบลนาคูน พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลภูสันตรัตน์และตำบลนาคูนมากที่สุดใน 5 อันดับ ได้แก่ งานนมัสการพระธาตุนาคูน การปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานที่พระธาตุนาคูน ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป บ้านโกทา ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของศาลานางขาวตำบลภูสันตรัตน์ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระธาตุนาคูน โดยพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยว

ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรมเนื่องในภูมิปัญญาพื้นบ้านและด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาจะเป็นการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้แก่ การไหว้พระบรมสารีริกธาตุ การทำบุญ การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่วนกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมเนื่องในภูมิปัญญาพื้นบ้านจะเป็นกิจกรรมอาชีพเสริมให้กับชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ การทอเสื่อกก การทอผ้าไหม ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป ผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น สำหรับกิจกรรมทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้แก่ พระธาตุนาดูน กู่สันตรัตน์ กุ๋นน้อย ศาลนางขาว สิมโบราณ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกู่สันตรัตน์และตำบลนาดูน จึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนารูปแบบการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยมีเส้นทางนำเที่ยวภายในชุมชนตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกู่สันตรัตน์และตำบลนาดูน โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย มีดังต่อไปนี้ คือ

- (1) งานนมัสการพระธาตุนาดูน
- (2) การปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐานที่พระธาตุนาดูน
- (3) ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป บ้านโกทา
- (4) ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของศาลนางขาว ตำบลกู่สันตรัตน์
- (5) การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระธาตุนาดูน
- (6) ชมพิพิธภัณฑ์เฮือนอีสาน อุทยานการเรียนรู้วัฒนธรรมอีสานและป่าชุมชนโคกดงเค็งที่สวนวลัยรุกเขว
- (7) ชมและเลือกซื้อดอกไม้ประดิษฐ์ บ้านหนองจิก
- (8) ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของกุ๋นน้อยและชมสิมโบราณวัดโพธิ์ศรีบ้านปอพาน
- (9) ชมโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์จัมปาศรีชมบ่อศักดิ์สิทธิ์และสัมผัสวิถีชีวิตที่โฮมสเตย์บ้านสระบัว
- (10) ชมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ของบ้านนาหาดและชมฟาร์มเลี้ยงกบ บ้านปอพาน
- (11) ไหว้ปูตาที่ดอนปู่ตาบ้านปอพานและชมเครื่องจักสานจากไม้ไผ่และงานไม้ บ้านโต้น
- (12) ชมกู่สันตรัตน์และโบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์กู่สันตรัตน์
- (13) ชมขั้นตอนการทอผ้าสไบขิด ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย
- (14) รับฟังขั้นตอนการปลูกนาข้าวอินทรีย์ บ้านจำปาศรี และชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากกกและเสื่อกกกลุ่มสตรีแม่บ้าน
- (15) การบนบาน/สะเดาะเคราะห์ที่พระธาตุนาดูนเพื่อให้อุณหภูมิชีวิตดีขึ้น

ดังนั้น ในการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ในเชิงยุทธศาสตร์นี้เพื่อต้องการเสริมสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวในอีสานตอนกลางกรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามไปสู่ความยั่งยืนโดยเชื่อมโยงกับกลุ่มจังหวัดและกลุ่มภูมิภาคในพื้นที่อาณานิคมร่วมกัน เพื่อให้สอดคล้องกับศักยภาพของอีสานตอนกลางที่มีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายในแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวของชุมชนได้ อันจะเป็นการสร้างเครือข่ายในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนในการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ โดยทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการคิดร่วมทำและร่วมรับผลประโยชน์ เป็นการพึ่งพาทางการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนอย่างสมดุลต่อไป

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ: RDG5750077
ชื่อโครงการวิจัย: การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
ชื่อนักวิจัย: รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ
 อาจารย์กรรณิการ์ สุพิชญ์
E-mail Address: h.pathom@gmail.com
ระยะเวลาโครงการ: 1 ปี (15 สิงหาคม 2557-14 สิงหาคม 2558)

การวิจัยในโครงการนี้มีวัตถุประสงค์หลักของการศึกษาวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม และ 3) เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ผลการดำเนินในแผนงานโครงการวิจัยนี้ เป็นผลการสังเคราะห์โครงการวิจัยย่อยของชุดโครงการการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประกอบไปด้วย 3 โครงการ ได้แก่ 1) โครงการการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 2) โครงการการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม และ 3) โครงการการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาวิจัยในโครงการเหล่านี้ เน้นการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยเน้นศึกษาการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา ใช้หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การวิจัย การปฏิบัติการ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมีผู้เกี่ยวข้อง 4 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชน หน่วยงานในท้องถิ่น นักวิจัย และหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนหรือผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ที่จะถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยมุ่งเน้นการรวบรวมข้อมูลจากปฏิบัติการภาคสนาม การสัมภาษณ์ ตอบแบบสอบถาม ปลายเปิด และจัดเวทีสนทนากลุ่ม เพื่อค้นหาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ประเด็นด้านข้อมูลวัฒนธรรมที่เป็นฐานการท่องเที่ยว 2) ประเด็นด้านการวางแผน พัฒนา และจัดการการท่องเที่ยว และ 3) ประเด็นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในด้านการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น คณะวิจัยจะใช้ข้อมูลจากการสำรวจและผลการวิจัยย่อยจากทั้ง 3 โครงการ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยอื่นๆ ที่ศึกษาในมิติวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลางเข้ามาร่วมในการอภิปรายผลด้วย รวมทั้งการจัดเวทีสนทนากลุ่มภาคีเครือข่ายเพื่อระดมสมองแลกเปลี่ยนเรียนรู้

จากกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวนี้เพื่อให้ได้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวประเภทแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน วัดวาอาราม สถานปฏิบัติธรรม และหัตถกรรมผ้าทอพื้นบ้านของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในท้ายสุด อนึ่ง การวิจัยในโครงการย่อยนี้แม้จะเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่ก็ยังมีการผสมผสานใช้แนวทางการวิจัยเชิงปริมาณเข้ามาร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจพื้นที่ การเก็บข้อมูลเชิงสถิติ ตลอดจนการถอดแบบสัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบว่า การจัดการการท่องเที่ยวในระดับการเชื่อมโยงของจังหวัดทั้งสอง โดยภาพรวมของการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีภาพของสภาพแวดล้อมทั่วไปทางภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต และประเพณีวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม อันเป็นข้อมูลสำคัญทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสองจังหวัดที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพสูงที่จะสามารถต่อยอดนำไปสู่การพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งดึงดูดกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งจากภายในพื้นที่ภาคอีสานและภายนอกพื้นที่ภาคอีสานได้ ซึ่งมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน โดยให้ชุมชนที่เป็นหน่วยงานหลักนั้นมีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิดเห็นต่อการธำรงรักษาอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้เป็น “จุดขาย” ของชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นฐานรากต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันจะช่วยต่อเติมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดให้ดำรงอยู่ได้ในสภาพการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนเป็นชี้แนะให้เห็น “จุดเริ่มต้น” ของระบบที่จะต้องมีการพัฒนาทางการท่องเที่ยวให้เกิดความสมบูรณ์และสร้างฐานความรู้ทางการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมั่นคงต่อไป

นอกจากนี้ ยังมีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่มุ่งต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเป็นหลัก โดยมีความพยายามที่จะสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคประชาชนและองค์กรพัฒนา ตลอดจนนักท่องเที่ยวผ่านการศึกษานโยบายการจัดการการท่องเที่ยวและศักยภาพของแต่ละภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาวิจัยและค้นคว้าของทีมวิจัยร่วมกับชุมชนนั้น ได้ก่อให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ระหว่างกันและกัน ปัญหาและข้อค้นพบในการศึกษาที่ให้มองเห็นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนทั้งในมุมกว้างและมุมลึกที่เกิดจากการนำเสนอจากโครงการวิจัยทั้ง 3 เรื่องข้างต้น อันเป็นผลงานวิจัยที่มีลักษณะของการบูรณาการความรู้ทางการท่องเที่ยวและการจัดการทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถทำให้มองเห็นและเข้าใจในมุมวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ในประเด็นสำคัญและแง่มุมที่เป็นข้อคิดที่เชื่อมโยงกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในหลากหลายมุมมองของพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ท้ายสุด คณะทีมวิจัยที่ได้ร่วมดำเนินงานโครงการวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหวังว่า ผลการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์นี้จะช่วยจุดประกายและชี้แนะให้ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงสองจังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้แก่งคิดและมุมมองที่สะท้อนต่อการพัฒนาและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและยั่งยืน ทั้งในแง่ของเนื้อหาสาระ กระบวนการ ภาคี โดยเฉพาะภาคีในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของข้อมูลและแหล่งท่องเที่ยว ผลการศึกษาในครั้งนี้จะช่วยทำให้มองเห็นแง่มุมของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีแง่มุมที่หลากหลายและรอบด้านมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การจัดการการท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, อีสานตอนกลาง, จังหวัดขอนแก่น, จังหวัดมหาสารคาม, การมีส่วนร่วมโดยชุมชน

Abstract

Project Code: RDG5750077

Research Name: The Cultural Tourism Management in Mid Northeastern: Case Study
Khon Kaen Province and Mahasarakham Province

Researcher Name: Assoc Prof. Dr. PathomHongsuwan
Miss. Kanika Supits

E-mail Address: h.pathom@gmail.com

Project Timeline: 1 year

The purposes of this research were to 1) study and combine the body of knowledge and information of monasteries, meditation locations, handicraft weaving villages, archaeological sites and antiques for the cultural tourism, the stage of society, the way of life and the culture of the central Isan communities; the case study in Khon Kean and Mahasarakham provinces, 2) study the cultural tourism management of the central Isan communities. We focus to study tourist attractions where relates to Khon Kean and Mahasarakham provinces, and 3) present the strategically information in the cultural tourism management ability in Central Isan; the case of the tourism connection between Khon Kean and Mahasarakham provinces.

The result of this research operation synthesizes from the result of subprojects of cultural tourism projects in the central Isan; the case study in Khon Kean and Mahasarakham provinces. The cultural tourism project consist of 3 projects which are 1) the cultural tourism management project by the local tourism network in Khon Kean and Mahasarakham provinces, 2) the religion and meditation tourism project in Khon Kean and Mahasarakham provinces, and 3) The Isan handicraft weaving management project to develop the cultural tourism route which link Khon Kean and Mahasarakham provinces.

The researches of the previous projects use qualitative methodology which has participated from all parties who associate with cultural tourism management in the study area. The study uses Participatory Action Research (PAR) which consists of 3 parts; the research, the operation and the participation of community, and 4 groups of the parties which are communities, local organizations, researchers and, government and private organizations or specialist from different fields who will pass on and exchange the body of knowledge about the cultural tourism management to locals and parties. We collected data from field works, interviews, open-ended questionnaires, and forums to find out and understand the cultural tourism management guidelines of each area. The cultural tourism management guidelines have 3 main issues which are 1) the cultural information which is the base of tourism, 2) the planning, development and tourism management, and 3) the cultural

management by the central Isan communities; the case study in Khon Kean and Mahasarakham provinces.

For collected data, the researcher team uses field work data and results of the 3 subprojects and other researches which study in culture and tourism dimensions in the central Isan to discuss in the result of this study. Moreover, the team also uses the forum between the party groups to brainstorm and exchange knowledge which associates to the local tourism in the area. From this activity, we want the opinions and suggestions from parties to develop and manage tourism resources which are the historical resources; antiques, archaeological sites, monasteries, meditation locations, and the local handicraft weaving in Khon Kean and Mahasarakham provinces. In addition, however the subprojects focus on the qualitative research but, also integrate the quantitative research; survey, statistic data, and interview transcription.

The result of the study exhibits that, the overall image of the management at the link level between two provinces shown the geographical environment, the way of life, and the folk tradition and culture in Khon Kean and Mahasarakham provinces which are the relevant local's cultural information of two provinces. The information is prominent and high potential which lead us to develop the environment to be study resources and attract tourists who are locals and non-locals. This research is PAR with the local group which is the main sector to participate and share their opinion to maintain and restore the local cultural heritage to be "selling point" of the local. The selling point is the foundation of the sustainable tourism management, it will make the local stronger and realize the worth of the local cultural wisdoms in the provinces to maintain them up to date. In addition, it will indicate to the "starting point" of the system which has to develop the tourism to be complete and create the knowledge base of the local tourism, contributing to the continuous and stable further.

Moreover, there is more the management of cultural tourism in the area which links Khon Kean and Mahasarakham province, the management focuses on to develop the local tourism. We try to create the network between the party; the government sector, the business sector, the public sector, the development organization, and tourists who study the tourism management's way and potential of each network.

The result of the research of the team who research with the locals creates the learning between researchers and locals. The problem we discovered in this study makes visible the cultural tourism management of the locals in width and depth view which is from the previous 3 subprojects' presentation. The subproject's quality is the integration of the tourism knowledge and the cultural management which can see and understand the analysis and synthesis views in the relevant sections and the point of view that links to the cultural tourism management by the locals and the network in diverse dimensions and views obviously.

Finally, for this project, the researcher team expects this analysis and synthesis result will inspire and guide the party network which relates to the local tourism of the potential development between two provinces; Khon Kean and Mahasarakham provinces, to get the viewpoint on the development and guidelines of the proper and sustainable tourism management, both in terms of the subject matter and the process of the party; specially the party in the local who is the ownership of information and tourist attractions. The result of this research will provide visible deeply and round up the aspect of the cultural tourism with diverse views and aspects which present the concept view, the joint approach, and point us the illustrated case study co-occurring with the cultural tourism management in Khon Kean and Mahasarakham provinces.

Key Words: Tourism Management, Cultural Tourism, the Central North East,
Khon Kaen Province, Mahasarakham Province

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ข
บทคัดย่อภาษาไทย	ผ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฟ
สารบัญ	ย
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	5
1.5 กรอบแนวคิดหลักในการวิจัย	24
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	25
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย	28
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการจากการวิจัย	38
บทที่ 2 ข้อค้นพบของการศึกษาวิจัย	39
2.1 องค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	42
2.1.1 ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	42
2.1.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนกลาง	53
2.1.3 ปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนา การท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	58
2.1.4 ศักยภาพการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	65
2.2 การจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	72
2.2.1 การวางแผนการกำหนดยุทธศาสตร์ทางการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม	72
2.2.2 รูปแบบการให้บริการนักท่องเที่ยวของผู้ประกอบการ ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	76

2.2.3 การจัดการและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว	86
2.2.3.1 การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่าย การท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม	86
2.2.3.2 การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	94
2.2.3.3 การจัดการหมู่บ้านทอผ้าพื้นบ้านอีสานเพื่อพัฒนาแหล่งการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	98
2.3 การพัฒนาเส้นทางการคมนาคมและสาธารณูปโภค เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	106
2.4 ศักยภาพของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม	109
2.4.1 ศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน	109
2.4.2 ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนา	121
2.4.3 ศักยภาพการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้า	127
2.5 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	142
2.5.1 การท่องเที่ยวแหล่งหัตถกรรม	142
2.5.2 การท่องเที่ยวแบบปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา	145
2.6 ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม	147
2.6.1 การพัฒนาเส้นทางการจัดการท่องเที่ยวแหล่งอารยธรรมอีสานตอนกลาง เชื่อมโยง 4 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด	147
2.6.2 การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและจัดกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่อีสานตอนกลาง	179
บทที่ 3 สรุปภาพรวมและข้อเสนอแนะ	195
3.1 สรุปภาพรวม	195
3.2 ข้อเสนอแนะ	224
3.3 การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	229
บรรณานุกรม	231

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่สำคัญของประเทศไทย เนื่องจากสามารถนำรายได้เข้าสู่ประเทศได้จากการให้บริการทางการท่องเที่ยว และนำไปสู่การสร้างกิจกรรมและรายได้จากการนำทรัพยากรของท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการท่องเที่ยวด้านประเพณีและวัฒนธรรมยังคงเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวหลักที่สำคัญ ซึ่งสืบเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ชัดเจนในข้อมูลการท่องเที่ยวของภาคอีสานที่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นผิตาโขง บุญบั้งไฟ แห่เทียน ไหลเรือไฟ งานนมัสการพระธาตุพนม และเทศกาลบั้งไฟพญานาค เป็นต้น เนื่องจากภาคอีสานมีจุดเด่นอยู่ที่เรื่องราววิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีและศาสนาที่เป็นฐานทรัพยากรในการนำไปพัฒนาให้เป็น “ต้นทุนทางการท่องเที่ยว” ของประเทศต่อเนื่องกันมานาน ซึ่งเป็น “จุดแข็ง” ของชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้ที่แตกต่างจากถิ่นอื่นๆ ในประเทศ

ในแผนการพัฒนากการท่องเที่ยวแห่งชาติ (2555-2559) มีข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์และแนวโน้มของการท่องเที่ยวว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีการขยายตัวสูง มีบทบาทความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเป็นอย่างมาก เป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญนำมาซึ่งเงินตราต่างประเทศ การสร้างงานและการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่างๆ การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดธุรกิจเกี่ยวเนื่องอีกมากมาย อาทิ โรงแรมที่พัก ภัตตาคาร ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของที่ระลึก การคมนาคมขนส่ง เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดการลงทุน การจ้างงานและการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น และในแผนพัฒนากการท่องเที่ยวแห่งชาติยังได้ชี้ให้เห็นถึงโอกาสของการท่องเที่ยว คือ การเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมนักท่องเที่ยว กระแสความนิยมท่องเที่ยวทางเลือก การขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะทางทำให้การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Spiritual Tourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวเพื่อประชุมและนิทรรศการ (MICE) และการท่องเที่ยวกีฬา (Sport Tourism) มีแนวโน้มขยายตัวและประเทศไทยก็มีความพร้อมจึงเป็นโอกาสให้ประเทศไทยสร้างนวัตกรรมเพื่อรองรับแนวทางการท่องเที่ยวเฉพาะทางในอนาคต

กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางถูกจัดตั้งขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2552 มีศูนย์ปฏิบัติงานตั้งอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่นเป็นผู้บริหารกลุ่มจังหวัด ประกอบด้วย 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ รวมเรียกว่า กลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์ (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง, 2557: 10) กลุ่มจังหวัดดังกล่าวถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมในด้านโครงสร้างพื้นฐานที่จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาการเป็นศูนย์กลางคมนาคมขนส่งของภูมิภาคและอนุภูมิภาคในลุ่มน้ำโขง (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง, 2557: 12) เนื่องจากมีที่ตั้งของพื้นที่เป็นจุดตัดของเส้นทางคมนาคมสายหลักในแนวเหนือ-ใต้ (ถนนมิตรภาพ) กับเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก (East –West Economic Corridor) มีเส้นทางคมนาคมทางบกที่สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ระหว่างกลุ่มจังหวัดกับกลุ่มจังหวัดอื่น ส่วนการคมนาคมทางอากาศนั้น ในเขตพื้นที่ของกลุ่มจังหวัด มีสนามบิน 2 แห่ง ได้แก่ ท่าอากาศยานขอนแก่น และท่าอากาศยานร้อยเอ็ด

นอกจากนั้นสำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางได้กำหนดยุทธศาสตร์ด้านการบริการด้านการท่องเที่ยวโดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวเนื่องจากรายได้จากการให้บริการด้านการท่องเที่ยวและบริการของกลุ่มจังหวัดนั้นยังคงน้อยอยู่เมื่อเทียบกับรายได้จากภาคการผลิตอื่น (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง, 2557 : 31) ผลสรุปจากการประชุมเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัดและกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางเมื่อ วันที่ 25 มิถุนายน 2555 เรื่องการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่ายังไม่สามารถทำการตลาดเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวมาเที่ยวในภูมิภาคได้มากพอทั้งที่ศักยภาพของพื้นที่มีจุดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยมีสิ่งที่ต้องคำนึงถึงและควรดำเนินการต่อไปคือ การสร้างสินค้าทางการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าในภูมิภาคให้มากขึ้นทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การวิจัยที่ 9 เรื่องการส่งเสริมเอกลักษณ์วัฒนธรรมที่หลากหลาย โดยเน้นการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ชุมชน (ยุทธศาสตร์การวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ.2555 – 2559, 2557)

จังหวัดในพื้นที่อีสานตอนกลาง ประกอบไปด้วยจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร และกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีเส้นทางการติดต่อเชื่อมโยงกันและมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายคลึงกัน ผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยอีสาน มีข้อมูลวัฒนธรรมและประเพณีที่เป็นที่รู้จักกันในแวดวงการท่องเที่ยวทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟของจังหวัดยโสธร ประเพณีบุญพระเวส เทศน์มหาชาติของจังหวัดร้อยเอ็ด ผ้าไหมแพรวาและเทศกาลวันผู้ไทนานาชาติของจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น แต่ในอีก 2 จังหวัด คือ ขอนแก่น-มหาสารคาม ซึ่งเป็นจังหวัดในกลุ่มพื้นที่อีสานตอนกลางด้วยกันนั้นกลับไม่ค่อยมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในด้านการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรมเท่าใดนัก เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีทุนทางธรรมชาติ เช่น น้ำตก ภูเขา แม่น้ำ ที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาได้มากนัก โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นิยมชื่นชอบการท่องเที่ยวธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีควบคู่กันไป ในปัจจุบันจังหวัดขอนแก่นมีการพัฒนาทางด้านการเศรษฐกิจและการลงทุนเพิ่มขึ้น มีการขยายตัวของเส้นทางการบินและการเดินทางทางบกเพิ่มขึ้น มีระบบการขนส่งการคมนาคมจนทำให้จังหวัดขอนแก่นเป็นเสมือน “ศูนย์กลาง” ของอีสานในปัจจุบัน ในขณะเดียวกันจังหวัดขอนแก่นก็มีกลยุทธ์ทางการตลาดเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาเพิ่มมากยิ่งขึ้นด้วย ดังเช่น มีการจัดงานประเพณีสงกรานต์ถนนข้าวเหนียวในช่วงเดือนเมษายนของทุกๆ ปี ซึ่งมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในจังหวัดเป็นจำนวนมาก แต่ก็พบว่าเป็นการเดินทางมาเฉพาะช่วงฤดูเทศกาลเท่านั้น และจังหวัดมหาสารคามซึ่งมีพื้นที่ติดกับจังหวัดขอนแก่น กล่าวคือ ตัวเมืองขอนแก่นกับตัวเมืองมหาสารคามมีห่างกันเพียง 65 กิโลเมตรเท่านั้น เขตอำเภอต่างๆ ของจังหวัดมหาสารคามหลายอำเภอก็อยู่ติดกับเขตอำเภอเมืองขอนแก่น เช่น อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอเชียงยืน อำเภอกุตุรง และอำเภอชื่นชม เป็นต้น ทั้งนี้ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่อยู่ในเส้นทางทางบกที่มีความเชื่อมโยงกัน แต่ทว่าไม่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนพัฒนาให้เป็น “เส้นทางการท่องเที่ยว” แบบเชื่อมโยงกันเท่าใดนัก เนื่องจากการพัฒนาเชิงการท่องเที่ยวนั้น ก็มักตัดแบ่งโดยใช้มิติทางภูมิรัฐศาสตร์ คือ มองว่าแหล่งท่องเที่ยวเป็นของแต่ละจังหวัดเป็นหลัก

ถึงแม้ว่าจะมีการจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลางโดยหน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและเอกชนที่ผ่านๆ มา ก็ได้พยายามคิดค้นกลไกในการจัดกลุ่มเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในพื้นที่แห่งนี้ โดยมีแนวคิดการเรียกชื่อกลุ่มจังหวัดร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม และกาฬสินธุ์รวมกันว่า “กลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์” แต่ก็ไม่ได้รับการตอบรับหรือเป็นที่รู้จักกันในกลุ่มนักท่องเที่ยวเท่าใดนัก เนื่องจากมีแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละจุดมีระยะทางที่ห่างไกลกันมาก ไม่สะดวกต่อนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางมาเที่ยวในระยะ

สั้นๆ ภายใน 1 วัน หรือ 2 วัน ได้ ดังนั้นนักท่องเที่ยวจึงไม่ได้เดินทางไปในทั้ง 4 จังหวัด จากปัญหาดังกล่าวนี้อาจจำเป็นต้องค้นหาแนวทางการจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่นี้ให้เกิดความเข้มแข็ง และเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น อันจะเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนนำมาพัฒนาให้กลายเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” เพื่อสร้างเป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น โดยมุ่งเน้นเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ใกล้กันและมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ร่วมกัน อาทิ มีส้ม (โปสธ) เก้าแก่ที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องคล้ายกัน มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์สมัยโบราณสืบเค้ามามาตั้งแต่ราชอาณาจักรล้านช้างร่วมกัน หรือมีหมู่บ้านทอผ้าพื้นเมือง ไม่ว่าจะเป็นผ้าไหมแพรวาผู้ไท ผ้าไหมมัดหมี่ลายสร้อยดอกหมาก ซึ่งเป็นสินค้าวัฒนธรรมที่อยู่ในเส้นทางการท่องเที่ยวร่วมกัน ดังกรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ด้วยเหตุนี้จึงได้จัดทำชุดโครงการวิจัยเรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” จึงมุ่งเน้นที่จะศึกษาแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงทั้งสองจังหวัดนี้ให้กลายเป็น “เส้นทางการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น” โดยมีจังหวัดขอนแก่นเป็น “ศูนย์กลาง” เชื่อมโยงกับจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากมีระบบการคมนาคมที่ดี ทั้งทางอากาศ คือมีสายการบินจำนวนถึง 3 สายการบิน คือ การบินไทย แอร์เอเชีย และนกแอร์ มีเที่ยวบินจากกรุงเทพฯ-ขอนแก่น จำนวนไม่น้อยกว่า 10 เที่ยวบินต่อวัน

นอกเหนือจากนี้ ยังมีเส้นทางการคมนาคมทางบกที่สะดวกสบายจากกรุงเทพฯ-ขอนแก่นตามเส้นทางถนนมิตรภาพ อีกทั้งถนนสายนี้ยังถือเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับประเทศในแถบอินโดจีน และเป็นเส้นทางการพัฒนาในเส้นทางระบบ Logistics ที่เชื่อมโยงประเทศในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง รวมถึงประเทศจีนตอนใต้ด้วย ฉะนั้น การศึกษาแนวทางการจัดการและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน 2 จังหวัดนี้ คือ ขอนแก่นและมหาสารคาม จึงถือเป็นการเพิ่มทุนทางการตลาดการท่องเที่ยวให้แก่พื้นที่อีสานตอนกลางให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับ “ต้นทุนทางวัฒนธรรม” ของพื้นที่นี้ที่มีอยู่อย่างมากมายให้เหมาะสมไว้รองรับนักท่องเที่ยวที่จะมีปริมาณเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวจีน ด้วยกระตุ้นให้เกิดเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่าง 2 จังหวัดที่ใกล้กัน คือขอนแก่นและมหาสารคาม โดยเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวอิสระ หรืออาจเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยว (Package Tour) สำหรับการเดินทางท่องเที่ยวแบบกลุ่มที่สนใจเรื่องราวมิติทางวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นในวิถีสังคมชุมชนอีสานก็ได้ อนึ่ง จากการสำรวจงานวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามก็พบว่า ยังมีไม่มากนัก โดยเฉพาะงานวิจัยที่มุ่งมองความสัมพันธ์เชื่อมโยงของพื้นที่จังหวัดทั้งสองในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางการท่องเที่ยวร่วมกันก็พบว่ายังมีไม่มากนัก ฉะนั้น คณะผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่าการศึกษา “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” มีจุดเด่นทางการศึกษาด้านการท่องเที่ยวโดยมุ่งศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนและเครือข่ายภาคีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งจะได้นำผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาและใช้เป็นแนวทางดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่นี้ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การศึกษานี้ในชุดโครงการนี้ เน้นการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยเน้นศึกษาการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา ใช้หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การวิจัย การปฏิบัติการ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมีผู้เกี่ยวข้อง 4 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชน หน่วยงานในท้องถิ่น นักวิจัย และหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนหรือผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ที่จะถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นการรวบรวมข้อมูลจากปฏิบัติการภาคสนาม การสัมภาษณ์ ตอบแบบสอบถามปลายเปิด และจัดเวที

สนทนากลุ่ม เพื่อค้นหาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ประเด็นด้านข้อมูลวัฒนธรรมที่เป็นฐานการท่องเที่ยว 2) ประเด็นด้านการวางแผน พัฒนา และจัดการการท่องเที่ยว และ 3) ประเด็นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้กรอบแนวคิดหลักในการวิจัย คือ แนวคิดการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรม ทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1.2.2 เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1.2.3 เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยแผนงานวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยออกเป็นประเด็นหลักๆ ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานและวัฒนธรรมชุมชน มีขอบเขตอยู่ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประกอบด้วยเขตพื้นที่ 3 ส่วน ได้แก่ (1) ชุมชนโนนทันตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น (2) ชุมชนตำบลท่าสองคอน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม (3) พื้นที่ตำบลพระธาตุรวมถึงพื้นที่ตำบลภูสันตรัตน์และพื้นที่ตำบลนาคุณ จังหวัดมหาสารคาม

- แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน มีขอบเขตพื้นที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอหนองเรือ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และในพื้นที่อำเภอกันทรวิชัย อำเภอมัญจาคีรี อำเภอเมืองมหาสารคาม โดยเบื้องต้นได้ทำการสำรวจวัดและสถานปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่เป้าหมายทั้งหมด หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกพื้นที่วิจัยที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานจำนวน 2 แห่ง เพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบ ส่วนการท่องเที่ยวเชิงศาสนาจะเน้นในการจัดเส้นทาง กิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงจากจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นหลัก

- แหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้เส้นทางศึกษาหมู่บ้านทอผ้าอีสานที่เป็นเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นหลัก ซึ่งประกอบไปด้วยเส้นทางอำเภอเมืองขอนแก่น-อำเภอเชียงยืน-อำเภอกันทรวิชัย-อำเภอเมืองมหาสารคาม-อำเภอโกสุมพิสัย-อำเภอบ้านไผ่-อำเภอชนบท-อำเภอมัญจาคีรี-อำเภอพระยืน-อำเภอเมืองขอนแก่น โดยสามารถรวบรวม

และเลือกพื้นที่ศึกษาที่เป็นหมู่บ้านทอผ้าอีสานได้จำนวนทั้งสิ้น 8 ชุมชน ประกอบด้วย 1) บ้านหนองหญ้าปล้อง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น 2) บ้านหัวฝาย อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น 3) บ้านดอนข่า อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น 4) บ้านเมืองเพี้ย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น 5) บ้านก่าพิ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 6) บ้านหนองหิน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 7) บ้านหนองเขื่อนช้าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และ 8) บ้านหนองบุญชู อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

1.3.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยในแผนงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เก็บแบบสอบถาม สนทนากลุ่ม ประชุมระดมความคิด และทดลองปฏิบัติการ โดยทำการเก็บข้อมูลในระยะเวลา 10 เดือน ระหว่างเดือนสิงหาคม 2557 – เดือนพฤษภาคม 2558

1.3.3 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย กลุ่มประชาชนในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวในชุมชนหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่พัฒนาด้านการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่ศึกษา ทั้งนี้ประชากร คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ทางการท่องเที่ยว ได้แก่ ผู้ประกอบการ/เจ้าของธุรกิจ ประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน นักท่องเที่ยว

1.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมเอกสารและข้อมูลต่างๆ ซึ่งเป็นการทบทวนแนวคิดทฤษฎีหลักที่นำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์วิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1.4.1 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่ถูกนำมาใช้ในแวดวงการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวาง การกล่าวถึงการท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวโดยทั่วไปมักเข้าใจว่า หมายถึงการท่องเที่ยวในรูปแบบที่โยงใยกับการเที่ยวชมงานศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ แต่ทว่าเพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น คณะผู้วิจัยจึงได้ค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพิ่มเติม ซึ่งพบว่าจากการสำรวจหนังสือและเอกสารที่ได้ช่วยให้คำอธิบายเกี่ยวกับนิยามความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นพบว่ามีปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย ดังนี้

ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเกิดจากการที่มนุษย์ว่างเว้นจากการทำงาน การต้องการพักผ่อนหลังจากที่เหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน หรือต้องการเปลี่ยนรูปแบบในการดำรงชีพที่แตกต่างไปจากปกติ โดยมีการเดินทางและจุดหมายปลายทางที่ต่างๆ กันไปในแต่ละบุคคล Mc Intosh และ Goeldner (1986: 147) กล่าวถึงนิยามความหมายของคำว่า การท่องเที่ยวว่า หมายถึงผลรวมของปรากฏการณ์ต่างๆ และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับธุรกิจและบริการต่างๆ รวมทั้งรัฐบาลประเทศเจ้าภาพและประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องอยู่ในกิจกรรมหรือกระบวนการในการดึงดูดด้วยการให้การต้อนรับที่อบอุ่นแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน

ความหมายของการท่องเที่ยวขององค์การสหประชาชาติที่ได้จัดประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้น ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อปี พ.ศ.2506 (อ้างถึงในบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2555: 2) ไว้ว่าหมายถึงการเดินทางที่มีเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. มีการเดินทาง (Travel) หมายถึงมีการวางแผนเดินทางโดยสมัครใจจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่งโดยใช้ยานพาหนะนำไปเป็นระยะทางไกลหรือระยะทางไกล
2. มีจุดหมายปลายทาง (Destination) หมายถึงมีสถานที่ที่เลือกเดินทางไปเยือนและใช้ช่วงเวลาหนึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ซึ่งที่นั้นมีสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการที่เพียงพอสำหรับความต้องการและความพอใจให้แก่ผู้มาเยือน
3. มีความมุ่งหมาย (Purpose) หมายถึงมีความประสงค์ในการเดินทางที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือไปอยู่ประจำ แต่มีความมุ่งหมายในการเดินทางอย่างอื่น โดยผู้เดินทางคนหนึ่งอาจมีความมุ่งหมายในการเดินทางมากกว่าหนึ่งอย่างก็ได้

นอกเหนือจากนี้ สมาคมระหว่างประเทศแห่งความเชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว (International Association of Scientific Experts in Tourism: IASET) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้เช่นกันว่าการท่องเที่ยว หมายถึงการเดินทางจากที่อยู่ถาวรไปอีกที่หนึ่งเป็นการชั่วคราวและไม่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมที่เป็นการหาเงิน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวนั้นมีลักษณะสำคัญ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

1. การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางของผู้คนจากที่ที่เคยอยู่ถาวรไปยังสถานที่ต่างๆ เช่น การเดินทางจากภูมิลำเนาจังหวัดตราดไปท่องเที่ยวสวนนก จังหวัดชัยนาท
2. การท่องเที่ยวจะต้องมีส่วนสำคัญหลัก 2 อย่างคือ การเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางและการพักผ่อนค้างคืน เช่น การเดินทางไปพักแรมที่อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา
3. การเดินทางและการพักค้างคืนจะต้องไม่ใช่สถานที่อยู่หรือที่ทำงานประจำและในการทำกิจกรรมระหว่างพักจะต้องแตกต่างไปจากผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น การไปร่วมกิจกรรมก่อกองไฟกับเพื่อนต่างชาติที่จังหวัดชลบุรี
4. การเดินทางไปจุดหมายปลายทางต้องเป็นการชั่วคราวในช่วงระยะเวลาสั้นๆ หรือภายใน 180 วัน
5. จุดหมายปลายทางที่เดินทางไปนั้นจะต้องเพื่อการท่องเที่ยวหรือเยี่ยมเยือนเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อการอยู่อาศัยอย่างถาวรหรือการทำงาน เช่น ไปเยี่ยมญาติที่ต่างจังหวัด

พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ (2538) กล่าวว่า การท่องเที่ยว คือ การเดินทางท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในด้านระบบนิเวศของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วยป่าไม้ ธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ตลอดจนคุณค่าความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ เป็นต้น เมื่อนักท่องเที่ยวมีความเข้าใจดีแล้ว นักท่องเที่ยวจึงปฏิบัติให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรือชุมชนนั้นๆ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อม สังคม หรือต่อชุมชนนั้นๆ ส่วน นิสิต ชัยกุล (2554: 2) ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นกิจกรรมการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ซึ่งนับตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงปลายทางจะต้องประกอบด้วยปัจจัยสามประการเป็นอย่างน้อย คือ การเดินทาง การพักค้างแรม และการกินอาหารนอกบ้าน

นอกเหนือจากนี้ วันใหม่ แดงแก้ว (2554: 12) ได้กล่าวถึงนิยามความหมายของคำว่า การท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยว หมายถึงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความสนุกสนาน ความเพลิดเพลิน การทัศนศึกษา การสร้างสรรค์ และเกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยว ธุรกิจบริการต่างๆ และประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ

Douglas Foster (อ้างถึงใน บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2555: 3) ได้เขียนหนังสือ “Travel and Tourism Management” ว่าความมุ่งหมายในการเดินทางพอจะแบ่งออกได้เป็น 9 อย่างคือ

1. ความมุ่งหมายเพื่อพักผ่อนในวันหยุด (Holiday Mass Popular Individual) เป็นการเดินทางในวันหยุดหรือพักผ่อนโดยไม่ทำอะไร อันเป็นการจัดความเมื่อยล้าทางร่างกายและจิตใจจากการทำงานให้หมดไป และเรียกพลกำลังกลับคืนมาสำหรับเริ่มต้นทำงานในวันใหม่ บางคนอาจจะไปพักผ่อนเพราะป่วยไข้ มักจะถือเอาภาวะอากาศเป็นเกณฑ์ตัดสินใจว่าจะไปท่องเที่ยวที่ใด เช่น สถานที่ชายทะเลที่มีลมพัดอยู่เสมอ สถานที่บนเขาที่มีอากาศหนาวเย็น หรืออาจรักษาโรคผิวหนังใกล้บริเวณบ่อน้ำร้อน เป็นต้น

2. ความมุ่งหมายเพื่อวัฒนธรรมและศาสนา (Cultural Religion) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ ที่น่าสนใจ เช่น การศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ชมศิลปะนาฏกรรมในหอศิลป์ ชมการแสดงดนตรีหรือละครของประเทศต่างๆ นมัสการศูนย์ศาสนาที่สำคัญ เพื่อร่วมปฏิบัติศาสนกิจ เป็นต้น

3. ความมุ่งหมายเพื่อศึกษา (Educational) เป็นการเดินทางเพื่อทำการวิจัย สอนหนังสือ เข้าศึกษาหรือทำงานในประเทศที่พัฒนาแล้วมักจะพักอยู่ในประเทศนั้นเป็นเวลานานนับเดือน เช่น ไปทำการวิจัยด้านสังคมวิทยาที่ประเทศอินเดีย ไปดูงานที่ยุโรป ไปบรรยายวิชาการท่องเที่ยวที่สิงคโปร์ ไปฝึกอบรมระยะสั้นเกี่ยวกับวิชาการโรงแรมที่ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น

4. ความมุ่งหมายเพื่อการศึกษาและความบันเทิง (Sport and Recreation) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะไปชมการแข่งขันกีฬาหรือเข้าร่วมการแข่งขันกีฬา หรือเล่นกีฬาในท้องถิ่นนั้น เช่น การชมการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก การเข้าร่วมแข่งขันกีฬาเขต การไปเล่นสกีฤดูหนาว หรือเป็นการเดินทางเพื่อความสนุกสนานบันเทิงใจ เช่น การเปลี่ยนบรรยากาศไปยังสถานที่สงบเงียบ การชมทิวทัศน์ที่สวยงาม เป็นต้น

5. ความมุ่งหมายเพื่อประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ (Historical and Special Interests) เป็นการเดินทางที่ปรารถนาจะไปชมโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ดังเช่น ปราสาทหินพิมาย โครงกระดูกมนุษย์โบราณ หลักฐานโบราณคดีหม้อบ้านเชียง เป็นต้น

6. ความมุ่งหมายเพื่องานอดิเรก (Hobbies) เป็นการเดินทางเพื่อทำงานอดิเรก เช่น ไปวาดรูปบนภูเขา น้ำตก ไปขี่ม้าที่ชายหาด ไปเล่นสกี เป็นต้น

7. ความมุ่งหมายเพื่อเยี่ยมญาติมิตร (Visiting Friend /Relation) เป็นการเดินทางเพื่อเยี่ยมญาติมิตร อันเป็นการสร้างสัมพันธภาพให้ดียิ่งขึ้น เช่น ไปเยี่ยมเพื่อนที่ประเทศอังกฤษ ไปเยี่ยมลูกหลานที่ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น

8. ความมุ่งหมายเพื่อธุรกิจ (Business) เป็นการเดินทางของนักธุรกิจที่ได้จัดเวลาให้เหลือหรือว่างจากการปฏิบัติธุรกิจในประเทศนั้นเพื่อถือโอกาสอยู่ท่องเที่ยวต่ออีกพักหนึ่ง เช่น การไปร่วมโปรแกรมการนำเที่ยวหลังจากเจรจาซื้อสินค้า เป็นต้น

9. ความมุ่งหมายเพื่อประชุมสัมมนา (Conference/ Congress) เป็นการเดินทางเพื่อเข้าร่วมประชุมสัมมนา โดยปกติการจัดรายการประชุมสัมมนา ผู้จัดมักมีรายการนำเที่ยวอย่างน้อย 1 ครั้ง ทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาเป็นนักท่องเที่ยวสมบูรณ์แบบ และเมืองใดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวก็มักจะได้รับเลือกให้เป็นที่พักประชุมสัมมนา เช่น เมืองพัทยา เชียงใหม่ กรุงเทพฯ ภูเก็ต เจนีวา ปารีส เป็นต้น

ปัจจุบันถือได้ว่าการท่องเที่ยวมีบทบาทในการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะกับประเทศที่ไม่มีอุตสาหกรรมหนักเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวนี้ประกอบไปด้วยธุรกิจโดยตรงและธุรกิจโดยอ้อม ทั้งนี้ เสรี วังสไพจิตร (2530) ได้สรุปความสำคัญของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้ โดยนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ คือ ค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยว (Tourism Expenditure) ที่ใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวในประเทศไทย ซึ่งสามารถคำนวณรายได้จากนักท่องเที่ยว คือ จำนวนนักท่องเที่ยวคูณวันพักเฉลี่ยและคูณค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อวันต่อคน

2. การท่องเที่ยวเป็นการแก้ปัญหาการขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงินของประเทศ กล่าวคือ ประเทศที่กำลังพัฒนาจะต้องพึ่งพิงประเทศที่พัฒนาแล้วในการนำเข้าสินค้าที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้ เช่น เครื่องมือ เครื่องจักรและเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งสินค้าเหล่านี้มีมูลค่าสูงมากเมื่อเทียบกับมูลค่าการส่งออกสินค้าทางการเกษตร ดังนั้นรายได้จากการท่องเที่ยวมีค่าสนับสนุนด้านบาทต่อปี จึงช่วยลดการขาดดุลการค้าได้อย่างมาก

3. การท่องเที่ยวช่วยเพิ่มรายได้จากการจัดเก็บภาษีของรัฐบาล คือนักท่องเที่ยวต้องจ่ายภาษีต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่นเดียวกับคนอื่นๆ ภาษีทางตรง เช่น ภาษีเมื่อซื้อสินค้าและบริการ และภาษีทางอ้อม เช่น ค่าธรรมเนียมในการใช้สนามบิน ค่าภาษีศุลกากร ค่าธรรมเนียมในการประทับตราหนังสือเดินทาง เป็นต้น

4. การท่องเที่ยวเป็นการกระจายรายได้ออกไปสู่ส่วนภูมิภาคของประเทศเนื่องจากการท่องเที่ยวประกอบด้วยธุรกิจขนาดเล็กจำนวนมาก ดังนั้นรายได้จากการท่องเที่ยวจึงกระจายออกไปสู่ประชาชนอย่างรวดเร็ว

5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการจ้างงาน สร้างอาชีพให้แก่ประชาชน ทั้งแรงงานทั่วไป (Unskilled) และแรงงานที่มีความชำนาญ (Skill)

6. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการหมุนเวียนเงินตราอย่างกว้างขวาง ช่วยกระตุ้น การผลิตและการลงทุน ในอัตราสูง เพราะค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวจะมีผลโดยตรงต่อผู้จัดการที่พักและธุรกิจต่างๆ รวมทั้งสร้างงานและอาชีพ

7. การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีขีดจำกัด (Limitless Boundary Industry) คือ การผลิตไม่ขึ้นกับสภาพดินฟ้าอากาศ หรือเครื่องมือเครื่องใช้โดยเฉพาะเจาะจงเหมือนการผลิตโรงงานอื่นๆ การท่องเที่ยวสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา แล้วแต่ความเหมาะสมของแต่ละประเทศ แต่ละภูมิภาค

1.4.2 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

มนัส สุวรรณ และคณะ (2544) ได้ให้ความหมายของแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมว่า หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะ และขนบธรรมเนียม ประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสม และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทนี้ ประกอบไปด้วยงานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดงศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชาติพันธุ์ สุนทรียภาพ ซึ่งแบ่งย่อยได้ 3 ประเภท คือ

1. แหล่งความเป็นอยู่และวิถีชีวิต ผู้เข้าเยี่ยมชมสามารถสังเกตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนนั้น โดยตนเองได้เข้าไปมีส่วนร่วม คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่การได้รับความรู้ วิสัยทัศน์ ความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชนต่างๆ และภูมิปัญญาของแต่ละกลุ่มชน

2. แหล่งวัฒนธรรมประเพณี และหัตถกรรมพื้นเมือง ผู้เยี่ยมชมสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี และซื้อสินค้าที่ระลึกจากผู้ประกอบการหัตถกรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การรักษา มรดก ความหลากหลายทางวัฒนธรรม คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่ความพอใจจากการเข้าร่วมกิจกรรมทาง วัฒนธรรมประเพณีและการได้เลือกซื้อของที่ระลึกที่พอใจ

3. แหล่งกิจกรรม ประกอบอาชีพ ศูนย์วิจัย และสถานทดลอง ผู้เยี่ยมชมได้รับความรู้ใหม่ๆ และความผ่อนคลายในสิ่งที่ตนเองไม่คุ้นเคยเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ กิจกรรมความก้าวหน้าทางวิทยาการ คุณค่าที่มี ความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และความท้าทายที่ผู้เยี่ยมชมได้รับ

ราณี อธิชัยกุล (2546: 83) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า หมายถึงการท่องเที่ยวเพื่อชมหรือสัมผัสศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ ได้แก่ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ภาษา และวรรณกรรม หัตถกรรม นาฏศิลป์และดนตรี รวมทั้งงานเทศกาลต่างๆ ประเพณีและการละเล่น ทั้งนี้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น ราณี อธิชัยกุล ยังมองว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต และความงดงามของศิลปวัฒนธรรมที่มีความวิจิตรอลังการ และแตกต่างจากชนชาติอื่น เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยม

ส่วนพยอม ธรรมบุตร (2549: 1) อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวมักจะให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องวิถีชีวิต มรดกวัฒนธรรม ศิลปะ อดสาหกรรม และกิจกรรม นันทนาการของชุมชนท้องถิ่น โดยนักท่องเที่ยวจะเยี่ยมชมและศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ ศิลปะ มหกรรมและงานแสดงสินค้าหัตถกรรม พิพิธภัณฑสถานทุกประเภท ศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ตลอดจนแหล่งมรดกต่างๆ ในขณะที่ ปณัฎร์ หมอชาติ และคณะ (2555: 23) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึงการท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคมและสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่างๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย

นอกจากนี้ บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา (2548: 26-27) ยังกล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งให้ความรู้และความภาคภูมิใจที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม เป็นการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม หรือชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกเพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน และได้รับความรู้จากการศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว อันเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความสมดุลแห่งกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว และกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีความหมาย คือ การเดินทางของผู้คนหรือกลุ่มคนจากสถานที่ที่อยู่ประจำไปยังท้องถิ่นอื่น เพื่อชื่นชมกับเอกลักษณ์ความงามทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น ทั้งนี้ต้องเคารพในวัฒนธรรมของกันและกันเพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ ความรู้ ความเข้าใจ และความซาบซึ้งตรึงใจในวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นๆ อีกทั้งต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อบุคคล วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้นให้น้อยที่สุดในขณะเดียวกันชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมก็ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านการสร้างรายได้ และการจ้างงานอันนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ดลฤทัย โกวรรณกุล (2550: 17-19) ได้กล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย 2 ประเภท ได้แก่

1) แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดและเป็นมรดกสืบทอดกันมา แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งาน ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดง ศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า เป็นต้น ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทย ในประเภทนี้ ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก งานแสดงของช้างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อสร้าง ประเพณีลอยกระทง

ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) แหล่งความเป็นอยู่และวิถีชีวิต โดยผู้มาเยี่ยมชมสามารถสังเกตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนนั้น โดยตนเองมิได้เข้าไปมีส่วนร่วม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การช่วยรักษาความหลากหลายของเชื้อชาติ คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่การได้รับความรู้ ทัศนคติ ความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชนเผ่าต่างๆ และภูมิปัญญาของชนเผ่า ตัวอย่างเช่น บ้านกะเหรี่ยงทีโปจิ จังหวัดตาก บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น และ (2) แหล่งวัฒนธรรมประเพณีและหัตถกรรมพื้นเมือง โดยผู้เยี่ยมชมสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี และซื้อสินค้าของที่ระลึกจากผู้ประกอบหัตถกรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การรักษาคุณค่าความหลากหลายของวัฒนธรรม คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่ความพอใจจากการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี และการได้ซื้อสิ่งของที่ระลึกที่พอใจ ตัวอย่างเช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

2) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์(Historical Attraction)หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคาร สิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑสถาน วัด ศาสนสถานและสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม ตัวอย่างแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของไทยได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปราสาทหินพิมาย และอนุสาวรีย์ ขวบ้านบางระจัน สะพานข้ามแม่น้ำแคว เป็นต้น

จิรวรรณ พิระสันต์ และคณะ (2556: 32) กล่าวว่า ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวไปตามสถานที่ทางประวัติศาสตร์โบราณสถานที่สำคัญ หรือมีชื่อเสียงตลอดจนเส้นทางการท่องเที่ยวเพื่อชมขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องในเทศกาลต่างๆ เป็นการสืบทอด รักษา มรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไว้ ตลอดจนตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณซึ่งเป็นรากฐานของแต่ละท้องถิ่นไว้ ตลอดจนตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณซึ่งเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและวิถีการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นโดยมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และโบราณสถาน ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมรวมถึงวัฒนธรรม พิพิธภัณฑสถานต่างๆ และประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น
2. เป็นการให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมโดยเจ้าของพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐ และเอกชนในการวางแผนการจัดการและอนุรักษ์
3. มีมัคคุเทศก์และวิทยากรให้ความรู้ทั้งของภาครัฐและประชาชนในท้องถิ่นแนะนำให้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม พร้อมทั้งจัดกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้การวางแผนของประชาคมในชุมชน
4. มุ่งให้ประชาชนเจ้าของท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพื่อเป็นการอนุรักษ์และเพื่อผลประโยชน์ของท้องถิ่น ตลอดจนมุ่งเน้นให้การท่องเที่ยวได้ความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความประทับใจ และมีประสบการณ์ในการดำรงชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไป
5. ผู้ที่เกี่ยวข้องมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ รักษา และเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

กระทรวงวัฒนธรรมให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความ

สวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี และได้แบ่งประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ

1. มรดกโลก หมายถึงสิ่งที่บ่งบอกถึงคุณค่าของสิ่งที่มีมนุษยชาติ หรือธรรมชาติสร้างขึ้นมา ควรแก่การอนุรักษ์ปกป้องให้ตกทอดไปยังชนรุ่นหลัง และเป็นสิ่งที่ทุกคนในโลกปัจจุบันนี้เป็นเจ้าของร่วมกัน แบ่งเป็นมรดกแห่งความทรงจำของโลก มรดกโลกทางวัฒนธรรม และมรดกโลกทางธรรมชาติ

2. อุทยานประวัติศาสตร์ หมายถึงบริเวณที่มีหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์สมัยใดสมัยหนึ่งของประเทศ หลักฐานและความสำคัญดังกล่าวอาจเป็นทางวัฒนธรรม การเมืองและสังคมวิทยาก็ได้

3. พิพิธภัณฑ์ คือหน่วยงานที่ไม่หวังผลกำไร เป็นสถาบันที่ถาวรในการรวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย สื่อสารและจัดแสดงนิทรรศการ ให้บริการแก่สังคมเพื่อการพัฒนา มีความมุ่งหมายเพื่อการค้นคว้า การศึกษา และความเพลิดเพลิน โดยแสดงหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์และสภาพแวดล้อม สิ่งซึ่งสงวนรักษาและจัดแสดงนั้นไม่ใช่เป็นเพียงวัตถุ แต่ได้รวมถึงสิ่งที่มีชีวิตด้วย โดยรวมไปถึงสวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน สถานที่สงวนสัตว์น้ำและสถานที่อันจัดเป็นเขตสงวนอื่นๆ รวมทั้งโบราณสถานและแหล่งอนุสรณ์สถาน ศูนย์วิทยาศาสตร์และท้องฟ้าจำลอง

4. แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ตรงกันข้ามกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เมืองขนาดใหญ่ๆ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปเที่ยวชมสิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรมทางประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน สถานที่ที่รัฐบาลก่อสร้างขึ้น เช่น พระราชวัง หรืออาคารเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมาที่สำคัญ

5. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เกิดจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ประกอบด้วย สภาพภูมิอากาศ ทัศนียภาพที่สวยงาม และสัตว์ป่า

ส่วนบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2557) ได้อธิบายว่าการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วย 1. ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ 2. โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ 3. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิม 4. ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก 5. ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา 6. ดนตรี การแสดงละคร ภาพยนตร์ 7. ภาษาและวรรณกรรม 8. วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย อาหาร 9. ประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน เทศกาลต่างๆ 10. ลักษณะงานและเทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังได้ถูกจัดรูปแบบตามแหล่งวัฒนธรรม (Cultural based tourism) ประกอบด้วย

1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลิน ในสถานที่ท่องเที่ยวได้ความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

2) การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and traditional tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยว เพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียะศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

3. การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (Rural tourism/village tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่นเพื่อ

ความเพลิดเพลินได้ความรู้ดูผลงานสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

ฤดี หลิมไพโรจน์ และคณะ, 2557) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์(Historical tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น มีพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว 2) การท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี(Cultural and traditional tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้นได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว และ 3) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท(Rural tourism /Village tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลินได้ความรู้ ดูผลงานสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า แนวคิดและเนื้อหาของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมครอบคลุมแนวคิดการท่องเที่ยวปลีกย่อยอีกหลายอย่าง อาทิ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Religious tourism) การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual tourism) เป็นต้น ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงขอทบทวนแนวคิดเหล่านี้ภายใต้กรอบแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประการแรกคือ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Religious tourism) ถือว่าเป็นปรากฏการณ์การท่องเที่ยวที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งการท่องเที่ยวประเภทนี้มีวัตถุประสงค์ทางศาสนาที่แน่นอน อาทิ การจาริกแสวงบุญหรือการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ(Pilgrimage tourism) ที่สังเวชนียสถานของพุทธศาสนิกชน การจาริกแสวงบุญของชาวมุสลิมที่นครเมกกะ และการจาริกแสวงบุญของชาวฮินดูที่พาราณสีหรือศาสนสถานที่สำคัญของแต่ละศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้ผู้แสวงบุญอาจจะไปโดยส่วนตัวหรือเป็นกลุ่มคณะก็ได้

นักท่องเที่ยวเชิงศาสนา จึงหมายถึง บุคคลที่ออกจากที่อยู่อาศัยสภาพแวดล้อมเดิมของตนเองและท่องเที่ยวไปในระยะเวลาไม่เกิน 6 เดือน เพื่อเยี่ยมชมสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือศูนย์กลางของศาสนา และมีความเข้าใจและสัมพันธ์กับกิจกรรมทางศาสนา ซึ่ง UNWTO ในคราวประชุมนานาชาติเรื่อง การท่องเที่ยวและการจาริกแสวงบุญ (tourism and Pilgrimages) ที่ประเทศสเปน เมื่อวันที่ 17-20 กันยายน 2014 ประเมินว่า มีนักท่องเที่ยวประมาณ 300-330 ล้านคน ที่ไปเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางศาสนาทุกๆ ปี ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ จะเห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาครอบคลุมไปถึงการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ (Pilgrimage tourism) ด้วย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในแผนการพัฒนากการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559 ยุทธศาสตร์ที่ 3 ข้อ 3.1 การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กิจกรรม นวัตกรรมและมูลค่าเพิ่มด้านการท่องเที่ยว ใช้คำภาษาอังกฤษว่า “Spiritual Tourism”แทนคำว่า “การท่องเที่ยวเชิงศาสนา”

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แยกแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ((Religious tourism) ออกจากการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) แต่การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ ก็ยังมีประเด็นที่ต้องนิยามในเชิงปฏิบัติและศึกษาเพิ่มเติมอีกมาก เพราะนักวิชาการบางคนมองว่า การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ รวมไปถึง แพชั่น การช้อปปิ้ง เป็นต้น (Kate Thorman. 2009) เป็นปรากฏการณ์การท่องเที่ยวในเวลาว่าง ที่มีลักษณะก่อให้เกิดจิตสำนึกภายในตนเอง และเป็นการแสวงหาความหมายและจุดหมายของชีวิตด้วยการค้นพบตัวเอง เป็นต้น แต่ก็มีนักวิชาการบางท่านที่ใช้คำแบบผสมผสานโดยไม่แยกอย่างชัดเจน อาทิ Donn Tilson ใช้คำว่า “Religious-spiritual tourism” (2005) Vinnie Jaohari และ Gunjan Sanjeev ใช้คำว่า “Cultural and spiritual tourism” (2010) และ David Geary ใช้คำว่า “Pilgrimage หรือ Religious tourism” (2008)

สำหรับลักษณะที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ อาจสรุปได้ ดังนี้ (Alex Norman. 2012) การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณเพื่อสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณในฐานะที่เป็นประสบการณ์ การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณในฐานะที่เป็นการค้าหาตัวตน การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณเพื่อความสันโดษ และการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณในฐานะที่เป็นกลุ่มหรือหมู่คณะ ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ ดูเหมือนจะมีความหมายกว้างและครอบคลุมไปได้หลายมิติทั้งศาสนา เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สำหรับการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual tourism) ในที่นี้ผู้วิจัย หมายถึง “การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจากศรัทธาหรือเหตุผลทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการค้นหาประโยชน์ทางจิตวิญญาณด้วยความตั้งใจซึ่งพ้องกับกิจกรรมการฝึกปฏิบัติหรือประเพณีทางศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองทั้งร่างกายและจิตใจทั้งภายในและภายนอกสภาพแวดล้อมเดิมของตนเอง”

พุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาหลักอีกศาสนาหนึ่งของอาเซียน โดยเฉพาะในประเทศไทย พุทธศาสนาถือว่ามียุทธศาสตร์ต่อคนไทยทั้งด้านขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อม สถาปัตยกรรมและจิตรกรรม เป็นต้น และสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นมรดกของคนไทยที่กลายเป็นเอกลักษณ์ จนทำให้มีผู้สนใจและต้องการที่จะศึกษาและปฏิบัติตามเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของตนเอง จนเกิดการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อไหว้พระ พระธาตุ และพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในทั่วทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน จึงเกิดการท่องเที่ยวแนวพุทธขึ้น

การท่องเที่ยวแนวพุทธหรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธ (Buddhist tourism) หมายถึงการเดินทางเพื่อการศึกษา พัฒนาจิตใจและการปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสิ่ง (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2542) ซึ่งการศึกษาของสุทิตย์ อาภากร ใช้คำว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ ส่วนมานิช พรหมปัญญา (2556: 40) ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางสู่สถานที่ตั้งของวัดเพื่อศึกษาธรรมะและบริบททางศาสนาที่เกี่ยวข้องทั้งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อการศึกษาและการชื่นชมความงามทางวัฒนธรรมและเพื่อตอบสนองทางความเชื่อส่วนบุคคล สำหรับวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวเชิงพุทธ สุทิตย์ อาภากร (2554: 65-66) ได้สรุปไว้ดังนี้

- 1) เป็นการเดินทางเพื่อการศึกษา เรียนรู้และปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของผู้เดินทางให้มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง
- 3) เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างเพื่อนมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- 4) เพื่อเป็นการสร้างประโยชน์ ความสงบสุข สันติภาพ ต่อมวลมนุษย์และต่อสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูล

ในขณะที่สุทิตย อาภากร (2554: อ้างแล้ว) ได้ชี้ให้เห็นลักษณะและแนวทางการปฏิบัติของการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวพุทธ ดังนี้

1) เป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ เป็นการศึกษาหาความรู้จากสิ่งที่มองเห็นจากภายนอก ทั้งทางธรรมชาติ และทางศิลปวัฒนธรรม แล้วมองสรรพสิ่งโดยเป็นองค์รวม ให้เกิดความเข้าใจในความหมายและซาบซึ้งถึงภายในอันเป็นนามธรรม และสามารถปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

2) เป็นการสร้างประโยชน์เกื้อกูลให้เกิดขึ้นแก่ทุกฝ่าย ทั้งผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวและผู้ให้บริการ รวมถึงสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีให้ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ หรือให้มีผลกระทบน้อยที่สุด

3) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้เกิดความดีงามต่อตนเองและผู้อื่นในลักษณะที่เกื้อกูลกัน กล่าวคือ เป็นการเยี่ยมเยือน ชื่นชมชุมชน สังคม และวัฒนธรรมอย่างมีคุณค่าร่วมกัน

4) เป็นการท่องเที่ยวที่ยึดหลักของศีล สมาธิ ปัญญา กล่าวคือ มีข้อปฏิบัติทางกาย วาจาาร่วมกันในทางที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และยึดมั่นในหลักการของความถูกต้องและเป็นธรรม

5) เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการพัฒนาต่อตนเอง ชุมชน สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมร่วมกันอย่างสร้างสรรค์

อย่างไรก็ตาม คำว่า การท่องเที่ยวแนวพุทธหรือเชิงพุทธ ในงานวิจัยนี้ จะใช้ในความหมายว่า “การเดินทางหรือการจาริกบุญเพื่อศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้งแนวสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานเพื่อกระตุ้นเตือนใจให้เกิดศรัทธาและปัญญาในการพัฒนาทั้งตนเองและผู้อื่นอันจะก่อให้เกิดผลหรืออิสรภาพในทางจิตใจ”

1.4.3 แนวคิดและหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา และเพ็ญศิริ ศรีคำภา (2557: 210-211) กล่าวถึงแนวคิดและหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก็เหมือนกับแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยได้รับการตอบสนองเป็นอย่างดีทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในการตระหนักถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จึงก่อให้เกิดกระแสเรียกร้องหลัก 3 ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

1) กระแสความต้องการของชาวโลกให้เกิดจิตสำนึกการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เป็นกระแสความต้องการของประชาชนทั่วโลกให้เกิดการสร้างจิตสำนึกในแง่การอนุรักษ์ต่อสิ่งแวดล้อมระดับท้องถิ่นจนถึงขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้

2) กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นกระแสความต้องการที่มากขึ้นจนหนุ่่นักท่องเที่ยวที่ต้องการได้รับความรู้ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวมากกว่าความสนุกสนานเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว เพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวรูปแบบใหม่

3) กระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว เป็นกระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเป็นหลักประกันให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง และชุมชนท้องถิ่นยอมรับในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ได้รับ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม

ส่วนหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา และเพ็ญศิริ ศรีคำภา (2557: 211-213) ได้กล่าวถึงแนวคิดการท่องเที่ยวที่นำไปสู่หลักการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยแบ่งออกเป็น 4 ประการคือ

1) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลให้นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะที่เดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

2) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหนกรักษา และดึงดูดชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในการขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

3) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมและได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

4) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วย

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มี 6 องค์ประกอบ (เพียกานต์ นามวงศ์, 2552: 33-34, ھرรษา มิมงคลกุลติก, 2551 : 23-24) มีดังนี้

1. องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อันประกอบด้วยสิ่งดึงดูดอยู่ 10 ประการ คือประวัติศาสตร์, โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์, งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่, ศิลปะและหัตถกรรมแขนงต่างๆ, ศาสนาและพิธีกรรมทางศาสนา, ดนตรีและการแสดง, ภาษาและวรรณกรรม, วิถีชีวิตและธรรมเนียม, ประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน, และเทคโนโลยีเฉพาะถิ่น

2. องค์ประกอบด้านกระบวนการศึกษา เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการศึกษาสิ่งแวดล้อม โดยมีการศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

3. องค์ประกอบด้านธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว และได้ผลตอบแทนในกำไรธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศึกษา อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

4. องค์ประกอบด้านการตลาดการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการตลาดท่องเที่ยวคุณภาพ โดยแสวงหานักท่องเที่ยวคุณภาพให้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมอย่างพึงพอใจ อีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างพึงพอใจอีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

5. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือจัดการการท่องเที่ยวเต็มรูปแบบ และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น

6. องค์ประกอบด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความหวงแหนทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมถือเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญ เพื่อชื่นชมสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนงและสิ่งต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย อีกทั้งผู้ที่มาท่องเที่ยวจะได้รับทราบถึงประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่มีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสื่อในการสืบทอดและส่งผ่านมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน ดังที่ นิคม จารุมณี (2536) ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวว่าเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปสู่อื่นชั่วคราวโดยสมัครใจ เพื่อวัตถุประสงค์ของการพักผ่อน ความสนุกสนาน การประชุมสัมมนา การศึกษาหาความรู้ การติดต่อธุรกิจ การเยี่ยมญาติ การท่องเที่ยวว่าเป็นอุตสาหกรรมประเภทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจหลายอย่าง ได้แก่ การขนส่ง การโรงแรม ร้านอาหารและร้านค้าต่างๆ ที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว และมีความสำคัญหลายประการ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้ที่กระจายไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง
2. การท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างงานสร้างอาชีพในธุรกิจที่ทำหน้าที่บริการต่างๆ เช่น โรงแรม ร้านอาหาร บริษัทนำเที่ยว
3. การท่องเที่ยวกระตุ้นให้เกิดการผลิตและการนำเอาทรัพยากรของประเทศมาใช้ประโยชน์อย่างสูงสุด
4. การท่องเที่ยวช่วยสนับสนุน พื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นไว้ได้
5. การท่องเที่ยวช่วยเสริมสร้างสันติภาพ สัมพันธไมตรีและความเข้าใจอันดี สร้างความสามัคคีให้เกิดแก่คนในชาติและนำไปสู่การช่วยจรรโลงสันติภาพแก่โลก

การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึงการกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการหรือแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นแล้วการจัดการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไร้ทิศทางและประสบความล้มเหลว การพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ (System approach) และบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายนั้น จำเป็นจะต้องพิจารณาระบบย่อย (Subsystem) หรือองค์ประกอบหลักของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบและความสัมพันธ์ ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวด้วย (นิภาพร หนูอักษร. 2548. 17) ซึ่งองค์กร UNESCO ได้กล่าวถึงประสบการณ์การท่องเที่ยวในหลวงพระบางได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การวางแผนและการจัดการเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าหากประเทศต้องการที่จะประสบความสำเร็จ การขาดการวางแผนที่ดีในการก่อสร้าง การโฆษณา การลงทุน ก็จะไม่สามารถนำไปสู่ผลประโยชน์ได้ การขาดการบริหารที่มีประสิทธิภาพก่อให้เกิดปัญหาต่อภาวะการณ์ควบคุมในอนาคต ไม่ใช่แต่เพียงการวางแผนและการจัดการอย่างเดียวเท่านั้นว่าเป็นสิ่งสำคัญ แต่การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ ก็มีความสำคัญเช่นกัน ชุมชนในหลวงพระบางจะต้องได้รับรู้ในรายละเอียดและได้รับโอกาสเพื่อร่วมกันวางแผนและกระบวนการจัดการ (UNESCO. 2004. 77) นอกจากนี้ ราไพพรรณ แก้วสุริยะ (2547: 3-4) ยังได้กำหนดหลักการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

1. อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอติ (Using Resource Sustainable) หมายถึง ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีการจัดการใช้ทรัพยากร ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างดั้งเดิมอย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัดต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติ ต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประกอบด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึงการสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากรให้มีคุณค่าต่อชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุข รู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นาน เพิ่มพูนและเสริมสร้างไว้ให้มากเพียงพอต่อการใช้ในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม การปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรนั้นต้องคงความเป็นเอกลักษณ์อย่างดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบอันเป็นผลเสียน้อยที่สุด โดยการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดอย่างเหมาะสม และสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนาน

2. ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นกับการลดการก่อของเสีย (Reducing Over-Consumption and Waste) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมกันวางแผนกับผู้เกี่ยวข้องจัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพหรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติ มีคุณภาพเหมือนกันหรือใช้ทดแทนกันได้ เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก เช่น สิ่งก่อสร้างที่ใช้ไม้จากธรรมชาติ หากคิดให้ลดการใช้ไม้ลงโดยใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติคล้ายไม้สร้างเสริมประกอบก็เป็นการลดการใช้ไม้หรือลดการตัดต้นไม้ลงได้ เป็นต้น

3. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคม และวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยว โดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้นหรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นน้ำตกอาจจะเพิ่มกิจกรรมการดูนก การปีนหน้าผา เป็นต้น หรือหมู่บ้านวัฒนธรรมและแหล่งโบราณคดี อาจจะเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัวหรือควาย การทำเส้นทางจักรยานให้นักท่องเที่ยวขี่ชมรอบหมู่บ้าน การเป็นอาสาสมัครโบราณคดีขุดค้น ขุดแต่งแหล่งโบราณคดีโดยมีนักโบราณคดีสอนหลักการเบื้องต้นให้ เป็นต้น

4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ แต่ต้องประสานแผนการพัฒนากับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองท้องถิ่น (อบต. หรือเทศบาล) แผนพัฒนาของสำนักงานโยธาและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวงทบวง กรมที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มขึ้น

5. ต้องนำการท่องเที่ยวขยายเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่นนำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวให้มากขึ้น เป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น เช่น การหาผลิตภัณฑ์และกิจกรรมใหม่ๆ ในแต่ละตำบล อันเป็นนโยบายของรัฐบาลปัจจุบันก็เพื่อการขยายฐานสร้างรายได้เสริมในท้องถิ่น

6. การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมทำในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะ

ประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมวิเคราะห์ หรือร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน ร่วมประเมินผลการท่องเที่ยวเป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นด้วย

7. หมั่นประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับพหุภาคี ได้แก่ ชุมชนหรือประชาคมในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ เพื่อร่วมประชุมปรึกษาหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกัน เช่น การกำหนดราคาค่าบริการรถโดยสาร หรือรถรับจ้างในท้องถิ่น ควรเป็นราคามาตรฐานเดียวกัน หรือการใช้ที่สาธารณะประโยชน์ การใช้น้ำดิบเพื่อบริโภคจากแหล่งเดียวกัน การจัดการขยะ การบำบัดน้ำเสีย

8. การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้พนักงานมีความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว เช่น การฝึกอบรมพนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารให้รู้วิธีการเสิร์ฟอาหารที่เป็นมาตรฐานสากล การฝึกแม่บ้านให้การต้อนรับแบบโฮมสเตย์

9. การจัดเตรียมข้อมูลคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม (Marketing Tourism Responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว ข่าวสารบริการการขายให้พร้อมมีเพียงพอต่อการเผยแพร่ ซึ่งอาจจัดทำในรูปสื่อทัศนูปกรณ์แบบต่างๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาด การท่องเที่ยวที่เป็นเอกสารแผ่นพับ หนังสือคู่มือ วีดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

10. ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) ความจำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่า รวมถึงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การสอบถามเห็นจากใบประเมินผล หรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการ การบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวได้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) ให้ความหมายของการจัดการการท่องเที่ยวว่า เป็นการวางแผนการท่องเที่ยวและดำเนินการให้เป็นไปตามแบบแผน โดยมีการจัดองค์การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมที่เหมาะสม เพื่อให้เป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้พร้อมทั้งมีการประเมินผลแผนการท่องเที่ยวด้วย ส่วนมนัส สุวรรณ และคณะ (2541) กล่าวว่า การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึงการกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านั้นยังต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการและแผนปฏิบัติการที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นแล้วการจัดการการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไร้ทิศทางและประสบความล้มเหลว ในขณะที่ วันใหม่ แดงแก้ว (2554) กล่าวว่า การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึงการวางแผนและดำเนินการตามแผนอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการทฤษฎี และแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ทางสังคม และสภาพแวดล้อม การจัดการการท่องเที่ยวจึงมีความจำเป็นต้องการวางแผนนโยบายที่ชัดเจน สอดคล้องกันในทุกระดับ ที่มีบทบาทสำคัญเป็นตัวแทนของพื้นที่ เพื่อจะได้ส่งเสริมและสร้างแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวให้เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากจะเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นวัฒนธรรมแล้ว ผู้ที่มาท่องเที่ยวยังสามารถที่จะเรียนรู้ถึงมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เราได้เข้าไปท่องเที่ยวได้อีกด้วย เพราะทรัพยากรการท่องเที่ยวถือเป็นสิ่งสำคัญของการท่องเที่ยวที่จะทำให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาเยี่ยมชม เพื่อเพิ่มความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวให้สามารถเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกสบาย องค์ประกอบการท่องเที่ยวจึงถือเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยว บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้สรุปองค์ประกอบของทรัพยากรการท่องเที่ยวว่าควรมีองค์ประกอบหลักอย่างน้อย 3 ประการ หรือ 3 A'S ดังต่อไปนี้

1. สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ต้องมีสิ่งดึงดูดใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมสถานที่นั้นๆ ซึ่งสิ่งดึงดูดใจในการท่องเที่ยวย่อมแตกต่างกันไปตามประเภทของทรัพยากรท่องเที่ยว โดยแต่ละกลุ่มจะสนใจสิ่งดึงดูดใจของทรัพยากรท่องเที่ยวแต่ละประเภทแตกต่างกันไป เช่น นักท่องเที่ยวกลุ่มหนึ่งอาจสนใจด้านความสวยงามของธรรมชาติ เช่น ภูเขาหรือหาดทราย หรือนักท่องเที่ยวอีกกลุ่มหนึ่งอาจสนใจด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น ชอบที่จะเที่ยวชมอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วภาพลักษณ์และราคาในการเข้าชมทรัพยากรท่องเที่ยวก็มีส่วนสำคัญในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน

2. เส้นทางขนส่งเข้าถึง (Accessibility) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยวที่ต้องมีเส้นทางหรือเครือข่ายคมนาคมการขนส่งที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ ตลอดจนสามารถติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างทรัพยากรท่องเที่ยวหนึ่งกับอีกที่หนึ่งซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน อีกทั้งต้องมีที่จอดรถหรือสถานีรถไฟหรือท่าเรือ หรือท่าอากาศยานเพื่อให้ธุรกิจการขนส่งสามารถนำนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวยังทรัพยากรท่องเที่ยวได้อย่างปลอดภัย

3. สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของทรัพยากรท่องเที่ยวที่ต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกไว้บริการแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมทรัพยากรท่องเที่ยวนั้น ให้ได้รับความสะดวกสบายและความประทับใจ ทำให้นักท่องเที่ยวอยากอยู่ท่องเที่ยววันขึ้น ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว หมายถึง สรรพสิ่งที่มีรองรับในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเพื่อให้การเดินทางเป็นไปด้วยความสะดวกสบายและปลอดภัย

ในฐานะที่ข้อมูลทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรที่สำคัญทางการท่องเที่ยว ฉะนั้นหากมองถึงเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม จะพบว่าอาจอาศัยหลักการและแนวทางตามทัศนะของ ธนิก เลิศชาญฤทธิ์ (2554: 63-67) ได้ดังนี้

1) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน เราต้องได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมให้สมบูรณ์หรือมากที่สุดเท่าที่จะหาได้เสียก่อน จึงดำเนินการอย่างอื่น

2) เพื่อปกป้องทรัพยากรวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม ร่วมไปกับการอนุรักษ์และสงวนรักษา ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญรองลงมา ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ทรัพยากรเสื่อมสภาพหรือสูญหายก่อนเวลาอันควร

3) เพื่อให้ประชาชน หรือสาธารณชน นักวิจัย นักเรียน-นักศึกษา ฯลฯ สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม

4) เพื่อใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีต และให้เราได้ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเองด้วย

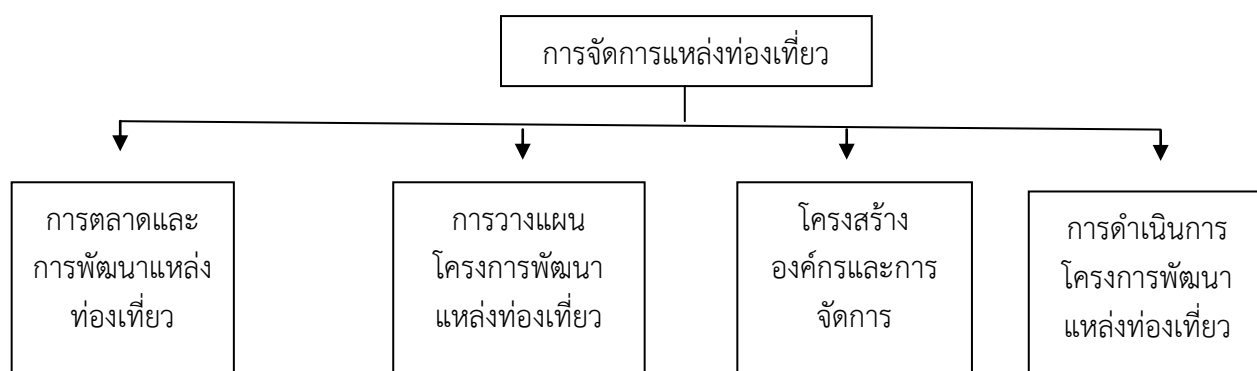
ส่วนกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม พบว่าในการดำเนินการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้บรรลุเป้าหมายข้างต้น นักจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมควรวางแผนการดำเนินการในลักษณะที่เป็น

กระบวนการและมีขั้นตอน เนื่องจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องหลายอย่างอาจไม่สามารถดำเนินการในเวลาเดียวกันได้ อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบด้วย 3 กระบวนการ ได้แก่

1) การประเมินความสำคัญ (assessing significance) หมายถึง การแปลความหมายความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยการแปลความหมายนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานจากการวิเคราะห์หลักฐานเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม และคุณค่าต่างๆ ของทรัพยากรนั้นๆ ในการประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมจะต้องทำงานใกล้ชิดกับชุมชนและบุคคลหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะเข้าใจทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ภายใต้บริบทต่างๆ และเพื่อให้การจัดการได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพและในแง่ของการทำงาน การประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมต้องอาศัยนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญหลายสาขาด้วย เช่น นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ นักมานุษยวิทยา ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น

2) การวางแผนการจัดการ (planning for management) เมื่อมีการประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม จัดทำโครงร่างคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม รวมถึงพรรณนาความสำคัญและประวัติที่เกี่ยวข้องเรียบร้อยแล้ว กระบวนการต่อไปก็เป็นการกำหนดแผนปฏิบัติงาน หรือแผนการจัดการที่เหมาะสมและในแผนการปฏิบัติการจัดการควรมียุทธวิธีในการจัดการทรัพยากรที่กำหนดเป็นระยะยาวและผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับการจัดการนี้และ 3) การกำหนดรายการการจัดการ (management program)

นอกจากนี้ Garrod และ Fyall (2011) ยังได้เสนอแนวคิดว่าด้วยแบบจำลองการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1: แนวคิดด้วยแบบจำลองการจัดการแหล่งท่องเที่ยว เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

1) การตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนจะสามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ จะต้องอาศัยกลยุทธ์ทางการตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสนองความต้องการระหว่างนักท่องเที่ยวกับผู้ให้บริการหรือผู้ประกอบการ ทั้งนี้การทำการตลาดทางการท่องเที่ยวในแต่ละแหล่งนั้นมีความแตกต่างทางด้านการบริการที่นักท่องเที่ยวได้รับ ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้หรือไม่สามารถจับต้องได้ ซึ่งโดยขั้นตอนการตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวควรคำนึงถึงปัจจัยต่อไปนี้

1.1 ผลลัพธ์ที่จะสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ก่อนการพัฒนาทางด้านการตลาดการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการหรือผู้จัดการแหล่งท่องเที่ยวควรทราบถึงความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น นักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมส่วนมากเน้นที่ความรู้ ความประทับใจ ความสุนทรีย์ ประสบการณ์ ฯลฯ ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวควรมีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์ สอนองความต้องการ

สูงสุด ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวจะช่วยผลักดันการตลาดของแหล่งท่องเที่ยว ทั้งจากการโฆษณาปากต่อปาก และการกลับมาเยือนอีกครั้ง นอกเหนือจากนี้ การสร้างตราสินค้าของแหล่งท่องเที่ยว (Destination Branding) เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นกลยุทธ์ทางการตลาดที่สำคัญในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องด้วยแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ของประเทศไทยมีความแตกต่างกัน มีอัตลักษณ์และมีศักยภาพที่จะสามารถดึงดูดความสนใจและชวนให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมาเยี่ยมเยือน

1.2 การส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การส่งเสริมการตลาดเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้นักท่องเที่ยวรับรู้ และสนใจเยือนแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้นการส่งเสริมการตลาด เช่น การให้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ หรือการพูดแบบปากต่อปาก เพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวสนใจและต้องการท่องเที่ยว การนำเสนอที่น่าสนใจและสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืน อาจเป็นการประชาสัมพันธ์ การจัดตั้งศูนย์บริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรือการจัดนิทรรศการภาพถ่าย การใช้สื่อมัลติมีเดียปฏิสัมพันธ์เพื่อประชาสัมพันธ์ส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแนวคิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบต่อไป ซึ่งการเลือกใช้สื่อประชาสัมพันธ์จะนำจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตเป็นจุดขาย (Brand Idea) และสื่อสารไปยังนักท่องเที่ยว (Brand Communication) เพื่อสร้างการรับรู้ (Brand Awareness) และสัมผัสประสบการณ์ (Brand Experience) จนเกิดเป็นกระบวนการท่องเที่ยว

2) การวางแผนพัฒนาโครงการแหล่งท่องเที่ยว ขั้นตอนสำคัญของการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเริ่มจากการวิเคราะห์แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา การปรับปรุง และความน่าสนใจของแหล่งเที่ยวนั้นว่า เพียงพอที่จะดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปยังแหล่งเที่ยวนั้นหรือไม่ คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ซึ่งรวมถึงภาพรวมด้านความสวยงาม ลักษณะเด่น อัตลักษณ์ความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญทางศาสนา สถาปัตยกรรม และวิถีชีวิต นอกจากนี้ประเด็นของความพร้อมทางด้านความสะดวก ซึ่งรวมถึงทั้งความสะดวกในการเข้าถึง และสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นสิ่งสำคัญในการวางแผนการใช้พื้นที่และการกำหนดศักยภาพรองรับแหล่งท่องเที่ยว ในการกำหนดศักยภาพแหล่งเที่ยวนั้น ประเด็นสำคัญคือต้องสามารถจัดสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา การกำจัดขยะ ระบบสื่อสารคมนาคม ลานจอดรถ ที่พักโรงแรม ร้านอาหาร และร้านขายของที่ระลึกให้พอเพียงกับจำนวนนักท่องเที่ยว รวมถึงต้องควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวไม่ให้เกิดความสามารถที่จะรองรับได้ ซึ่งรวมถึงการประเมินผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าว ตลอดจนปัญหาและผลกระทบที่จะตามมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่

3) โครงสร้างองค์กรและการจัดการ การจัดการโครงสร้างองค์กรและการจัดการที่เหมาะสม เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการที่จะกำหนดทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน โดยทั่วไปแล้วจะสามารถสรุปโครงสร้างองค์กรและการจัดการสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นการประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในแง่การส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ต้องนำการท่องเที่ยวขยายเศรษฐกิจในท้องถิ่น เพื่อที่ร่วมกันหาจุดเด่น หรืออัตลักษณ์ที่จะเป็นจุดประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นเพื่อที่จะร่วมกันวิเคราะห์ หรือแก้ไขปัญหา และข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกันเป็นอีกแนวทางที่มีความจำเป็นต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนอีกด้วย

4) การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ตามข้อเสนอของกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นกระทรวงมหาดไทย (2550) การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว มีหลักการดำเนินการที่

สำคัญ 4 ด้าย ซึ่งประกอบด้วย 1) การพัฒนา บุธนะ พื้นฟูมรดก และสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวใหม่เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของเอกชนเพื่อที่จะรักษาแหล่งท่องเที่ยวและวิถีชีวิตให้อยู่สภาพเดิมอย่างยั่งยืน 2) การเพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆ ทั้งการท่องเที่ยวแหล่งมรดก การท่องเที่ยวศิลปะ การท่องเที่ยววัฒนธรรมการเมือง การท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย 3) การเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก การวางแผนด้านความปลอดภัย สุขอนามัย และสวัสดิการของนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย และ 4) การส่งเสริมความเชื่อมโยง ความร่วมมือกับหน่วยงานในท้องถิ่นและประชาชน ในชุมชน เพื่อที่จะสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว พัฒนาคุณภาพการบริการท่องเที่ยว รวมถึงการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ให้เกินความสามารถที่จะรองรับได้ ซึ่งรวมถึงการประเมินผลด้วย

พยอม ธรรมบุตร (2549ก) ได้กล่าวให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. **แหล่งท่องเที่ยว (Attraction)** เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญสูงสุด เพราะเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความโดดเด่น เช่น ดอยอินทนนท์ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพ หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของสถานที่นั้นๆ ตลอดจนการท่องเที่ยวชนบทเพื่อสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถานยุคเก่าแก่ก่อนประวัติศาสตร์

2. **การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility)** ได้แก่ การมีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม เช่น สนามบิน ระบบคมนาคม ตลอดจนบริการด้านอุตสาหกรรมขนส่ง เช่น การขนส่งทางอากาศ ทางบก และทางน้ำ ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง (Destination) หรือแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกสบายรวดเร็วและปลอดภัย

3. **ที่พักแรมและสิ่งอำนวยความสะดวกในการต้อนรับ (Accommodation)** ได้แก่ โรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ โฮมสเตย์ ที่พักแรม ประเภทต่างๆ จะมีสิ่งอำนวยความสะดวกในระดับต่างๆ กัน ซึ่งจะทำให้มีราคาและบริการในระดับต่างกัน เช่น ภัตตาคาร สระว่ายน้ำ บาร์ ฟิตเนสเซ็นเตอร์ ชาว์นา และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ

4. **กิจกรรม (Activities)** ถือเป็นหัวใจสำคัญของสินค้าทางการท่องเที่ยว สำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการแสวงหาประสบการณ์จำเป็นต้องมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม ซึ่งกิจกรรมอาจเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น การดำน้ำ การทอผ้า การจับปลา การทำหัตถกรรมพื้นบ้าน รวมไปถึงกิจกรรมนันทนาการต่างๆ เช่น การพายเรือ ดำน้ำดูปะการัง เดินป่า ดูนก หรือกิจกรรมผจญภัย เช่น การปีนหน้าผา การล่องแก่ง การขี่ช้าง เป็นต้น

5) **บริการต่างๆ (Ancillary)** ในแหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีบริการด้านต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ธนาคาร ATM โรงพยาบาล สถานีบริการน้ำมัน ร้านค้า ร้านอาหารของที่ระลึก ห้องสุขา ฯลฯ

ภาพที่ 2: องค์ประกอบของการท่องเที่ยว 5A
ที่มา: พยอม ธรรมบุตร, 2549ก.

ในแง่หลักการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพบว่า สุตารา วรพล (2540) ได้สรุปประเด็นสำคัญจากการเข้าร่วมประชมนานาชาติเรื่อง International Conference on Tourism Heritage Management ประเทศอินโดนีเซีย ไว้ดังนี้

1. มรดกทางวัฒนธรรมประเภทโบราณถือเป็นแหล่งทรัพยากรที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่า ทั้งทางประวัติศาสตร์และทางด้านจิตใจของคนในชาติ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องได้รับการจัดการ ที่ละเอียดอ่อนรอบคอบ โดยเฉพาะเมื่อจะส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะหากดำเนินการโดยขาดความระมัดระวังแล้ว จะทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ ได้ง่าย เช่น กลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์กับกลุ่มผู้ประกอบการ

2. สถานที่ที่จะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้นั้น จะต้องเป็นแหล่งที่ให้ประสบการณ์ที่ดีแก่นักท่องเที่ยว ก่อให้เกิดประโยชน์อื่นๆ ที่น่าพึงพอใจ รวมทั้งรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเอาไว้ด้วย

3. ควรให้ภาคเอกชนซึ่งมีประสบการณ์ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวขนาดใหญ่มาแล้วได้เข้ามาให้การสนับสนุนช่วยเหลือแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในเรื่องการจัดการป้ายอธิบายในแหล่งและการจัดการนักท่องเที่ยวด้วย

4. แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้รับการพิจารณาทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ การเป็นแหล่งความรู้และการบริการที่เหมาะสมแก่นักท่องเที่ยวควบคู่กันไป

5. ควรให้ความสำคัญกับการจัดทำป้ายอธิบายแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ให้กับประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งมีความด้อยในเรื่องของสื่อ การฝึกอบรม วิธีการตลาดจนการจัดการก่อนเนื่องจากแหล่งมรดกในประเทศเหล่านั้นมักจะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน มิใช่สิ่งที่ได้รับการอนุรักษ์สืบทอด

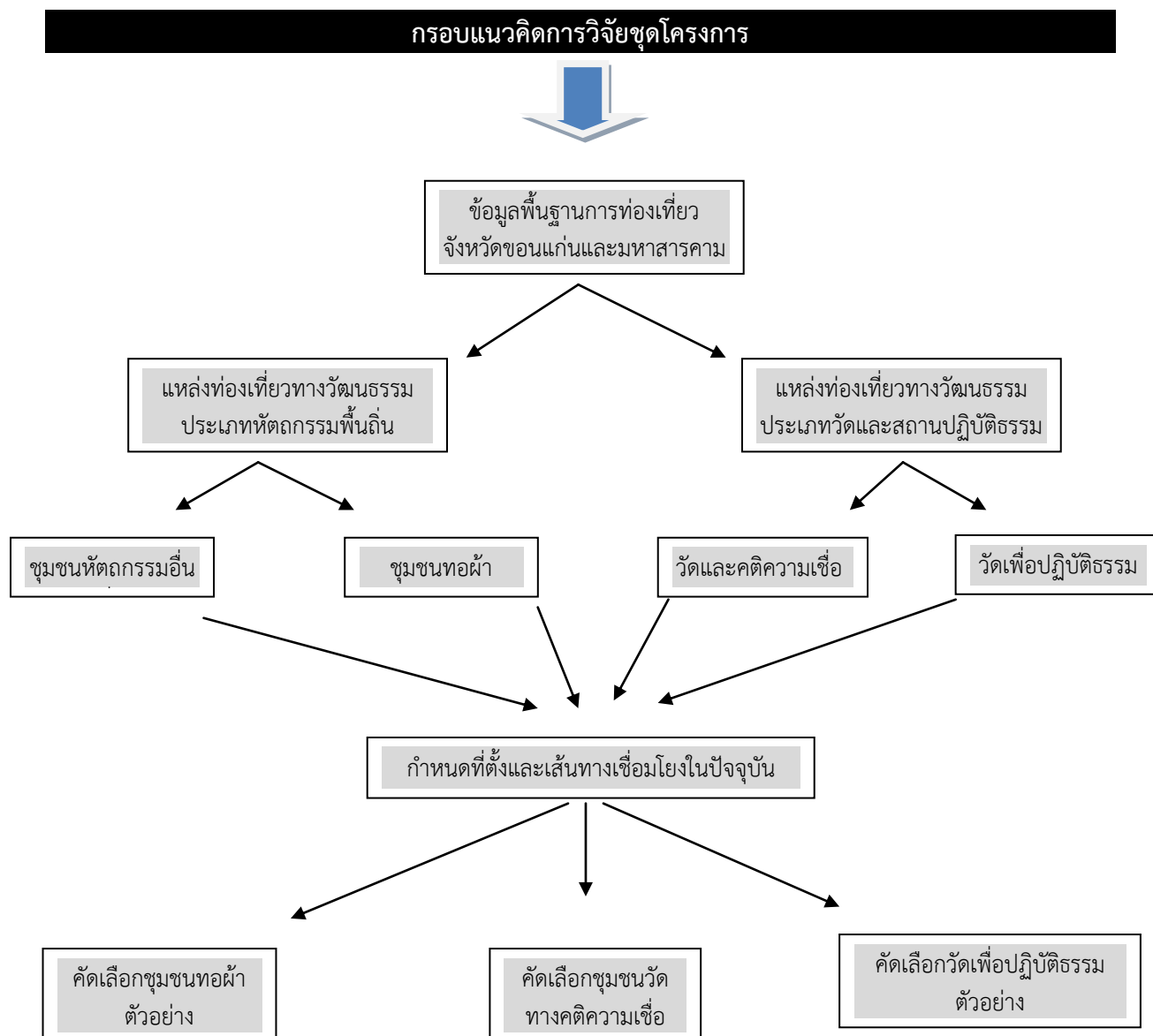
กันมาแต่อดีต ดังนั้นจึงควรที่จะออกแบบป้ายอธิบายให้ดึงดูดใจผู้เยี่ยมชมโดยทำให้มีมิติแทนที่จะให้มองด้วยตาเท่านั้น

1.5 กรอบแนวคิดหลักในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในชุดโครงการนี้ เน้นการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยเน้นศึกษาการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา ใช้หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การวิจัย การปฏิบัติการ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมีผู้เกี่ยวข้อง 4 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชน หน่วยงานในท้องถิ่น นักวิจัย และหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนหรือผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ที่จะถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นการรวบรวมข้อมูลจากปฏิบัติการภาคสนาม การสัมภาษณ์ ตอบแบบสอบถามปลายเปิด และจัดเวทีสนทนากลุ่ม เพื่อค้นหาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ประเด็นด้านข้อมูลวัฒนธรรมที่เป็นฐานการท่องเที่ยว 2) ประเด็นด้านการวางแผน พัฒนา และจัดการการท่องเที่ยว และ 3) ประเด็นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในด้านการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น คณะวิจัยจะใช้ข้อมูลจากการสำรวจและผลการวิจัยย่อยจากทั้ง 3 โครงการ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยอื่นๆ ที่ศึกษาในมิติวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลางเข้ามาร่วมในการอภิปรายผลด้วย รวมทั้งการจัดเวทีสนทนากลุ่มภาคีเครือข่ายเพื่อระดมสมองแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวนี้เพื่อให้ได้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวประเภทแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน วัฒนาอาราม สถานปฏิบัติธรรม และหัตถกรรมผ้าทอพื้นบ้านของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในท้ายสุดอนึ่ง การวิจัยในโครงการย่อยนี้แม้จะเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่ก็ยังมีการผสมผสานใช้แนวทางการวิจัยเชิงปริมาณเข้ามาร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจพื้นที่ การเก็บข้อมูลเชิงสถิติ ตลอดจนการถอดแบบสัมภาษณ์ เป็นต้น

คณะวิจัยชุดโครงการนี้ ได้กำหนดกรอบคิดเพื่อศึกษาวิเคราะห์งานวิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ใน การค้นหาและทำความเข้าใจแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ตามแผนผังประกอบ ดังนี้

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาในโครงการแผนงานวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะเพื่อใช้ในการวิจัย ซึ่งประกอบไปด้วยรายละเอียดดังนี้

ภาคีเครือข่ายชุมชน หมายถึง ภาคส่วนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามประกอบด้วย 4 ส่วน คือ (1) หน่วยงานภาครัฐ คือ องค์กรที่ดำเนินโครงการภายใต้นโยบายของรัฐบาล เพื่อเข้ามาพัฒนาอาชีพและส่งเสริมทักษะฝีมือแรงงานให้กับประชาชนและมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชน (2) เอกชนและผู้ประกอบการ คือ ผู้ที่ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวและบริการ ธุรกิจด้านที่พักและอาหารสินค้าที่ระลึกและงานหัตถกรรม (3) ผู้นำชุมชน คือ ผู้สนับสนุนและส่งเสริมงบประมาณและโครงการในการพัฒนาชุมชน (4) กลุ่มชาวบ้าน คือ ชาวบ้านที่รวมกลุ่มเพื่อพัฒนาทักษะและสร้างอาชีพของชุมชน

เครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน หมายถึง องค์กรที่มาจากภาคีเครือข่ายชุมชนหรือองค์กรชุมชน 4 ส่วน คือ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้านซึ่งเป็นองค์กรที่มีหน้าที่และบทบาทในการบริหารจัดการการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนประกอบด้วย 2 ส่วน คือ (1) การบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน และ (2) โครงสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง รูปแบบการท่องเที่ยวที่เครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้มุ่งเน้นและส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์แปลกใหม่ในชีวิตจากการเข้าเยี่ยมชมและเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนที่แตกต่างไปจากสังคมของนักท่องเที่ยว บนพื้นฐานการมีความรับผิดชอบและให้ความเคารพต่อแหล่งท่องเที่ยวที่ได้เข้าไปเยี่ยมชมเยือน จนก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความซาบซึ้ง ความเคารพและความรับผิดชอบต่อมรดกวัฒนธรรม ซึ่งมีบทบาทเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ 1) *ทรัพยากรทางธรรมชาติ* ประกอบด้วย พื้นที่ตั้งชุมชน พื้นที่อยู่อาศัย ป่าชุมชน ป่าศักดิ์สิทธิ์ เรือกสวน ไร่นา แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และอื่นๆที่มีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งผลิตเครื่องอุปโภคและบริโภคให้แก่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ 2) *ทรัพยากรทางวัฒนธรรม* ประกอบด้วย วิถีชีวิต ศาสนา จารีต ประเพณี วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น งานหัตถกรรม สิ่งปลูกสร้าง เช่น วัดวาอาราม บ้านเรือน ศาลารักษ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากกลุ่มชนหรือชาวบ้านอันเนื่องมาจากกิจกรรมในวิถีการดำรงชีพ โดยกิจกรรมการท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยว ได้ส่งเสริมให้เครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยว ได้มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนต่อแหล่งท่องเที่ยว

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การให้ความร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 1) หน่วยงานภาครัฐ 2) เอกชนหรือผู้ประกอบการ 3) ผู้นำชุมชน และ 4) กลุ่มชาวบ้าน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว 4 ด้าน คือ (1) นำทรัพยากรทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมมาพัฒนาให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชน (2) ชุมชนและหน่วยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตามบทบาทและหน้าที่แต่ละฝ่าย (3) การจัดการการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับทรัพยากรชุมชนและบุคลากรของชุมชน และ (4) สร้างการเรียนรู้และตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวจนทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนกับนักท่องเที่ยว โดยส่งผลให้นักท่องเที่ยวได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความซาบซึ้ง ความเคารพและความรับผิดชอบต่อมรดกวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากสังคมของนักท่องเที่ยว และทำให้เกิดความเข้าใจกันเป็นอย่างดีระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง ความร่วมมือระหว่างกันของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ด้วยองค์ประกอบสำคัญ จำนวน 3 ส่วน ได้แก่ 1) *ส่วนที่ 1* กำหนดวัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน 2) *ส่วนที่ 2* กำหนดแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ (1) รูปแบบเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน (2) รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน (3) คณะกรรมการของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนและ 2) *ส่วนที่ 3* บทบาทของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน มี 4 องค์กร ได้แก่ (1) หน่วยงานภาครัฐ (2) เอกชนและ

ผู้ประกอบการ (3) ผู้นำชุมชน และ (4) กลุ่มชาวบ้าน/กลุ่มอาชีพโดยต้องอยู่บนพื้นฐานความร่วมมือระหว่างกันของหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน ที่มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา หมายถึงการเยี่ยมชม ทำบุญ สวดมนต์ ไหว้พระ ขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนสถานตามเส้นทางที่เป็นผลมาจากการวิจัยในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน หมายถึงการเข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวคิด/องค์ความรู้ทางการปฏิบัติ 4 อย่าง คือ ยุบ พอง พุทโธ เคลื่อนไหว และแบบโกเอนก้า ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน หมายถึงวัด ศาสนสถานและสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การเดินทางเข้าไปในพื้นที่ท่องเที่ยวต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมที่มีจุดเด่นและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น มีวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณี สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม ศิลปะการแสดงต่างๆ ตลอดจนสถานที่ทางความเชื่อและศาสนาโดยมีกระบวนการจัดการโดยชุมชนหรือหน่วยงานภาคต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชุมชน รวมทั้งก่อให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวด้วย

การจัดการหมู่บ้านทอผ้า หมายถึง การดำเนินงานของหมู่บ้านที่มีการทอผ้าพื้นบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่มีการกำหนดและพัฒนาแนวทางเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทางการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งในด้านการกำหนดรูปแบบและสร้างกิจกรรมต่างๆ การใช้กิจกรรมการทอผ้าเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์และสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชนเพื่อใช้เป็นจุดขายเสนอนักท่องเที่ยว

หมู่บ้านทอผ้าอีสาน หมายถึง พื้นที่ชุมชนที่มีการจัดตั้งชมรมและกลุ่มเกี่ยวกับการทอผ้าหรือการเป็นแหล่งผลิตผ้าทอพื้นบ้านอีสานที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง แนวเส้นทางคมนาคมเพื่อเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยนักท่องเที่ยวใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเพื่อเรียนรู้ ท่องเที่ยว สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินและได้สาระความรู้ด้านการทอผ้าพื้นบ้านในชุมชนหมู่บ้านที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลัก

การพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึง หลักการที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีดุลยภาพ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะต้องเกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน โดยการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมทางการท่องเที่ยวนี้ให้ขยายตัวอย่างมีคุณภาพและแข่งขันได้ ซึ่งจะต้องคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถสงวนรักษาไว้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนาน ใช้

ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยไม่ส่งผลกระทบต่อความต้องการของสังคมทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

ประชาชนในท้องถิ่น หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่ใกล้เคียงแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นๆ ซึ่งมีการจัดการและส่งเสริมให้เป็นกิจกรรมเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมและศึกษาหาความรู้ได้

ผู้นำชุมชนท้องถิ่น หมายถึง นายกองค์การบริหารส่วนตำบล รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานชมรมต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคล กลุ่มคน หรือองค์กรชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจ ร่วมดำเนินกิจกรรมในชุมชน ร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมติดตามผลงานโดยเกิดจากความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อกระทำการให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่ต้องการ เป็นการนำทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และการมีส่วนร่วมจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นมา ความต้องการ และวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ในชุมชน

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

แผนการวิจัยโครงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

3) เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้มุ่งเน้นอยู่ที่การมีส่วนร่วมระหว่างคณะผู้วิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาพื้นที่ทางการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาวิจัยที่ค้นพบเกิดจากความรู้เชิงปฏิบัติการที่ได้ทำการสืบค้นร่วมกับชุมชนแบบมีส่วนร่วมในมุมมองของคนในชุมชนและคณะผู้วิจัยในแง่การค้นหาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่พัฒนาไปสู่พื้นที่ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีกำหนดแนวทางและขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามลำดับดังนี้

1.7.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.7.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1.7.3 การดำเนินการวิจัย

1.7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.7.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

1.7.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการดำเนินงานของแผนการวิจัยเรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” คณะผู้วิจัยได้ดำเนินงานตามแผนงานมีขั้นตอนโดยสรุปดังนี้

ประชากร การศึกษาแผนงานในครั้งนี้ มีประชากรแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. นักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในพื้นที่ศึกษา
2. เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
3. ภาครีเื้ออขายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐ บุคลากรในภาคเอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน

กลุ่มตัวอย่าง การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

การวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยเชิงปริมาณในครั้งนี้จะมาจากกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐที่มีความรู้และเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม การศึกษาในครั้งนี้ได้ใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากรายชื่อตามตำแหน่งดังกล่าว และทำการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสอบถามสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างกับกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นภาครีเื้ออขายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐ บุคลากรในภาคเอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน การศึกษาในครั้งนี้ ได้ใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากรายชื่อตามตำแหน่งดังกล่าว และทำการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสอบถามสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างกับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่

- 1) หน่วยงานภาครัฐ เป็นองค์กรที่เคยทำโครงการหรือกำลังดำเนินโครงการภายใต้นโยบายของรัฐบาล เพื่อพัฒนาอาชีพ ส่งเสริมทักษะฝีมือแรงงานและกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวให้กับประชาชนในเขตจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโครงการนั้นโดยตรง รวมจำนวนบุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐ

2) เอกชนและผู้ประกอบการ เป็นผู้ที่ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว ธุรกิจด้านที่พักและอาหารในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น รวมบุคคลจากภาคเอกชนและผู้ประกอบการ

3) ผู้นำชุมชน เป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมงบประมาณและโครงการในการพัฒนาชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษาของจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น รวมผู้นำชุมชน

4) กลุ่มชาวบ้าน เป็นชาวบ้านที่รวมกลุ่มเพื่อพัฒนาทักษะและสร้างอาชีพของชุมชนในพื้นที่ศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสนทนากลุ่มหรือการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Study) เป็นภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน ทำการศึกษาด้วยการสนทนากลุ่มหรือการประชุมกลุ่มย่อย(Focus Group Study) ผู้วิจัยได้กำหนดใช้กลุ่มตัวอย่างเดียวกันกับกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth interview)ซึ่งเป็นภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้านด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและจัดการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Study) ในแต่ละกลุ่มตัวอย่างหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยว

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) จึงมีการศึกษาด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) คือการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการและจากกลุ่มตัวอย่างดังนี้คือ

1) ข้อมูลที่ได้จากการใช้แบบสอบถามปลายปิดกับกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) กับบุคคลที่อยู่ในหน่วยงานภาครัฐที่มีความรู้และเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

3) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) กับภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน

4) ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มหรือการประชุมกลุ่มย่อย Focus Group Study) ซึ่งเป็นภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน

2.ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) คือข้อมูลจากการรวบรวมจากเอกสารต่างๆ ได้แก่ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำราวิชาการ บทความวิจัย บทความวิชาการ วารสารวิชาการ เอกสารเผยแพร่ ฯลฯ ซึ่งมีผู้ได้ทำการศึกษารวบรวมไว้แล้ว ซึ่งมีเนื้อหาและสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ทั้งในส่วนของประเด็นปัญหาที่ควรได้รับการศึกษาต่อยอด แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ตลอดจนแนวทางการศึกษา วิจัยวิจัยและเครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับโครงการวิจัยในครั้งนี้ เป็นต้น

1.7.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในแผนการวิจัยภายใต้โครงการชุดในครั้งนี้ มีเครื่องมือที่ใช้ในแต่ละโครงการย่อยที่เหมือนคล้ายและแตกต่างกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

แผนงานมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) แบบสอบถาม ผู้วิจัยและนักวิจัยชาวบ้านได้กำหนดให้มีแบบสอบถามที่ใช้กับกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ มีแบบสอบถาม ได้แก่

1.1) แบบสอบถามปลายปิด (The Questionnaire - Close Ended Question) ใช้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มนักท่องเที่ยวและทัศนคติของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แบบสอบถามได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยปรับแก้ไขตามคำแนะนำและนำไปทดลอง (Tryout) กับนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ซ้ำกับกลุ่มตัวอย่างจริง แล้วนำมาหาความเชื่อมั่น (Reliability) เพื่อให้ได้แบบสอบถามที่สมบูรณ์ ทั้งนี้แบบสอบถามนักท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลโดยทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 เป็นความคิดเห็นที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามและขอนแก่น และตอนที่ 3 ความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1.2) แบบสอบถามสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) ใช้กับบุคคลที่อยู่ในหน่วยงานภาครัฐที่มีความรู้และเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในด้านบทบาท ด้านการดำเนินงาน และด้านการประสานงานระหว่างองค์กรชุมชน

1.3) แบบสอบถามสัมภาษณ์เชิงลึก(In – depth interview) ใช้กับภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่

- (1) หน่วยงานภาครัฐ
- (2) เอกชนและผู้ประกอบการ
- (3) ผู้นำชุมชน
- (4) กลุ่มชาวบ้าน

เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน กรอบและแนวทางในการบริหารจัดการองค์ร่วมนกันของภาคีเครือข่ายชุมชนหรือองค์กรชุมชน รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1.4) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ใช้สำหรับการสนทนากลุ่มหรือการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Study) ของภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐเอกชนและผู้ประกอบการผู้นำชุมชนและกลุ่มชาวบ้าน เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1.5) แบบประเมินโครงการ จำนวน 1 ชุด ได้แก่ แบบสอบถามแบบปลายเปิด(The Questionnaire - Open Ended Question) จำนวน 1 ชุด ใช้สอบถามกับเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อ

ศึกษาผลการดำเนินงานโครงการวิจัยจากการประเมินของแต่ละองค์กรรมถึงข้อเสนอแนะที่ควรมีการปรับปรุงในการวิจัยในครั้งต่อไป

2) เครื่องมือประกอบในการดำเนินการวิจัย ได้แก่ ผังชุมชน แผนที่ทรัพยากร แผนที่เส้นทางปฏิทินวัฒนธรรม ปฏิทินฤดูกาล และเส้นทางประวัติศาสตร์

แผนการดำเนินงานวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือมาใช้หลากหลายชนิดในการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อการศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้รอบด้านให้มากที่สุด ดังนี้

1. เครื่องมือจากการค้นคว้าเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม แนวทางการจัดการการท่องเที่ยว และข้อมูลทั่วไปของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

2. เครื่องมือที่ใช้ศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวชมและเลือกซื้อสินค้าในหมู่บ้านทอผ้าที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย

3. เครื่องมือที่ใช้ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่

3.1 แบบสังเกตแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดแนวคิดในการสังเกตสถานการณ์ในแหล่งท่องเที่ยว โดยได้กำหนดรายการการที่คณะผู้วิจัยต้องสังเกต ประกอบไปด้วยการสังเกตในแต่ละด้าน ดังนี้ ด้านคมนาคม สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ด้านความปลอดภัย ด้านความสะอาดและคุณภาพสินค้าและบริการ ด้านสถานที่ทางการท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ ด้านกลุ่มอาชีพ และด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน

3.2 การประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคณะผู้วิจัยได้จัดประชุมเพื่อเตรียมกำหนดแนวทางการทำงาน โดยประสานกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ ในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย และได้จัดเตรียมคำถามที่ใช้ในการประชุมชาวบ้าน

3.3 แบบสัมภาษณ์คณะผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสาน โดยได้ศึกษาจากเอกสารวิชาการ หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมและเลือกซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ในชุมชน รวบรวมประเด็นเกี่ยวกับแรงจูงใจในการท่องเที่ยว ความคาดหวังในการท่องเที่ยว พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว แล้วนำข้อมูลมาสร้างแบบสอบถาม โดยมีลักษณะดังนี้ 1) ข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยว 2) รูปแบบและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว 3) ความต้องการของนักท่องเที่ยว และ 4) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงคุณภาพ คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงกรอบเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้ 1) คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป 2) คำถามปลายเปิดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน และความเข้าใจในการมองเห็นถึงประโยชน์ และคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่นที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นได้ 3) คำถามที่มีลักษณะให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3.4 การสนทนากลุ่มย่อยคณะผู้วิจัยได้เชิญนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญทางด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย เข้าร่วมสนทนากลุ่มเพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการร่วมอภิปรายและแสดงความคิดเห็นแนะนำให้ความรู้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการจัดการเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

3.5 การประชุมเชิงปฏิบัติการและเครือข่ายการท่องเที่ยว คณะผู้วิจัยได้ออกแบบการประชุมโดยกำหนดให้มีการประชุมที่มีวิทยากรให้เหมาะสมกับเนื้อหาความรู้ที่จะถ่ายทอดให้แก่ประชาชนในพื้นที่ศึกษา และจัดเตรียมเอกสารความรู้ทางวิชาการทางด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของภาคประชาชนในพื้นที่ศึกษา

3.6 การจัดการท่องเที่ยวนำร่องคณะผู้วิจัยได้จัดทำกำหนดการท่องเที่ยวนำร่อง โดยให้คณะกรรมการและประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกันออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยว ประสานงานกับแหล่งเรียนรู้ในแต่ละชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย และนำนักท่องเที่ยวนำร่องไปเยี่ยมชมและสัมผัสวิถีวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษาที่ได้เลือกไว้ได้แก่ ข้อมูลด้านองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ข้อมูลการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมโดยชุมชน

1.7.3 การดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินแผนการวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง ภูมิภาคศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีการดำเนินการวิจัยดังรายละเอียดต่อไปนี้

การดำเนินการวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน ซึ่งคณะผู้วิจัยมีการดำเนินงานตามลำดับ ดังนี้

3.3.1 การวินิจฉัย มีการดำเนินการขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1) ศึกษาผลกระทบปัญหาและอุปสรรคของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยทำการศึกษาจากหนังสือ ตำรา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหมู่บ้านในชุมชนอีสาน ศึกษารายงานวิจัยและบทความวิชาการบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ศึกษาบริบทชุมชน โดยสังเกตสถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษา

2) ศึกษาความคิดเห็นของภาคประชาชนในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยในระยะเริ่มต้นโครงการเพื่อแนะนำและประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนได้รับทราบถึงวัตถุประสงค์ของการทำวิจัยในโครงการนี้ รวมทั้งสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มอาชีพ และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนดังกล่าว

3) ศึกษาความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวดังที่กล่าวมาแล้ว

4) จัดสนทนากลุ่ม โดยให้ทั้งภาคประชาชน นักวิชาการที่เชี่ยวชาญทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชน รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นต่อสถานการณ์การท่องเที่ยวพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ปัญหาและอุปสรรค โอกาสของการเติบโตทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

5) ทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลที่ได้จากการค้นคว้าศึกษาวิจัย

3.3.2 การปฏิบัติการ มีการดำเนินงานตามลำดับ คือ 1) จัดประชุมเพื่อจัดทำแผนการปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีผู้นำชุมชน ประธานกลุ่มอาชีพ และตัวแทนชาวบ้านที่สมัครใจเข้าร่วมประชุม ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการ SWOT Analysis ในการวิเคราะห์ชุมชน 2) จัดประชุมการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ ประธานกลุ่มอาชีพ ได้ทำความรู้จักกันและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน โดยมุ่งเน้นชี้ให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคพร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน

3.3.3 การวัดผล มีการดำเนินงานตามลำดับดังนี้ 1) การจัดท่องเที่ยววันร่อน โดยคณะผู้วิจัยได้ร่วมออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยววันร่อนโดยกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโครงการวิจัยกลุ่มย่อยในโครงการนี้อีก คือ การท่องเที่ยวธรรมชาติ การท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวศาสนสถานปฏิบัติธรรม และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ร่วมกับการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าด้วย 2) ทำการประเมินความพึงพอใจในการจัดการท่องเที่ยววันร่อน เพื่อให้ทราบถึงปัญหา อุปสรรค และหาทางแก้ไขในโอกาสต่อไป

3.3.4 ผลสะท้อนที่เกิดขึ้น จากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสะท้อนให้เห็นปัญหา อุปสรรคในการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งข้อพิจารณาจากผลสะท้อนที่เกิดขึ้นมาจากข้อมูลแบบสอบถาม ข้อมูลการสนทนากลุ่ม ผลจากการจัดประชุม และจากการจัดท่องเที่ยววันร่อน

1.7.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในแผนการดำเนินการวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้จำแนกวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท คือ การวิจัยเอกสาร (document research) และการวิจัยภาคสนาม (field research) ดังนี้

การวิจัยเอกสาร เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูล ซึ่งเป็นข้อมูลในด้านต่างๆ ที่มีอยู่แล้วและได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ที่มีบุคคล หรือหน่วยงานหรือสถาบันต่างๆ เก็บรวบรวมไว้แล้ว เช่น ตำรา หนังสือ เอกสาร งานวิจัย บทความ วิทยานิพนธ์ รวมถึงข้อมูลที่ได้จากอินเทอร์เน็ต โดยมีที่มาของแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย อาทิ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานขอนแก่น สำนักงานท่องเที่ยวจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น โดยมุ่งที่จะนำข้อมูลที่ได้ไปกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย รวมทั้งทำให้มองเห็นและเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานทั่วไป เช่น ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมโดยรวม และใช้เป็นแนวทางในการที่จะนำไปใช้ในการวิจัยภาคสนามต่อไป

การวิจัยภาคสนาม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ที่ได้จากการลงพื้นที่ศึกษา โดยสามารถจำแนกวิธีการศึกษาวิจัยภาคสนามได้ดังนี้

1) **การสำรวจภาคสนามด้านกายภาพ** เป็นการสำรวจเพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจสภาพของพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยที่ได้ทำการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจและเก็บข้อมูลในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2557 จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558 ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทางด้านกายภาพและสภาพทั่วไปทางการ

ท่องเที่ยวของชุมชนหมู่บ้านได้แก่ สิ่งดึงดูดใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง นอกจากนี้ยังสำรวจเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อาทิ ร้านค้า ที่พัก ที่จอดรถ การนำเที่ยว ศูนย์บริการข้อมูล การขนส่ง ความปลอดภัย และบริการอื่นๆ รวมทั้งพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวด้วย เช่น นักท่องเที่ยว ราคาสินค้าและบริการ และการโฆษณาประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว

2) การสังเกตการณ์ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านสิ่งดึงดูดใจ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต โดยได้ทำการศึกษาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาในพื้นที่ศึกษา และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย โดยเลือกช่วงสังเกตการณ์แบบเป็นช่วงเวลา คือ ช่วงวันหยุด ช่วงวันเทศกาล ช่วงวันธรรมดา เป็นต้น

3) การสนทนา เป็นการสนทนาทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามซึ่งบางครั้งก็ใช้วิธีการสนทนาแบบไม่เป็นทางการ คือไม่มีโครงสร้างของการสนทนา เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นการท่องเที่ยวของชุมชนในอีกรูปแบบหนึ่ง

4) การประชุมประชาชนในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา ในระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ.2557 จนถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2558 เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้ประกอบการและประชาชนในพื้นที่ เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย แจ้งกำหนดการและแผนการดำเนินการที่จะเกิดขึ้น เพื่อสร้างความร่วมมือ รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้านเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

5) การสัมภาษณ์ เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา ซึ่งการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการสามารถนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์และนำเสนอแนะแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมต่อไปได้ ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการการท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1.7.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการดำเนินแผนการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ใช้แนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

การแผนงานวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดแยกประเภทของข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อความสะดวกและความถูกต้องของข้อมูล โดยการจัดกระทำข้อมูล และตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นไปพร้อมๆ กัน ในตลอดระยะเวลาของการดำเนินแผนงานของโครงการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

1.7.5.1) การวิเคราะห์ศักยภาพของการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยใช้เทคนิค SWOT Analysis เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และสถานะคุกคามในด้านองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เพื่อเสนอแนะแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) จุดแข็ง (Strength) คือ ความสามารถและสถานการณ์ภายในชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นด้านบวก ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ได้ หรือหมายถึงแผนการดำเนินการภายในที่มีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสม

2) จุดอ่อน (Weakness) คือ สถานการณ์ภายในชุมชนศึกษา ซึ่งเป็นด้านลบ มีข้อจำกัดและด้อยความสามารถ ที่ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ หรือหมายถึงการดำเนินการภายในที่มีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น ปัญหาหรือข้อขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็ได้

3) โอกาส (Opportunity) คือ ปัจจัยหรือสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยต่อการทำงาน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ หรือหมายถึงสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสม

4) สภาวะคุกคาม (Threats) คือ ปัจจัยหรือสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางต่อการทำงาน ไม่ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ หรือหมายถึงสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมได้

ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้เลือกใช้เทคนิค SWOT Analysis เพื่อค้นหากลยุทธ์ในการพัฒนาและการจัดการทั้งส่งเสริม สนับสนุน และค้นหาข้อแก้ไขปัญหภายในและภายนอก เพื่อหาแนวทางเสนอแนะในการพัฒนาทางด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1.7.5.2 การวิเคราะห์ความสำคัญของบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และการมีส่วนร่วมในการจัดการหมู่บ้านท่องเที่ยวอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้แบบสอบถามนักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งการสัมภาษณ์ ซึ่งมีลักษณะเป็นความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในลักษณะความเรียง

1.7.5.3 การวิเคราะห์องค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยพิจารณาตามองค์ประกอบสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 14 องค์ประกอบ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

ด้านกายภาพ ประกอบไปด้วย

- 1) การรักษาสภาพและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว
- 2) การบริการและสาธารณูปโภค
- 3) กิจกรรมการท่องเที่ยว
- 4) องค์กรและแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
- 5) การใช้ประโยชน์ทรัพยากรการท่องเที่ยว
- 6) การจัดการของเสียในแหล่งท่องเที่ยว
- 7) ความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว

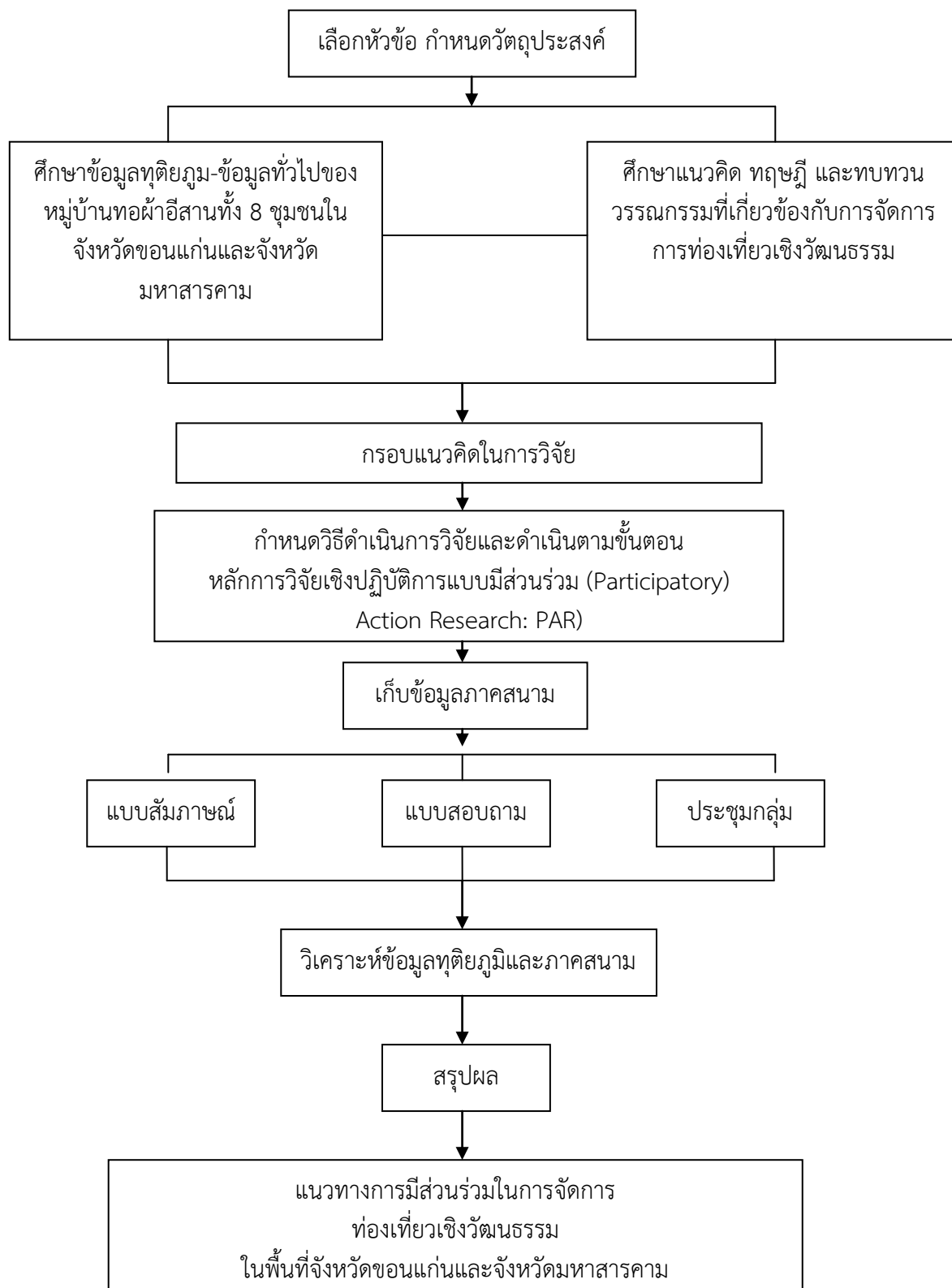
ด้านเศรษฐกิจ ประกอบไปด้วย

- 1) ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว
- 2) การส่งเสริมการขาย
- 3) การพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์
- 4) การโฆษณาและประชาสัมพันธ์

ด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบไปด้วย

- 1) การสร้างเครือข่ายเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว
- 2) การให้ความรู้และสร้างจิตสำนึก
- 3) ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการ

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

โดยสรุปวิธีดำเนินการวิจัยในโครงการ “การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลักในการดำเนินการตามแผนงานวิจัย 3 ข้อด้วยกัน โดยใช้หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ได้แก่ 1) ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 2) ศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม และ 3) นำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 มีผลงานที่ชุมชนท้องถิ่นสามารถนำไปใช้เพื่อสร้างส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นฐานรากของการพัฒนาการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน

1.8.2 ได้ข้อมูลกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณีที่สอดคล้องกับเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลางที่เชื่อมโยงกันระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม และมีข้อมูลแหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชนในพื้นที่

1.8.3 มีการประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เพื่อใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนมากขึ้น

1.8.4 เกิดความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนและชุมชนในพื้นที่

1.8.5 ได้องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี ที่นำมาใช้ในการเสริมสร้างและจัดการชุมชนการท่องเที่ยวพื้นที่อีสานตอนกลางแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ และหนุนเสริมให้เกิดกระบวนการผลักดันไปสู่การปฏิบัติต่อไป

1.8.6 ได้ฐานข้อมูลในการเสนอแนะแนวทางเชิงนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวพื้นที่อีสานตอนกลางที่เหมาะสม โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจแบบสร้างสรรค์ให้เกิดความยั่งยืนได้

บทที่ 2

ข้อค้นพบของการศึกษาวิจัย

แผนดำเนินการวิจัยในโครงการเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้นำวิธีวิทยาการวิจัยที่หลากหลายมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อสร้างจิตสำนึกและก่อให้เกิดความร่วมมือของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการการท่องเที่ยวชุมชนโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยกับผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนและเป็นจริง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวในชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประกอบไปด้วยชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การดำเนินแผนงานในโครงการวิจัยนี้ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากทีมคณะวิจัยร่วมกันศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งประกอบไปด้วยโครงการย่อย 3 โครงการ ได้แก่

ตารางที่ 1 แสดงโครงการวิจัยย่อยทั้ง 3 ในแผนงานวิจัย

ลำดับ	โครงการวิจัย	หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน
1	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	วรรณภา คำปนบุด	คณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	ฉลอง พันธุ์จันทร์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3	การจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	ปฐม หงษ์สุวรรณ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มุ่งนำเสนอให้เห็นประเด็นการจัดการการท่องเที่ยวในระดับการเชื่อมโยงของจังหวัดทั้งสองที่สำคัญใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1) มุ่งนำเสนอให้เห็นภาพของสภาพแวดล้อมทั่วไปทางภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต และประเพณีวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม อันเป็นข้อมูลสำคัญทางด้านการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งดึงดูดกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งจากภายในพื้นที่ภาคอีสานและภายนอกพื้นที่ภาคอีสานได้ ซึ่งมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน โดยให้ชุมชนที่เป็นหน่วยงานหลักนั้นมีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิดเห็นต่อการธำรงรักษาอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้เป็น “จุดขาย” ของชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นฐานรากต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันจะช่วยต่อเติมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดให้ดำรงอยู่ได้ใน

สภาพการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนเป็นชี้ให้เห็น “จุดเริ่มต้น” ของระบบที่จะต้องมีการพัฒนาทางการท่องเที่ยวให้เกิดความสมบูรณ์และสร้างฐานความรู้ทางการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมั่นคงต่อไป

2) มุ่งนำเสนอให้เห็นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคประชาชนและองค์กรพัฒนา ตลอดจนนักท่องเที่ยวผ่านการศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวและศักยภาพของแต่ละภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

3) มุ่งนำเสนอให้เห็นผลการศึกษาวิจัยและค้นคว้าของทีมวิจัยร่วมกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันและกัน ปัญหาและข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้จึงทำให้มองเห็นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนทั้งในมุมกว้างและมุมลึกที่เกิดจากการนำเสนอจากโครงการวิจัยทั้ง 3 เรื่องดังกล่าวข้างต้น อันเป็นผลงานวิจัยที่มีลักษณะของการบูรณาการความรู้ทางการท่องเที่ยวและการจัดการทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถทำให้มองเห็นและเข้าใจในมุมวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ในประเด็นสำคัญและแง่มุมที่เป็นข้อคิดที่เชื่อมโยงกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในหลากหลายมุมมองของพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ท้ายสุด คณะทีมวิจัยในการดำเนินงานโครงการวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหวังว่า ผลการศึกษานี้วิเคราะห์และสังเคราะห์จะช่วยจุดประกายและชี้แนะให้ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงสองจังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้แก่งคิดและมุมมองที่สะท้อนต่อการพัฒนาและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและยั่งยืน ทั้งในแง่ของเนื้อหาสาระ กระบวนการ ภาคี โดยเฉพาะภาคีในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของข้อมูลและแหล่งท่องเที่ยว ผลงานฉบับนี้จะช่วยทำให้มองเห็นแง่มุมของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีแง่มุมที่หลากหลายและรอบด้านมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นการนำเสนอให้เห็นแง่มุมของกรอบแนวคิดการมีแนวทางร่วมและเห็นกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างร่วมกันในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านต่อไป

โดยผู้วิจัยจะขอนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลและผลการวิจัยดังรายละเอียดตาม ลำดับต่อไปนี้

ตอนที่ 1 เป็นการตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ของแผนดำเนินงานวิจัยข้อที่ 1 คือ ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 2 เป็นการตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ของแผนดำเนินงานวิจัยข้อที่ 2 คือ ศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 3 เป็นการตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ของแผนดำเนินงานวิจัยข้อที่ 3 คือ นำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ทั้งนี้ ขั้นตอนการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลและผลการวิจัยตาม ลำดับดังนี้

1. การสังเกตแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผู้วิจัยใช้แบบสังเกตแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านการคมนาคม ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านความปลอดภัย ด้านความสะดวกสบาย ด้านคุณภาพอาหารและสินค้า ด้านราคาสินค้าและบริการ ด้านสถานที่สำคัญทางศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี ประวัติศาสตร์ แหล่งเรียนรู้ แหล่งอาชีพ และด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว

2. การจัดเวทีชุมชนในพื้นที่ศึกษา ในระยะเวลาการเริ่มต้นการวิจัย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดประชุม ผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ปฏิบัติการชุมชน เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย แจ้ง กำหนดการและแผนการดำเนินงานวิจัย เพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับเส้นทาง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยสอบถาม สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา จำนวนนักท่องเที่ยว ความต้องการให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถทำได้ และแนวทางการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมของชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษา

3. การสอบถามความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม และ จังหวัดขอนแก่น โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ นักท่องเที่ยว เพื่อนำข้อมูลด้านความต้องการและความ พึงพอใจของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับข้อมูลศิลปและวัฒนธรรมไปใช้ในการวางแผนพัฒนาการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา

4. การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการในชุมชนพื้นที่ศึกษา โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง มุ่งเน้นการค้นหาข้อมูลด้านปัญหาอุปสรรคในการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตลอดจนทราบถึงทัศนคติของผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการในการมองเห็น คุณประโยชน์ คุณค่าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชน

5. ผลจากแบบสอบถามสำหรับกลุ่มประชาชน ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามความคิดเห็นของ ประชาชนในกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนในชุมชนศึกษา เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและทัศนคติต่อการจัดการทรัพยากรในชุมชนที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพด้านการ การท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษา

6. ผลการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุมกลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านการ จัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อระดมความคิดเห็น และรับฟังหลักการ ข้อเสนอเกี่ยวกับ “แนว ทางการจัดการการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมเพื่อมุ่งเน้นที่จะพัฒนาเส้นทางทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยง จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” ซึ่งมีนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมเข้าร่วมจำนวน 20 คน มีการจัดเก็บข้อมูลจากการประชุมกลุ่มโดยการบันทึกเสียง การ บันทึกภาพ และจัดทำรายงานการประชุม

7. ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการ เป็นการประชุมเพื่อมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการค้นหาข้อดี ข้อด้อย ปัญหา อุปสรรคที่เป็นการค้นหาร่วมกัน โดยได้นำเทคนิควิธีการวิเคราะห์ ชุมชนโดยใช้ SWOT Analysis เพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชน และใช้เทคนิค Problem tree เป็น แนวทางการดำเนินการวางแผนการปฏิบัติการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

8. ผลการประชุมการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชน การประชุมจัดขึ้นในวันที่ 8 กรกฎาคม 2558 ที่ศาลาวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น มีผู้เข้าร่วม ประชุมจำนวน 60 คน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ประชาชน ผู้ประกอบการ บุคลากรทางการท่องเที่ยว

ภาครัฐ ภาคเอกชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้มีเครือข่ายในการทำงานร่วมกัน

9. ผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนำร่อง

ผลการวิจัย

การพัฒนาและการจัดการวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จะนำมาพัฒนาทางการท่องเที่ยว ผลกระทบทางการท่องเที่ยวต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้นในชุมชน นักท่องเที่ยว ความสามารถในการรองรับ สิ่งอำนวยความสะดวกทางด้านการท่องเที่ยว ภูมิทัศน์ทางการท่องเที่ยว การจัดการพื้นที่ เส้นทางทางการท่องเที่ยว การบริการทางการท่องเที่ยว กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ความปลอดภัยทางการท่องเที่ยว ทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาองค์กรทางการท่องเที่ยวในชุมชน ทั้งนี้ต้องจัดการให้เกิดความสมดุลระหว่างผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นๆ ซึ่งหมายถึงเจ้าบ้านและผู้มาเยือนซึ่งหมายถึงนักท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน

2.1 องค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

องค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมถือเป็นจุดขายสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยือนชุมชน การพัฒนาและสร้างศักยภาพให้แก่ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในวิถีชีวิตชุมชนถือเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้เกิดขึ้นแก่วัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วให้กลายเป็นกลไกทางการตลาดที่จะสามารถสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นภายในชุมชนท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่ง

2.1.1 ทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง

กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง และเป็นพื้นที่ราบเสียส่วนใหญ่ มีลำน้ำสายหลักสำคัญของภูมิภาคไหลผ่าน คือ ลำน้ำเสียว และลำน้ำชี ซึ่งก่อให้เกิดวิถีชีวิตชุมชนแบบชาวนาอีสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่อีกแห่งหนึ่งของภูมิภาค โดยเฉพาะศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม หัตถกรรมต่างๆ ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาเป็นเวลาช้านาน เช่น พระธาตุขามแก่น พระธาตุหนองแวง สิมโบราณ จังหวัดขอนแก่น พระธาตุนาดูน พระยืนกัณทรวิชัยสมัยทวารวดี กู่และสิมโบราณ จังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้ ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมอีสาน รวมทั้งศิลปะและหัตถกรรมพื้นเมือง เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้ามัดหมี่ เครื่องจักสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีลวดลายสีสดใสโดดเด่น รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เป็นเรื่องของแสงบุญและการปฏิบัติธรรม ซึ่งผลการศึกษาของวรรณาคำปวนบุตร ฉลอง พันธุ์จันทร์ และปฐม หงษ์สุวรรณ ได้นำเสนอให้เห็นข้อมูลที่เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งประวัติศาสตร์		
วัด จำนวน 51 แห่ง	1) วัดป่าพุทธธรรม อ.เขาสวนกวาง 2) วัดอุดมคงคาศรีเขต อ.โคกโพธิ์ไชย 3) วัดป่าภูหันบรรพต อ.ชนบท 4) วัดป่าภูระงำ อ.ชนบท 5) วัดป่าร่อนน้ำจั้น อ.ชุมแพ 6) วัดพระธาตุกุดแห่ น้อย อ.ชุมแพ 7) วัดป่าภูกระแต อ. น้ำพอง 8) วัดป่าคำหัวช้าง อ.น้ำพอง 9) วัดชัยศรี อ.น้ำพอง 10) วัดพิชัยพัฒนาราม อ.น้ำพอง 11) วัดป่าโนนเมือง อ.น้ำพอง 12) วัดเจตย์ภูมิ อ.น้ำพอง 13) วัดป่าฟ้าระจิม อ.บ้านไผ่ 14) วัดพระพุทธบาท หินลาด อ.บ้านไผ่ 15) วัดมงคลหลวง อ.บ้านไผ่ 16) วัดถ้ำเหล็ก อ.บ้านฝาง 17) วัดเกาะแก้ว อ.บ้านฝาง 18) วัดป่าหินเก็ง วิปัสสนา อ.บ้านแฮด	1) วัดสุวรรณवास อ.กันทรวิชัย 2) วัดพุทธมงคล อ.กันทรวิชัย 3) วัดป่าวังเลิง อ.กันทรวิชัย 4) วัดป่ากุ่มแก้ว อ.กันทรวิชัย 5) วัดป่ากรุงโพธิสาร อ.แกดำ 6) วัดป่าศรีบรรพต อ.แกดำ 7) วัดตาลเรือง อ.โกสุมพิสัย 8) วัดโนนอ้อมแก้ว อ.โกสุมพิสัย 9) วัดป่าบ้านจาน อ.เขียงยืน 10) วัดโพธาราม อ.นาตูน 11) วัดป่าเรไรย์ อ.นาตูน 12) วัดตระคลองโคก ไร่ อ.วาปีปทุม 13) วัดมหาชัย อ.เมือง 14) วัดอุปราชา อ.เมือง 15) วัดท่าสองคอน อ.เมือง

ตารางที่ 2 (ต่อ) แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งประวัติศาสตร์		
วัด จำนวน 51 แห่ง	19) วัดป่าคำแคนเหนือ อ.มัญจาคีรี 20) วัดป่าพัฒนาศีรีกร อ.มัญจาคีรี 21) วัดอุดมคงคาศรีเขต อ.มัญจาคีรี 22) วัดป่าซันเม็ก อ.มัญจาคีรี 23) วัดพระพุทธรบาท รัตนคีรี อ.มัญจาคีรี 24) วัดป่าธรรมอุทยาน อ.เมือง 25) วัดหนองแวง อ.เมือง 26) วัดทุ่งเศรษฐี อ.เมือง 27) วัดจันทร์เขมาราม อ.ภูเวียง 28) วัดถ้ำกวาง อ.เวียงเก่า 29) วัดป่าหนองหลุบ อ.เมือง 30) วัดกู่แก้วชัยราม อ.แวงใหญ่ 31) วัดสิทธิการาม อ.หนองเรือ 32) วัดตลาดหนองเรือ อ.หนองเรือ 33) วัดถ้ำเจีย อ.หนองเรือ 33) วัดป่าภูเม็งทอง อ.หนองเรือ 34) วัดถ้ำคำเม็ก อ.อุบลรัตน์ 35) วัดเขื่อนอุบลรัตน์ อ.อุบลรัตน์ 36) วัดพระบาทภูพาน คำ อ.อุบลรัตน์	

ตารางที่ 2 (ต่อ) แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งประวัติศาสตร์		
ศาลหลักเมือง ศาลเจ้า จำนวน 14 แห่ง	1) ศาลเจ้าพ่อมเหล็ก อ.ชนบท 2) ศาลเจ้าปู่คำ อ.พระยืน 3) ศาลเจ้าจอมปากช่อง อ.ภูเวียง 4) ศาลหลักเมือง อ.เมือง 5) ศาลเจ้าพ่อมเหล็ก อ.เมือง 6) ศาลเจ้าแม่สองนาง อ.เมือง 7) ศาลเจ้าปู่หลุบ อ.ภูผาม่าน 8) ศาลเจ้าปู่หลุบ อ.อุบลรัตน์	1) ศาลปู่ตาขุน สำราญ อ.กันทรวิชัย 2) ศาลปู่ตาพิลือ อ.กันทรวิชัย 3) ศาลหลักเมือง อ.เมือง 4) ศาลเจ้าปู่เหล็ก อ.วาปีปทุม 5) ศาลเจ้าปู่จุมคำ อ.บรบือ 6) ศาลเจ้ากุดนางไย อ.เมือง
ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ สถานที่ปฏิบัติธรรม จำนวน 43 แห่ง	1) พระเจ้าใหญ่ไชยวาน อ.โคกโพธิ์ไชย 2) บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ อ.ชนบท 3) สำนักสงฆ์โคกป่าโจด อ.ชนบท 4) ผาพระนอน อ.ชุมแพ 5) รอยพระพุทธรูป โนนหัน อ.ชุมแพ 6) หลวงปู่พระเจ้าใหญ่ อ.ชำสูง 7) หาดทรายวังปลาทำ น้ำศักดิ์สิทธิ์ อ.น้ำพอง 8) พระธาตุพนมจำลอง อ.น้ำพอง 9) หลวงปู่ไม้ อ.น้ำพอง 10) ปรางค์กู่ประภาชัย อ.น้ำพอง 11) พระเจ้าใหญ่ผือบัง อ.บ้านไผ่	1) พระยืนวัดสุวรรณ वास อ.กันทรวิชัย 2) พระยืนพุทธมงคล มิ่งเมือง อ.กันทรวิชัย 3) พระพุทธชินวร อ.กันทรวิชัย 4) บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ อ.นาตูน 5) กู่สันตรัตน์ อ.นาตูน 6) ศาลนางขาว อ.นาตูน 7) จิตรกรรมฝาผนัง วัดโพธาราม อ.นาตูน 8) จิตรกรรมฝาผนัง วัดป่าเรไรย์ อ.นาตูน 9) กู่น้อย อ.นาตูน 10) กู่บัวมาศ อ.บรบือ

ตารางที่ 2 (ต่อ) แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งประวัติศาสตร์		
ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ สถานที่ปฏิบัติธรรม จำนวน 43 แห่ง	12) สิมโบราณ จิตรกรรมฝาผนัง บ้านหัวหนอง อ.บ้านไผ่ 13) รอยพระพุทธรูป หินลาด อ.บ้านไผ่ 14) พระมหาธาตุเจดีย์ พระธาตุหลวง อ.บ้านฝาง 15) ปราสาทเปือยน้อย อ.เปือยน้อย 16) หลวงพ่อพระยืน อ.พระยืน 17) จิตรกรรมฝาผนัง สุปแต่มสินไช อ.เมือง 18) หลวงปู่ใหญ่ตำบล บ้านหว้า อ.เมือง 19) พระมหาธาตุแก่น นคร อ.เมือง 20) พุทธมณฑลอีสาน อ.เมือง 21) ภูถ้ำ อ.แวงน้อย 22) พระพุทธรูปเปลือก หอย อ.หนองเรือ 23) จิตรกรรมฝาผนัง สิมโบราณ อ.หนองสองห้อง 24) พระใหญ่ เชื้อน อุบล รัตน์ อ.อุบลรัตน์ 25) พระธาตุขามแก่น อ.เมือง 26) พระลับ อ.เมือง	11) พุทธคยาจำลอง อ.บรบือ 12) พระธาตุนบ้านแดง อ.วาปีปทุม 13) กู่บ้านแดง อ.วาปีปทุม 14) ธาตุพระบุ อ.วาปีปทุม 15) หลวงปู่ใหญ่ (พระพุทธรูปใหญ่) อ.เชียงยืน 16) หลวงพ่อมิ่งเมือง (พระพุทธรูปใหญ่) อ.โกสุมพิสัย 17) พระพุทธกันทร วิชัย อ.เมือง 18) พระธาตุนาคูน อ.นาคูน

ตารางที่ 2 (ต่อ) แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน จำนวน 5 แห่ง	1) อนุสาวรีย์สมเด็จพระ พุทธาจารย์ อาจ อาสพมหาเถระ อ.พระยืน 2) อนุสาวรีย์ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อ.เมือง 3) อนุสาวรีย์ท้าวเพี้ย เมืองแพน อ.เมือง	1) อนุสาวรีย์พระ เจริญ ราชเดช (ท้าวกวด) อ.เมือง 2) อนุสาวรีย์ขุนพล ดำริ อ.เมือง
ชุมชนโบราณ แหล่งโบราณคดี พิพิธภัณฑ์ สัตว์ดึกดำบรรพ์ จำนวน 27 แห่ง	1) พิพิธภัณฑ์เมือง โบราณดงเมืองแอม อ.เขาสวนกวาง 2) พิพิธภัณฑ์โนนเมือง อ.ชุมแพ 3) ใบเสมาจารึกวัดโนน ศิลา อ.ชุมแพ 4) แหล่งโบราณ บ้านเมืองเพี้ย อ.บ้านไผ่ 5) โบราณสถานโนน แท่น อ.บ้านฝาง 6) โนนแท่นพระ อ.พล 7) ถ้ำพระ อ.ภูพาน 8) พิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติที่ 7 อ.เมือง 9) หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น อ.เมือง 10) โบราณสถานกู่แก้ว อ.เมือง 11) พิพิธภัณฑ์ ไดโนเสาร์ อ.ภูเวียง	1) พิพิธภัณฑ์เรือน โบราณอีสาน มหาวิทยาลัย มหาสารคาม 2) พิพิธภัณฑ์เห็ดที่มี ฤทธิ์เป็นยา มหาวิทยาลัย มหาสารคาม 3) แหล่งโบราณคดี วัดโนนภาชี อ.โกสุมพิสัย 4) โบราณสถานกู่ทอง อ.เขียงยืน 5) สิมโบราณ อ.เขียงยืน 6) เมืองโบราณบ้าน เมืองเสือ อ.บรบือ 7) พิพิธภัณฑ์เมือง มหาสารคาม อ.เมือง 8) พิพิธภัณฑ์ วัดมหาชัย อ.เมือง 9) ปราสาทภูมหาราตุ อ.เมือง

ตารางที่ 2 (ต่อ) แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
ชุมชนโบราณ แหล่งโบราณคดี พิพิธภัณฑ์ สัตว์ดึกดำบรรพ์ จำนวน 27 แห่ง	12) ถ้ำฝามือแดง อ.ภูเวียง 13) หินโบราณ อ.แวงใหญ่ 14) กู่สระสิงห์ อ.แวงใหญ่ 15) กู่บ้านเมย อ.หนองสองห้อง 16) ปางกู อ.หนองสองห้อง	10) แหล่งโบราณคดี บ้านเชียงเหียน อ.เมือง 11) ปรากฏ์ อ.ยางสีสุราช
ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม		
ประเพณี งานเทศกาล จำนวน 10 ประเพณี	1) ประเพณีบุญคูณลาน ข้าวโพดหวาน सानไมตรี ข้าวจีแซบ อ.บ้านฝาง 2) ประเพณีผูกเสี่ยว และ เทศกาลงานไหม อ.เมือง 3) ประเพณีมัสการ พระธาตุขามแก่น อ.เมือง 4) เทศกาลดอกคูณเสียง แคน ประเพณี สงกรานต์ ถนนข้าวเหนียว อ.เมือง	1) ประเพณีบุญบั้งไฟ อ.พยัคฆภูมิพิสัย 2) ประเพณีบุญเบิก ฟ้า อ.เมือง 3) ประเพณีแข่งกลอง ยาว อ.วาปีปทุม 4) ประเพณีมัสการ พระธาตุนาดูน อ.นาดูน 5) เทศกาลพาล้างลิง อ.โกสุมพิสัย 6) ประเพณีบุญบั้งไฟ อ.นาเชือก

ตารางที่ 2 (ต่อ) แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
สินค้าพื้นเมือง สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และแหล่ง หัตถกรรมพื้นบ้าน จำนวน 9 แห่ง	1) ถนนสายไหม อ.ชนบท 2) ศาลาไหมไทย อ.ชนบท 3) ศูนย์หม่อนไหมแบบ ครบวงจร อ.ชนบท	1) หมู่บ้านทอเสื่อ บ้านแพง อ.โกสุมพิสัย 2) กลุ่มขนมเทียน แก้ว อ.โกสุมพิสัย 3) หมู่บ้านโฮมสเตย์ บ้านทอเสื่อบ้าน แพง อ.โกสุมพิสัย 4) หมู่บ้านหนองบุญชู บ้านทอผ้าไหม มัดหมี่ อ.เชียงยืน 5) หมู่บ้านหัตถกรรม บ้านหนองเขื่อน ช้าง อ.เมือง 6) หมู่บ้านหัตถกรรม บ้านกำพี้ อ.บรบือ
ชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต เช่น หมู่บ้านทอผ้า สภาพวิถีชีวิตใน ชุมชนชนบทแบบอีสาน จำนวน 15 แห่ง	1) หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์ชุมชน หนองจาน อ.ชุมแพ 2) หมู่บ้านจุงอาจ อ.น้ำพอง 3) หมู่บ้านอนุรักษ์ควาย ไทย อ.ภูเวียง 4) หมู่บ้านเต่า อ.มัญจาคีรี 5) หมู่บ้านพัฒนา ตัวอย่าง แปลงปลอด สารพิษ อ.ภูเวียง 6) ศูนย์เรียนรู้พ่อหนู กาล วิรณละพันธ์ อ.แวงใหญ่ 7) คณะหนังประโมทัย (หนังตะลุงอีสาน) อ.หนองเรือ 8) หมู่บ้านทอผ้า บ้าน หัวฝาย อ.ชนบท	1) หมู่บ้านโฮมสเตย์ บ้านทอเสื่อบ้าน แพง อ.โกสุมพิสัย 2) หมู่บ้านหนองบุญชู บ้านทอผ้าไหม มัดหมี่ อ.เชียงยืน 3) หมู่บ้านหัตถกรรม บ้านหนองเขื่อน ช้าง อ.เมือง 4) หมู่บ้านหัตถกรรม บ้านกำพี้ อ.บรบือ 5) หมู่บ้านปั่นหม้อ อ.เมือง

ตารางที่ 2 (ต่อ) แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
ชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต เช่น หมู่บ้านทอผ้า สถาปัตยกรรมในชุมชนชนบทแบบอีสาน จำนวน 15 แห่ง	9) หมู่บ้านทอผ้าสี้อมคราม บ้านหนองหญ้าปล้อง อ.มัญจาคีรี 10) หมู่บ้านทอผ้าดอนข่า โหมสเตย์ อ.ชนบท	
สวนสาธารณะ จำนวน 27 แห่ง	1) สวนสาธารณะสระหนองโก อ.กระนวน 2) อ่างเก็บน้ำหนองกองแก้ว อ.ชนบท 3) อ่างเก็บน้ำห้วยภูชน อ.ชุมแพ 4) เขื่อนลำน้ำเชิญ อ.ชุมแพ 5) สวนสาธารณะบึงยาง อ.ซำสูง 6) สวนสาธารณะหนองหวาย อ.น้ำพอง 7) อ่างเก็บน้ำห้วยเสียว อ.น้ำพอง 8) หนองห้วยชัน อ.น้ำพอง 9) แก่งละเหว้า อ.บ้านไผ่ 10) อ่างเก็บน้ำหนองนาวัว อ.บ้านไผ่ 11) ฝายพญานาค อ.บ้านฝาง 12) บ่อน้ำพุ อ.บ้านแฮด 13) แก่งกุดโดก อ.พระยืน 14) น้ำผุดตาดเต่า อ.ภูผาม่าน 15) อ่างเก็บน้ำสวนป่า อ.มัญจาคีรี 16) อ่างเก็บน้ำบ้านแจ้ง อ.มัญจาคีรี 17) อ่างเก็บน้ำห้วยคำบอน อ.มัญจาคีรี	1) บึงกุย อ.โกสุมพิสัย 2) บึงบอน อ.โกสุมพิสัย 3) วนอุทยานโกสัมพี อ.โกสุมพิสัย 4) อุทยานวังมัจฉา อ.เมือง 5) สวนสาธารณะหนองข่า อ.เมือง 6) วนอุทยานชีหลง อ.กันทรวิชัย

ตารางที่ 2 (ต่อ) แสดงทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

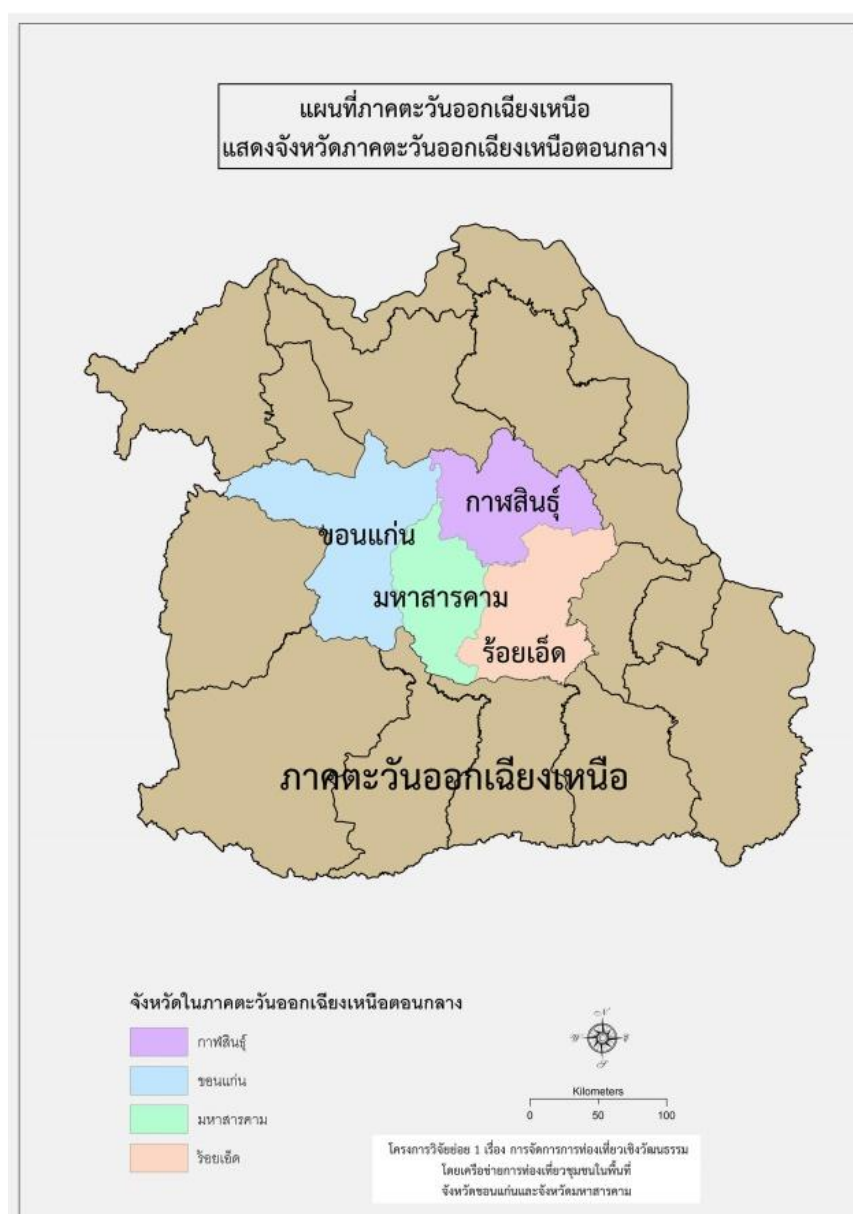
ประเภททรัพยากร ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	ขอนแก่น	มหาสารคาม
สวนสาธารณะ จำนวน 27 แห่ง	18) อ่างเก็บน้ำหนอง แซง อ.หนองเรือ 19) บึงแก่นนคร อ.เมือง 20) อุทยานภูผาม่าน อ.ภูผาม่าน 21) เขื่อนอุบลรัตน์ อ.อุบลรัตน์	
ศูนย์วัฒนธรรม จำนวน 4 แห่ง	1) โฮงมูนมังขอนแก่น อ.เมือง 2) ศูนย์ถ่ายทอด โครงการ 1 ไร่ 1 แสน อ.ภูเวียง	1) ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัด มหาสารคาม 2) สถาบันวิจัยศิลปะ และวัฒนธรรม อีสาน มหาวิทยาลัย มหาสารคาม
สถานศึกษาอื่นๆ เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัย มหาสารคาม เป็นต้น จำนวน 4 แห่ง	1) มหาวิทยาลัย ขอนแก่น 2) มหาวิทยาลัยมหา มกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น	1) มหาวิทยาลัย มหาสารคาม 2) มหาวิทยาลัย ราชภัฏ มหาสารคาม

จากตารางที่ 2 ทั้งหมดข้างต้น จะเห็นว่ามทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทวัดมากที่สุดจำนวน 51 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน ศาสนวัตถุ สถานที่ปฏิบัติธรรม จำนวน 44 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทชุมชนโบราณ แหล่งโบราณคดี พิพิธภัณฑ์สัตว์ดึกดำบรรพ์ จำนวน 27 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสวนสาธารณะ จำนวน 27 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต เช่น หมู่บ้านทอผ้า สถาปณวิถีชีวิตในชุมชนชนบทแบบอีสาน จำนวน 15 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประเพณี งานเทศกาล จำนวน 10 ประเพณี ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสินค้าพื้นเมือง สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และแหล่งหัตถกรรมพื้นบ้าน จำนวน 9 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน จำนวน 5 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศูนย์วัฒนธรรม จำนวน 4 แห่ง และทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสถานศึกษาอื่นๆ จำนวน 4 แห่ง

ทั้งนี้ จำนวนแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพบว่าส่วนใหญ่มีปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นมากกว่าจังหวัดมหาสารคาม คือ จังหวัดขอนแก่นมีจำนวนแหล่งท่องเที่ยวจำนวนทั้งสิ้น 131 แหล่ง ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำนวนทั้งสิ้น 79 แหล่ง

จากผลการศึกษาของ วรณา คำปวนบุตร ได้ชี้ให้เห็นยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดที่เป็นการเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่า กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ได้กำหนดในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 เรื่องการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว ซึ่งกำหนดเป้าประสงค์ 2 ข้อ คือ (1)รายได้จากการท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องเพิ่มขึ้น (2) เชื่อมโยงการบริหารจัดการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดอย่างเป็นระบบ โดยมีตัวชี้วัดเป็นระดับความสำเร็จของการพัฒนาคุณภาพด้านการท่องเที่ยว ร้อยละที่เพิ่มขึ้นของรายได้จากการท่องเที่ยว และร้อยละที่เพิ่มขึ้นของมูลค่าการจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จากพันธกิจดังกล่าวสามารถกำหนดยุทธศาสตร์แนวทางการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว และการเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดในกลุ่มโดยคณะวิจัยได้มุ่งความสนใจไปที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่มีความเชื่อมโยงกันตามยุทธศาสตร์ของกลุ่ม คือ

1. พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว
2. พัฒนาเครือข่ายอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว
3. ส่งเสริมกิจกรรมและช่องทางการตลาดด้านการท่องเที่ยว

ภาพที่ 3 แผนที่ส่วนขยายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง

2.1.2 ยุทธศาสตร์การพัฒนากการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง

1. แผนยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอน พ.ศ. 2557 – 2560

กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ประกอบด้วย ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และร้อยเอ็ด เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองรองรับการเป็นศูนย์กลางการค้าบริการ และการลงทุนของภาค การท่องเที่ยวในพื้นที่ส่วนมากเป็นการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมี การกำหนดนโยบายการพัฒนากการท่องเที่ยวในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การเพิ่มศักยภาพการ ท่องเที่ยว พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว พัฒนาเครือข่ายอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว เพื่อเชื่อมโยงการจัดการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างรายได้จากการ

ท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องเพิ่มขึ้น (สำนักงานบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง, 2556: 2)

2. แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวจังหวัดขอนแก่น พ.ศ.2555 – 2559

จังหวัดขอนแก่นมีนโยบายด้านการท่องเที่ยว ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว โดยการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเดิม พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ เพื่อยกระดับคุณภาพและมาตรฐาน เตรียมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเชิงเกษตร เชิงสุขภาพ ตลาดประชุมประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การบริหารจัดการประชุมสัมมนาและบริการการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ โดยสร้างโครงข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว (สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดขอนแก่น, 2554: 106 – 107)

3. แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ.2555 – 2559

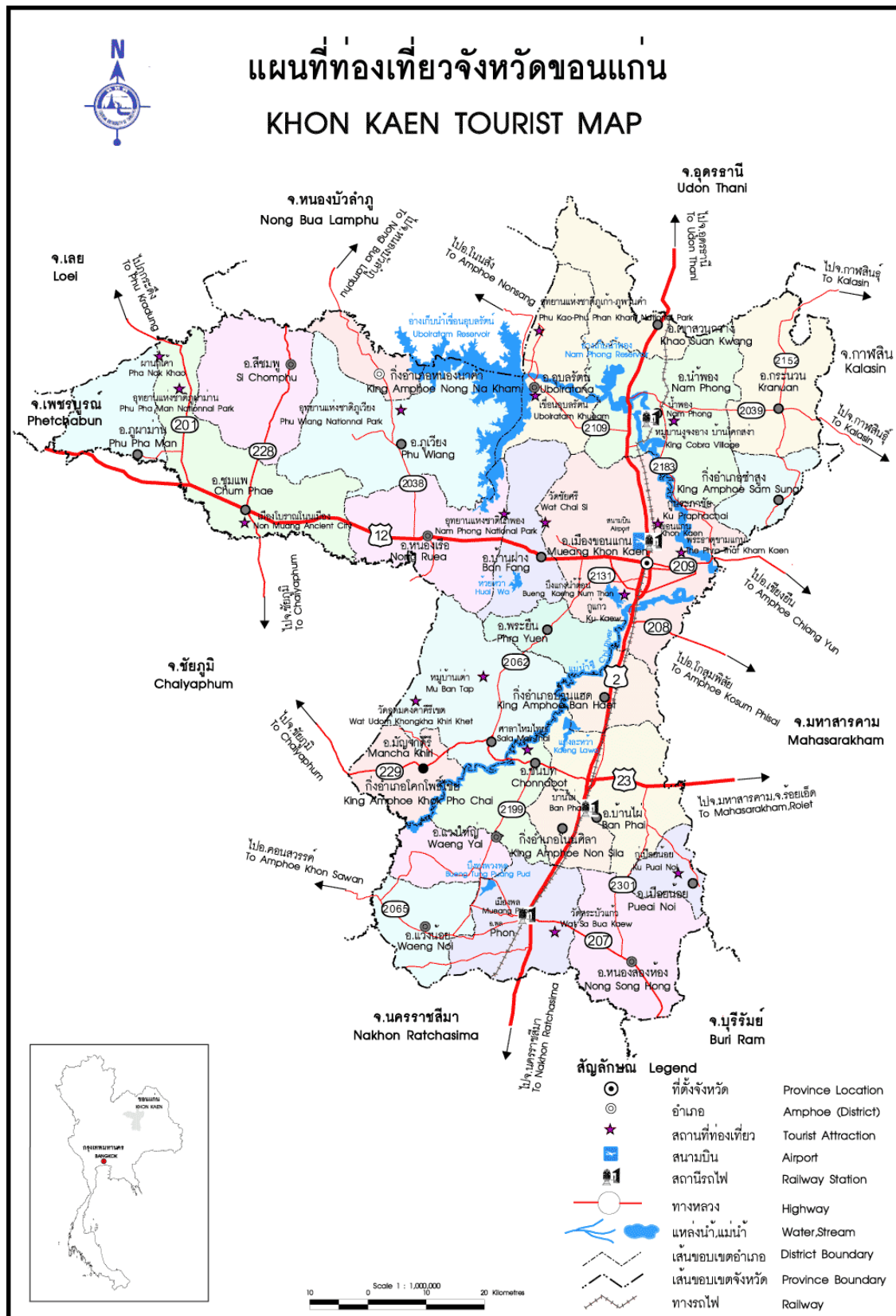
จังหวัดมหาสารคามมีนโยบายด้านการท่องเที่ยว ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 การส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เติบโตและยั่งยืน โดยการทำประชาสัมพันธ์เชิงรุก เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารการท่องเที่ยวเพื่อสร้างภาพลักษณ์ของจังหวัด การพัฒนาเครือข่ายผู้ประกอบการในจังหวัดและภูมิภาค ร่วมกับภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มความเข้มแข็ง และการสร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยให้ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และสถานศึกษาต่างๆ ร่วมมือกันส่งเสริมการท่องเที่ยว ตามนโยบายของรัฐบาลและยุทธศาสตร์ของจังหวัด โดยการให้งบประมาณจากจังหวัด เพื่อปรับปรุง พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี พร้อมทั้งมีการยกระดับและพัฒนาองค์กรผู้ผลิตสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) ควบคู่กันไปกับการให้บริการนักท่องเที่ยว จึงก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ และรายได้ให้แก่ชุมชน (สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม, 2554: 68) ดังนั้นประเด็นพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางที่ต้องให้ความสำคัญ มี5 ประเด็น คือ

- 1) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่
- 2) ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเดิม
- 3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนด้านการท่องเที่ยว
- 4) การเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก – ตะวันตก (East – West Economic Corridor) โดยมีจังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์กลางการพัฒนาของภาค
- 5) พัฒนาสินค้าพื้นเมือง ผลิตภัณฑ์ชุมชนให้เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว

สรุปแนวทางการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม จังหวัดขอนแก่นเป็นเมืองเศรษฐกิจขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้า การลงทุนและการบริการมีทำเลที่ตั้งอยู่กึ่งกลางของภูมิภาคมีที่ตั้งได้เปรียบทางด้านภูมิ-รัฐศาสตร์เป็นศูนย์กลางของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น ความร่วมมือทางเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เป็นศูนย์กลางการประชุมและการท่องเที่ยว เนื่องจากมีสถานที่จัดและสถานประกอบการธุรกิจโรงแรมจำนวนมาก โดยจังหวัดมีความพยายามที่จะเชื่อมโยงการประชุมและการท่องเที่ยวภายในจังหวัดให้มากขึ้น (สำนักงานจังหวัดขอนแก่น, 2557 : 43-44) โดยมีนโยบายในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ได้

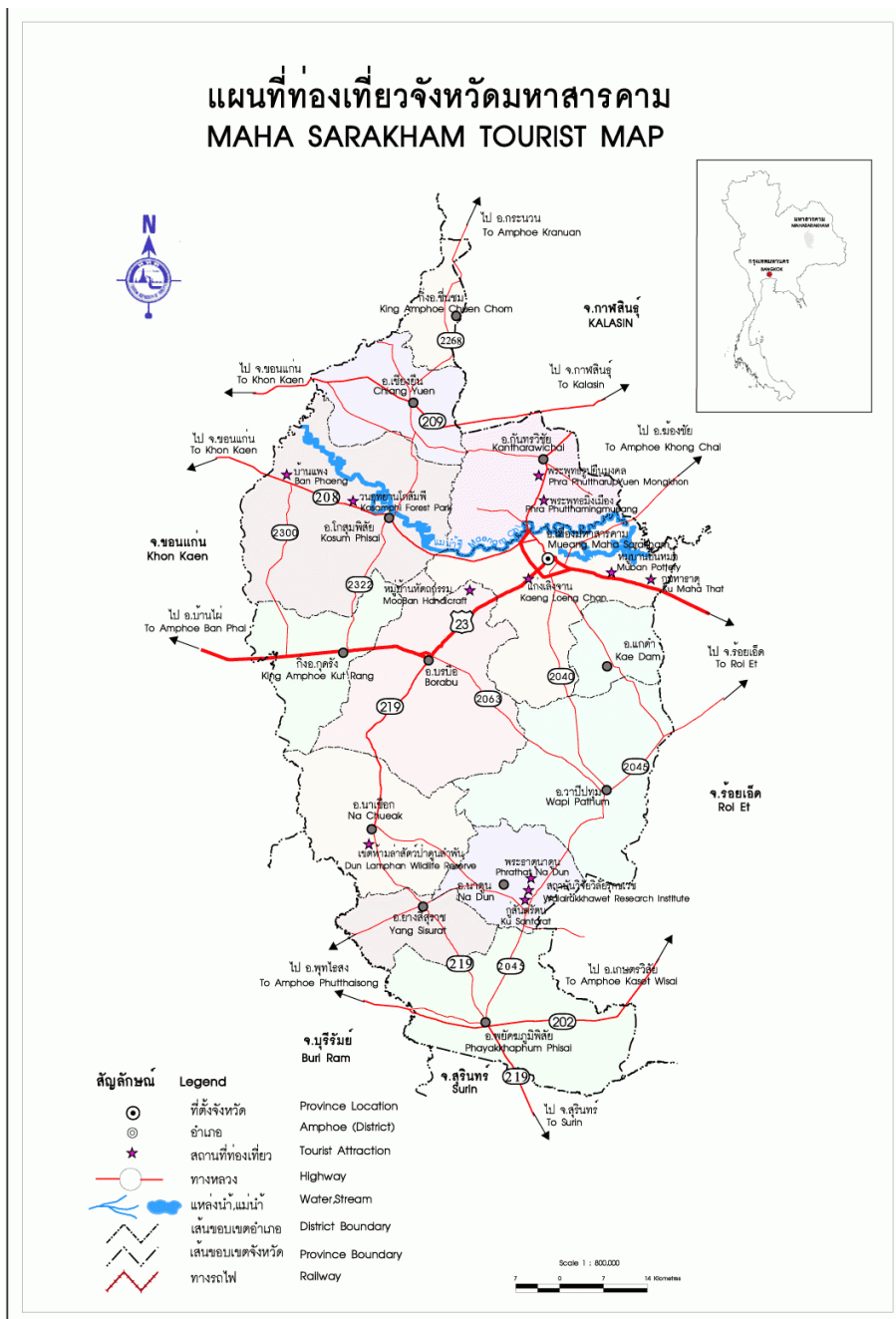
มาตรฐานรวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสร้างเรื่องราว (Story) และเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวภายในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางพร้อมทั้งพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เช่น การปฏิบัติธรรมตามวัดที่มีการสอนวิปัสสนา ซึ่งในจังหวัดขอนแก่นมีอยู่หลายแห่งที่มีการดำเนินการสอนในแนวทางที่เป็นเอกลักษณ์ของตน เช่น วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง ตามแนวทางการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 ฯลฯ การนมัสการพระธาตุที่มีชื่อเสียงภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น (สำนักงานจังหวัดขอนแก่น, 2557 : 6, สัมภาษณ์ นายเฉลิมชัย รุจิราภรณ์, ผู้ช่วยผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานขอนแก่น, 26 ม.ค.58)

จังหวัดมหาสารคามมีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่นทางด้านทิศตะวันตกด้านอำเภอโกสุมพิสัย และอำเภอกันทรวิชัย กำหนดการพัฒนาจังหวัดด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดโดย มีเป้าประสงค์ในการส่งเสริมการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดแผนงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและส่งเสริมการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว รวมทั้งฟื้นฟูและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับแหล่งโบราณสถาน ศาสนา และประเพณีพื้นบ้าน(สำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน, 2557) การที่มีพื้นที่ติดต่อกันนั้น ได้อำนวยความสะดวกด้านการเดินทางระหว่างสองจังหวัด ในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน พบว่ามีสถานที่สำหรับการปฏิบัติธรรมอยู่ คือ วัดขุนพรหมดำริ (วัดอุปราข) ซึ่งเป็นวัดที่มีชื่อเสียงด้านการสอนวิปัสสนากรรมฐาน ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างสองจังหวัดเช่นกัน

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงเส้นทางท่องเที่ยวจังหวัดขอนแก่น

นอกจากนี้ในพื้นที่ตำบลท่าสองคอน ก็มีกิจกรรมที่สามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวได้ เช่น มีกลุ่มชนมเหียนแก้วที่เป็นของฝากมีชื่อของจังหวัด มีแหล่งผลิต จำหน่ายผ้าไหมที่บ้านหนองเขื่อนช้าง แปลงผักปลอดสารพิษ ฯลฯ (สัมภาษณ์ นายสน บัวลาด, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน, 19 ม.ค.58) กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ได้สรุปความต้องการของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า ประชาชนมีความต้องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดให้เป็นรูปธรรมรวมถึงการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สำนักงานจังหวัดมหาสารคาม, 2556 : 38)

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงเส้นทางการท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางศาสนาที่มีชื่อเสียง คือ พระบรมธาตุนาดูน ที่อยู่ในเขตอำเภอนาดูน แต่ละปีมีผู้คนเดินทางมานมัสการเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังเป็นเส้นทางเชื่อมต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ที่เป็นศูนย์กลางการจัดแข่งขันกีฬาขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้จังหวัดมหาสารคามได้ทำการวางแผนพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงกลุ่มจังหวัด สนับสนุนการขนส่ง การเกษตร การท่องเที่ยว การบริการ เส้นทางอำเภอโกสุมพิสัย มาจังหวัดมหาสารคามและขยายเส้นทางจากจังหวัดมหาสารคามไปทางจังหวัดบุรีรัมย์(สัมภาษณ์ นายคำพอง หารโกทา, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ, 23 ม.ค.58, สำนักงานจังหวัดมหาสารคาม, 2556 : 20 – 21) ดังนั้นจังหวัดมหาสารคามจึงได้กำหนดมาตรการในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว โดยส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน สร้างสินค้าทางการท่องเที่ยวใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับทรัพยากรในจังหวัดสำรวจแหล่งท่องเที่ยว พร้อมกับการพัฒนาและฟื้นฟู เน้นการร่วมเครือข่ายธุรกิจชุมชนให้มากขึ้น เพื่อช่วยเหลือเศรษฐกิจชุมชนและลดความรุนแรงจากภาวะการแข่งขันทางเศรษฐกิจ วางแผนการสร้างร้านค้าขายของที่ระลึกในแหล่งชุมชนต่างๆ เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

อนึ่งยังพบว่าทั้งจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีประเด็นพิจารณาร่วมกันในเรื่องที่ตั้งของจังหวัด การเป็นศูนย์กลางกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรทางวัฒนธรรม

จากยุทธศาสตร์กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง แผนพัฒนาจังหวัดขอนแก่นและแผนพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม สามารถนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ การพัฒนาเส้นทาง เครือข่ายการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม สามารถเสนอพื้นที่ศึกษา ได้แก่

เทศบาลนครขอนแก่น และวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน และวัดขุนพรหมดำริ (วัดอุปราข) อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ องค์การบริหารส่วนตำบลกุสั่นตรัตน์ เทศบาลตำบลนาดูน และพระบรมธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

2.1.3 ปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

ในจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม

จากผลการศึกษาของวรรณ คำปวนบุตร และคณะ พบว่าปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม มีรายละเอียดตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ PESTEL ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม
ปัจจัยทางการเมืองและนโยบายหน่วยงานภาครัฐ (Political)	ปัจจัยทางการเมืองและนโยบายหน่วยงานภาครัฐ (Political)
รัฐบาลมีมติให้การท่องเที่ยวเป็นวาระแห่งชาติ กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 – 2559)	รัฐบาลมีมติให้การท่องเที่ยวเป็นวาระแห่งชาติ กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 – 2559)
ประเทศไทยเป็นจุดศูนย์กลางของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นประตูสู่ประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง คือ พม่า จีน (ยูนนานและกวางสี) ลาว กัมพูชา และเวียดนาม	ประเทศไทยเป็นจุดศูนย์กลางของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นประตูสู่ประเทศในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง คือ พม่า จีน (ยูนนานและกวางสี) ลาว กัมพูชา และเวียดนาม
การเปิดเส้นทางเชื่อมโยงกับอนุภูมิภาค GMS IMT – GT ACMECS และBIMSTEC ทำให้เกิดการเชื่อมโยงด้านการท่องเที่ยว โดยแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางดังกล่าวกลายเป็นสถานที่ที่มีศักยภาพขึ้น	การเปิดเส้นทางเชื่อมโยงกับอนุภูมิภาค GMS IMT – GT ACMECS และBIMSTEC ทำให้เกิดการเชื่อมโยงด้านการท่องเที่ยว โดยแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางดังกล่าวกลายเป็นสถานที่ที่มีศักยภาพขึ้น
ปัจจัยทางการเมืองและนโยบายภาครัฐที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม สืบเนื่องมาจากมติรัฐบาลที่ให้การท่องเที่ยวเป็นวาระแห่งชาติ ที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ผนวกกับผลวิเคราะห์จากผังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีพ.ศ.2600 กำหนดให้จังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์กลางในการบริหาร การบริการด้านการท่องเที่ยว โดยต้องเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง จากข้อตกลงความร่วมมือ GMS IMT – GT ACMECS และ BIMSTEC ผ่านทางเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก – ตะวันออก (EWEC) และเหนือ – ใต้ (EWEC) ซึ่งมีแนวโน้มว่าปริมาณนักท่องเที่ยวในอนาคตจะเพิ่มจำนวนขึ้น และแนวโน้มการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้วัฒนธรรมข้ามชาติจะเริ่มขึ้น ดังนั้น จังหวัดมหาสารคามในฐานะจังหวัดที่มีความสำคัญรองจากขอนแก่นซึ่งมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวที่พร้อมทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม จะต้องพัฒนาศักยภาพจากทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวตามนโยบายรัฐบาล	

ตารางที่ 3 (ต่อ) เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ PESTEL ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม
ปัจจัยทางเศรษฐกิจและการแข่งขัน(Economics)	ปัจจัยทางเศรษฐกิจและการแข่งขัน(Economics)
การลงทุนของภาคเอกชนในภาคบริการอยู่ในระดับสูงมีความหลากหลายในสินค้าและบริการท่องเที่ยว ในกลุ่มประเทศอาเซียนประเทศไทยเป็นรองเพียงประเทศสิงคโปร์	การลงทุนของภาคเอกชนในภาคบริการอยู่ในระดับสูงมีความหลากหลายในสินค้าและบริการท่องเที่ยว ในกลุ่มประเทศอาเซียนประเทศไทยเป็นรองเพียงประเทศสิงคโปร์
ประเทศไทยมีจุดดึงดูดใจที่เป็นเอกลักษณ์ และนวัตกรรมบริการใหม่ๆ เช่น มวยไทย สปา และภูมิปัญญาดั้งเดิม	ประเทศไทยมีจุดดึงดูดใจที่เป็นเอกลักษณ์ และนวัตกรรมบริการใหม่ๆ เช่น มวยไทย สปา และภูมิปัญญาดั้งเดิม
การเติบโตของกลุ่มประเทศ(บราซิล รัสเซีย อินเดียและจีน) ทำให้นักท่องเที่ยวมีจำนวนและกำลังซื้อเพิ่มมากขึ้นโดยจีนเป็นประเทศที่นำเข้าและส่งออกนักท่องเที่ยวที่สำคัญของโลก	การเติบโตของกลุ่มประเทศ(บราซิล รัสเซีย อินเดียและจีน) ทำให้นักท่องเที่ยวมีจำนวนและกำลังซื้อเพิ่มมากขึ้นโดยจีนเป็นประเทศที่นำเข้าและส่งออกนักท่องเที่ยวที่สำคัญของโลก
การจัดทำข้อตกลงระหว่างประเทศทำให้ไทยมีศักยภาพในการแข่งขัน ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายเงินทุน สินค้า และบริการรวมทั้งคนมีความคล่องตัวมากขึ้น	การจัดทำข้อตกลงระหว่างประเทศทำให้ไทยมีศักยภาพในการแข่งขัน ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายเงินทุน สินค้า และบริการรวมทั้งคนมีความคล่องตัวมากขึ้น
การแข่งขันเพื่อแย่งชิงในตลาดการท่องเที่ยวโลกมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยการลงทุนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่	การแข่งขันเพื่อแย่งชิงในตลาดการท่องเที่ยวโลกมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยการลงทุนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่
ปัจจัยทางเศรษฐกิจและการแข่งขันที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าในกลุ่มประเทศอาเซียนนั้น มีการแข่งขันเพื่อแย่งชิงในตลาดการท่องเที่ยวทั้งนี้ประเทศไทยมีจุดดึงดูดใจที่เป็นเอกลักษณ์ มีความน่าเชื่อถือด้านการท่องเที่ยวและบริการในระดับนานาชาติ มีการลงทุนของภาคเอกชนในภาคบริการอยู่ในระดับสูงเป็นรองเพียงประเทศสิงคโปร์ อย่างไรก็ตามการเปิดเสรีตลาดแรงงาน ทำให้ประเทศไทยเสียเปรียบเนื่องจากทักษะทางภาษาของบุคลากรไทยค่อนข้างต่ำ แม้กระนั้นก็ตามในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นทั้งจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามยังคงมีนโยบายจากภาครัฐที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงชุมชน และการให้ความสำคัญของรัฐที่มีต่อการพัฒนาชุมชน แต่ในระดับภูมิภาค ระดับท้องถิ่นการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติยังคงเป็นปัญหาสำคัญ ถึงแม้ว่าจะมีการขยายตัวเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวแล้วก็ตาม	

ตารางที่ 3 (ต่อ) เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ PESTEL ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม
ปัจจัยทางสังคม(Socials)	ปัจจัยทางสังคม(Socials)
ประเทศไทยมีความน่าเชื่อถือด้านการท่องเที่ยวและการบริการในระดับนานาชาติ	ประเทศไทยมีความน่าเชื่อถือด้านการท่องเที่ยวและการบริการในระดับนานาชาติ
ประเทศไทยมีภาพลักษณ์ด้านลบเรื่องความปลอดภัย การเอาเปรียบนักท่องเที่ยว โรคเอดส์ ฯลฯ	ประเทศไทยมีภาพลักษณ์ด้านลบเรื่องความปลอดภัย การเอาเปรียบนักท่องเที่ยว โรคเอดส์ ฯลฯ
ประเทศไทยมีโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับรองนักท่องเที่ยวกลุ่มสูงอายุ	ประเทศไทยมีโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับรองนักท่องเที่ยวกลุ่มสูงอายุ
กระแสนิยมการท่องเที่ยวทางเลือกและการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะทาง เช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ฯลฯ มีแนวโน้มการขยายตัวเป็นโอกาสให้ประเทศไทยสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเฉพาะทางในอนาคต	กระแสนิยมการท่องเที่ยวทางเลือกและการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะทาง เช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ฯลฯ มีแนวโน้มการขยายตัวเป็นโอกาสให้ประเทศไทยสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเฉพาะทางในอนาคต
คนในชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจในการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้รับผลกระทบทางการท่องเที่ยวทำให้เกิดความเสื่อมโทรม
ความเจริญเติบโตของอารยธรรมตะวันตกส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเสื่อมลง	เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง
ปัจจัยทางสังคม ที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าโดยภาพรวมประเทศไทยยังคงมีภาพลักษณ์ด้านลบเรื่องความปลอดภัย การเอาเปรียบนักท่องเที่ยว โรคเอดส์ ฯลฯ แต่เนื่องจากประเทศไทยมีโครงสร้างพื้นฐานที่พร้อมรับรองนักท่องเที่ยว ดังนั้นกระแสนิยมการท่องเที่ยวทางเลือกและการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะทาง เช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ฯลฯ มีแนวโน้มการขยายตัวเป็นโอกาสให้ประเทศไทยสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเฉพาะทางในอนาคต อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ผ่านมาปัญหาดังกล่าวทั้งสองจังหวัดประสบคือ เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง ส่งผลให้จำนวนนักท่องเที่ยวลดลง ความเจริญเติบโตของอารยธรรมตะวันตกส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเสื่อมลงคนในชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจในการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวส่งผลให้ สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้รับผลกระทบทางการท่องเที่ยวทำให้เกิดความเสื่อมโทรม	

ตารางที่ 3 (ต่อ) เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ PESTEL ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม
ปัจจัยทางเทคโนโลยี(Technologies)	ปัจจัยทางเทคโนโลยี(Technologies)
ประเทศไทยประสบปัญหาเรื่องระบบโลจิสติกส์ โครงข่ายเส้นทางคมนาคม และระบบเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระหว่างเมืองหลักและเมืองรอง	ประเทศไทยประสบปัญหาเรื่องระบบโลจิสติกส์ โครงข่ายเส้นทางคมนาคม และระบบเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระหว่างเมืองหลักและเมืองรอง
การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ กลายเป็นเครื่องมือในการสร้างคุณค่าให้ตัวสินค้า และเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น	การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ กลายเป็นเครื่องมือในการสร้างคุณค่าให้ตัวสินค้า และเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น
การขยายตัวของสายการบินต้นทุนต่ำ และแนวโน้มที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางท่องเที่ยวระยะใกล้ ทำให้การท่องเที่ยวภายในประเทศหรือภายในภูมิภาคเดียวกันมีแนวโน้มสูงขึ้น	การขยายตัวของสายการบินต้นทุนต่ำ และแนวโน้มที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางท่องเที่ยวระยะใกล้ ทำให้การท่องเที่ยวภายในประเทศหรือภายในภูมิภาคเดียวกันมีแนวโน้มสูงขึ้น
การแข่งขันเพื่อเป็นศูนย์กลางการบินนานาชาติ ทำให้ความได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ของไทยลดลง	การแข่งขันเพื่อเป็นศูนย์กลางการบินนานาชาติ ทำให้ความได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ของไทยลดลง
มีการพัฒนาการคมนาคมทางบกและทางอากาศเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน	แนวโน้มการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพ และนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพเกิดการเรียนรู้มากขึ้น
ระบบการคมนาคมเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวยังไม่สะดวก	
ปัจจัยทางเทคโนโลยีที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นผลเนื่องมาจากปัญหาระดับชาติเรื่องโครงข่ายเส้นทางคมนาคม และระบบเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระหว่างเมืองหลักและเมืองรอง การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสร้างคุณค่าให้ตัวสินค้า และเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนั้นการแข่งขันเพื่อเป็นศูนย์กลางการบินนานาชาติในภูมิภาคอาเซียนทำให้ความได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ของไทยลดลง อย่างไรก็ตามในระดับภูมิภาคจังหวัดขอนแก่นได้มีการพัฒนาเรื่องโครงข่ายคมนาคมเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ในส่วนเส้นทางในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งยังไม่มีความสะดวก ในขณะที่แนวโน้มการท่องเที่ยวที่มีเน้นเรื่องการเรียนรู้มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น	

ตารางที่ 3 (ต่อ) เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ PESTEL ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม
ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม(Environment)	ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม(Environment)
ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี และความมีอัตลักษณ์ของไทยเป็นจุดแข็งสำคัญของประเทศ	ทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี และความมีอัตลักษณ์ของไทยเป็นจุดแข็งสำคัญของประเทศ
แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งมีปัญหาเรื่องขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว	แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งมีปัญหาเรื่องขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว
แหล่งท่องเที่ยวไทยยังคงกระจุกตัวอยู่เฉพาะบางพื้นที่ขาดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่และการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ข้างเคียง	แหล่งท่องเที่ยวไทยยังคงกระจุกตัวอยู่เฉพาะบางพื้นที่ขาดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่และการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ข้างเคียง
ภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกรวมถึงโรคระบาดส่งผลกระทบต่อทัศนใจของนักท่องเที่ยว	ภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกรวมถึงโรคระบาดส่งผลกระทบต่อทัศนใจของนักท่องเที่ยว
เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงและศักยภาพจำนวนมากและหลากหลาย	มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี การเกษตรที่เป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงทั้งในหมู่คนไทยและชาวต่างชาติ เช่น พระบรมธาตุนาดูน
เป็นแหล่งท่องเที่ยวยุคก่อนประวัติศาสตร์ (กระดูกไดโนเสาร์) จังหวัดแรกในประเทศไทย	
มีทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยอื่นๆทางการท่องเที่ยวที่สามารถพัฒนาได้	มีเทศกาลประจำปีที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยม เช่น งานนมัสการพระธาตุนาดูน งานสงกรานต์รัตนาลา
มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง	การให้ความสำคัญของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้าน
ส่งเสริมและพัฒนางานประเพณี วัฒนธรรมของจังหวัดให้ก้าวไปสู่ระดับนานาชาติ	
ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าในระดับชาตินั้นทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี และความมีอัตลักษณ์ของไทยเป็นจุดแข็งสำคัญของประเทศ แต่ขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวยังเป็นปัญหาของแหล่งท่องเที่ยวในประเทศ ภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกรวมถึงโรคระบาดส่งผลกระทบต่อทัศนใจของนักท่องเที่ยว ในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นทั้งจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อีกทั้งแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี ประวัติศาสตร์ ที่เป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงทั้งในหมู่คนไทยและชาวต่างชาติ การอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นยังคงมีอยู่และมีการพยายามส่งเสริมให้เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ	

ตารางที่ 3 (ต่อ) เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ PESTEL ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม
ปัจจัยทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง (Legal)	ปัจจัยทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง(Legal)
การบริหารจัดการของรัฐชาติเอกภาพ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง	การบริหารจัดการของรัฐชาติเอกภาพ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
การบริหารจัดการของรัฐชาติเอกภาพ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง	การบริหารจัดการของรัฐชาติเอกภาพ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนขาดความรู้ด้านการจัดการภูมิทัศน์ และการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนขาดความรู้ด้านการจัดการภูมิทัศน์ และการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น
บุคลากรทางการท่องเที่ยวขาดประสิทธิภาพตามมาตรฐานสากล	บุคลากรทางการท่องเที่ยวขาดประสิทธิภาพตามมาตรฐานสากล
ปัจจัยทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องมีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าปัญหาด้านการท่องเที่ยวที่ประสบอยู่นั้นเป็นผลสืบเนื่องจากการบริหารจัดการในระดับชาติ ซึ่งส่งผลโดยรวมถึงระดับภูมิภาค	

2.1.4 ศักยภาพการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ตามแผนยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง

1. ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่น

โดยพบว่าปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น มีดังนี้คือ

1) โอกาส (Opportunity)

- (1) สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (สสปน.หรือ TCEB) คัดเลือกให้จังหวัดขอนแก่นเป็น MICE CITY แห่งที่ 5 ของประเทศไทย
- (2) ค.ร.ม. มีมติอนุมัติในหลักการ (เมื่อ 22 ก.พ.55) จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมสีเขียวที่จังหวัดขอนแก่น
- (3) การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนทำให้ตลาดผู้บริโภคเพิ่มขึ้นทำให้ต้องการสินค้าและบริการ และการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

2) อุปสรรค (Threat)

- (1) การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม/บริการ เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากภาคเกษตรไป เป็นที่อยู่อาศัย และธุรกิจบริการ
- (2) ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยและรวดเร็ว โดยนำวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวัน ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการใช้ชีวิตของคนในสังคม ทำให้คุณภาพการศึกษาและคุณภาพชีวิตลดลง

พบว่าปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายในที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น มีดังนี้คือ

1) จุดแข็ง (Strength)

- (1) มีความได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งของภาคอีสานและตั้งอยู่ในแนวระเบียงเศรษฐกิจ EWEC และ NSEC สามารถเชื่อมโยงออกสู่ทะเลตะวันออก
- (2) เป็นศูนย์กลางการบริหารและบริการภาครัฐของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งเป็นที่ตั้งสถานกงสุลใหญ่จีน เวียดนาม และลาว
- (3) เป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการส่วนกลาง ภูมิภาค และ อปท. รวมแล้วกว่า 450 หน่วยงาน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการให้บริการประชาชนและพัฒนาจังหวัด
- (4) มีเขื่อนอุบลรัตน์ซึ่งเป็นเขื่อนอเนกประสงค์ใช้ในด้านไฟฟ้า ชลประทาน แหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และแหล่งท่องเที่ยว

2) จุดอ่อน (Weakness)

- (1) ประชากรส่วนใหญ่ยังมีรายได้ต่ำ โดยมีสัดส่วนคนจนเป็นลำดับที่ 10 ของประเทศ ลำดับที่ 3 ของภาค ลำดับที่ 2 ของกลุ่ม ส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรม

- (2) การผลิตแรงงานไม่ตรงกับความต้องการของตลาด และขาดแคลนแรงงานระดับฝีมือและไร้ฝีมือ ในภาคอุตสาหกรรม และบริการ
- (3) ถูกจัดลำดับจังหวัดสกปรก ลำดับที่ 18 ของประเทศ มีปริมาณขยะตกค้างสะสมมากเป็นลำดับที่ 8 ของประเทศ ปริมาณขยะ 1,224 ตัน/วัน โดยประสิทธิภาพในการกำจัดขยะได้เพียง 328 ตัน/วัน และสามารถกำจัดถูกหลักวิชาการเพียง 206 ตัน/วัน
- (4) บุคลากรภาครัฐส่วนใหญ่ยังขาดการพัฒนาทักษะภาษาอังกฤษ ภาษาอาเซียน เพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน
- (5) การใช้ประโยชน์ด้านการคมนาคมทางอากาศยังใช้ไม่เต็มตามศักยภาพ

2. ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคาม

โดยพบว่าปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้คือ

1) โอกาส (Opportunity)

- (1) นโยบายภาครัฐที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงชุมชน และการให้ความสำคัญของรัฐที่มีต่อการพัฒนาของชุมชน
- (2) รัฐบาลให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในระดับชุมชน
- (3) การเปิดสาขาการท่องเที่ยวในสถานศึกษาสายอาชีพในจังหวัด
- (4) การให้ความสำคัญและการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้าน
- (5) แนวโน้มการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพ และนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพเกิดการเรียนรู้มากขึ้น
- (6) การได้รับรางวัลด้านการบริหารของโรงแรมที่พักสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดทำให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น

2) อุปสรรค (Threat)

- (1) การผันผวนของราคาน้ำมัน สินค้า และเศรษฐกิจโลก
- (2) เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง
- (3) การเคลื่อนย้ายแรงงานในภาคอุตสาหกรรมบริการ และการเกษตร
- (4) มีงบประมาณในการพัฒนาที่จำกัด และต้องเลือกพื้นที่ที่จำเป็นที่สุดในการพัฒนา
- (5) ภาวะการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่รุนแรงขึ้นเรื่อยๆ
- (6) ความนิยมท่องเที่ยวต่างประเทศเพิ่มมากขึ้นจากกระแสทางสังคม

พบว่าปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายในที่มีผลกระทบต่อพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้คือ

1) จุดแข็ง (Strength)

- (1) มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เหมาะสม เป็นศูนย์กลางของภาค (สะดืออีสาน) มีทางออกเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น ง่ายต่อการเดินทาง ภายในจังหวัด จังหวัดอื่นๆ รวมถึงเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน

- (2) มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี การเกษตร หัตถกรรม ที่เป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงทั้งในหมู่คนไทย และชาวต่างชาติ เช่น พระบรมธาตุนาคนู
- (3) มีเทศกาลประจำปีที่น่าสนใจ มีชื่อเสียงเป็นที่นิยม เช่น งานนมัสการพระธาตุนาคนู งานสงกรานต์รัตน งานบุญพาช้างแกงลิง งานสงกรานต์พิทยานาเชือก การท่องเที่ยวดูปูทูลกระหม่อม
- (4) มีศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นเอกลักษณ์และมีชื่อเสียงทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ผลิตภัณฑ์เสื้อกจากเถาวัลย์ ชาวบ้านกุสันธรัตน์ การทำแข่งปลาทุ ผลิตภัณฑ์เสื้อกบ้านแพง
- (5) เป็นจังหวัดที่สงบ มีความปลอดภัยสูง
- (6) มีศูนย์รักษาความปลอดภัย ศูนย์ให้บริการข้อมูลนักท่องเที่ยว
- (7) มีศักยภาพในการรองรับผู้มาใช้บริการ ทั้ง โรงแรม ที่พัก ร้านอาหารที่ได้มาตรฐาน โรงพยาบาล ที่ทำการไปรษณีย์ ธนาคาร ฯลฯ
- (8) มีเว็บไซต์จังหวัดที่ให้บริการนักท่องเที่ยว เป็นระบบที่รวดเร็ว แม่นยำ และตรวจสอบได้
- (9) จังหวัดมหาสารคามให้ความสำคัญด้านการท่องเที่ยวและให้การสนับสนุน ส่งเสริมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและการท่องเที่ยว รวมถึงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรทางการท่องเที่ยว
- (10) มีหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ร่วมบูรณาการในการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัด

2) จุดอ่อน (Weakness)

- (1) การจัดการภายในแหล่งท่องเที่ยวยังไม่ดีพอขาดการประชาสัมพันธ์การถ่ายทอดเรื่องราวที่น่าสนใจและการรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง
- (2) มีสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมของจังหวัดใกล้เคียงที่หลากหลายและสวยงามกว่านอกจากนั้นการบริการขั้นพื้นฐานและข้อมูลด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดยังไม่เพียงพอ
- (3) ขาดแคลนแรงงานที่มีทักษะและความรู้ที่ดีด้านภาษา
- (4) สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวทำให้เกิดความเสื่อมโทรมชุมชนยังไม่มี ความเข้าใจในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
- (5) การบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสม การพัฒนา ส่งเสริมให้ความรู้ จัดการอบรมเรื่องการให้บริการแก่ผู้ประกอบการด้านท่องเที่ยว และชุมชนด้านการท่องเที่ยวยังไม่เพียงพอ

โดยได้สรุปศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม จากปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว และจากปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายในที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ในตารางเปรียบเทียบซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ SWOT ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม	ประเด็นพิจารณา
จุดแข็ง (Strengths)	จุดแข็ง (Strengths)	จุดแข็ง (Strengths)
เป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งของภาคอีสานและตั้งอยู่ในแนวระเบียงเศรษฐกิจ EWEC และ NSEC สามารถเชื่อมโยงออกสู่ทะเลตะวันออก	ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เหมาะสม เป็นศูนย์กลางของภาค (สืออีสาน) มีทางออกเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ การเดินทาง สามารถเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน	ที่ตั้งของจังหวัด จังหวัดขอนแก่นเป็นเมืองหลัก จังหวัดมหาสารคามเป็นเมืองรองที่รับการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวเป็นไปตามการคาดการณ์ของผังเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ.2600
เป็นศูนย์กลางการบริหารและบริการภาครัฐของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งเป็นที่ตั้งสถานกงสุลใหญ่จีน เวียดนาม และลาว	มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวทั้งโรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร ฯ	การเป็นศูนย์กลางกิจกรรม จังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์กลางกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การบริหาร การบริการในส่วนของผู้ประกอบการที่เป็นเมือง ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามมีความพร้อมในการเป็นศูนย์กลางด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่รองรับการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวจากจังหวัดขอนแก่น และการเชื่อมโยงกับจังหวัดข้างเคียง
เป็นศูนย์กลางการประชุมและสัมมนา การประชาสัมพันธ์ การคมนาคมขนส่งและเศรษฐกิจระดับภูมิภาค		
เป็นเมือง ICT City เป็นเมือง Sport City		
เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงและศักยภาพจำนวนมากและหลากหลาย	มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี การเกษตรที่เป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงทั้งในหมู่คนไทยและชาวต่างชาติ เช่น พระบรมธาตุนาดูน	ความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยว ทั้งสองจังหวัดมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายครบทุกประเภท แต่ที่แตกต่างกันคือ จังหวัดขอนแก่นมีจุดเด่นในเรื่องของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นชากระบพรพชีวิน(ไดโนเสาร์) จังหวัดมหาสารคามมีจุดเด่นในเรื่องของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา (พระบรมธาตุนาดูน)
มีทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยอื่นๆทางการท่องเที่ยวที่สามารถพัฒนาได้	มีเทศกาลประจำปีที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยม เช่น งานนมัสการพระธาตุนาดูน งานสงกรานต์รัตน ฯ ฯลฯ	ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ทั้งสองจังหวัดมีทรัพยากรทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน จังหวัดขอนแก่นมีความเด่นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงกระบพรพชีวิน(ไดโนเสาร์) จังหวัดมหาสารคามเด่นเรื่องวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น เทศกาลงานประเพณี
เป็นแหล่งท่องเที่ยวยุคก่อนประวัติศาสตร์ (กระดูกไดโนเสาร์) จังหวัดแรกในประเทศไทย		
	มีศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นเอกลักษณ์และมีชื่อเสียง เช่น เสื้อกักบ้านแพง	ผลิตภัณฑ์ชุมชน จังหวัดมหาสารคามมีแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลาย เช่น เสื้อกักบ้านแพง ผ้าทอหนองเขื่อนช้างจังหวัดขอนแก่น

ตารางที่ 4 (ต่อ) เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ SWOT ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม	ประเด็นพิจารณา
จุดอ่อน (Weakness)	จุดอ่อน (Weakness)	จุดอ่อน (Weakness)
องค์กรหลายๆ แห่งในพื้นที่ยังไม่เห็นความสำคัญและขาดศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงรุก	การบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวไม่ถูกต้องและไม่เหมาะสม	<u>การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว</u> ทั้งสองจังหวัดขาดความร่วมมือจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวเกิดความเสื่อมโทรม
ขาดการประสานงานที่ดีระหว่างองค์กรภาครัฐ เอกชน และชุมชนในการพัฒนาและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแบบบูรณาการ		
การบริหารจัดการบางส่วนควรได้รับการปรับปรุงและพัฒนาให้ได้มาตรฐานทางด้านการท่องเที่ยว		
คนในชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจในการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้รับผลกระทบทางการท่องเที่ยวทำให้เกิดความเสื่อมโทรม	<u>ความเข้าใจในการดูแลแหล่งท่องเที่ยว</u> คนในชุมชนของทั้งสองจังหวัดขาดความเข้าใจที่ถูกต้องส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นสูญหาย แหล่งท่องเที่ยวเกิดความเสื่อมโทรม
การรับวัฒนธรรมใหม่ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเริ่มเลือนหายไป		
แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งในจังหวัดอยู่ห่างไกลกัน	การจัดการภายในแหล่งท่องเที่ยวยังไม่ดีพอ	<u>การจัดการแหล่งท่องเที่ยว</u> แหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นของทั้งสองจังหวัดมีการบริหารจัดการที่ไม่ดี บุคลากรในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องขาดความเข้าใจที่ถูกต้อง
บุคลากรทางด้านการท่องเที่ยวควรได้รับการพัฒนาให้ได้มาตรฐาน		
งบประมาณทางด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดขาดความต่อเนื่อง		

ตารางที่ 4 (ต่อ) เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ SWOT ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม	ประเด็นพิจารณา
โอกาส (Opportunities)	โอกาส (Opportunities)	โอกาส (Opportunities)
สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (สสปน.หรือ TCEB) คัดเลือกให้จังหวัดขอนแก่นเป็น MICE CITY แห่งที่ 5 ของประเทศไทย	นโยบายภาครัฐที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงชุมชน และการให้ความสำคัญของรัฐที่มีต่อการพัฒนาชุมชน	<u>นโยบายภาครัฐ</u> ทั้งสองจังหวัดมีนโยบายภาครัฐที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวทั้งในส่วนของการประชุมเมืองและชุมชนนอกเขตเมือง แต่ยังขาดในเรื่องการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในระดับท้องถิ่น
การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนทำให้ตลาดผู้บริโภคเพิ่มขึ้นทำให้ต้องการสินค้าและบริการ และการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น		
การขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งในระดับพื้นที่และประเทศ		
รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งภายในประเทศและเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน	แนวโน้มการท่องเที่ยวที่เน้นคุณภาพ และนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพเกิดการเรียนรู้มากขึ้น	<u>การเชื่อมโยงการท่องเที่ยว</u> จังหวัดขอนแก่นมีนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวภายในประเทศ ระหว่างประเทศ ให้เกิดการเรียนรู้วัฒนธรรมระหว่างกัน จังหวัดมหาสารคามมีนโยบายเชื่อมโยงการท่องเที่ยวไปสู่จังหวัดใกล้เคียงและประเทศเพื่อนบ้าน
มีการพัฒนาการคมนาคมทางบกและทางอากาศเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน		
มีความคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมในอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง	การให้ความสำคัญของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้าน	<u>ประเพณีและวัฒนธรรม</u> ทั้งสองจังหวัดมีนโยบายส่งเสริมเรื่องการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวแต่ยังขาดในเรื่องการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในระดับท้องถิ่น
ส่งเสริมและพัฒนางานประเพณี วัฒนธรรมของจังหวัดให้ก้าวไปสู่ระดับนานาชาติ		
แผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ “เปิดโลกไดโนเสาร์ภูเวียง” ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาในระดับประเทศ		

ตารางที่ 4 (ต่อ) เปรียบเทียบปัจจัยทางการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบ SWOT ระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดมหาสารคาม	ประเด็นพิจารณาร่วม
อุปสรรค (Threats)	อุปสรรค (Threats)	อุปสรรค (Threats)
ไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นจังหวัดท่องเที่ยวหลักในการพัฒนาการท่องเที่ยว		ผังการพัฒนาภาคฯ จังหวัดขอนแก่นถูกกำหนดให้เป็นจังหวัดหลักในการพัฒนาการท่องเที่ยว ตามผังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ.2600 ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามกำหนดให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจากเมืองหลักขอนแก่น
ความแตกต่างด้านเศรษฐกิจและระดับการพัฒนาของประเทศต่างๆในอนุภูมิภาคทำให้เกิดปัญหาด้านความร่วมมือ	ภาวะการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่รุนแรงขึ้นเรื่อยๆ	ปัญหาความไม่สงบทางการเมือง ในกลุ่มประเทศอนุภูมิภาค ลุ่มน้ำโขงมีผลในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงระหว่างกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อพัฒนาการท่องเที่ยวของ จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคามทั้งสิ้น
ความเจริญเติบโตของอารยธรรมตะวันตกส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเสื่อมลง	เหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมือง	วัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ต่างประสบปัญหาเรื่องวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นกำลังสูญหายไปจากการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก ดังนั้นควรมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมในท้องถิ่นของทั้งสองจังหวัด
ความผันผวนของราคาน้ำมันในตลาดโลกทำให้การท่องเที่ยวชะลอตัวลง	การนิยมท่องเที่ยวต่างประเทศเพิ่มมากขึ้นจากกระแสทางสังคม การผันผวนของราคาน้ำมัน สินค้า และเศรษฐกิจโลก	ราคาน้ำมัน ราคาน้ำมันที่เพิ่มขึ้นและลดลงในช่วงระยะเวลาที่ไม่แน่นอนมีผลต่อปริมาณการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นและลดน้อยลงในเวลาอันรวดเร็ว ในการเดินทางเข้ามาในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
หน่วยงานภาครัฐและเอกชนยังขาดบุคลากรและงบประมาณที่จะปฏิบัติงานและพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัด	มีงบประมาณที่จำกัด และต้องเลือกพื้นที่ที่จำเป็นที่สุดในการพัฒนา	งบประมาณ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีงบประมาณจำกัดในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงเส้นทางเข้าสู่แหล่งที่ขาดการบำรุงรักษาและพัฒนามาเป็นเวลานาน ทำให้แหล่งท่องเที่ยวเกิดความเสื่อมโทรม
ระบบการคมนาคมเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวยังไม่สะดวก		
แหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดยังไม่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว		

2.2 การจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง

กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวทั้งทางด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว ปัญหา ผลกระทบทางการท่องเที่ยว ศักยภาพทางการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ตลอดจนสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ความสวยงาม ความสะอาดต่อการท่องเที่ยว รวมทั้งการบริการด้านต่างๆ ซึ่งต้องมีความสอดคล้องกับแนวทางที่ต้องการจะพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นๆ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

2.2.1 การวางแผนการกำหนดยุทธศาสตร์ทางการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การส่งเสริมให้ชุมชนผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวได้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน และสร้างการตระหนักรู้ให้เกิดแก่ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งการมีส่วนร่วมโดยชุมชนมีบทบาทสำคัญอันจะช่วยให้การท่องเที่ยวดำเนินไปได้อย่างสมบูรณ์และเกิดจากความต้องการอันแท้จริงของภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่นผู้ซึ่งควรจะได้รับประโยชน์สูงสุด

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวถือเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การจัดการและการส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวนั้นอาจพิจารณาในหลากหลายมิติ ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว ผลกระทบทางการท่องเที่ยว ความสามารถทางการรองรับ สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ภูมิทัศน์และสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยว เส้นทางทางการท่องเที่ยว พื้นที่ตามวัตถุประสงค์ทางการท่องเที่ยว กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ความปลอดภัยทางการท่องเที่ยว การพัฒนาองค์กรทางการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งจะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับตลาดทางการท่องเที่ยวด้วย

จากการศึกษาโครงการวิจัยทั้ง 3 ชุดโครงการ ทำให้พบว่าแนวทางการจัดการการท่องเที่ยววัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนี้มีประเด็นด้านการพัฒนาและการจัดการที่น่าสนใจซึ่งนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนต่อไปได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1.1 การวางแผนพัฒนาและกำหนดยุทธศาสตร์ทางการท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

พื้นที่อีสานตอนกลางในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติไม่น้อยมาก แต่ทว่าในแง่ของทรัพยากรด้านศิลปวัฒนธรรมนั้นมิปรากฏให้เห็นอยู่เป็นจำนวนมากและหลากหลาย ทั้งศิลปวัตถุ ศิลปะการแสดง แหล่งโบราณสถาน สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น ซึ่งข้อมูลทางด้านศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ต่างสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นไทยได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการนำเสนอข้อมูลเหล่านี้ก็ยังมีชีวิตมีการปฏิบัติกันจริงภายในชุมชนสังคมของท้องถิ่น อันถือเป็นจุดเด่นอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้มีการพัฒนาทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมให้กลายเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชน โดยสร้างและพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทความสำคัญต่อวิถีชุมชน ฉะนั้นการทำ

ความเข้าใจถึงแนวทางการกำหนดแผนพัฒนาและกำหนดยุทธศาสตร์ทางการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจบนพื้นฐานของการพัฒนาทางการท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลางได้อีกประการหนึ่ง

2.2.1.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการวางแผนและพัฒนากการท่องเที่ยว

ในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาของวรรณา คำปนบุตร และคณะ ภายใต้ชื่อโครงการ “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” และจากการศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ ภายใต้ชื่อโครงการ “การจัดการการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” พบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนากการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ การสนใจทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยว การได้รับการชักชวนจากบุคคลหรือหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนหรือผู้นำชุมชน ประโยชน์ที่จะได้รับการท่องเที่ยว การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐด้านการท่องเที่ยว ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (อาชีพ และรายได้) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ประเพณี (ข้าววัด ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม แสงบุญ ไหว้พระธาตุ พระศักดิ์สิทธิ์) ซึ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการเข้ามามีส่วนร่วมและวางแผนพัฒนากการท่องเที่ยวของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นทั้งสิ้น

ทั้งนี้ประชาชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีระดับการมี “ส่วนร่วมน้อย” ในด้านการวางแผนและพัฒนาทางการท่องเที่ยว โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด คือ “การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐด้านการท่องเที่ยว” และน้อยที่สุด คือ “ทัศนคติที่มีต่อการท่องเที่ยว” ด้วยเหตุนี้ จึงควรมีการส่งเสริมให้ภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเข้าใจ และมองเห็นความสำคัญและตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นเพื่อพัฒนากการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งควรมีการปลูกฝังทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวและปลูกฝังสร้างจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนของตนเองด้วย

อย่างไรก็ตาม ประเด็นในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและวางแผนพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นเกิดจากปัจจัยด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน กล่าวคือ ผู้นำชุมชนที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและผลักดันให้เกิดการพัฒนาแหล่งธรรมสถานเพื่อกลุ่มปฏิบัติธรรมขึ้นมาก่อน ซึ่งเป็นการตระหนักถึงความต้องการของผู้คนที่แสวงหาแหล่งเรียนรู้ทางหลักธรรมพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่นจึงมีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนา แต่ทว่ายังขาดการมีส่วนร่วมของภาครัฐที่เข้ามาร่วมวางแผนและพัฒนาทางการท่องเที่ยว เนื่องจากผู้นำชุมชนยังมีทัศนคติเชิงลบต่อการท่องเที่ยว ดังนั้นจึงควรมีการสร้างทัศนคติใหม่ที่เป็นไปในเชิงบวกต่อการท่องเที่ยวด้วย

2.2.1.3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการวางแผนและพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์และการจัดเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภาคเครือข่ายการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัด

มหาสารคาม พบว่ามีแนวทางและข้อเสนอแนะที่ควรดำเนินการเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการวางแผนและพัฒนาการท่องเที่ยววัฒนธรรมของชุมชน ดังนี้

1. ควรกำหนดบทบาทหน้าที่การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ชุมชนท้องถิ่นจะได้รับเป็นสำคัญ รวมทั้งการคำนึงถึงหลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตวัฒนธรรม ที่เป็นไปในเชิงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ตลอดจนการเคารพในสิทธิของชุมชน และเสรีภาพต่างๆ ที่ชุมชนสามารถจัดกระทำได้บนฐานของหลักศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงาม

2. ควรเน้นการท่องเที่ยวที่ให้ความตระหนักรู้ในเชิงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม เน้นการสร้างจิตสำนึกที่ดีงามต่อคุณค่าวิถีชีวิตวัฒนธรรมในสังคมชนบท การเสริมสร้างปัญญา การเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม สังคม ประเพณี วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น

3. ควรมีการศึกษาสถานการณ์การท่องเที่ยวเพื่อจัดทำแผนการดำเนินงานการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่น หรือจัดทำแผนการตลาด แผนการประชาสัมพันธ์ในเชิงรุก ซึ่งเป็นวิธีการวางแผนดำเนินงานให้เกิดความสอดคล้องกัน โดยพิจารณาถึงศักยภาพและความพร้อมในด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น

4. ควรมีการจัดการดำเนินการร่วมกันคือ กลุ่มเชื่อมโยงด้านพื้นที่ กลุ่มเชื่อมโยงในรูปแบบของรายการท่องเที่ยว กลุ่มเชื่อมโยงในธุรกิจการท่องเที่ยว และกลุ่มสินค้าสร้างสรรค์ใหม่

5. ควรมีการจัดการด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามให้เกิดความยั่งยืน นอกจากเจ้าของพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการจัดการแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกลุ่มภาคีเครือข่ายทางการท่องเที่ยวชุมชนทั้งสองจังหวัดควมสร้างความร่วมมือและเป็นพันธมิตรในฐานะที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียจะต้องร่วมดำเนินการและออกแบบการจัดการด้วย

6. ควรให้สถาบันการศึกษา นักวิชาการมีบทบาทต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยให้คำปรึกษาต่อการจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนและจังหวัดอย่างถูกต้องและเหมาะสม เพื่อให้เกิดความยั่งยืนโดยมุ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยว ทั้งในแง่ของการวางแผนและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.2.1.4 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาวิจัยในชุดโครงการที่มีงานวิจัยย่อย 3 โครงการ พบว่าการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนช่วยทำให้การกำหนดวางแผนและการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนมีทิศทางที่เหมาะสม ถูกต้องตามเจตนารมณ์ของเจ้าของพื้นที่ มีการกระจายรายได้ที่เหมาะสมก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนท้องถิ่น และเป็นไปตามความต้องการของคนในพื้นที่ โดยมีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ดังนี้

1. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและประเด็นปัญหาเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงประชาชน จะได้รับรู้ถึงความต้องการของประชาชน ทราบปัญหาและ

ความต้องการที่แท้จริง จัดประชุม รับฟังข้อเสนอแนะ ความคิดเห็น แนวทางการแก้ไขปรับปรุง ตลอดจนแนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือประสานงานกันให้มากขึ้น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล มีการประชาสัมพันธ์แนะนำผ่านสื่อต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ หอกระจายข่าว เสียงตามสายในชุมชน ตลอดจนเชิญชวนหน่วยงานอื่นๆ เข้ามาร่วมดำเนินงานวางแผน และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

2. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การศึกษาแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อจะได้รู้จัก และทราบข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ช่วยในการวางแผน มีการประชุมหารือในการดำเนินงานวางแผนและพัฒนาทางการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งในแง่การอบรมให้ความรู้ การจัดประชุม การวางแผน การเสนอโครงการพัฒนา การปลูกฝังให้คนในชุมชนคิดและผลิตสินค้า เช่น อาหาร ผ้าทอ งานฝีมือ และสร้างสรรค์งานต่างๆ เพื่อดึงดูดลูกค้าให้เข้ามาเที่ยวชม และที่สำคัญรัฐควรให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเพิ่มเติม

3. แนวทางการจัดการและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน ได้แก่ การรับฟังความคิดเห็นของลูกบ้านหรือคนในชุมชน มีผู้รับฟังความคิดเห็นต่างๆ

4. แนวทางการจัดการและพัฒนาส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ ร่วมมือกันพัฒนา ไม่ทำลายทรัพยากรทางการท่องเที่ยว มีการต้อนรับและดูแลหมู่บ้าน ประชุมคนในชุมชนเพื่อทำให้ทราบถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ สร้างงานในชุมชน เช่น การทอผ้า การจักสาน การปลูกข้าว การย้อมผ้า โดยมีการประสานงานความร่วมมือกันกับผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชน

5. แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ดีขึ้น ทั้งในด้านคุณภาพ ปริมาณ และการบริการ ตามองค์ประกอบดังนี้ 1) แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ดีขึ้น มีการช่วยกันรักษาธรรมชาติและวัฒนธรรม เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสวยงาม ช่วยกันบำรุงรักษาสถานที่แหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพดี 2) การเข้าถึง ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การศึกษาดูงาน เพื่อการเข้าถึงปัญหาของภาคประชาชน มีการปรับปรุงระบบโครงสร้างพื้นฐาน อาทิ น้ำประปา ถนน ระบบแสงสว่าง มีการคมนาคมที่สะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย มีป้ายบอกทางที่มองเห็นได้ชัดเจน และมีการส่งเสริมการโฆษณาในหลายๆ ด้าน 3) สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ด้านยวดยานพาหนะ ด้านความปลอดภัย ควรมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำดูแลและให้ข้อมูลต่างๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว

2.2.1.5 บทบาทของผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการกำหนดยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

บทบาทของผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความสำคัญต่อกระบวนการวางแผนพัฒนาและกำหนดแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของพื้นที่อีสานตอนกลาง ซึ่งจากการศึกษาของวรรณภา คำปนบุดร และคณะ พบว่า ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทต่อการวางแผนและกำหนดการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง และในงานของปฐมพงษ์สุวรรณ และคณะ ซึ่งสอดคล้องกับงานของฉลอง พันธุ์จันทร์และคณะ ที่พบว่าองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการส่งเสริมและกำหนดแนวทางการพัฒนาและวางแผนการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนอยู่ในระดับน้อยและปานกลาง ทั้งในด้านการมีส่วนร่วม การจัดการ การพัฒนาพื้นที่ กิจกรรมและกระบวนการ โดยมีส่วนร่วมในการแสดงบทบาทการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวตลอดทั้งกระบวนการ (ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์)

2.2.2 รูปแบบการให้บริการนักท่องเที่ยวของผู้ประกอบการ

ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีความสำคัญและมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและน่าสนใจ มีกลิ่นอายของความเป็นวิถีวัฒนธรรมชนบทแบบไทยอีสานที่ชัดเจน ซึ่งเป็นจุดดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ ลักษณะเช่นนี้นำไปสู่การพยายามที่จะสร้างจุดขายด้านสินค้าและบริการเพื่อก่อให้เกิดรายได้ในชุมชนเกิดขึ้น ทำให้มีธุรกิจการบริการสินค้าต่างๆ จากการศึกษารายชื่อของ วรรณภา คำปนบุตร และคณะ และผลงานของ ปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ พบว่าผู้ประกอบการธุรกิจสินค้าที่ระลึกในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงรูปแบบการให้บริการนักท่องเที่ยวของผู้ประกอบการ

รูปแบบ	ลักษณะการให้บริการ
1.ทำเลที่ตั้งของร้านค้า	ลักษณะการตั้งร้านค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น มีการจัดตั้งร้านค้าชุมชนภายในชุมชนของตนเอง โดยเน้นการจำหน่ายสินค้าในท้องถิ่น และสินค้าที่มาจากท้องถิ่นอื่น ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอเมือง และตามเส้นทางถนนสายหลัก
2.ผลิตภัณฑ์	ลักษณะเป็นแหล่งรวมสินค้าประเภทเดียวกัน มีหลายรูปแบบ เช่น ผ้าไหมชนบท ผ้าทอบ้านหนองเขื่อนช้าง เสื้อทอบ้านแพง ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้อง
3.การจำหน่ายสินค้า	ลักษณะของการจำหน่ายสินค้าจากแหล่งผลิตไปสู่ผู้บริโภคต่างๆ มีลักษณะของการนำไปฝากจำหน่ายยังศูนย์จำหน่ายสินค้าที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง อาทิ ศูนย์จำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) หรือศูนย์จำหน่ายสินค้าที่เป็นร้านค้าในตัวจังหวัด เช่น ศูนย์สิ่งทอพระธรรมจันทร์ จังหวัดขอนแก่น แต่ส่วนใหญ่มีจำหน่ายภายในหมู่บ้านชุมชนของตนเอง ซึ่งมีลักษณะเป็นศูนย์จำหน่ายของกลุ่มอาชีพที่เป็นสมาชิกร่วมกัน เช่น กลุ่มหัตถกรรมจักสานบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น
4.การให้บริการที่ร้าน	ลักษณะการให้บริการเป็นการขายสินค้าแบบทั่วๆ ไป คือ 1) นักท่องเที่ยวเดินทางมาถึงร้าน 2) เดินทางเข้ามาในร้าน 3) เดินดูสินค้าที่จำหน่ายในร้าน

2.2.2.1 การจัดสภาพแวดล้อมและสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยว

การจัดการด้านสภาพแวดล้อมและสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและก่อให้เกิดการดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวเป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนให้มีคุณค่าและรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิตวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่อย่างงดงามและยั่งยืน

สำหรับการศึกษาในชุดโครงการวิจัยนี้ พบว่าการจัดการด้านสภาพแวดล้อมและสร้างสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งต่อการจัดการและพัฒนากการท่องเที่ยว

ทางวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม อาทิ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าไหมและอุตสาหกรรมสิ่งทอ การพัฒนาหมู่บ้านวัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปสินค้าทางการเกษตรกรรมและสิ่งจักสาน ซึ่งนำไปสู่แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่แห่งนี้ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อสำรวจสถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมาพบว่า การท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร สาเหตุหนึ่งอาจมาจากการจัดการสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและการสร้างสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยวที่สมดุลระหว่างเจ้าบ้านและนักท่องเที่ยวนั่นเอง ซึ่งผลการศึกษาของวรรณา คำปนบุตร และคณะ และสอดคล้องกับผลงานการศึกษาของปฐม หงส์สุวรรณ และคณะ พบว่าบริบทของชุมชนที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวประกอบไปด้วย 5 องค์ประกอบสำคัญ คือ สิ่งดึงดูดใจ ที่ตั้งและการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน การบริการ และทัศนคติของเจ้าบ้าน

2.2.2.2 สภาพการจัดการด้านสภาพแวดล้อมและสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชน

จากการสำรวจและศึกษาในชุดโครงการวิจัยนี้ พบว่าแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมและสร้างสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามซึ่งสามารถสร้างเสน่ห์หรือจุดขายทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนได้ จากผลการศึกษาทั้ง 3 โครงการย่อยทำให้มองเห็นอัตลักษณ์ของพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่มีอยู่หลากหลายในเชิงสังคมวัฒนธรรม

2.2.2.3 อัตลักษณ์ของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

อัตลักษณ์ของจังหวัดทั้งสองนี้มีหลากหลายลักษณะตามวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ของวิถีชุมชนท้องถิ่น ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

2.2.2.4 อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

ผู้คนในชุมชนทั้งสองจังหวัดนี้มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน เป็นเหตุให้มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่นสอดคล้องใกล้เคียงกัน กิจกรรมสำคัญในเชิงประเพณีนั้นเรียกกันว่า “ฮีตสิบสอง” หรือจารีตประเพณีทั้ง 12 เดือน เช่น ประเพณีสงกรานต์ถนนข้าวเหนียว จังหวัดขอนแก่น ประเพณีการผูกเสี่ยว เป็นต้น บางประเพณีเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับมิติทางพุทธศาสนาและความเชื่อในวิถีชีวิตท้องถิ่น อาทิ การนับถือผีบรรพบุรุษ เป็นต้น บางครั้งก็มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่มีบทบาทเป็นผู้นำทางวัฒนธรรม เช่น พิธีบวงสรวงอนุสาวรีย์เจ้าพ่อกวด จังหวัดมหาสารคาม บางประเพณีเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีวัฒนธรรมข้าวในชุมชนเกษตรกรรม เช่น ประเพณีบุญเบิกฟ้า จังหวัดมหาสารคาม ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ จังหวัดขอนแก่น บางประเพณีเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น ประเพณีบุญออกพรรษาแห่พระประทีป ประเพณีมัสการพระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น ประเพณีมัสการพระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

2.2.2.5 อัตลักษณ์ด้านการใช้ภาษาถิ่นอีสาน

สำเนียงและภาษาพูดในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่เห็นได้ชัดเจน คือ ภาษาอีสาน หรือบางที่เรียกว่า “ภาษาไทยอีสาน” ที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันกับภาษาลาวในประเทศลาวด้วย ลักษณะของผู้คนส่วนใหญ่ยังคงนิยมสื่อสารกันด้วยภาษาถิ่น ซึ่งบ่งบอกให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อีสาน วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะใน ส.ป.ป.ลาว ทั้งนี้ภาษาถิ่นสามารถช่วยให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและรับรู้ที่สร้างประสบการณ์ในแง่สุนทรียภาพทางการท่องเที่ยวได้อย่างเด่นชัดอีกอย่างหนึ่ง

2.2.2.6 อัตลักษณ์ด้านการแต่งกายด้วยผ้าทอพื้นเมือง

การแต่งกายของผู้คนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่แต่งกายในโอกาสพิเศษ เช่น งานประเพณีงานบุญต่างๆ การแต่งกายในประเพณี ศิลปะการแสดงต่างๆ จะมีการใช้ผ้าทอพื้นเมืองเป็นหลัก ทั้งผ้าไหม ผ้ามัดหมี่ ผ้าฝ้ายที่มีลวดลายสีสันงดงามแปลกตา และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ซึ่งบ่งบอกให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับการใช้ผ้าทอได้อย่างน่าสนใจ นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์และดัดแปลง แปรูปการแต่งกายด้วยผ้าทอพื้นเมืองให้เข้ากับสมัยนิยมด้วย

2.2.2.7 อัตลักษณ์ด้านความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาแบบพื้นบ้านอีสาน

ความมีอัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาแบบพื้นบ้านอีสานที่มีความหลากหลาย ทั้งที่เป็นสิม (โบสถ์) พระพุทธรูปใหญ่ รอยพระพุทธรบาท พระธาตุเจดีย์ วัดวาอารามที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น บางส่วนเป็นศิลปะที่สืบทอดมาจากวัฒนธรรมล้านช้างที่มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมลาวในประเทศลาว แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์สำคัญของทั้งสองจังหวัด ซึ่งเป็นพระธาตุเจดีย์ที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง คือ จังหวัดขอนแก่นมีพระธาตุขามแก่น จังหวัดมหาสารคามมีพระธาตุนาดูน หรือพระพุทธรูปโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เป็นพระพุทธรูปนอนที่สลักบนหินผาบนภูเขาที่มีอยู่ในทั้งสองจังหวัด ก็เป็นแหล่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวที่นิยมเดินทางมาแสวงบุญและกราบไหว้แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาแบบพื้นบ้านอีสานเช่นกัน

2.2.2.8 อัตลักษณ์ด้านแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์สังคมและวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ทั้ง 2 จังหวัดมีแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญ เช่น แหล่งเรียนรู้จากแหล่งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น แหล่งเมืองโบราณต่างๆ เช่น

- เมืองโบราณโนนเมือง บ้านนาโพธิ์ ตำบลชุมแพ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดขอนแก่น
- เมืองโบราณบ้านเมืองเพี้ย บ้านเมืองเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
- เมืองโบราณเมืองชัยวาน บ้านโพธิ์ไชย ตำบลโพธิ์ไชย อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น
- เมืองโบราณดงเมืองแอม บ้านดงเมืองแอม ตำบลดงเมืองแอม อำเภอเขาสมิง จังหวัดขอนแก่น

ขอนแก่น

- แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

- เมืองโบราณกันทรวิชัย บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
- เมืองโบราณนครจำปาศรี ตำบลสันตริ์ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

จากตัวอย่างข้างต้น สถานที่เหล่านี้มีฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนในอดีตที่สามารถสะท้อนให้เห็นมิติของความเชื่อ ประวัติศาสตร์ สังคม วิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่มีคุณค่าต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง

2.2.2.9 อัตลักษณ์ด้านสัตว์สำคัญในท้องถิ่น

ในทั้ง 2 จังหวัดมีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวประเภทสัตว์ที่ปรากฏอยู่ในดินแดนพื้นถิ่นซึ่งเป็นทั้งสัตว์ที่ยังคงมีชีวิตอยู่และได้สูญพันธุ์ไปแล้ว หากแต่ได้รับการส่งเสริมและเป็นจุดขายสำคัญในดินแดนภาคอีสานที่ถือเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่ง

สัตว์สำคัญในท้องถิ่นจังหวัดขอนแก่น

1. ไดโนเสาร์ เดิมเป็นเพียงนิทานเล่าขานสืบทอดกันมาว่า ที่ภูเวียงมีมหาใหญ่ตัวหนึ่งชื่อ “หมาบักทอก” มีรูปร่างสูงใหญ่มากแค่แรกเกิดแม่ยังไม่ทันลืมตา ก็สูงถึง 8 ศอก ดังคำเล่าเป็นภาษาถิ่นว่า “หมาบักทอกสูงแปดศอกยังบ่ทันลืมตา” และหมาบักทอกตัวนี้ที่ใช้ชาติคัก่อนหินระหว่างภูพานคำกับภูพานคำน้อยให้ขาดออกจากกันเป็นช่อง “พองหนีบ” น้ำจึงไม่ท่วมภูเวียง

ใน พ.ศ.2519 นายสุธรรม แยมนิยม นักธรณีวิทยา จากโครงการสำรวจแร่ยูเรเนียมของกรมทรัพยากรธรณี ได้ขุดพบกระดูกที่กลายเป็นหิน (fossil) ขนาดใหญ่ท่อนหนึ่งที่ภูเวียง บริเวณลำห้วยประตูตีหมา อำเภอกุเวียง คณะสำรวจแร่ยูเรเนียมจึงได้ร่วมกับนักโบราณคดีชีววิทยาชาวฝรั่งเศส ทำการศึกษาและวิจัย แล้วพบว่า “ฟอสซิล” ดังกล่าวเป็นกระดูกของไดโนเสาร์พวกกินพืช พันธุ์ซอโรพอด (Sauropods) มีความยาวประมาณ 15 เมตร มีคอยาว หางยาว เดินสี่เท้า จึงนับว่าเป็นการพบซากไดโนเสาร์ตัวแรกในประเทศไทย

วันที่ 3 พฤศจิกายน 2532 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรแหล่งที่พบไดโนเสาร์ คณะผู้พบและวิจัยได้ทูลเกล้าฯ ขอพระราชทานนามไดโนเสาร์พันธุ์นี้ว่า “ภูเวียงโกซอรัส สิรินธรเน่” ต่อจากนั้นในระหว่าง พ.ศ.2532-2536 คณะสำรวจแร่ยูเรเนียมและนักโบราณคดีชีววิทยาชาวฝรั่งเศสได้ขุดค้นพบกระดูกไดโนเสาร์เพิ่มอีกถึง 23 ชิ้น แล้วนำกระดูกทั้งหมดไปวิจัย ผลการวิจัยพบว่าเป็นกระดูกของไดโนเสาร์พันธุ์ไทรันโนซอรัส เรกซ์ ซึ่งมีขนาดใหญ่และดุร้าย กินเนื้อเป็นอาหาร มีขาหน้าสั้นแต่ขาหลังยาว จึงกล่าวได้ว่า อำเภอกุเวียงจังหวัดขอนแก่น เป็นที่ที่ขุดพบฟอสซิลของไดโนเสาร์ ซึ่งเป็นสัตว์เลื้อยคลานโบราณชนิดหนึ่งที่มีขนาดใหญ่ ทั้ง 2 สายพันธุ์ คือ พันธุ์ที่กินพืชเป็นอาหารและพันธุ์ที่กินสัตว์เป็นอาหาร

2. เต่าเพ็ก ที่บ้านกอก ตำบลสวนหม่อน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น มีเต่าพื้นเมืองชนิดหนึ่ง ซึ่งคนอีสานเรียกว่า “เต่าเพ็ก” อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากบริเวณ “ดอนเต่า” หรือ “ศาลเจ้าปู่” และมีมานานพร้อมกับการตั้งหมู่บ้านนี้ เต่าเพ็กเป็นเต่าบก มีกระดองสีเหลือง และรอยต่อระหว่างร่องกระดองจะเป็นเส้นสีดำ เต่าชนิดนี้ชอบอาศัยอยู่ตามโคก ตามป่าเพ็กหรือป่าไผ่ จึงมีชื่อว่า “เต่าเพ็ก” เดิมทีเต่าเพ็กที่หมู่บ้านกอกนี้มีจำนวนมาก และเดินไปมาได้ทุกหนทุกแห่งใน

หมู่บ้าน ไม่มีใครจับหรือทำร้าย เพราะถือว่าเป็นเตาของ “เจ้าปู่” หากใครจับหรือทำร้ายเตา เจ้าปู่จะบันดาลให้มีอันเป็นไป อาจได้พบภัยพิบัติจนถึงแก่ชีวิตได้ ปัจจุบันจำนวนเตาลดลง เพราะมีผู้คนเข้าไปชมจำนวนมาก และมีบางคนให้อาหารที่มีสารพิษปนเปื้อนให้เตากินโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงทำให้เตาตายไปจำนวนหนึ่ง

3. งูจงอาง งูจงอางเป็นงูพิษขนาดใหญ่ ซึ่งคนทั่วไปทั้งเกลียดและกลัว แต่ที่บ้านโคกสง่า ตำบลทรายมูล อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ชาวบ้านกลับนำงูจงอางมาเลี้ยงไว้เกือบทุกหลังคาเรือน คล้ายเป็นสัตว์เลี้ยงชนิดหนึ่ง ชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ไม่มีใครกลัวงูจงอาง ดังนั้นบ้านโคกสง่าแห่งนี้จึงมีคนตั้งชื่อว่า “หมู่บ้านงูจงอาง” เหตุที่ชาวบ้านเลี้ยงงูจงอางไว้จำนวนมากก็เพื่อนำงูออกมาแสดงเพื่อขายवानแก่พิษงู โดยแสดงการต่อสู้ระหว่างงูกับคน เรียกการแสดงนี้ว่า “งูชกมวย”

สัตว์สำคัญในท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม

1. ปูทุลกระหม่อม หรือ “ปูแป้ง” เป็นปูน้ำจืดชนิดหนึ่งประเภทปูปาสวยงาม พบครั้งแรกเมื่อปี 2534 ที่อำเภอนาเชือก พบเพียงแห่งเดียวในโลก แหล่งอาศัยอยู่ คือ ที่ป่าดุนลำพัน อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากที่ว่าการอำเภอนาเชือกไปด้านทิศใต้ประมาณ 1.5 กิโลเมตร

ป่าดุนลำพัน เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกตามต้นหญาลำพัน ดุน คือสภาพของพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นดุน คือมีตม่น้ำซึมเหนือผิวดิน มีน้ำซึมซับตลอดทั้งปี ดินในบริเวณนี้จะเป็นเลนหล่มลึก เป็นแหล่งตมน้ำ ในดุนแห่งนี้มีพืชตระกูลกก ชาวบ้านเรียกต้นลำพันหรือต้นแว (ต้นรูปไข่) ขึ้นสลับกันกับต้นอ้อ พันธุ์เล็กลำต้นขนาดเท่านิ้วชี้ ไม้สองชนิดนี้ขึ้นหนาที่บ่อบริเวณดุน ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อยู่ในป่าที่บ่ พื้นที่ประมาณ 350 ไร่ เป็นป่าสาธารณะ

ชาวบ้านเรียกปูชนิดนี้ว่า “ปูแป้ง” เพราะบางส่วนมีสีขาวนวลคล้ายทาแป้ง บ้างก็เรียกว่า ปูเจ้าปู่ เพราะเชื่อว่าปูเจ้าปู่ซึ่งเป็นอารักษ์ป่าดุนลำพันแห่งนี้

ปูทุลกระหม่อม บางครั้งก็เรียกปูทุลกระหม่อมจุฬารักษ์ หรือปูจุฬารักษ์ เนื่องจากการวิจัยและเผยแพร่คุณลักษณะของปูชนิดนี้ ซึ่งมีความแปลกใหม่ ทั้งลักษณะรูปร่าง สีผิว นิสัย สถานที่อยู่อาศัย ผลการศึกษาตรวจสอบของศาสตราจารย์ไพฑูรย์ นัยเนตร ภาควิชาชีววิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านสัตว์ไม่มีกระดูกจากประเทศเนเธอร์แลนด์ พบว่าเป็นปูพันธุ์หายากในโลก ดังนั้น ทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถือโอกาสอันเป็นอุดมมงคลที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 3 รอบ คือ 36 พระชันษา ใกล้เคียงกับการเสนอผลการศึกษาปูชนิดนี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งพระองค์ทรงเป็นผู้นำและทรงปรีชาสามารถในด้านวิทยาศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง จึงได้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อัญเชิญพระนามของพระองค์ เป็นนามปูน้ำจืดชนิดนี้ เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่วงการอนุกรมวิธานด้านปูของประเทศไทยและของโลก ทั้งเป็นเกียรติประวัติของประเทศที่มีปูสวยงามชนิดใหม่ติดอันดับของโลกด้วย ชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Thaipotamon Chulabhorn*

ลักษณะและขนาดปูทุลกระหม่อมตัวใหญ่ที่สุดวัดสัดส่วนเฉพาะส่วนกระดองมีขนาด 4x6 เซนติเมตร ปูชนิดนี้มีสีสันสวยงาม เค้นชัด 3 สี คือ บริเวณกระดองมีสีม่วงเหมือนเปลือกมังคุด บนกระดองมีร่องเป็นรอยคล้ายจารึกด้วยอักษรตัว “ฒ” โคนขาเดินทั้ง 4 คู่และโคนก้ามหนีบทั้ง 2 ข้าง

ขอบเข้ตา ขอบกระดอง สีเหลืองส้ม ปลายก้ามหนีบ ปลายขาเดิน และด้านข้างปากสีขาว เตี้ยตัวผู้มีสีขาขนาดกว้างกว่าเตี้ยวปูนา เตี้ยตัวเมียสีม่วง ขนาดใหญ่กว่าหุ้มท้องปูนา ก้ามและขาเรียวยาว คล้ายวงช้าง ลักษณะปูชนิดนี้ จัดอยู่ในกลุ่มปูป่า เช่นเดียวกับปูราชินี ซึ่งค้นพบที่จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อปี พ.ศ.2535

ที่อยู่ อาศัยอยู่ในบริเวณดินชุ่มรอบคูน รุ้ลึกมาก ภายในน้ำหล่อตลอดเวลา ยังไม่มีใครขุดถึงที่สุดของรู เพราะทดลองขุดจะพบตาน้ำก่อน แต่ประมาณกันว่ารูน่าจะลึกกว่า 5 เมตร เวลาว่างไข่จะขุดรูต้นประมาณ 3-5 เมตร เวลากลางวันซ่อนตัวอยู่ในรู จำนวนปู ยังไม่มีใครนับได้แน่นอนเท่าที่สังเกตจากจำนวนรูที่อาศัยจำนวนมากคงหลายพันตัว การหาอาหาร ออกหาอาหารเวลากลางคืน โดยกิน มด ปลวก แมลง หญ้า และพืชน้ำ

นิสัย ปราดเปรื่อง รุ้ลึกไวต่อสิ่งล่อ หากเราต้องการเห็นหรือจับตัวปูในเวลากลางวันใช้ดอกหญ้าหางมาจอก โดยเด็ดก้านดอกให้ยาวๆ แหย่จากปากรูลงไปล่อประมาณ 3-5 นาที ปูจะค่อยๆ โผล่ขึ้นมา ผู้ล่อต้องค่อยๆ ขยับดอกหญ้าขึ้นปากรู จนผู้ล่อสามารถจับตัวได้ หากไม่มีดอกหญ้าจะใช้ใบหญ้าคาขุดเป็นปม ใช้ด้นปมแหย่ลงไปล่อก็ได้ ที่ปูตามเครื่องล่อขึ้นมา เข้าใจว่าปูคิดว่าเป็นอาหาร

การผสมพันธุ์ หุกรอบปีจะผสมพันธุ์และวางไข่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ถึงมีนาคม ปูตัวหนึ่งมีไข่ประมาณ 30 ฟอง แต่ละฟองจะโตกว่าไข่ปูนา จำนวนไข่ปูแต่ละตัวจะน้อยกว่าปูนา

ความเชื่อของชาวบ้าน ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอาทิภัย จึงไม่ค่อยมีคนรบกวนและไม่นำมาเป็นอาหาร บางคนจากต่างถิ่นทำพิธีขอปูจากเจ้าปู่ไปทดลองเลี้ยง แต่อยู่ได้ไม่กี่วันปูก็ตายหมด คงเพราะสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม

2. อุทยานมัจฉา ตั้งอยู่บ้านโขงกุดหวาย ตำบลแก้ง อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม 6 กิโลเมตร บริเวณอุทยานตั้งอยู่ในกุดหวาย คำว่า “กุด” หมายถึงทางน้ำที่แม่น้ำเปลี่ยนทางเดินเป็นเวลานาน บริเวณกุดหวายที่ว่านี้ เดิมมีต้นหวายเกิดล้อมรอบ ส่วนตรงเนินกลางกุดนี้มีหญ้าคา หญ้าแฝกของกรมการเกษตรบริเวณหัวค้งน้ำ พระครูพิทักษ์โกสุมพิสัย (ญาครุโม่) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรีได้ไปตั้งสำนักสงฆ์เพื่อเป็นสวนหญ้า สำหรับเกี่ยวมาุงศาสนา สอนสถานในสมัยโบราณ ปัจจุบันบริเวณนี้ชาวบ้านได้ตั้งเป็นวัดชื่อพิทักษ์สามัคคีโพธิ์ศรี 2

ปี พ.ศ.2537 ศูนย์บริการเกษตรกรรมเคลื่อนที่และกรมชลประทาน ได้ขุดลอกเป็นค้งน้ำตามแนวเดิมที่กว้างที่สุดประมาณ 120 เมตร ลึกจากผิวดิน 10 เมตร โค้งเป็นรูปเกือกม้ายาวประมาณ 800 เมตร มีความจุประมาณ 98,000 ลูกบาศก์เมตร ด้านทิศตะวันตกมีทางน้ำธรรมชาติ ไหลลงสู่ลำน้ำชี รอบกุดด้านทิศเหนือมีหมู่บ้านโขงกุดหวายตั้งอยู่ ประชากรเป็นคนไทยลาวและไทยโคราช

ปี พ.ศ.2537 ประมาณเดือนตุลาคมเกิดน้ำหลากท่วมสองฝั่งลำน้ำชีทะลักเข้าโขงกุดหวาย และไหลลงแม่น้ำชี แม่น้ำมูล แม่น้ำโขงตามลำดับ ผูกปลาเผา เป็นปลาตระกูลปลาซวย ชาวอีสานบางส่วนเรียกว่าปลาซวย ปลาวังก็มี สำหรับปลาเผานี้อาศัยอยู่ตามลำแม่น้ำโขงและปากแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง เช่น ปากแม่น้ำมูล ได้รวมกันเป็นฝูงว่ายทวนน้ำขึ้นมา ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อน อาจเป็นเพราะแก่งตะนะ ซึ่งเป็นแก่งและซอกหินที่เคยอาศัย ถูกระเบิดเพื่อสร้างเขื่อนปากมูล ปลาเหล่านี้ไม่มีที่อาศัยจึงแตกตื่นทวนกระแสน้ำขึ้นมารวมกับปลาเลี้ยงที่น้ำท่วมบ่อ เช่น ปลาตะเพียน ยี่สก นิล ไน ได้มารวมกันอยู่ในโขงกุดหวายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะปลาเผามีมากกว่าปลาชนิดอื่นๆ และเป็นปลาขนาดใหญ่ ปัจจุบันลำตัวยาวประมาณ 2 ศอก ชอบว่ายเหนือน้ำตามกินอาหารจากคนไปเที่ยวชม

เมื่อรวมปลาชนิดต่างๆ แล้วมีประมาณหลายแสนตัว ชาวบ้านถือเป็นโอกาสดี จึงร่วมกันปิดกั้นทางน้ำมิให้ไหลลงน้ำชี ต่อมาทางราชการได้เสริมคันดินให้แข็งแรงโดยมีความยาว 30 เมตร สันคันดินกว้าง 8 เมตร และร่วมกันตั้งชื่อว่า “อุทยานมัจฉา” การดำเนินงานในอุทยานใช้วัฒนธรรมนำการพัฒนา ทุกคนในหมู่บ้านร่วมกันโดยมีวัดในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลาง

หลังจากนั้นสำนักงานประมงจังหวัดมหาสารคามจึงได้เข้าร่วมและสนับสนุนโครงการเป็นโครงการอนุรักษ์ปลาหน้าวัด เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ส่วนชาวบ้านได้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมหมู่บ้าน ตั้งข้อห้ามการจับปลาตามพระราชบัญญัติการประมงน้ำจืด

ภายในอุทยานแห่งนี้ มีร้านจำหน่ายอาหารปลา มีสะพานไม้ ข้ามคูกน้ำไปบริเวณวัด และใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวให้อาหารปลาและชมปลาไปด้วย มีซุ้มริมฝั่งน้ำ 4 ซุ้ม แพลอยน้ำให้นักท่องเที่ยวรับประทานอาหารและชมปลา เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีประชาชนไปเที่ยวจำนวนมากทุกวัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าอัตลักษณ์ด้านสัตว์ในท้องถิ่นทั้งสองจังหวัดซึ่งมีความโดดเด่นและน่าสนใจ สามารถเป็นจุดเด่นในการดึงดูดนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาเยือนได้เป็นอย่างดี

2.2.2.10 อัตลักษณ์เกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานในท้องถิ่น

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นดินแดนที่ร่ำรวยอารยธรรมมาช้านานแล้ว จากการศึกษาทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ พบว่าได้มีการตั้งชุมชนอยู่อาศัยกันมาอย่างน้อย ตั้งแต่ 2,500 ปีมาแล้ว และอยู่ต่อเนื่องเรื่อยมาหลายยุคหลายสมัยจนกระทั่งปัจจุบัน จึงปรากฏหลักฐานด้านโบราณวัตถุ โบราณสถานอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงและยืนยันถึงความรุ่งเรืองในอดีตหลายร้อยหลายพันปี ตั้งแต่ยุคสมัยก่อนมีการใช้ตัวอักษรที่เรียกว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนเข้าสู่ยุคสมัยที่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาในช่วงสมัยวัฒนธรรมทวารวดีถึงสมัยวัฒนธรรมลพบุรี วัฒนธรรมล้านช้างเรื่อยมาตามลำดับ เหล่านี้เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการตั้งชุมชนอยู่อาศัยสร้างบ้านเมืองเป็นพัฒนาการความเจริญของดินแดนจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามอย่างแท้จริง สำหรับแหล่งโบราณสถานที่สำคัญในจังหวัดขอนแก่น ปรากฏจำแนกได้ตามยุคสมัย ดังนี้

โบราณสถานสมัยก่อนประวัติศาสตร์

1) แหล่งโบราณคดีโนนนกทา	อำเภอนองนาคำ จังหวัดขอนแก่น
2) แหล่งโบราณคดีโนนชัย	อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

โบราณสถานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อปลายต่อเนื่องสมัยประวัติศาสตร์

1) เมืองโบราณโนนเมือง	อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
2) เมืองโบราณบ้านเมืองเพีย	อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
3) เมืองโบราณเมืองชัยวาน	อำเภอโคกโพธิ์ไชย จังหวัดขอนแก่น
4) เมืองโบราณดงเมืองแอม	อำเภอเขาสมันกว้าง จังหวัดขอนแก่น

โบราณสถานสมัยวัฒนธรรมทวารวดี

1) พระพุทธไสยาสน์ภูเวียง	อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
2) ชุมชนโบราณบ้านบัวสีมมา	อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

3) เมืองโบราณบ้านท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

โบราณสถานสมัยวัฒนธรรมลพบุรี

1) ปราสาทเปือยน้อย	อำเภอบึงบอน จังหวัดบึงกาฬ
2) กู่แก้ว	อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
3) กู่บ้านนาคำน้อย	อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

โบราณสถานสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง

1) รอยพระพุทธรูปหินลาดและแหล่งตัดหิน	อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
2) พระธาตุขามแก่น	อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ส่วนแหล่งโบราณสถานสำคัญในจังหวัดมหาสารคาม สามารถจำแนกได้ตามที่ตั้งในแต่ละอำเภอ ดังนี้

โบราณสถานในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม

1) แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเหียน	บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมหาสารคาม
2) กุ้มน้อย	บ้านหมี่ ตำบลเขวาสี อำเภอมหาสารคาม
3) กู่บ้านเขวาสี	บ้านเขวาสี ตำบลเขวาสี อำเภอมหาสารคาม
4) แหล่งโบราณคดีบ้านค้อน้อย	บ้านค้อน้อย ตำบลตลาด อำเภอมหาสารคาม

โบราณสถานในเขตอำเภอกันทรวิชัย

1) เมืองโบราณกันทรวิชัย	บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย
2) โบราณสถานอุ่มญาติ	บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย
3) วัดพุทธมงคล	บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย
4) วัดสุวรรณวาส	บ้านโคกพระ ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย
5) กู่เขา	บ้านดอนหนอง ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย
6) เตาเผาบ้านเขวาสี	บ้านเขวาสี ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย

โบราณสถานในเขตอำเภอนาคู

1) กู่บ้านแดง	บ้านแดง ตำบลหนองแสง อำเภอนาคู
2) กู่บ้านสนาม	บ้านสนาม ตำบลเสื่อไก่อ อำเภอนาคู

โบราณสถานในเขตอำเภอโกสุมพิสัย

1) แหล่งโบราณคดีโนนห่อ	บ้านโคกชัย ตำบลหัวขวาง อำเภอโกสุมพิสัย
2) แหล่งโบราณคดีวัดป่าหมื่นมรรคา	บ้านเขวาสี อำเภอโกสุมพิสัย

3) แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตูม	บ้านดอนตูม อำเภอกอสุ่มพิสัย
4) แหล่งโบราณคดีวัดป่าสามัคคีธรรม	บ้านแพง ตำบลแพง อำเภอกอสุ่มพิสัย

โบราณสถานในเขตอำเภอนาคู

1) เมืองโบราณนครจำปาศรี	ตำบลสันทรินทร์ อำเภอนาคู
2) กู่น้อย	บ้านกุโนนเมือง ตำบลสันทรินทร์ อำเภอนาคู
3) กู่สันตรัตน์	บ้านกุโนนเมือง ตำบลสันทรินทร์ อำเภอนาคู
4) ศาลนางขาว	บ้านกุโนนเมือง ตำบลสันทรินทร์ อำเภอนาคู
5) สิมวัดป่าเรไร	บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาคู

โบราณสถานในเขตอำเภอเขียงยืน

1) กู่ทอง	บ้านกู่ทอง ตำบลกู่ทอง อำเภอเขียงยืน

โบราณสถานในเขตอำเภอบรบือ

1) แหล่งโบราณคดีโนนหนองบ่อ	บ้านโนนหนองบ่อ ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ
2) กู่บัวมาศ	บ้านกกกอก ตำบลบัวมาศ อำเภอบรบือ
3) โบราณสถานวัดบ้านโคกกู่	บ้านโคกกู่ ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ

โบราณสถานในเขตอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย

1) แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองเตา	บ้านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
2) แหล่งโบราณคดีบ้านเมืองเจีย	บ้านเมืองเจีย ตำบลปะหลาน อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย

โบราณสถานในเขตอำเภอยางสีสุราช

1) โบราณสถานวัดบ้านกู่	บ้านกู่ ตำบลกู่ อำเภอยางสีสุราช

2.2.2.11 อัตลักษณ์เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้าน

อัตลักษณ์ที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านมีอย่างชัดเจนในทั้งสองจังหวัดซึ่งอัตลักษณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ส่งผลให้เกิดความโดดเด่นในรูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านในกลุ่มจังหวัดนี้ เช่น จังหวัดขอนแก่นถือเป็นดินแดนที่เป็น “สุดยอดเมืองผ้าไหม” กล่าวคือ จังหวัดขอนแก่นมีคำขวัญประจำจังหวัดท่อนหนึ่งว่า “ศูนย์รวมผ้าไหม” จากคำขวัญนี้ย่อมบ่งบอกให้คนทั่วไปได้รู้ว่า ขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีผ้าไหมหลากหลายชนิดจนได้ชื่อว่า “ศูนย์รวมผ้าไหม” ที่สำคัญของประเทศไทย ในบรรดาผ้าไหมที่นิยมที่มีมากมายหลากหลายชนิดนี้ “ผ้าไหมมัดหมี่” เป็นผ้าไหมที่ถือเป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะของขอนแก่น เหตุที่กล่าวว่า “ผ้าไหมมัดหมี่” เป็นเอกลักษณ์ของขอนแก่นโดยเฉพาะนั้น เพราะผ้าไหมมัดหมี่ขอนแก่นเป็นผ้าที่มีลวดลายเฉพาะที่สวยงามวิจิตรงดงาม ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามก็มีผลิตภัณฑ์

ผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะการสร้างสรรค์ลวดลายที่เป็นแบบฉบับของจังหวัด นั่นก็คือ “ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก” เป็นต้น

2.2.2.12 อัตลักษณ์เกี่ยวกับอาหารท้องถิ่น อาหารในวัฒนธรรมอีสานโดยทั่วไป จะมีหลากหลายรูปแบบ ทั้งต้ม ลาบ แกง อ่อม นึ่ง ชุป ปิ้ง จี่ ตำ เป็นต้น ส่วนอาหารที่ต้องการเก็บไว้รับประทานนานๆ จัดอยู่ในอาหารชนิดหม่า อย่าง ไส้อั่ว เค็ม ส้มชนิดต่างๆ ส่วนอาหารประเภทของรับประทานที่เป็นที่รู้จักในฐานะสินค้าประจำจังหวัด เช่น จังหวัดขอนแก่นมีແໜ່ງ ໄສ່ກອກ ອີສານ ขนมหุ้ดັບ ห่ม่า กุนเชียง จังหวัดมหาสารคามมีอาหารที่รู้จักขึ้นชื่อคือ แจ่วบอง ไส้กรอก เป็นต้น

2.2.2.13 อัตลักษณ์เกี่ยวกับศิลปกรรมพื้นถิ่น เป็นงานฝีมือสร้างสรรค์ของช่างแต่โบราณ ปัจจุบันยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่หลายแห่งด้วยกันตามหมู่บ้านต่างๆ ทั้งในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (สุปแต้ม) สถาปัตยกรรม การแกะสลัก การเย็บปักถักร้อยต่างๆ

ศิลปกรรมต่างๆ โดยเฉพาะด้านสถาปัตยกรรมท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีลักษณะที่น่าสนใจแปลกตา เป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวได้แวะเวียนมาเยี่ยมชมจำนวนมาก ด้วยมีรูปแบบเฉพาะที่เป็นของโบราณและมีเอกลักษณ์โดดเด่น เช่น สถาปัตยกรรมบ้านเรือนอีสาน ที่ตั้งอยู่ในสวนวลัยรุกขเวช อำเภอนาคู และพิพิธภัณฑสถานวิทยาลัษมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้ยังมีศิลปกรรมพื้นถิ่นที่สำคัญ เช่น ธรรมาสันโบรณ วัดแจ้งใหญ่ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ธรรมาน์วัดบ้านหนองแสง ตำบลโคกก่อ อำเภอเมืองมหาสารคาม นอกจากนี้ยังมีโบสถ์หรือ “สิม” ในภาษาอีสานที่มีความงดงามโดดเด่น เช่น สิมวัดโพธาราม บ้านดงบัง อำเภอนาคู สิมวัดป่าไร่ บ้านหนองพอก อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม หรือสิมวัดชัยศรี บ้านสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น สิมวัดสระบัวแก้ว บ้านวังคู อำเภอนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งเป็นสิมที่มีการแต่้มสุบแต่้มวรรณคดีท้องถิ่นที่มีความสมบูรณ์ที่สุดในภาคอีสาน

จากการประเมินความมีสุนทรียภาพของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีประสบการณ์การท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดความรู้สึกติดตาต้องใจ ทำให้เกิดพฤติกรรมการประยุกต์ประสบการณ์ให้สอดคล้องกับพฤติกรรมในวิถีชีวิตประจำวันของตน ในด้านความงดงามทางด้านศิลปวัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบพื้นบ้าน มีภาษาถิ่น มีแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีที่หลากหลายและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสังคมในภูมิภาคนี้เป็นอย่างมาก อีกทั้งยังมีผลิตภัณฑ์ที่เป็นของพื้นบ้าน อาทิ ผ้าทอพื้นบ้าน ที่มีเอกลักษณ์และความโดดเด่นงดงาม รวมถึงมีศิลปกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านประติมากรรม สถาปัตยกรรม และจิตรกรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ทรงคุณค่าอันเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดกันมายาวนาน

จากการพิจารณาข้างต้น ทำให้มองเห็นแนวทางการจัดการสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามร่วมกัน ดังนี้

1. กำหนดยุทธศาสตร์ในระดับกลุ่มจังหวัด จังหวัด และระดับท้องถิ่น

2. ทั้งสองจังหวัดควรพยายามค้นหาอัตลักษณ์ร่วมกันที่เป็นจุดเด่นของตนเองโดยเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของทั้งสองจังหวัดเพื่อให้ง่ายต่อการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความชัดเจน

3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรคำนึงถึงความเป็นอัตลักษณ์ที่จะช่วยหนุนเสริมสุนทรียภาพทางการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นแก่ทั้งสองจังหวัดในแง่ของการพัฒนาพื้นที่และกิจกรรมทางการท่องเที่ยวร่วมกัน

2.2.3 การจัดการและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว

การจัดการการท่องเที่ยวและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ความเพลิดเพลินและมีส่วนร่วม ดังนั้นหากมีการจัดการที่ดีและเหมาะสม มีการจัดกิจกรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ จะทำให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาอยู่ในพื้นที่นั้นนานขึ้นและอาจกลับมาเที่ยวซ้ำอีก ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในที่สุด ทั้งนี้แนวทางการจัดการและการพัฒนากิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและสภาพวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน ดังนั้น การค้นหาแนวทางการจัดการและการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวจึงเป็นสาเหตุสำคัญในการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

2.2.3.1 การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากผลการศึกษาของ วรณา คำปวนบุตร และคณะ (2558) ที่มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามและขอนแก่น

ในแง่ศักยภาพของภาคีเครือข่ายชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่า 1) การจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งสองจังหวัดนี้ มีกรณีชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม วรณา คำปวนบุตร และคณะ พบว่าผู้บริหารและเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานขอนแก่น ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม สำนักงานพลังงาน จังหวัดมหาสารคาม สำนักงานเกษตรอำเภอนาคู สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอนาคู องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน และองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ มีความคิดเห็นว่าการให้มีการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนขึ้นระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากจังหวัดทั้งสองนี้มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นและมีชื่อเสียงทางด้านศาสนาระดับประเทศ ได้แก่ พระธาตุนาคู จังหวัดมหาสารคาม พระธาตุขามแก่น จังหวัดมหาสารคาม ตลอดจนถึงสถานปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียง เช่น วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน วัดป่าวิเวกธรรมวิทยา ศูนย์วิปัสสนาธรรมสุวรรณา เป็นต้น

นอกจากนั้นการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนขึ้นระหว่าง 3 ชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องมีองค์กรหรือหน่วยงานที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่

1) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งจะเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทและความสำคัญในการสนับสนุนงบประมาณ โครงการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวแก่กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

2) กลุ่มผู้นำชุมชน เช่น พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มเยาวชน ซึ่งจะมีบทบาทสำคัญในการเป็นแกนนำของชุมชนในการดำเนินงานของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

3) หน่วยงานภาครัฐ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด โดยหน่วยงานดังกล่าวจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้การสนับสนุนงบประมาณ ให้องค์ความรู้ด้านวิชาการ การพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานให้กับชาวบ้านในชุมชน เพื่อให้เป็นผู้ที่มีความพร้อมในการผลิตสินค้าและงานหัตถกรรมนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวและจัดจำหน่าย

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน/หมู่บ้านของสุภาวินี ทรงพรวาณิชย์ และคณะ (2549) ที่ได้ให้รายละเอียดของหลักการจัดการเครือข่ายในชุมชน ว่ามีข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการต่างๆ โดยเฉพาะการค้นหาผู้นำกลุ่มที่สำคัญ มีความจำเป็นต่อการเสริมสร้างการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในระดับชุมชน เพราะในสังคมท้องถิ่นนั้นการให้การยอมรับนับถือกับผู้นำในชุมชน เช่น พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ จะมีความสำคัญต่อการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ซึ่งหลายเครือข่ายเกิดจากการที่ผู้นำในชุมชนได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเกิดการรวมตัว ดังนั้นการค้นหาผู้นำที่สำคัญในระดับชุมชน จึงเป็นเทคนิควิธีการอย่างหนึ่งของการจัดตั้งเครือข่ายในระดับชุมชนท้องถิ่น

ส่วนในแง่บทบาทหน้าที่ขององค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าจากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าบุคลากรในหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรอำเภอและมหาวิทยาลัย ควรทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและให้การสนับสนุนองค์ความรู้ด้านวิชาการและพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานตามภารกิจของแต่ละหน่วยงานตามที่ชุมชนมีความต้องการ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกพืชปลอดสารพิษและการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มหาวิทยาลัยมหาสารคามให้ความรู้เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป เป็นต้น

ในด้านบทบาทและหน้าที่ของเอกชนและผู้ประกอบการในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าบุคลากรในหน่วยงานเอกชนและผู้ประกอบการ ได้แก่ โฮมสเตย์ ร้านอาหาร ร้านขายของฝากและของที่ระลึก กลุ่มอาชีพและงานหัตถกรรมชุมชน และบริษัททัวร์ ควรทำหน้าที่เป็นฝ่ายให้บริการแก่นักท่องเที่ยวและสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนร่วมกับชุมชนด้วยเช่นกัน

ในด้านบทบาทและหน้าที่ของผู้นำชุมชนในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าบุคลากรที่เป็นผู้นำชุมชน ได้แก่ พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มเยาวชน ควรทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการในการพัฒนาและกำหนดเชิงนโยบายของกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีการดำเนินงาน คือ จัดให้มีเวทีประชาคมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในชุมชน โดยมีการ

ดำเนินงาน คือ จัดให้มีเวทีประชาคมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในชุมชน ในการคัดเลือกโครงการและแนวทางการดำเนินแต่ละโครงการของกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

ในด้านบทบาทและหน้าที่ของกลุ่มชาวบ้านในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าบุคลากรที่เป็นกลุ่มชาวบ้าน ได้แก่ กลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนและกลุ่มผู้สูงอายุ ควรทำหน้าที่เป็นฝ่ายผลิตสินค้าและหัตถกรรมของชุมชนเพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว โดยมีการดำเนินงานคือพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ทันสมัยและตรงตามความต้องการของตลาดและนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่ม พร้อมทั้งเชิญวิทยากรจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้ความรู้กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน การบริหารจัดการกลุ่มอาชีพอย่างเป็นระบบ

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวทางการสร้างและพัฒนาระบบเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนของสุภาวดี ทรงพรวาณิช และคณะ (2549) ที่ได้เสนอแนวทางการทำงานและการประสานงานของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่าต้องประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญ คือ

- 1) ความมุ่งมั่นของเครือข่าย ว่าจะมีความประสงค์จะให้ชุมชนเป็นที่รู้จัก พัฒนาทางด้านการตลาด พัฒนานโยบายและงบประมาณชุมชนในด้านทรัพยากร เป็นต้น
- 2) แนวทางการเกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน มี 3 แนวทาง ได้แก่ การจัดทำโครงการระยะ 3 ปี จัดตั้งเป็นองค์กร และจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูลระหว่างชุมชน
- 3) องค์ประกอบของสมาชิกเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ ชุมชนภายใต้การวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น (CBT) หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชน ตัวอย่างเช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงอุตสาหกรรม เป็นต้น
- 4) วัตถุประสงค์ของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การเป็นศูนย์กลางข้อมูลและประชาสัมพันธ์ ศูนย์กลางฝึกอบรมและเพิ่มทักษะ การรณรงค์และประสานงานในด้านทรัพยากรชุมชน
- 5) รูปแบบขององค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องประกอบไปด้วยการบริหาร การจัดการที่ชัดเจน คณะทำงานที่เป็นหลักและชุมชนเป็นผู้บริหารงาน

ในแง่การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ ในด้านจุดแข็ง และจุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าจุดแข็งของชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม คือ เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามัคคีและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐเป็นอย่างดี จุดแข็งของชุมชนท่าสองคอน คือ มีวัดเป็นแหล่งวิปัสสนากรรมฐานที่มีชื่อเสียง มีกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็งและเป็น OTOP ของจังหวัด จุดแข็งของบ้านโนนทัน คือ มีวัดเป็นศูนย์กลางอบรมการปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานระดับต้นและที่มีชื่อเสียงของจังหวัดขอนแก่น

สำหรับจุดอ่อนของชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอมะขาม จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอมะขาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม พบว่าจุดอ่อนของชุมชนตำบลพระธาตุ คือ ขาดการจัดการโครงการให้ต่อเนื่องจากโครงการของหน่วยงานภาครัฐ ขาดการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบของแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะบริเวณที่ตั้งพระธาตุนาคู กลุ่มผู้นำยังขาดองค์ความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวและยังไม่มีภารกิจภาพของกลุ่มคนในชุมชนออกมาใช้พัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ จุดอ่อนของชุมชนตำบลท่าสองคอน

คือ การรวมกลุ่มอาชีพในชุมชนยังไม่มีรูปธรรมส่งผลให้ประสบปัญหาด้านการตลาดและช่องทางการจัดจำหน่าย จุดอ่อนของชุมชนบ้านโนนทัน คือ บริเวณพื้นที่โดยรอบวัดและพิพิธภัณฑสถานประจำวัดยังไม่ได้มีการดูแลในด้านความสะอาดและไม่ได้เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังขาดเจ้าหน้าที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติวัดและความสำคัญของสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัด ส่วนชุมชนบ้านโนนทันพบว่าการตั้งกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน ยังมีการตั้งกลุ่มอาชีพที่ไม่เป็นรูปธรรม

ในด้านโอกาสของชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม พบว่าโอกาสของชุมชนตำบลพระธาตุ คือ เป็นชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชนนำร่องโครงการจากทางราชการและสถาบันการศึกษา เช่น โครงการพลังงานทดแทน โครงการครอบครัวต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง และมีเส้นทางคมนาคมสายหลักไปยังจังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งกำลังเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวในด้านการท่องเที่ยวเชิงกีฬา จึงทำให้มีโอกาสในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในอนาคตได้ โอกาสของชุมชนตำบลท่าสองคอน คือ เป็นพื้นที่ปลูกผักแหล่งใหญ่ที่จัดส่งจำหน่ายไปยังพื้นที่จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดใกล้เคียง มีวัดขุนพรหมดารี (วัดอุปราข) เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานที่มีชื่อเสียงของจังหวัดมหาสารคาม โอกาสของชุมชนบ้านโนนทัน คือ มีวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นสถานปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานระดับต้นของจังหวัดขอนแก่น และมีสถานปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงหลายแห่งที่ตั้งอยู่ใกล้วัดโพธิ์บ้านโนนทัน เช่น ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน วัดป่าวิเวกธรรมวิทยาราม ศูนย์วิปัสสนาธรรมสุวรรณา เป็นต้น

ด้านอุปสรรคของชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม พบว่าอุปสรรคของชุมชน 3 ตำบล มีลักษณะเหมือนกัน คือ หน่วยงานราชการได้กำหนดนโยบายและโครงการในการพัฒนาชุมชนในแต่ละปีโดยไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยมีลักษณะเป็นโครงการระยะสั้น มีงบประมาณในการดำเนินงานที่จำกัดและมีพื้นที่ที่ต้องรับผิดชอบจำนวนหลายชุมชน จึงส่งผลให้เมื่อหน่วยงานราชการสิ้นสุดโครงการพัฒนาดังกล่าว ทำให้ชุมชนไม่สามารถดำเนินงานต่อเนื่องต่อไปได้

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์และนโยบายในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานรวมทั้งส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สร้างเรื่องราวและเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวภายในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง พร้อมทั้งพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เช่น การปฏิบัติธรรมตามวัดที่มีการสอนวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งในจังหวัดขอนแก่นมีอยู่หลายแห่งด้วยกันที่มีการดำเนินการสอนในแนวทางที่เป็นเอกลักษณ์ของตน เช่น วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง ตามแนวทางการปฏิบัติสติปัญญา 4 ฯลฯ การนมัสการพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเสียงประจำจังหวัด ภายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

ในแง่การวิเคราะห์ศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาในด้านความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมของชุมชน พบว่าแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมของชุมชนตำบลพระธาตุมีความพร้อมมากที่สุด โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ พระธาตุนาคู บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ กู่สันตรัตน์ กู่น้อย ศาลนางขาว และงานหัตถกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนตำบลท่าสองคอนมีความพร้อมในทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เช่น วัดขุนพรหมดารี

(วัดอุปราช) กลุ่มผู้เลี้ยงโคขุน กลุ่มปลูกพืชปลอดสารพิษริมน้ำชี กลุ่มทอเสื่อกก กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้าง กลุ่มผลิตขนมเทียนแก้ว ส่วนพื้นที่ชุมชนบ้านโนนทัน พบว่ามีความพร้อมในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ วัดโพธิ์บ้านโนนทันซึ่งเป็นสถานที่อบรมปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐาน ชุมชนบ้านโนนทันมีสินค้าประจำชุมชนเป็นอาหารและของฝาก เช่น ปลาร้าบอง ขนมดอกจอก ขนมทองม้วน แหนมหมู แหนมเนื้อ ไส้กรอกอีสาน ฯลฯ

ในด้านการสนับสนุนด้านโครงการพัฒนาและงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐที่มีต่อชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่าหน่วยงานภาครัฐยังให้การสนับสนุนโครงการและงบประมาณในการพัฒนาชุมชนไม่เต็มที่นัก เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐมีแผนงาน มีโครงการที่กำหนดขึ้นตามนโยบายของรัฐในแต่ละปี จึงทำให้ไม่สามารถดำเนินงานและพัฒนาชุมชนแต่ละแห่งอย่างต่อเนื่องได้ และขาดผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชน

ในด้านความร่วมมือของชุมชนในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว ในชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่าคณะกรรมการในชุมชนให้ความร่วมมือในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน แต่ประสบปัญหาด้านการดำเนินงาน คือ ขาดการวางแผนการดำเนินงานระยะยาว มุ่งดำเนินงานที่เห็นผลในระยะสั้นเป็นสำคัญ

ในด้านการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวจากกิจกรรมของชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยว ในชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวยังไม่เป็นรูปธรรม โดยเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์เรียนรู้บ้านดงน้อยได้รับการส่งเสริมพัฒนาทักษะและฝีมือแรงงานจากสำนักพัฒนาชุมชน กลุ่มผู้เลี้ยงโคขุนบ้านท่าสองคอนได้รับการสนับสนุนด้านองค์ความรู้จากสำนักงานเกษตรอำเภอ คลินิกแพทย์แผนไทยวัดโพธิ์ได้รับการอบรมจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ เป็นต้น

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับดารุณี บุญธรรม และคณะ (2546) ที่ระบุว่าศักยภาพชุมชนในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ จะต้องประกอบด้วยปัจจัยด้าน 1) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และชาติพันธุ์ 2) ทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ 3) ทรัพยากรด้านวัฒนธรรม โดยการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับชุมชน โดยจะประกอบไปด้วย

- 1) เน้นความต้องการของชุมชนเป็นหลัก
- 2) ความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ
- 3) ก่อให้เกิดความรักในท้องถิ่น
- 4) เกิดความสามัคคีในชุมชน
- 5) สามารถพึ่งพาตนเองได้

รวมทั้งการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นจะต้องพิจารณาศักยภาพต่างๆ อาทิ 1) การพัฒนาศักยภาพบุคลากรในท้องถิ่น 2) การจัดการทรัพยากรด้านธรรมชาติและวัฒนธรรมในชุมชน

ในด้านการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่า

- 1) ภาศิเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่นมีดังนี้

1.1 วัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมชุมชน และฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

1.2 การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทันให้อยู่ในรูปแบบกลุ่มสหกรณ์ชุมชน

1.3 รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน

1) ขั้นตอนที่ 1 การระดมทุนเพื่อจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนจากสมาชิกของกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนที่สมัครเป็นสมาชิก

2) ขั้นตอนที่ 2 การบริหารกองทุนของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงานและกำหนดให้ประธานแต่ละฝ่าย

3) ขั้นตอนที่ 3 บทบาทและหน้าที่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ประกอบไปด้วย 2 ฝ่าย โดยมีไวยาวัจกรวัดโพธิ์ บ้านโนนทันและประธานชุมชนโนนทัน 1 ทำหน้าที่ประสานงานในการทำกิจกรรม

4) ขั้นตอนที่ 4 การจัดแบ่งรายได้ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนมีการจัดแบ่งรายได้ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ทุนในการดำเนินงาน กำไรจากการดำเนินงาน

5) การแบ่งกำไรที่ได้จากการดำเนินงานของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เงินสมทบทุนในการดำเนินงาน และกำไรจากการดำเนินงาน

1.4 คณะกรรมการของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น มี 3 ส่วน คือ

1) ประธานคณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน ได้แก่ ประธานชุมชนโนนทัน 1

2) ที่ปรึกษาคณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน ได้แก่ พระครูภาวนาโพธิ์คุณและนายกเทศมนตรีเทศบาลนครขอนแก่น

3) คณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทันมี 4 ฝ่าย ได้แก่

ฝ่ายที่ 1 ฝ่ายกิจกรรม ได้แก่ พระครูภาวนาโพธิ์คุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ฝ่ายที่ 2 ฝ่ายการตลาด ได้แก่ นางดารารพร รัตนประสิทธิ์ ฝ่ายที่ 3 ฝ่ายธุรการและบัญชี ได้แก่ คณะกรรมการวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน และคณะกรรมการชุมชนโนนทัน 1 และฝ่ายที่ 4 ฝ่ายพัฒนา ได้แก่ คณะกรรมการวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน และคณะกรรมการชุมชนโนนทัน 1

2. ภาาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้

1) วัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เพื่อสร้างรายได้ สร้างอาชีพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน

2) การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนท่าสองคอน ให้อยู่ในรูปแบบกลุ่มการท่องเที่ยวชุมชน

3) รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนท่าสองคอน

1) ขั้นตอนที่ 1 การระดมทุนเพื่อจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนจากแหล่งทุน คือ วัด ชาวบ้านในชุมชน และท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม

2) ขั้นตอนที่ 2 การบริหารกองทุนของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนด้วยการจัดตั้งให้คณะกรรมการ อนุกรรมการ มีที่ปรึกษา มีการตั้งกฎระเบียบของกลุ่ม

3) ขั้นตอนที่ 3 บทบาทและหน้าที่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 5 ฝ่าย คือ คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้นำชุมชนฝ่ายท้องถิ่นและท้องที่ หน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มอาชีพ

4) ขั้นตอนที่ 4 การจัดแบ่งรายได้ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนมีการจัดแบ่งรายได้ออกเป็น 3 ส่วน คือ ทุนสำรองในการดำเนินงาน ทุนจากการดำเนินงาน ทุนตอบแทนสำหรับคณะกรรมการการดำเนินงาน

5) ขั้นตอนที่ 5 การแบ่งกำไรที่ได้จากการดำเนินงานของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เงินสมทบในการดำเนินงาน และเงินสมทบกับเงินปันผล

4) คณะกรรมการของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น มี 3 ส่วน คือ

1) ประธานคณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน

2) ที่ปรึกษาคณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน ได้แก่ อาจารย์ นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานภาครัฐ

3) คณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน มี 4 ฝ่าย ได้แก่

3.1 ฝ่ายกิจกรรม ได้แก่ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน

3.2 ฝ่ายการตลาด ได้แก่ เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน

3.3 ฝ่ายธุรการและบัญชี ได้แก่ เจ้าหน้าที่บัญชีและฝ่ายการเงินขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน

3.4 ฝ่ายพัฒนา ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชนทั้งส่วนท้องถิ่นและส่วนท้องถิ่น

3. ภาศเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้

1) วัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลพระธาตุ ตำบลกุ้งสำริด และตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เพื่อการเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน

2) การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลพระธาตุ ให้อยู่ในรูปแบบกลุ่มการท่องเที่ยวชุมชน

3) รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลพระธาตุ

3.1) ขั้นตอนที่ 1 การระดมทุนเพื่อจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนมาจากแหล่งทุน คือ เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล

3.2) ขั้นตอนที่ 2 การบริหารกองทุนของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนด้วยการจัดตั้งให้เป็นกลุ่มย่อยหรือคณะอนุกรรมการเพื่อดำเนินงานและปฏิบัติหน้าที่ตามความเหมาะสม

3.3) ขั้นตอนที่ 3 บทบาทและหน้าที่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย 5 ฝ่าย คือ คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้นำชุมชนฝ่ายท้องถิ่นและท้องที่ หน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มอาชีพ

3.4) ขั้นตอนที่ 4 การจัดแบ่งรายได้ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนมีการจัดแบ่งรายได้ออกเป็น 2 ส่วน คือ ทุนในการดำเนินงาน และกำไรจากการดำเนินงาน

3.5) ขั้นตอนที่ 5 การแบ่งกำไรที่ได้จากการดำเนินงานของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ทุนสำหรับการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน และเงินปันผลให้กับกลุ่มสมาชิกเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

4) คณะกรรมการของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น มี 3 ส่วน คือ

1) ประธานคณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลพระธาตุ ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ หรือการเลือกด้วยการประชาพิจารณ์

2) ที่ปรึกษาคณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลพระธาตุ ได้แก่ อาจารย์ นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานภาครัฐ

3) คณะกรรมการบริหารเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนตำบลพระธาตุ มี 4 ฝ่าย ได้แก่

3.1) ฝ่ายกิจกรรม ได้แก่ บุคคลที่เป็นตัวแทนมาจากทั้ง 3 ตำบล

3.2) ฝ่ายการตลาด ได้แก่ บุคคลที่เป็นตัวแทนมาจากทั้ง 3 ตำบล

3.3) ฝ่ายธุรการและบัญชี ได้แก่ บุคคลที่เป็นตัวแทนมาจากทั้ง 3

ตำบล

3.4) ฝ่ายพัฒนา ได้แก่ บุคคลที่เป็นตัวแทนมาจากทั้ง 3 ตำบล

ทั้งนี้ ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้นมีความสอดคล้องกับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามที่โฉมศิริ ทิมสุทิน และคณะ (2548) ได้กล่าวว่า แนวทางการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องมีส่วนสำคัญอย่างน้อย 2 ส่วน ได้แก่

1) รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย 5 ส่วน ได้แก่

1.1) การระดมทุนเพื่อการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.2) การบริหารจัดการเงินทุนในส่วนดำเนินการด้านกิจกรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.3) บทบาทและหน้าที่ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.4) การจัดสรรรายได้จากการจัดการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.5) สัดส่วนการแบ่งกำไรที่ได้จากการดำเนินงานแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) ทุนสำหรับการบริหารจัดการ

2) เงินปันผลให้กับสมาชิกของกลุ่ม

2) โครงสร้างขององค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ คือ

2.1) วัตถุประสงค์หลักของการตั้งองค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.2) ฝ่ายหรือแผนกที่ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการบริหารกลางขององค์กรเครือข่ายการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย

- 1) ประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 2) ที่ปรึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 3) ฝ่ายกิจกรรม
- 4) ฝ่ายการตลาด
- 5) ฝ่ายธุรการและบัญชี
- 6) ฝ่ายพัฒนา

ดังนั้น แนวทางการสร้างเครือข่ายของภาคส่วนหรือภาคีเครือข่ายชุมชน จะต้องประกอบไปด้วยความร่วมมือกันจากทุกภาคส่วนหรือภาคีเครือข่ายชุมชน ในองค์ประกอบจำนวน 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 แนวทางการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยภาคส่วนหรือภาคีเครือข่ายชุมชนจะต้องร่วมกันค้นหา 1) รูปแบบการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ 2) โครงสร้างขององค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้ได้แนวทางการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน

ส่วนที่ 2 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม 2) องค์กรชุมชน 3) การจัดการ และ 4) การเรียนรู้ เพื่อรักษาผลประโยชน์และสิทธิความเป็นเจ้าของด้วยตัวของชุมชนเอง อีกทั้งมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ สร้างความเข้าใจและได้รับประสบการณ์ในการเข้ามาเยี่ยมชมเยือนในชุมชนได้ด้วยตัวของนักท่องเที่ยวเอง

2.2.3.2 การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน

ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากผลการศึกษาวิจัยของ ฉลอง พันธุ์จันทร์ และคณะ (2558) เรื่อง แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพ ซึ่งในเบื้องต้นผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเชิงแนวคิดที่เกี่ยวข้อง และลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งการชี้แจงและระดมความคิดเห็นเพื่อศึกษาทรัพยากรและศักยภาพของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องรวมทั้งพื้นที่โดยการเปิดเวที และสัมภาษณ์หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

- 1) เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
- 2) เพื่อศึกษาและพัฒนาและพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามแบบมีส่วนร่วม
- 3) เพื่อพัฒนาเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามบนฐานการมีส่วนร่วมและความต้องการของชุมชน

ทั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตการศึกษา ออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและ วิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น และ 2) แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม โดยแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและ จังหวัดมหาสารคาม ในเชิงปริมาณมีทั้งหมด จำนวน 137 แห่ง ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น จำนวน 85 แห่ง และจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 52 แห่ง แต่เมื่อศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า สถานที่ ปฏิบัติธรรมหรือวิปัสสนากรรมฐาน สามารถจัดแบ่งตามแนวคิดได้ 4 แนวคิด คือ แนวคิดการปฏิบัติ ธรรมแบบ “พอง-ยุบ” แนวคิดการปฏิบัติธรรมแบบ “พุทโธ” แนวคิดการปฏิบัติธรรมแบบ “เคลื่อนไหว” และแนวคิดการปฏิบัติธรรมแบบ “อานาปานสติแบบโกเอนก้า” เมื่อสังเคราะห์ แนวคิดการปฏิบัติธรรมหรือวิปัสสนากรรมฐานทั้ง 2 พื้นที่แล้ว มีวัดและศูนย์ปฏิบัติธรรมที่สำคัญ จำนวน 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) วัดที่ดำเนินการอบรมตามแบบแนวคิด “พอง-ยุบ” คือ วัดโพธิ์บ้าน โนนทัน ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน จังหวัดขอนแก่น และวัดขุนพรหมดารี จังหวัดมหาสารคาม 2) วัดที่ดำเนินการอบรมตามแบบแนวคิด “พุทโธ” คือ วัดป่าแสงอรุณ 3) วัดที่ดำเนินการอบรมตามแบบ แนวคิด “เคลื่อนไหว” คือ วัดโมกขวนาราม และ 4) ศูนย์ปฏิบัติธรรมตามแนวคิด “โกเอนก้า” คือ ธรรมสุวรรณา อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

ในด้านเนื้อหา นั้น ได้กำหนดออกเป็นส่วนๆ โดยมุ่งตอบวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1) ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ปรากฏในพื้นที่ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยอาศัยศึกษาจากเอกสาร สัมภาษณ์และการสำรวจเชิง พื้นที่ตามแนวคิดที่ปรากฏจริง
- 2) ศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานตามแนวคิดการปฏิบัติที่ปรากฏใน พื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
- 3) ศึกษาและรวบรวมแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัด มหาสารคามที่มีความโดดเด่นด้านศาสนสถาน ศาสนาวัตถุที่สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ในพื้นที่ได้ และสามารถจัดเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกันได้ในช่วงเวลาที่เหมาะสม
- 4) ศึกษาศักยภาพของวัดและศูนย์ปฏิบัติธรรมหรือวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามโดยการระดมความคิดเห็นกับชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง
- 5) ศึกษาและพัฒนาเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนา กรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ ข้อมูลในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับการศึกษา โดยมีวิธีการศึกษา ดังนี้

- 1) การศึกษาในเชิงเอกสาร
- 2) การศึกษาภาคสนามจากการจัดเวที การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับวัด ชุมชน นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการการท่องเที่ยว และหน่วยงานภาครัฐ เป็นต้น
- 3) การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการและ/หรือการทดลองการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- 4) การศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ผู้ประกอบการท่องเที่ยวหรือบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าในจังหวัดขอนแก่นมี 85 วัด จังหวัดมหาสารคาม มี 52 วัด ทั้ง 2 จังหวัดมีแนวปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน รวมทั้งสิ้น 4 แนวคิด

จากการรวบรวมองค์ความรู้ด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่า แนวคิดการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทั้ง 4 ประการ คือ 1) แนวคิดการปฏิบัติแบบ “ยุบ-พอง” 2) แนวคิดการปฏิบัติแบบ “พุทโธ” 3) แนวคิดการปฏิบัติแบบ “เคลื่อนไหว” และ 4) แนวคิดการปฏิบัติแบบ “โคเอนก้า”

แนวคิดการปฏิบัติแบบที่ 1 คือ “ยุบ-พอง” ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีวัดและศูนย์ปฏิบัติธรรมที่สำคัญ จำนวน 3 แห่ง โดยแบ่งออกเป็นวัด จำนวน 2 แห่ง คือ วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ต.โนนเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น และวัดขุนพรหมดำริ บ้านอุปราษ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และเป็นศูนย์การปฏิบัติธรรม จำนวน 2 แห่ง คือ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และศูนย์ปฏิบัติธรรมหลวงปู่โพธิ์ บ้านโนนทัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นสาขาของวัดโพธิ์ สำหรับองค์ความรู้แนวคิดการปฏิบัติแบบ “พอง-ยุบ” ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ ชุดแนวคิดแบบวัดโพธิ์ และแนวคิดแบบศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน ซึ่งทั้ง 2 แนวคิดถึงแม้จะเหมือนกันแต่ก็มีความแตกต่างในเรื่องของวิธีการและเทคนิคการปฏิบัติ

แนวคิดการปฏิบัติแบบที่ 2 คือ “พุทโธ” ที่สำคัญมีปรากฏในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นเท่านั้น คือ วัดป่าแสงอรุณ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และวัดป่าวิเวกธรรมวิทยาราม หรือที่รู้จักกันในนามวัดป่าเหล่างา ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต

แนวคิดการปฏิบัติแบบที่ 3 คือ “เคลื่อนไหว” ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น คือ วัดโมกขวรราราม ตำบลบ้านเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ส่วนในจังหวัดมหาสารคามไม่ปรากฏเด่นชัด

แนวคิดการปฏิบัติแบบที่ 4 คือ “อานาปานสติแบบโคเอนก้า” หรือรู้จักในนามการปฏิบัติแบบ “โคเอนก้า” มีปรากฏในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นเท่านั้น คือ ที่ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมสุวรรณา” ตำบลบ้านกงอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

ส่วนแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญและมีความโดดเด่นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามประกอบด้วย

- 1) วัดธาตุหนองแขว อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- 2) วัดทุ่งเศรษฐี ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- 3) วัดป่าธรรมอุทยาน ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- 4) พุทธมณฑลอีสาน ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- 5) วัดป่าบ้านหนองหลุม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- 6) พระพุทธมิ่งเมือง วัดสุวรรณवास กันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
- 7) พระพุทธมงคลเมือง วัดพุทธมงคล กันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
- 8) พระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม และพื้นที่โดยรอบประกอบด้วย
 - 1) สิมอีสานวัดบ้านปอภาร 2) สิมไม้วัดบ้านนาหาด 3) สิมวัดบ้านโกษา และ 4) กู่สันตรัตน์

ด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาเชิงพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่า สถานที่ปฏิบัติธรรมที่ประเภทวัด และศูนย์ปฏิบัติธรรมมีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัดที่ทั้งเหมือนกันและต่างกัน จุดแข็ง คือ ทุกแห่งมีพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความพร้อมและเพียงพอในการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน และสถานปฏิบัติธรรมภายในวัด เช่น ศาลาปฏิบัติธรรม ที่พักอาศัยของผู้ปฏิบัติธรรม และห้องน้ำห้องสุขา เป็นต้น ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ ในเบื้องต้นพบว่า มีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งขึ้นอยู่กับจุดเน้นของสถานที่ปฏิบัติธรรมนั้น ๆ เช่น ธรรมสุวรรณา ซึ่งมีแนวปฏิบัติตามแบบของโกเอนก้า จะเน้นในความเป็นสากลที่แนวคิด หลักปฏิบัติ วิธีการ และไม่เลือกผู้ที่นับถือศาสนา อาจจะเป็นเป็นพุทธ คริสต์ อิสลาม ก็ปรากฏเข้ามาปฏิบัติในศูนย์ธรรมสุวรรณา (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ฯ 28 มกราคม 2558) ส่วนสถานที่อื่นๆ นั้นก็ขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชนเป็นหลัก

ดังนั้น การค้นหาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนั้น ผู้วิจัยและชุมชนมีข้อตกลงกันในเบื้องต้นว่า ควรจะอยู่ภายใต้เกณฑ์ อย่างน้อย 3 ข้อ ดังนี้

- 1) มีต้นทุนทางสังคม-วัฒนธรรมสูง
- 2) มีความเป็นชุมชนและชุมชนเข้ามามีส่วนรวมอย่างเป็นรูปธรรม
- 3) มีความเป็นสากล (ซึ่งเหมาะกับยุคสมัยปัจจุบัน)

จากการศึกษาในพื้นที่ จึงพบว่า วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยภาพรวมถือว่ามีความเหมาะสมในการพัฒนาศักยภาพ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น (ดูตารางเปรียบเทียบ บทที่ 4 หน้า 124) ส่วนในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามนั้น ก็อยู่ภายใต้เหตุผลเดียวกันกับวัดโพธิ์ อาจจะมีความพร้อมน้อยกว่าวัดโพธิ์ในหลายๆ ด้าน แต่ก็ยังเป็นสถานที่ที่เหมาะสมที่สุดในการพัฒนาศักยภาพเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม

ในแง่แนวทางการพัฒนาศักยภาพ ในเบื้องต้น ผู้วิจัยและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยวัด ชุมชน เทศบาล เป็นต้น ได้ระดมความคิดเห็นและมีข้อเสนอ คือ

- 1) ในส่วนของวัดควรมีการจัดการเกี่ยวกับหลักสูตรการอบรมวิปัสสนากรรมฐานให้ชัดเจนและมีความเหมาะสมกับผู้ปฏิบัติให้มากขึ้น
- 2) ในส่วนของชุมชน องค์กร ภาครัฐและเอกชน และคณะกรรมการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการให้มากขึ้นและเป็นระบบ ซึ่งชุมชนอาจจะพัฒนากิจกรรมหรือหัตถกรรมที่เป็นสินค้า OTOP เพื่อจำหน่ายเป็นสิ่งที่ของที่ระลึกแก่ผู้ปฏิบัติธรรม หรือจัดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงหัตถกรรมภายในชุมชน
- 3) หน่วยงานของภาครัฐ เช่น อบต เทศบาล ควรมีแนวทางการพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชนใกล้เคียง เช่น ชุมชนโดยรอบวัดขุนพรหมตำริ มีหัตถกรรมผ้าไหมที่โดดเด่น หมู่บ้านผ้าไหม การทำเกษตรอินทรีย์ และเส้นทางพระเกจิอาจารย์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนภายในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงให้ชัดเจน เป็นต้น

4) ควรมีการปรับภูมิทัศน์ภายในพื้นที่ปฏิบัติธรรมให้มีความเหมาะสม สะดวกแก่การเข้าถึงการปฏิบัติและการทำกิจกรรมทางศาสนา

จากผลการศึกษาทำให้พบว่า องค์ความรู้ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ถือว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมทั้งที่สัมผัสได้ คือ ศาสนสถานที่ยปรากฏในพื้นที่ทั้งภายในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีความโดดเด่น และทุนที่สัมผัสไม่ได้ ซึ่งเป็นทุนทางความคิด การปฏิบัติ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เป็นต้น ซึ่งทุนเหล่านี้ช่วยสนับสนุนเรียกว่า “ทุนคงคลัง” ทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มั่งคั่งมูลค่าและให้คุณค่าต่อชีวิตและสังคม แต่เมื่อวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม ทำให้เห็นว่า เป็นทุนที่มีความเป็นนามธรรมสูง ซึ่งในที่นี้ หมายถึง “องค์ความรู้ทางวิปัสสนา” ที่รู้ในนามการปฏิบัติแบบต่าง อาทิ พอง-ยุบ พุทโธ เคลื่อนไหว อานาปานสติ ทุนเหล่านี้สามารถถ่ายทอดข้ามสังคม กลุ่มคน สถานที่และเวลาได้ตลอด และทำให้เกิดระบบภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่มีการเชื่อมโยงมนุษย์กับวัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ ศาสนาและความเชื่ออีกด้วย

แต่เมื่อวิเคราะห์ในเชิงธรรมภาคปฏิบัติหรือการใช้แนวคิด “สมถกรรมฐาน” และ “วิปัสสนากรรมฐาน” ทำให้เห็นว่า ถึงแม้แนวคิดการปฏิบัติจะมีความหลากหลายถึง 4 แนวคิด เมื่อมองในเชิงอุดมคติหรือเป้าหมาย ก็สามารถสังเคราะห์แนวคิดทั้งหมดลงในหลักปฏิบัติแบบสมถกรรมฐาน หมวดอนุสติ 10 คือ แนวปฏิบัติแบบ “พอง-ยุบ” “โกเอนก้า” จัดเข้าได้ข้อที่ 9 คือ “อานาปานสติ” หมายถึง สติกำหนดลมหายใจเข้าออก ส่วนแนวปฏิบัติแบบ “พุทโธ” จัดเข้ากับข้อที่ 1 คือ “พุทธานุสติ” หมายถึงการระลึกถึงพระพุทธเจ้าและพิจารณาคุณของพระพุทธเจ้า แต่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า แนวปฏิบัติแบบ “เคลื่อนไหว” มีความแตกต่างออกไปจากการปฏิบัติข้างต้น อย่างน้อย ก็ชี้ให้เห็นในความต่างของวิธีการ ขั้นตอนการปฏิบัติ “การเจริญสติแบบเคลื่อนไหว” (Dynamic Meditation) ซึ่งทวีวัฒน์ ปุณทริกวัดน์ นักวิชาการด้านศาสนาสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติแบบนี้ว่า คำสอนของหลวงพ่อดำเทียนนั้น “อยู่นอกเหนือธรรมเนียมและคัมภีร์” ท่านเน้นความรู้สึกตัว (สติ) และการเห็นโลกตามที่เป็นจริงเหนือความคิด เนื่องจากคัมภีร์และธรรมเนียมเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของความคิด ดังนั้นคำสอนเรื่องการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวของท่าน ซึ่งชี้ตรงไปยังความรู้สึกตัวเหนือความคิดนั้น จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์และธรรมเนียมน้อยมาก ในทัศนะนี้ คำสอนของหลวงพ่อดำเทียนไม่เข้ากับธรรมเนียมพุทธศาสนาของไทย ซึ่งเน้นหนักในเรื่องพระไตรปิฎกและขนบประเพณี” (อ้างใน เกรวาทลุ่มน้ำโขง.เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ.มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2556. หน้า 9) แต่อย่างไรก็ตามเป้าหมายของการฝึกปฏิบัติแบบเคลื่อนไหวก็เน้นไปที่การฝึกปฏิบัติเพื่อให้รู้เท่าทันสติ ซึ่งจะใช้เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาปัญญา หรือวิปัสสนาญาณเอง

2.2.3.3 การจัดการหมู่บ้านทอผ้าพื้นบ้านอีสานเพื่อพัฒนาแหล่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากผลการศึกษาโครงการ “การจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” ของ ปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ (2558) โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการที่มุ่งไปสู่การค้นหาคำตอบให้กับคำถามสำคัญของการวิจัย 3 ข้อ ตามลำดับดังนี้

- 1) เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้และฐานข้อมูลหัตถกรรมการทอผ้าของชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนและพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงทั้งสองจังหวัด
- 2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าของชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ทั้งในแง่ศักยภาพ สังคม วิถีชีวิตชุมชนเพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบริบทของจังหวัดเชื่อมโยงโดยมีจังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์กลาง
- 3) เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเภทหมู่บ้านทอผ้าแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนในพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การพัฒนายุทธศาสตร์ทางการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

พื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่ง ซึ่งแต่ละแห่งนั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นทั้งสองจังหวัดได้อย่างน่าสนใจ รวมไปถึงสามารถแสดงให้เห็นมิติทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาการของความเป็นบ้านเป็นเมืองที่สืบเนื่องมาแต่อดีตและยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในวิถีชีวิตปัจจุบัน ทั้งนี้แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ทั้งสองจังหวัดนี้ควรได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมเพื่อสร้างการยอมรับให้เกิดขึ้น โดยอาจอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวภายใต้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวอันเป็นสถานที่สำคัญของผู้คนในชุมชนให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่จะต้องเริ่มต้นที่กระบวนการวางแผนพัฒนากำหนดยุทธศาสตร์ทางการท่องเที่ยว

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและการพัฒนาการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ควรดำเนินการดังนี้

- 1) จะต้องกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของทุกองค์กร ทุกภาคส่วน โดยคำนึงถึงหลักสำคัญๆ คือ การบูรณาการ การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมด้วย
- 2) จะต้องสร้างฐานการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างความเข้าใจในการเชื่อมโยงคนในชุมชน สังคม การเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม ศาสนา จารีตประเพณี และสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างดุลยภาพให้เกิดขึ้นแก่สังคมชุมชนท้องถิ่น อันจะนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย
- 3) จะต้องมีการวิเคราะห์ถึงสภาพของหมู่บ้านทอผ้าอีสานที่มีทักษะต่อการส่งเสริมและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อจัดทำแผนการท่องเที่ยวหรือแผนการตลาดทางการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกันกับศักยภาพและความพร้อมของชุมชนในแต่ละท้องถิ่นในพื้นที่สองจังหวัดนี้

- 4) จะต้องพิจารณาถึงกลุ่มเชื่อมโยงพื้นที่ในสองจังหวัดนี้ โดยต้องมีการจัดการดำเนินการร่วมกัน กล่าวคือ ทั้งในแง่ของรูปแบบของรายการท่องเที่ยว ธุรกิจที่เชื่อมโยงกันทางการท่องเที่ยว และกลุ่มสินค้าผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวร่วมกัน
- 5) การจัดการด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูหมู่บ้านทอผ้าอีสานในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ทั้งนี้จะต้องให้มีการจัดการร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน นอกเหนือจากเจ้าของพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการจัดการด้วย
- 6) ต้องมีการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่นร่วมกันในการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาคีเครือข่ายต่างๆ เพื่อให้เกิดความคล่องตัว ทั้งในแง่ของการกำหนดแผนและระเบียบหน้าที่ รวมไปถึงการประสานงานระหว่างชุมชนด้วย
- 7) จะต้องมีการทำงานด้านการประชาสัมพันธ์และการประสานงานร่วมกันเพื่อส่งเสริมการตลาดทางการท่องเที่ยวของพื้นที่ทั้งสองจังหวัด
- 8) หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน รวมถึงผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวต้องร่วมมือกันเพื่อจัดการการท่องเที่ยวให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด
- 9) สถาบันการศึกษาในพื้นที่สองจังหวัดควรแสดงบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวโดยให้ข้อเสนอแนะและการแก้ไขปัญหาต่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยวและบริการทางการท่องเที่ยวในพื้นที่เชื่อมโยงสองจังหวัดนี้ เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือในการให้ความรู้ การวางแผนส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การส่งเสริมให้มีการจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนั้น จะช่วยทำให้มองเห็นและเข้าใจเป้าหมายที่ชัดเจนของความต้องการของคนในพื้นที่ชุมชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- 1) แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ดีขึ้น ช่วยกันรักษาธรรมชาติและวัฒนธรรม จัดสภาพภูมิทัศน์ของหมู่บ้านให้มีความสะอาดเรียบร้อย สวยงาม มีการแก้ไขปัญหาขยะ มีการบำรุงรักษาสถานที่แหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้าน มีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวและเชิญชวนนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน
- 2) การเข้าถึง ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การศึกษาดูงาน เพื่อเข้าถึงปัญหาของชุมชนท้องถิ่น มีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน ถนน น้ำประปา ระบบแสงสว่าง การคมนาคม ความปลอดภัย มีป้ายบอกทางที่มองเห็นชัดเจน และมีการส่งเสริมการโฆษณาในหลายๆ ด้าน
- 3) สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ มียานพาหนะ มีรถเดินทางรับ-ส่งระหว่างชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยวตามจุดต่างๆ ที่เชื่อมต่อกันได้ มีการบริหารจัดการด้วยคนในชุมชน ทางด้านความปลอดภัย ควรมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำข้อมูลต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว มีการจัดหารถและที่พักให้นักท่องเที่ยว

รูปแบบการให้บริการนักท่องเที่ยวของกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม

พื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญอีกแห่งหนึ่งของภาคอีสาน ถือเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่เชื่อมโยงของภูมิภาคไปยังจังหวัดต่างๆ รวมไปถึงประเทศเพื่อนบ้าน อย่างเช่นลาวและ เวียดนามด้วย นอกเหนือจากนี้ทั้งสองจังหวัดยังมีเอกลักษณ์ที่เป็น “จุดขาย” ของจังหวัดอยู่ที่เรื่องของการผลิตสินค้าหัตถกรรมโดยเฉพาะประเภท “ผ้าทอ” ดังเช่น จังหวัดขอนแก่นชูเรื่อง “งานไหม” และเช่นเดียวกันจังหวัดมหาสารคามก็ชูเรื่อง “ผ้าไหมงามล้ำเลอค่า” เช่นกัน ซึ่งนับว่าจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามถือเป็นจังหวัดที่ยังคงมีการผลิตผ้าทอมือในภูมิภาคเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศก็ว่าได้ ซึ่งยังคงมีการผลิตอยู่ภายในครัวเรือน ชุมชน หมู่บ้านเป็นจำนวนมาก กระจายอยู่แทบทุกอำเภอของทั้งสองจังหวัด ซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญของธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนด้วยเช่นกัน จากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลสนามในชุมชนต่างๆ ในเขตพื้นที่ทั้งสองจังหวัดพบว่ากลุ่มหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่ดังกล่าวนี้มีรูปแบบการให้บริการ

ตารางที่ 6 รูปแบบการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวของกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม

รูปแบบ	ลักษณะการให้บริการ
1) การให้บริการที่พักและเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงาน	ลักษณะการให้บริการอีกอย่างหนึ่งหมู่บ้านทอผ้าอีสาน คือ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและการศึกษาดูงาน ชมการสาธิต และเป็นแหล่งเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่เป็นแหล่งผลิตจริง รวมทั้งยังเป็นแหล่งที่พักในรูปแบบโฮมสเตย์ที่สามารถเข้ามาเรียนรู้ สัมผัสวิถีชีวิตชนบทพื้นบ้านไทยอีสานได้อีกด้วย
2) ทำเลที่ตั้งหมู่บ้านทอผ้า	ลักษณะการตั้งทำเลที่ตั้งของกลุ่มทอผ้าประจำหมู่บ้านขึ้นมา มีลักษณะเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน หมู่บ้านทอผ้าไม่นิยมตั้งอยู่ในเขตตัวจังหวัด ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่กระจายตัวไปตามอำเภอต่างๆ
3) ผลิตภัณฑ์ผ้าทอ	ลักษณะของผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่ผลิตขึ้นในหมู่บ้านต่างๆ มีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ส่วนใหญ่นิยมทอผ้าไหม และยังคงใช้วิธีการทอมือ สร้างลวดลายแบบดั้งเดิมและประยุกต์ตามสมัยนิยมที่ผู้ซื้อต้องการด้วย นอกเหนือจากนี้ยังมีการผลิตผ้าทอประเภทผ้าย แล้วนำมาดัดแปลงเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ ที่เป็นของใช้ อาทิ กระเป๋า ผ้าห่ม ดอกไม้ประดิษฐ์ ส่วนผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้าไหมที่มีความโดดเด่น มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เช่น ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอชนบท ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น
4) การจำหน่ายสินค้า	ลักษณะของการนำสินค้าไปจำหน่ายมีรูปแบบต่างๆ คือ บางหมู่บ้านก็มีศูนย์จำหน่ายสินค้าของตนเอง แต่บางหมู่บ้านก็เป็นเพียงแหล่งผลิตเท่านั้น แล้วมีการนำส่งสินค้าไปขายยังที่อื่นๆ เช่น ศูนย์จำหน่ายสินค้าในตัวจังหวัดหรือศูนย์จำหน่ายที่เป็นที่รู้จักในพื้นที่จังหวัด อาทิ บ้านหนองเขื่อนช้าง จังหวัดมหาสารคาม ร้านพระธรรมขันธุ์ จังหวัดขอนแก่น หรือตามศูนย์จำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)
5) การจำหน่ายสินค้าตามงานเทศกาลหรืองานมหกรรมสินค้า	ลักษณะของการนำสินค้าจากแหล่งผลิตไปขายยังพื้นที่อื่นๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้บริโภคได้ใช้ผลิตภัณฑ์ของชุมชน บางครั้งหมู่บ้านก็จะนำสินค้าไปร่วมแสดงในงานต่างๆ เช่น งานบุญเบิกฟ้าและงานกาชาด จังหวัดมหาสารคาม งานประเพณีผูกเสี่ยวและงานไหม จังหวัดขอนแก่น และงานประเพณีสำคัญๆ ในพื้นที่อื่นๆ ใกล้เคียง

ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความพึงพอใจรูปแบบการให้บริการของกลุ่มผู้ประกอบการหมู่บ้านทอผ้าอีสานในด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้และสาธิตให้เห็นกระบวนการผลิตผ้าทอมือของชาวไทยอีสานที่ยังคงใช้รูปแบบดั้งเดิม

การจัดการภูมิทัศน์การท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการสำรวจและสัมภาษณ์ชุมชนที่จัดการหมู่บ้านทอผ้าเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญทางการท่องเที่ยวในแง่ของการจัดการภูมิทัศน์การท่องเที่ยวหมู่บ้าน ดังนี้

1) **ที่ตั้งและการเข้าถึง** ที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวอยู่ภายในหมู่บ้านในชนบทที่ต้องอาศัยถนนหนทางที่มีการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมจากจังหวัดและอำเภอ จึงทำให้การเข้าถึงด้วยรถยนต์ส่วนบุคคลเป็นไปด้วยความสะดวก แต่การเข้าถึงด้วยรถประจำทางหรือรถนำเที่ยวยังไม่สะดวกนัก นอกจากนี้ ในเส้นทางมีป้ายบอกทางที่จัดทำขึ้นโดยเขตการทาง แต่แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งผลิตหมู่บ้านทอผ้าแล้วยังขาดป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชวนที่ส่งเสริมภาพลักษณ์ และควรปรับปรุงเส้นทางเพื่อให้เข้าถึงได้สะดวก ปลอดภัย ประหยัดเวลา

2) **สิ่งดึงดูดใจ** ที่เป็นกิจกรรมทั้งด้านวิถีชีวิตเกษตรกรรมและอาชีพ ประเพณี ศาสนา สังคม การทำมาหากิน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตประจำวันที่บางกิจกรรมอาจเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้มีโอกาสสัมผัสนั้นยังขาดเรื่องราวการนำเสนอที่มีชีวิต เพราะเน้นการสาธิต อีกทั้งการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ใช้เวลาจำกัดภายในวันเดียว จึงควรจัดลำดับความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว โดยอาจพิจารณาปัจจัยที่มีผลต่อความน่าสนใจในทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ ความมีเอกลักษณ์ สภาพความสมบูรณ์ การมีคุณค่า ทั้งคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม วิทยาการความรู้ ภูมิปัญญา ฯลฯ

การดำเนินงานแผนงานส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้นเกิดจากความตระหนักรู้ในคุณค่ามรดกของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็น “ทุนวัฒนธรรม” ที่สำคัญซึ่งในปัจจุบันกำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤตที่อันตรายต่อการสูญหายเสื่อมสลายไป ด้วยอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบันที่เกิดขึ้นจากภาวะแวดล้อมจากสังคมภายในและภายนอกประเทศที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ การวิจัยให้เห็นปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อการดำเนินงานการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่เป้าหมายของพื้นที่พิเศษ จังหวัดเลยนี้ จึงเป็นการนำเสนอให้เห็นในมิติที่หลากหลายและรอบด้านเกี่ยวกับเรื่องราววัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อประโยชน์ในเชิงท่องเที่ยวของชุมชนให้มีความยั่งยืน โดยใช้การวิเคราะห์แบบวิธี SWOT (Strengths Weaknesses Opportunities Threats) จากผลกระทบที่เป็นโอกาส ข้อจำกัด จุดแข็ง รวมทั้งจุดอ่อน ด้วยเหตุนี้ การจัดทำแผนการดำเนินงานส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตพื้นที่เป้าหมายของพื้นที่พิเศษ จังหวัดเลยในครั้งนี้ จึงได้นำประเด็นต่างๆ ที่สำคัญเหล่านี้มานำเสนอเพื่อพิจารณาร่วมด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะนำไปสู่การนำเสนอให้เห็นตามประเด็นข้างต้น ยังมีหลักวิธีการวิเคราะห์ให้เห็นในเชิงปัจจัยแวดล้อมที่มีหลากหลายมิติ อันส่งผลต่อการพัฒนาและส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนให้มีประสิทธิผลเพิ่มขึ้น ดังเช่นมิติทางด้านการเมืองและนโยบายรัฐ ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเส้นทางคมนาคม

ประเมินศักยภาพชุมชนที่มีต่อการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

สถานการณ์และปัจจัยแวดล้อมทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีผลต่อการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานโดยใช้ข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการประเมินศักยภาพชุมชนในครั้งนี้ เป็นการพิจารณาศักยภาพชุมชนในปัจจุบันและโอกาสที่มีต่อการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 การประเมินศักยภาพชุมชนและโอกาสการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเพณี

จุดแข็ง (Strength)	
1	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นชุมชนท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาที่โดดเด่น และในปัจจุบันชุมชนยังคงอนุรักษ์และธำรงรักษาปฏิบัติตามแนววิถีชีวิตท้องถิ่น
2	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และความรู้ภูมิปัญญาไม่ตรีของผู้คนในชุมชนตามวิถีชนบทไทยที่เป็นจุดเด่นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง
3	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางด้านศิลปวัฒนธรรม และมีประเพณีและวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่สำคัญที่เป็นจุดแข็งในเชิงการท่องเที่ยว อาทิ ประเพณีการผูกเสี่ยว ประเพณีสงกรานต์ถนนข้าวเหนียว ประเพณีนมัสการพระธาตุขามแก่น พระธาตุนาดูน เป็นต้น
4	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ที่ตั้งมหาวิทยาลัยของภูมิภาคที่สำคัญ คือ มหาวิทยาลัยขอนแก่นและมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีผู้มาเยือนอยู่เสมอ
5	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่อีสานตอนกลางที่มีเส้นทางเชื่อมโยงไปยังภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ รวมถึงเป็นประตูสู่ประเทศเพื่อนบ้าน ไม่ว่าจะเป็นลาว จีนตอนใต้ และเวียดนาม และยังเป็นเส้นทางคมนาคมหลักที่เชื่อมโยงภูมิภาคลุ่มน้ำโขงด้วย
6	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นชุมชนที่มีการใช้ภาษาถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมแตกต่างจากคนไทยอีสานโดยทั่วไป โดยมีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับกลุ่มชาวลาว จึงมีภาษาถิ่นเป็นเอกลักษณ์ มีศิลปวัฒนธรรม ประเพณี คล้ายคลึงกับชาวลาวนี้ ยังมีโบราณวัตถุโบราณสถาน อาทิ เครื่องปั้นดินเผา ภาพเขียนสีโบราณ
7	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นชุมชนที่มีปราชญ์พื้นบ้านที่สำคัญ เป็นแหล่งสั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ทั้งที่เป็นอาหารพื้นถิ่นและสินค้าวัฒนธรรม อาทิ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าฝ้าย ผ้าทอมือต่างๆ อาทิ ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอนบพิตำ ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมากอำเภอบรบือ เป็นต้น

ตารางที่ 7 (ต่อ) การประเมินศักยภาพชุมชนในปัจจุบันและโอกาสการพัฒนาการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี

จุดอ่อน (Weakness)	
1	มีปัญหาในเรื่องการจัดการเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นระบบ
2	ขาดผู้รู้หรือปราชญ์ท้องถิ่นและบุคลากรที่มีศักยภาพ ตระหนักและมองเห็นและเข้าใจความสำคัญของข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3	การสูญหาย เสื่อมสลาย ถดถอยของวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ไม่มีการสืบทอดส่งต่อวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น
4	ความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
5	กลไกของรัฐท้องถิ่นเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังอ่อนแอ และไม่ทันต่อการพัฒนาในภาคเอกชน และขาดการจัดทำฐานข้อมูลและระบบการจัดการข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ
6	ขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้เป็นฐานข้อมูลทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ
7	ขาดความต่อเนื่องของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
8	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชนในท้องถิ่นในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
9	แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามยังคงรู้จักกันเฉพาะบางพื้นที่ อาทิ ประเพณีบุญเบิกฟ้า จังหวัดมหาสารคาม ประเพณีผูกเสี่ยว จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งยังขาดการพัฒนาและสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใหม่ ไม่มีการกระจายและเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียง

ตารางที่ 7 (ต่อ) การประเมินศักยภาพชุมชนในปัจจุบันและโอกาสการพัฒนาการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี

โอกาส (Opportunity)	
1	แนวโน้มการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีเพิ่มขึ้น เพราะนักท่องเที่ยวเริ่มนิยมวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น หรือวิถีชีวิตแบบโบราณเพิ่มขึ้น
2	ชุมชนท้องถิ่นยังคงมีการอนุรักษ์และรักษาฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม มีความสำนึกและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาของท้องถิ่น
3	การเปิดเส้นทางเชื่อมโยงกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS) มีเส้นทางหลักที่ใช้เดินทางไปยังสะพานข้ามแม่น้ำโขงเชื่อมโยงไปยังเมืองหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว ทำให้เส้นทางดังกล่าวมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว เกิดการเชื่อมโยงอนุภูมิภาคมากขึ้น
4	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีชื่อเสียงทางด้านการผลิตผ้าทอมือประเภทผ้าไหม และผ้าฝ้ายที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ
5	รัฐบาลให้ความสำคัญกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเลียบบแม่น้ำโขง มีการเปิดประชาคมอาเซียน มาร่วมกลุ่มทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เป็นโอกาสในการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรทางการท่องเที่ยวร่วมกันได้ และสามารถช่วยส่งเสริมการพัฒนาต่อกัน
6	การขยายตัวของนักท่องเที่ยวที่นิยมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Spiritual Tourism) โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่สนใจ ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นโอกาสในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่

ตารางที่ 7 (ต่อ) การประเมินศักยภาพชุมชนในปัจจุบันและโอกาสการพัฒนาการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี

อุปสรรค (Threat)	
1	มีการแข่งขันและแย่งชิงในตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่เพิ่มสูงขึ้น
2	มีกลุ่มคนและหน่วยงานภายนอกเข้ามาทำอาชีพ ทำให้องค์ความรู้ท้องถิ่นและวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนแท้จริงขาดหายไป
3	ชุมชนท้องถิ่นขาดหน่วยงานที่ดูแลและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4	การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นิยมเฉพาะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเท่านั้น ซึ่งมักเป็นไปตามปฏิทินในรอบปี
5	ขาดการสนับสนุนด้านการจัดการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากองค์กรการปกครองท้องถิ่นอย่างจริงจัง

2.3 การพัฒนาเส้นทางการคมนาคมและสาธารณูปโภคเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

เส้นทางการคมนาคมถือเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนไปในทิศทางที่ดีขึ้นหรือพัฒนาขึ้น เพราะการคมนาคมที่สะดวก ปลอดภัย และง่ายต่อการเดินทางของนักท่องเที่ยวก็จะทำให้เกิดแรงจูงใจแก่นักท่องเที่ยวได้อีกประการหนึ่ง นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวที่มีระบบสาธารณูปโภคที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้อย่างเพียงพอก็ถือเป็นจุดดึงดูดได้เช่นกัน

ผลการศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ พบว่าการเดินทางไปยังจังหวัดขอนแก่นสามารถเดินทางไปได้ทั้งทางราง ทางบก และทางอากาศ ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามเดินทางได้เฉพาะทางบกเท่านั้น ซึ่งการเดินทางสำหรับจังหวัดขอนแก่นนั้นมีความสะดวกสบาย เนื่องจากเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคที่มีโครงข่ายการคมนาคมระหว่างจังหวัด ภูมิภาค และส่วนกลางอย่างครบวงจร ผลงานการศึกษาของวรรณ คำปวนบุตร และคณะ ยังได้ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยทางเทคโนโลยีที่มีผลต่อการจัดการการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นผลเนื่องมาจากปัญหาระดับชาติเรื่องโครงข่ายเส้นทางคมนาคม และระบบเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระหว่างเมืองหลักและเมืองรอง การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสร้างคุณค่าให้ตัวสินค้า และเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้การแข่งขันเพื่อเป็นศูนย์กลางการคมนาคมในภูมิภาคอาเซียนทำให้ความได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ของไทยลดลง อย่างไรก็ตามในระดับภูมิภาคจังหวัดขอนแก่นได้มีการพัฒนาเรื่องโครงข่ายคมนาคมเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ในส่วนเส้นทางการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งยังไม่มีความสะดวก ในขณะที่แนวโน้มการท่องเที่ยวที่มีเน้นเรื่องการเรียนรู้มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น

การเดินทางโดยระบบขนส่งสาธารณะทางรางในจังหวัดขอนแก่น มีขบวนรถไฟเส้นทางเริ่มต้นจากหัวลำโพง กรุงเทพฯ ผ่านจังหวัดสระบุรี นครราชสีมาไปยังสถานีปลายทางจังหวัดอุดรธานี และปลายทางจังหวัดหนองคายอีกสายหนึ่ง ซึ่งมีการให้บริการหลายเวลา มีทั้งรถเร็ว รถด่วน รถธรรมดา ผ่านตัวอำเภอเมืองและอำเภอต่างๆ ในจังหวัด อาทิ บ้านไผ่ น้ำพอง เขาสมนกวาง แต่ระบบขนส่งรถไฟไม่ผ่านจังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งอำเภอต่างๆ ของจังหวัดมหาสารคามด้วย ทั้งนี้การเดินทางจากสถานีรถไฟต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ นั้น นักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการรถแท็กซี่จ้างเหมา รถประจำทาง หรือรถสามล้อเครื่องแบบจ้างเหมาเดินทางต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวในตัวจังหวัดและอำเภอต่างๆ ได้ โดยภาพรวมการเดินทางท่องเที่ยวระบบขนส่งสาธารณะทางราง นักท่องเที่ยวไม่นิยมใช้กันมากนัก เพราะไม่สะดวกต่อการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ อีกทั้งรถไฟไม่สะอาด ไม่ปลอดภัย รวมทั้งตารางเวลาเดินทางก็ไม่เป็นไปตามกำหนดเวลาด้วย

โดยสรุป การเดินทางด้วยระบบขนส่งสาธารณะทางรางในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ไม่เหมาะกับการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยว แต่ทว่าเหมาะแก่การเดินทางโดยทั่วไปมากกว่า ด้วยเหตุนี้หากมีการพัฒนาระบบการขนส่งสาธารณะทางรางให้มีพัฒนาการที่ดี รวดเร็ว สะดวก สบาย ปลอดภัย และตรงเวลา จะทำให้มีการใช้บริการระบบขนส่งทางรางมากขึ้น อันจะเป็นการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดได้อีกทางหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามการพัฒนาดังกล่าวนั้นต้องเป็นนโยบายระดับชาติที่จะต้องให้ความสนใจและแก้ไข

ภาพที่ 6 เส้นทางระบบขนส่งสาธารณะทางราง (รถไฟ)
เส้นทางจากกรุงเทพฯ-นครราชสีมา-ขอนแก่น-อุดรธานี-หนองคาย

ระบบขนส่งสาธารณะทางบกในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีรถโดยสารของบริษัทต่างๆ ที่เดินสายให้บริการโดยมีเส้นทางเริ่มต้นจากกรุงเทพฯ ไปยังจังหวัดทั้งสองนี้ ซึ่งมีรถที่เป็นรถแบบธรรมดา แบบปรับอากาศ และแบบพิเศษที่มีความสะดวกสบายมากขึ้น หากเป็นนักท่องเที่ยวที่อยู่ในเขตพื้นที่อีสานหรือภาคอื่นๆ ก็สามารถเดินทางมายังจังหวัดขอนแก่นซึ่งจะมีรถประจำทางเชื่อมโยงไปยังจังหวัดมหาสารคามได้อย่างสะดวกเช่นกัน โดยภาพรวมการเดินทางมายังจังหวัดขอนแก่นจากกรุงเทพฯ เป็นไปอย่างสะดวกสบายและมีบริษัทเดินทางหลากหลายบริษัท แต่ที่มีความถี่และเป็นบริษัทที่ได้รับการยอมรับมาก คือ บริษัทนครชัยแอร์ ซึ่งมีเที่ยวการเดินทางตั้งแต่ 05.00 น. จนถึง 24.00 น. ของทุกๆ วัน แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากบริษัทเดินรถส่วนใหญ่จะเป็นเส้นทางที่เดินทางเข้าสู่ตัวจังหวัด ฉะนั้นการเชื่อมต่อของเส้นทางจากแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ต่างอำเภอที่มีได้อยู่ในตัวจังหวัดจึงเดินทางได้ค่อนข้างลำบาก ดังนั้นนักท่องเที่ยวจึงนิยมเลือกใช้รถยนต์ส่วนตัวหรือรถจ้างเหมาเพื่อท่องเที่ยวมากกว่า

ตารางที่ 8 แสดงแหล่งท่องเที่ยวที่มีระบบขนส่งสาธารณะทางบกที่เข้าถึง นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางต่อไปได้ซึ่งมีระยะทางที่ไม่ไกลจากเส้นทางเดินรถประจำทางหลักมากนัก

จังหวัด	แหล่งท่องเที่ยว
ขอนแก่น	แหล่งท่องเที่ยวในเขตอำเภอเมือง สามารถเดินทางโดยรถแท็กซี่ประจำทาง รถสองแถวในตัวจังหวัด หรือจ้างเหมารถประจำทางในระยะใกล้ได้ เช่น ศาลหลักเมืองขอนแก่น หอศิลปวัฒนธรรม โฮงมูนมังอีสาน พระธาตุวัดหนองแวง บึงแก่นนคร ศูนย์จำหน่ายสินค้าพื้นเมืองจังหวัดขอนแก่น นมัสการองค์หลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชุมชนโนนทัน วัดทุ่งเศรษฐีพุทธมณฑลอีสาน หอเจ้าแม่สองนาง หอศาลเจ้าพ่อมเหสักข์ แหล่งท่องเที่ยวในต่างอำเภอที่มีระบบขนส่งสาธารณะทางบกผ่าน เช่น - อำเภอชนบท ได้แก่ ถนนสายไหม หมู่บ้านทอผ้าบ้านหัวฝาย
มหาสารคาม	แหล่งท่องเที่ยวในเขตอำเภอเมือง สามารถเดินทางโดยรถประจำทาง รถสองแถวในตัวจังหวัด หรือจ้างเหมารถแท็กซี่ในตัวจังหวัดเดินทางในระยะใกล้ได้ เช่น ศาลหลักเมืองมหาสารคาม หอนาฬิกา ศูนย์จำหน่ายสินค้า OTOP วัดมหาชัย นมัสการพระพุทธรูปกัณฑ์วิชัย สถาบันศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน อนุสาวรีย์ท้าวเวสสุวรรณ หอวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม หมู่บ้านหัตถกรรมบ้านหนองเขื่อนช้าง แหล่งท่องเที่ยวในต่างอำเภอที่มีระบบขนส่งสาธารณะทางบกผ่าน เช่น - อำเภอกันทรวิชัย ได้แก่ พระยืนกัณฑ์วิชัย พิพิธภัณฑ์เรือนอีสาน ม.ใหม่ พิพิธภัณฑ์เหล็กที่มีฤทธิ์เป็นยา พระพุทธรูปชินวรณ ขนมหิ้วยาง อำเภอกันทรวิชัย วนอุทยานชีหลง - อำเภอเชียงยืน ได้แก่ สิมโบราณ หลวงพ่อบุญเหลือ

ระบบขนส่งสาธารณะทางอากาศในจังหวัดขอนแก่น

การเดินทางโดยระบบขนส่งทางอากาศเพื่อไปยังจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีที่ตั้งสนามบินอยู่เพียงในตัวจังหวัดขอนแก่นเท่านั้น ซึ่งระยะทางจากสนามบินขอนแก่นไปยังตัวจังหวัดมหาสารคามระยะทางประมาณ 75 กิโลเมตร และที่ตั้งสนามบินอยู่ห่างจากตัวจังหวัดขอนแก่นเพียง 5 กิโลเมตรเท่านั้น

ในปัจจุบันสายการบินในจังหวัดขอนแก่นมีจำนวนมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ซึ่งในอดีตมีเพียงการบินไทยบริษัทเดียว แต่ทุกวันนี้มีสายการบินต้นทุนต่ำ อาทิ แอร์เอเชีย ไทยสมายด์ และนกแอร์ ที่ทำการบินในหลายเที่ยวต่อวันโดยมีเส้นทางการบินจากกรุงเทพฯ คือ สุวรรณภูมิ-ขอนแก่น และดอนเมือง-ขอนแก่น การเดินทางเข้าสู่ตัวจังหวัดระหว่างสนามบินกับแหล่งท่องเที่ยวสามารถใช้บริการรถแท็กซี่ได้ หรือรถเหมาเช่าก็ได้ สถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่ไม่ไกลจากสนามบินมากนัก คือ สิมโบราณวัดไชย

ศรี บ้านสาวะถี ซึ่งมีอุปถัมภ์วัดที่ดังมาเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดขอนแก่น สิมนี้เป็นอาคารสิมแบบอีสานโบราณ ระยะทางจากสนามบินประมาณ 20 กิโลเมตรเท่านั้น ส่วนจังหวัดมหาสารคามนั้นไม่มีสนามบิน นักท่องเที่ยวจะต้องเดินทางทางอากาศไปยังสนามบินของจังหวัดขอนแก่น

2.4 ศักยภาพของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

2.4.1 ศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน

จากผลการศึกษาของวรรณา คำปนบุตร และคณะ พบว่าศักยภาพของภาคีเครือข่ายชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีรายละเอียดดังนี้

การจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

สำหรับการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามระหว่างชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคามพบว่าควรมีการดำเนินการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนขึ้นระหว่าง 3 ชุมชนของจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม เนื่องจากจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นและมีชื่อเสียงทางด้านศาสนาระดับประเทศ ได้แก่ พระธาตุนาคู จังหวัดมหาสารคาม พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น อีกทั้งยังมีสถานปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงหลายแห่ง เช่น วัดโพธิ์บ้านโนนทันและศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวันมีแนวการปฏิบัติแบบสติปัฏฐาน4(ยุบพอง) วัดป่าวิเวกธรรมวิทยารามมีแนวปฏิบัติสายหลวงปู่มั่น(พุทโธ) ศูนย์วิปัสสนาธรรมสุรธรรมาสอนตามแนวปฏิบัติของโกเอนก้า หากมีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวระหว่างชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดที่มีชื่อเสียงดังกล่าวข้างต้นแล้ว จะส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงเส้นทางการปฏิบัติธรรม เส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรมของชุมชนทั้งสองจังหวัด

นอกจากนั้นการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนขึ้นระหว่าง 3 ชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม จำเป็นต้องมีบุคลากรจากองค์กรหรือหน่วยงานดังต่อไปนี้ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่

(1) **องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น** ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) โดยให้มีบทบาทและหน้าที่ในการเป็นหน่วยงานสนับสนุนด้านงบประมาณ และจัดโครงการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้แก่กลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

(2) **กลุ่มผู้นำชุมชน** ได้แก่ พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงผู้นำกลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มเยาวชน ให้เป็นแกนนำในการดำเนินงานของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

(3) **หน่วยงานรัฐ** ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรจังหวัด ให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้การสนับสนุนงบประมาณและองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ

การพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานตามภารกิจของแต่ละหน่วยงาน และจัดทำโครงการทดสอบความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนทั้ง 3 แห่งของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนของโณมศิริ ทิมสุทินและคณะ (2548 : 85-94) ซึ่งกล่าวไว้ว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องจะมีการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายของชุมชนแต่ละแห่ง หากว่าได้มีการดำเนินการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกิดขึ้น โดยองค์กรเครือข่ายต้องมีการพบปะระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอและเป็นประจำ เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการดำเนินกิจกรรมของแต่ละชุมชนระหว่างกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับสุภาวิณี ทรงพรวาณิช และคณะ (2549 : 14) ซึ่งได้ระบุถึงความเป็นเครือข่ายที่จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญคือ

1. **สมาชิก** เป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็นเครือข่ายที่ต้องสร้างระบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างแต่ละหน่วยของสมาชิก โดยสมาชิกจะต้องมาร่วมกันดำเนินการเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ของเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้น ดังนั้นสมาชิกในองค์กรจึงเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่ายขึ้น

2. **จุดมุ่งหมาย** เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะบุคคลที่มาร่วมกันเป็นองค์กรต้องมี“การร่วมกันอย่างมีจุดหมาย” เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น

3. **การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก** บุคคลที่มาร่วมกันเป็นองค์กรจะมีกระบวนการในการทำงานด้วยการแสวงหาแนวร่วมกับบุคคลที่ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและสร้างอำนาจในการต่อรองกับองค์กรภายนอก ดังนั้นบุคคลที่เข้าร่วมอยู่ในองค์กรเดียวกันต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีการประสานงานและร่วมทำงานบนจุดยืนเดียวกันเพื่อให้ความเป็นเครือข่ายช่วยแก้ไขปัญหามาให้ผ่านพ้นไปได้

4. **การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน** สมาชิกที่มีการทำงานระหว่างกันอย่างมีส่วนร่วม จะเกิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก ดังนั้นการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเป็นเสมือนกลไกที่เป็นแรงผลักดันให้ความเป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

5. **ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร** สมาชิกที่เข้าร่วมกันเป็นเครือข่ายต้องมีการให้ข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน นับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และเครือข่ายกับเครือข่าย โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานระหว่าง ดังนั้นการพัฒนาระบบเครือข่ายจะต้องยึดหลักการของความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน โดยมีกิจกรรมและข้อมูลเพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของเครือข่ายนั้นๆ

โดยสามารถวิเคราะห์ถึงองค์กรหรือหน่วยงานที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้ว่าจะต้องเป็นบุคลากรที่มีหน้าที่และความรับผิดชอบทางด้านการท่องเที่ยวในหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในท้องที่ตามองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายใน 5 ส่วน ดังต่อไปนี้

1) **สมาชิก** พบว่าชุมชนทั้ง 3 แห่งในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามมีองค์กรและหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือทางด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้านศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบของโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โครงการพัฒนาทักษะและฝีมือแรงงานทางด้านการหัตถกรรม ได้แก่ เทศบาลนครขอนแก่นได้ให้การสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ และเจ้าหน้าที่มาอบรมให้ความรู้ในการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มสร้างอาชีพในการผลิตสินค้าของชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน (อบต.ท่าสองคอน) ได้ส่งเสริมอาชีพด้วยการอบรมเพิ่มทักษะให้กับกลุ่มอาชีพ และด้านการท่องเที่ยวได้ทำการพัฒนาหาหนทางให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและสนับสนุนการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอนาดูนได้จัดโครงการอบรมการพัฒนาคุณภาพและการออกแบบผลิตภัณฑ์เสื่อกกให้กับชุมชนตำบลพระธาตุ เป็นต้น

2) **จุดมุ่งหมาย** พบว่าชุมชนทั้ง 3 แห่งในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามต่างได้ระบุตรงกันว่าหากมีการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวขึ้นภายในชุมชนจริง เครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนของชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่ายไว้ 3 ประการ ได้แก่

- (1) สร้างรายได้ สร้างอาชีพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน
- (2) อนุรักษ์ ฟื้นฟูวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น
- (3) ส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เข้าถึงแก่นพุทธศาสนา และสร้างความเจริญให้กับชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ

3) **การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก** พบว่าที่ผ่านมามีองค์กรต่างๆจากหน่วยงานภาครัฐได้มีบทบาทและหน้าที่เป็นฝ่ายให้การสนับสนุนชุมชนตามภารกิจหลักของหน่วยงาน เช่น ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดให้การสนับสนุนงบประมาณการพัฒนากิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานขอนแก่น ให้การสนับสนุนงบประมาณด้านการประชาสัมพันธ์และการผลิตสื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดให้การสนับสนุนกิจกรรมวิปัสสนากรรมฐานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เป็นต้น

4) **การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน** พบว่าปัจจุบันในชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามมีอุปสรรคในด้านการขาดความร่วมมือร่วมระหว่างกันขององค์กรจากหน่วยงานภาครัฐในลักษณะเหมือนกัน คือ หน่วยงานราชการได้กำหนดนโยบายและโครงการในการพัฒนาชุมชนในแต่ละปีโดยไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยมีลักษณะเป็นโครงการระยะสั้น มีงบประมาณในการดำเนินงานที่จำกัดและมีพื้นที่ที่ต้องรับผิดชอบจำนวนหลายชุมชน จึงส่งผลให้เมื่อหน่วยงานราชการสิ้นสุดโครงการ

พัฒนาดังกล่าว ทำให้ชุมชนไม่สามารถดำเนินงานต่อเนื่องต่อไปได้ดังนั้นก็ทำให้ชุมชนทั้ง 3 แห่งยังคงประสบปัญหาด้านการพัฒนาชุมชนอันเนื่องมาจากการขาดความร่วมมือและการประสานงานระหว่างกันขององค์กรที่มาจากภาครัฐ

5) **ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร**ปัจจุบันชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคามยังประสบปัญหาด้านการดำเนินงาน คือ กลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมีจำนวนค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและมีอายุมาก ตลอดจนยังขาดกลุ่มคนรุ่นใหม่ในการสานงานต่อ ที่สำคัญขาดผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการและชุมชน จึงก่อให้เกิดความไม่เข้ากันระหว่างเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐและชาวบ้านในชุมชน ดังนั้นชุมชนทั้ง 3 แห่งยังคงประสบปัญหาเกี่ยวกับการประสานงานและการสื่อสารระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐซึ่งต้องดำเนินการแก้ไขและปรับความเข้าใจให้ตรงกัน

ดังนั้นจากองค์ประกอบที่สำคัญใน 5 ส่วนของเครือข่ายดังกล่าวข้างต้น พบว่าชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ ต่างมีความพร้อมในส่วนของ(1)ด้านสมาชิกที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยว (2)ด้านจุดมุ่งหมายการตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยว และ(3)ด้านการทำหน้าที่ของแต่ละภาคส่วนให้สอดคล้องกับภารกิจหลัก แต่กลับพบว่าชุมชนทั้ง 3 แห่งต่างประสบปัญหาเกี่ยวกับความไม่พร้อมในด้านการมีส่วนร่วมในการทำงาน การประสานงาน รวมถึงการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างภาคส่วนหรือหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนทั้ง 3 แห่ง โดยเฉพาะภาคส่วนที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเป็นภาคส่วนที่มีบทบาทโดยตรงในการพัฒนาการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งความไม่พร้อมของหน่วยงานรัฐในด้านการมีส่วนร่วมในการทำงาน การประสานงาน รวมถึงการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กับชุมชนนั้น เกิดจากปัญหาภายในองค์กรของหน่วยงานภาครัฐเอง ได้แก่ กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ได้กำหนดให้มีนโยบายการจัดการท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดอย่างเป็นระบบ แต่กลับขาดการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงขาดบุคลากรและงบประมาณในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่จำกัด จนส่งผลให้ภาครัฐมีความจำเป็นต้องเลือกพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวที่จำเป็นที่สุด เพื่อทำการพัฒนาตามงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้น

บทบาทและหน้าที่ขององค์กรเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าบุคลากรในหน่วยงานรัฐ ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.) ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรอำเภอและมหาวิทยาลัย พบว่าควรให้หน่วยงานรัฐทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำและสนับสนุนการดำเนินงานด้วยการท่องเที่ยว โดยหน่วยงานรัฐดังกล่าวข้างต้น ควรดำเนินการขั้นต้นด้วยการสอบถามความต้องการของแต่ละชุมชน แล้วจึงทำการสนับสนุนองค์ความรู้ทางด้านวิชาการและพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานตามภารกิจของแต่ละหน่วยงานตามที่ชุมชนมีความต้องการ เช่น สำนักงานพลังงานจังหวัดให้การสนับสนุนอุปกรณ์และความรู้เกี่ยวกับการแปรรูปสมุนไพรอบแห้ง เป็นต้น

ในด้านบทบาทและหน้าที่ของเอกชนและผู้ประกอบการในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าบุคลากรในหน่วยงานเอกชนและผู้ประกอบการได้แก่ โฮมสเตย์ ร้านอาหาร ร้านขายของฝากและของที่ระลึก กลุ่มอาชีพและงานหัตถกรรมชุมชน และบริษัททัวร์ พบว่าควรให้เอกชนและผู้ประกอบการทำหน้าที่เป็นฝ่ายให้บริการแก่นักท่องเที่ยวและสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนร่วมกับชุมชนแบบมีสัญญาเช่า เช่น การเช่าพื้นที่ การสร้างอาคารจำหน่ายสินค้า การบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกับชุมชน ซึ่งการเป็นการเพิ่มช่องทางการพัฒนาชุมชนและลดปัญหาของหน่วยงานราชการที่มีงบประมาณจำกัด

ในด้านบทบาทและหน้าที่ของผู้นำชุมชนในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าบุคลากรที่เป็นผู้นำชุมชนได้แก่ พระสงฆ์ องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงผู้นำกลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุและกลุ่มเยาวชน พบว่าควรให้ผู้นำชุมชนดังกล่าวได้ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการในการพัฒนาและกำหนดเชิงนโยบายของกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีการดำเนินงาน คือ จัดให้มีเวทีประชาคมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านในชุมชน ในการคัดเลือกโครงการและแนวทางการดำเนินแต่ละโครงการของกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

ในด้านบทบาทและหน้าที่ของกลุ่มชาวบ้านในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าบุคลากรที่เป็นกลุ่มชาวบ้านได้แก่ กลุ่มอาชีพ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชนและกลุ่มผู้สูงอายุ ให้ทำหน้าที่เป็นฝ่ายผลิตสินค้าและงานหัตถกรรมของชุมชนเพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว โดยมีการดำเนินงานคือพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ทันสมัยและตรงตามความต้องการของตลาดและนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่ม พร้อมทั้งเชิญวิทยากรจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องมาให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน การบริหารจัดการกลุ่มอาชีพอย่างเป็นระบบ

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวทางการสร้างและพัฒนาระบบเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนของสุภาวิณี ทรงพรวาณิชและคณะ (2549 : 11-12) ที่ได้เสนอหลักการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน โดยได้ระบุถึงข้อที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับการค้นหาผู้นำกลุ่มเครือข่ายที่สำคัญในชุมชนว่าเมื่อได้ศึกษาถึงสภาพการณ์ของชุมชนแล้ว การค้นหาผู้นำกลุ่มย่อยในหมู่บ้านเป็นสิ่งที่สำคัญเนื่องจากจะทำให้ทราบว่าผู้ใดควรเป็นแกนนำที่แท้จริง และผู้ใดควรเป็นแกนนำเครือข่ายในด้านใดโดยผู้ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ดำเนินเครือข่ายต้องเป็นคนที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือเช่น พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ เป็นผู้นำทางความคิดและเป็นกลุ่มคนที่ชาวบ้านให้ความเคารพ จึงมักเป็นกลุ่มคนที่ชาวบ้านจะรับคำปรึกษาเมื่อประสบกับปัญหา ดังนั้นการค้นหาผู้นำที่สำคัญในระดับชุมชน จึงเป็นเทคนิคและวิธีการอย่างหนึ่งการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน

ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์ถึงการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับชุมชน ได้ว่าสิ่งที่ต้องดำเนินการประการแรก คือ ต้องดำเนินการค้นหาผู้นำในชุมชนเป็นอันดับแรก และลำดับต่อมาจึงจำแนกคุณสมบัติของผู้นำให้สอดคล้องกับหน้าที่และภารกิจหลักของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน โดยพบว่าหากมีการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นจริงในชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ชุมชนจะมีแนวทางด้วยการร่วมกันคัดเลือกตัวแทนของชาวบ้านให้เป็นคณะกรรมการเพื่อดำเนินงาน ด้วยการพิจารณาถึงคุณสมบัติและความสามารถเฉพาะตัวของคณะกรรมการในแต่ละส่วน ซึ่งประกอบไปด้วยฝ่ายและมีหน้าที่ ซึ่ง

สอดคล้องกับผลการศึกษาประชุมกลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของภาคีหรือภาคส่วนที่มีส่วนร่วมในการเป็นเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนในแต่ละชุมชน ดังต่อไปนี้คือ

1. บทบาท หน้าที่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่นพบว่าภาคส่วนที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเป็นคณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จะประกอบไปด้วย 2 ส่วน ได้แก่

(1) ส่วนวัดโพธิ์บ้านโนนทันมีหน้าที่ในการดูแลกิจกรรมเฉพาะภายในวัดและประสานงานด้านกิจกรรมกับชุมชน

(2) ส่วนชุมชนโนนทัน 1 มีหน้าที่ในการผลิตสินค้าและหัตถกรรมชุมชนเพื่อจำหน่ายและสร้างรายได้ให้กับกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน1

โดยทั้ง 2 ฝ่ายจะมีไวยาวัจกรวัดโพธิ์บ้านโนนทันและประธานชุมชนโนนทัน 1 ทำหน้าที่ประสานงานในการทำกิจกรรมระหว่างกัน

2. บทบาท หน้าที่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคามพบว่าภาคส่วนที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเป็นคณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนควรประกอบไปด้วยฝ่ายและมีหน้าที่ดังต่อไปนี้ คือ

(1) คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนมีหน้าที่ในการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยว ส่งเสริมการตลาดและดูแลผลประโยชน์

(2) กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นที่ปรึกษาและฝ่ายส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น

(3) กลุ่มผู้นำชุมชนฝ่ายท้องถิ่นและท้องที่ เป็นฝ่ายดูแล นำเสนอแหล่งท่องเที่ยวและสนับสนุนแรงงานในการพัฒนาพื้นที่ของชุมชน

(4) หน่วยงานรัฐ เป็นฝ่ายสนับสนุนงบประมาณและโครงการพัฒนาบุคลากรและแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน

(5) กลุ่มอาชีพ เป็นฝ่ายผลิตและพัฒนาสินค้า ของที่ระลึกเพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว

3. บทบาท หน้าที่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามพบว่าภาคส่วนที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเป็นคณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนควรประกอบไปด้วยฝ่ายและมีหน้าที่ ดังต่อไปนี้ คือ

(1) คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนมีหน้าที่ในการบริหารงาน การส่งเสริมด้านการตลาด การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก รับผิดชอบด้านผลประโยชน์และผลประโยชน์

(2) กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นที่ปรึกษาให้กับคณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

(3) กลุ่มผู้นำชุมชนในฝ่ายท้องถิ่นและท้องที่ เป็นฝ่ายดูแลและรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยว ให้การสนับสนุนแรงงานในการพัฒนาชุมชนและแหล่งท่องเที่ยว

(4) หน่วยงานรัฐ เป็นฝ่ายสนับสนุนงบประมาณและโครงการพัฒนาให้กับบุคลากรและแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

(5) กลุ่มอาชีพ เป็นฝ่ายผลิตสินค้าและงานหัตถกรรมของชุมชนเพื่อจัดจำหน่าย

ศักยภาพของชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ ในด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาเกี่ยวกับจุดแข็งจุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค ของชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

พบว่าจุดแข็งของชุมชนตำบลพระธาตุ รวมถึงตำบลภูสีฐานและเทศบาลตำบลนาดี อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม คือ เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีความสามัคคีและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐเป็นอย่างดี จุดแข็งของชุมชนตำบลท่าสองคอน คือ มีวัดเป็นแหล่งวิปัสสนากรรมฐานที่มีชื่อเสียง และชุมชนมีที่ตั้งใกล้กับจังหวัดมหาสารคาม จุดแข็งของชุมชนบ้านโนนทัน คือ มีวัดเป็นศูนย์กลางอบรมการปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานระดับต้นและที่มีชื่อเสียงของจังหวัดขอนแก่น

สำหรับจุดอ่อนของชุมชนตำบลพระธาตุ คือ ขาดการจัดการโครงการให้ต่อเนื่องจากโครงการของหน่วยงานภาครัฐ ขาดการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบของแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะบริเวณที่ตั้งพระธาตุนาคู กลุ่มผู้นำยังขาดองค์ความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวและยังไม่มี การดึงดูดศักยภาพของกลุ่มคนในชุมชนออกมาใช้พัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ จุดอ่อนของชุมชนตำบลท่าสองคอน คือ การรวมกลุ่มอาชีพในชุมชนยังไม่เป็นรูปธรรมจึงส่งผลให้ประสบปัญหาด้านการตลาดและช่องทางการจัดจำหน่าย ถึงแม้ว่าจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบและสินค้า OTOP ของจังหวัดมหาสารคามก็ตาม ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้าง จุดอ่อนของชุมชนบ้านโนนทัน คือ บริเวณพื้นที่โดยรอบวัดและพิพิธภัณฑสถานประจำวัดยังไม่ได้มีการดูแลในด้านความสะอาดและไม่ได้เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังขาดเจ้าหน้าที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติวัดและความสำคัญของสิ่งก่อสร้างต่างๆภายในวัด ส่วนชุมชนบ้านโนนทันพบว่า การตั้งกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน1 ยังมีการตั้งกลุ่มอาชีพที่ไม่เป็นรูปธรรม

ด้านโอกาสของชุมชนตำบลพระธาตุ คือ เป็นชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชนนำร่องโครงการจากทางราชการและสถาบันการศึกษาเช่น โครงการพลังงานทดแทนโครงการครอบครัวต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงและมีเส้นทางคมนาคมสายหลักไปยังจังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งกำลังเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวในด้านการท่องเที่ยวเชิงกีฬา จึงทำให้มีโอกาสในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในอนาคตได้ โอกาสของชุมชนตำบลท่าสองคอน คือ เป็นพื้นที่ปลูกผักแหล่งใหญ่ที่จัดส่งจำหน่ายทั้งในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดใกล้เคียง มีวัดขุนพรหมดำริ(วัดอุปราช)เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานที่มีชื่อเสียงของจังหวัดมหาสารคาม โอกาสของชุมชนบ้านโนนทัน คือ มีวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นสถานปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานระดับต้นของจังหวัดขอนแก่น และมีสถานปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงหลายแห่งที่ตั้งอยู่ใกล้กับวัดโพธิ์บ้านโนนทัน เช่น ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน วัดป่าวิเวกธรรมวิทยาราม ศูนย์วิปัสสนาธรรมสุวรรณา เป็นต้น

ด้านอุปสรรคของชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม พบว่าอุปสรรคของชุมชน 3 ตำบล มีลักษณะเหมือนกัน คือ หน่วยงานราชการได้กำหนดนโยบายและโครงการในการพัฒนาชุมชนในแต่ละปีโดยไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริง

ของชุมชน โดยมีลักษณะเป็นโครงการระยะสั้น มีงบประมาณในการดำเนินงานที่จำกัดและมีพื้นที่ที่ต้องรับผิดชอบจำนวนหลายชุมชน จึงส่งผลให้เมื่อหน่วยงานราชการสิ้นสุดโครงการพัฒนาดังกล่าว ทำให้ชุมชนไม่สามารถดำเนินงานต่อเนื่องต่อไปได้

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดขอนแก่น(สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดขอนแก่น, 2544, หน้า 106 – 107, เทศบาลนครขอนแก่น, 2557, หน้า 308 – 322)ที่ได้ระบุไว้ว่าจังหวัดขอนแก่นมีนโยบายเชื่อมโยงการจัดการท่องเที่ยวภายในจังหวัดขอนแก่นอย่างเป็นระบบ โดยการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนในการพัฒนาท้องถิ่น พัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถาน ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม รวมถึงเทศบาลมีนโยบายส่งเสริม สนับสนุนศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม โดยการอนุรักษ์การแสดงพื้นบ้าน คือ ฟ้อนเดี่ยวโนนทัน และวัดโพธิ์ได้ให้การสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาอื่นๆ และการอบรมวิปัสสนา แต่ยังคงขาดการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนขาดบุคลากรและงบประมาณในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัด

นโยบายของจังหวัดขอนแก่นดังกล่าวข้างต้นมีความสอดคล้องกับนโยบายด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคาม(สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม, 2544, หน้า 41, องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน, 2557, หน้า 25)ที่ได้ระบุไว้ว่าจังหวัดมหาสารคามมีนโยบายเชื่อมโยงการจัดการท่องเที่ยวกลุ่มจังหวัดอย่างเป็นระบบ โดยการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวและศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถาน ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม รวมถึงในส่วนของการบริหารจัดการส่วนตำบลต่างมีนโยบายส่งเสริม สนับสนุนศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม รวมถึงการพัฒนา แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว แต่ยังคงขาดการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนขาดบุคลากรและงบประมาณในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัด นอกจากนี้งบประมาณที่จำกัดทำให้ต้องเลือกพื้นที่ที่จำเป็นที่สุดในการพัฒนา

ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์ถึงศักยภาพของชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอนและชุมชนตำบลพระธาตุ ในด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค สำหรับความพร้อมต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้ว่า

1. **ด้านจุดแข็ง** จะเห็นว่าชุมชนมีจุดแข็งในด้านแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ มีวัดเป็นแหล่งวิปัสสนากรรมฐานที่มีชื่อเสียงในระดับจังหวัด คือ วัดโพธิ์บ้านโนนทัน และวัดขุนพรหมดำรินอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนมีจุดแข็งในด้านความพร้อมของคนในระดับผู้นำและกลุ่มอาชีพของชุมชนที่มีความตั้งใจในการบริหารและการดำเนินงานในพื้นที่ตามศักยภาพและความสามารถเฉพาะตน เช่น ชุมชนบ้านโนนทันมีกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน1 เป็นกลุ่มผลิตอาหารแปรรูปและขนม เช่น แหนม หมู ปลาร้าบอง ขนมดอกจอก เป็นต้น ชุมชนตำบลท่าสองคอนมีกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้าง กลุ่มขนมเทียนแก้ว กลุ่มปลูกผักอินทรีย์และผักปลอดสารพิษ เป็นต้น ชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลภูสันตรัตน์และตำบลนาตูน มีกลุ่มผลิตสมุนไพรแปรรูป กลุ่มผลิตภัณฑนาข้าวอินทรีย์ และโฮมสเตย์บ้านสระบัว เป็นต้น ซึ่งจุดแข็งดังกล่าวสอดคล้องกับนโยบายพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดทั้งขอนแก่นและมหาสารคาม

2. **ด้านจุดอ่อน** พบว่าชุมชนมีจุดอ่อนในด้านการท่องเที่ยว คือ กลุ่มผู้นำยังขาดองค์ความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวขาดการปรับปรุงภูมิทัศน์และมีเส้นทางสัญจรไม่สะดวก สอดคล้องกับนโยบายพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดทั้งขอนแก่นและมหาสารคามที่มีนโยบายพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกและความพร้อมของบุคลากรในด้านการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล เทศบาลนคร ต้องเร่งจัดงบประมาณและโครงการพัฒนาตามความเร่งด่วนในชุมชนทั้ง 3 ชุมชน

3. **ด้านโอกาส** พบว่าชุมชนทั้ง 3 แห่ง มีโอกาสทางด้านการท่องเที่ยว คือ มีเส้นทางคมนาคมหลักที่เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม ตลอดจนเชื่อมโยงไปสู่จังหวัดข้างเคียงที่มีที่มีชื่อเสียงและกำลังอยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยว ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ที่เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงกีฬาตั้งนั้นองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล เทศบาลนครซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบชุมชนทั้ง 3 แห่ง และเป็นภาคส่วนที่จะเข้ามาเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยว ชุมชนต้องกำหนดนโยบายและแนวทางการปฏิบัติด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาทักษะกลุ่มอาชีพและสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมต่อการรองรับการท่องเที่ยวในอนาคตต่อไป

4. **ด้านอุปสรรค** พบว่าทั้ง 3 ชุมชนมีอุปสรรคในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่เหมือนกัน คือ หน่วยงานราชการมีโครงการพัฒนาชุมชนไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและมีลักษณะเป็นโครงการระยะสั้นงบประมาณในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวมีจำกัดตั้งนั้นองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล เทศบาลนครซึ่งเป็นหน่วยงานหลัก จึงควรพิจารณาโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวที่มีความจำเป็นเร่งด่วนตามงบประมาณและตามความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละแห่งตามลำดับ

ศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาในด้านความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมของชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่าในพื้นที่ชุมชนบ้านโนนทันพบว่ามีความพร้อมในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ วัดโพธิ์บ้านโนนทันซึ่งเป็นสถานอบรมปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐาน ชุมชนบ้านโนนทันมีสินค้าประจำชุมชนเป็นอาหารและของฝาก เช่น ปลาแรบอง ขนดอกจอก ขนหอมมัน แหนมหมู แหนมเนื้อ ไส้กรอกอีสาน ส่วนในพื้นที่ชุมชนตำบลท่าสองคอนมีความพร้อมในทรัพยากรการท่องเที่ยว เช่น วัดขุนพรหมดำริ(วัดอุปราช) กลุ่มผู้เลี้ยงโคขุน กลุ่มปลูกพืชปลอดสารพิษริมน้ำชี กลุ่มทอเสื่อกก กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้าง กลุ่มผลิตขนมเทียนแก้วสำหรับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมของชุมชนตำบลพระธาตุมีความพร้อมเป็น

อย่างมาก โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ พระธาตุนาดูน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ กู่สันตรัตน์ กู่น้อย ศาลา
นางขาว และงานหัตถกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในด้านการสนับสนุนในด้านโครงการพัฒนาและงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐที่มีต่อ
ชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่าหน่วยงานภาครัฐยังให้
การสนับสนุนโครงการและงบประมาณในการพัฒนาชุมชนไม่เต็มที่ เนื่องจากหน่วยงานรัฐมีแผนงาน
มีโครงการที่กำหนดขึ้นตามนโยบายของรัฐในแต่ละปี จึงทำให้ไม่สามารถดำเนินงานและพัฒนาชุมชน
แต่ละแห่งอย่างต่อเนื่องได้ และขาดผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชน

ในด้านความร่วมมือของชุมชนในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว ในชุมชนบ้านโนนทัน
ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่าคณะกรรมการในชุมชนให้ความร่วมมือใน
การดำเนินงานพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน แต่ประสบปัญหาด้าน
การดำเนินงาน คือ ขาดการวางแผนการดำเนินงานระยะยาว มุ่งดำเนินงานที่เห็นผลในระยะสั้นเป็น
สำคัญกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมีจำนวนค่อนข้างน้อยและขาดกลุ่มคนรุ่นใหม่เข้ามา
สานงานต่อ

ในด้านการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวจากกิจกรรมของชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แก่นัก
ท่องเที่ยวในชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่ากิจกรรม
การท่องเที่ยวของชุมชนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวยังไม่เป็นรูปธรรม โดยเป็นกิจกรรมที่
เกิดขึ้นจากการส่งเสริมของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์เรียนรู้บ้านดงน้อยได้รับการ
ส่งเสริมพัฒนาทักษะและมีมือแรงงานจากสำนักพัฒนาชุมชนกลุ่มผู้เลี้ยงโคขุนบ้านท่าสองคอนได้รับ
การสนับสนุนด้านองค์ความรู้จากสำนักงานเกษตรอำเภอ คลินิกแพทย์แผนไทยวัดโพธิ์ได้รับการอบรม
จากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเป็นต้น

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดย
ชุมชน (Elements of CBT) โดยพจนานุกรม (2546 : 14) ได้ไว้ว่าการจัดการการท่องเที่ยวโดย
ชุมชนต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบใหญ่ 4 ประการ ได้แก่

- (1) *ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม* ดังนี้
 - (1.1) ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
 - (1.2) มีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน
 - (1.3) ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
- (2) *องค์กรชุมชน* ดังนี้
 - (2.1) ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
 - (2.2) มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ ที่หลากหลาย
 - (2.3) ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
- (3) *การจัดการ* ได้แก่
 - (3.1) มีกฎ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
 - (3.2) มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยว และสามารถ
เชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้

- (3.3) มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- (3.4) มีกองทุนชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน
- (4) การเรียนรู้ได้แก่
 - (4.1) ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
 - (4.2) มีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
 - (4.3) สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ดังนั้นจากองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งประกอบไปด้วยทรัพยากรทางด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม องค์กรชุมชน การจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้น มีความสอดคล้องกับผลการประชุมกลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ที่ได้ระบุว่าแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในชุมชน 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคามมีองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ

(1) ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนบ้านโนนทันมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญเช่นวัดโพธิ์บ้านโนนทันเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานหลวงพ่отันใจจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวชสันดรชาดก ศาลาปฏิบัติธรรมที่มีภาพปูนปั้นปริศนาธรรม และสินค้า OTOP เป็นต้น ในชุมชนตำบลท่าสองคอนเช่นวัดขุนพรหมดำริเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานพระพุทธเจ้าเก้าปางที่วัดป่าสันติวันพันชาติ พระพุทธรูปไม้โบราณและสิมอีสานที่วัดใหญ่โพธิ์ไชยารามผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้าง และสวนผักอินทรีย์และสวนผักพื้นบ้าน เป็นต้น ในชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกุ้งสำริดและตำบลนาคูเช่น พระธาตุนาคูน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์พิพิธภัณฑสถานจำปาศรี สวนวลัยรุกขเวช กุ้งสำริด ศาลานางขาว พิพิธภัณฑสถานกุ้งสำริด กุ้งน้อย สิมโบราณวัดโพธารมณบ้านโกทา และสมุนไพรรูป บ้านโกทา เป็นต้น

(2) ด้านการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน พบว่าในชุมชนทั้ง 3 แห่ง ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือในการเป็นแรงงาน รวมถึงจะดำเนินงานตามหน้าที่ตามแต่ละคนจะมีความถนัดโดยชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับเทศกาลหรืองานประเพณีประจำท้องถิ่น เช่น ประเพณีสงกรานต์กุ้งสำริด ประเพณีสงกรานต์น้อย ประเพณีสงกรานต์พระธาตุนาคูน เป็นต้น

(3) ด้านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนพบว่าในชุมชนบ้านโนนทันมีกิจกรรมท่องเที่ยว 2 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐาน และผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทสินค้า OTOP เช่นปลาร้าบอง ขนมดอกจอก เป็นต้น ในชุมชนตำบลท่าสองคอนมี 3 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานสวนผัก

อินทรีปลอดสารพิษและสวนผักพื้นบ้านและสินค้า OTOP จังหวัดมหาสารคามเช่น ผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้างเป็นต้นส่วนในตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกุสันธรรัตนและตำบลนาโดนมี 8 ประเภท ได้แก่ โบราณสถานในตำบลพระธาตุ เช่น กุ๋นน้อยสิมวัดโพธารมณบ้านโกทา หมู่ 2 โบราณสถานในตำบลกุสันธรรัตน เช่น กุ๋นรัตน ศาลนางขาว โบราณสถานในเทศบาลตำบลนาโดน เช่น พระธาตุนาโดนบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ แหล่งวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลนาโดน ได้แก่ สวนวลัยรุกขเวชสินค้าหัตถกรรมและอาชีพของตำบลพระธาตุเช่น สมุนไพรแปรรูป บ้านโกทา ปุ๋ยอินทรีย์ บ้านนาหาด ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย ข้าวปลอดสารพิษและนาเกษตรอินทรีย์ของตำบลนาโดน และ(3.8)โฮมสเตย์บ้านสระบัว

(4) *วิธีการจัดกิจกรรมของชุมชนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวพบว่า* ชุมชนทั้ง 3 แห่งมีวิธีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวที่คล้ายคลึงกัน โดยปัจจุบันมีการจัดกิจกรรมให้กับนักท่องเที่ยว คือ กิจกรรมการวิปัสสนากรรมฐานการชมโบราณสถานและโบราณวัตถุ กิจกรรมเกี่ยวกับงานหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจะมีกิจกรรมที่จะจัดขึ้นในอนาคตเพื่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดให้มีวิทยากรทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์นำชมจัดให้มีแผ่นพับประชาสัมพันธ์กิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีเว็บไซต์นำเสนอข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละหมู่บ้านจัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวและศูนย์จำหน่ายสินค้าและงานหัตถกรรม จัดระบบความปลอดภัยและระบบสายตรวจภายในชุมชน จัดเส้นทางท่องเที่ยวตามลักษณะของทรัพยากรท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในชุมชนและจัดชุดการแสดงพื้นบ้านของกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งปัจจุบันนี้กิจกรรมดังกล่าวข้างต้นยังไม่มีการจัดขึ้นในชุมชน

ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้ว่ามีความพร้อมในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและด้านการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนแต่ยังขาดความพร้อมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวโดยมีรายละเอียดขององค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอนและชุมชนตำบลพระธาตุดังนี้คือ

1. ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีลักษณะทรัพยากรอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทกิจกรรมการท่องเที่ยวเนื่องในศาสนา เช่น กิจกรรมนั่งสมาธิและวิปัสสนากรรมฐานการทำบุญตักบาตรเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และประเภทกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน เช่น การทอผ้าไหม การแปรรูปอาหารพื้นบ้านและสมุนไพร การทอเสื่อกกและทำผลิตภัณฑ์จากกก การปลูกข้าวอินทรีย์และผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ

2. ด้านการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนโดยพบว่าชาวบ้านในชุมชนทั้ง 3 แห่งต่างให้ความร่วมมือในระดับหนึ่ง และจะทำงานตามความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล แต่ยังขาดทักษะความเข้าใจในการดำเนินงาน ทักษะในการผลิตสินค้าและงานหัตถกรรม ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันจะมีเพียงหน่วยงานของรัฐที่เข้าไปพัฒนาและเพิ่มทักษะวิชาชีพให้กับชาวบ้าน เช่น สำนักงานพลังงานจังหวัดได้สนับสนุนการสร้างเครื่องอบสมุนไพรแห้งพลังงาน

แสวงหาวิทยุให้กับกลุ่มสมุนไพรแปรรูปบ้านโกทา เทศบาลนครขอนแก่นสนับสนุนด้วยการจัดโครงการอบรมความรู้ด้านอาหารและบรรจุภัณฑ์ให้กับกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน1เป็นต้น โดยพบว่า เป็นโครงการพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐในระยะสั้นและไม่มีโครงการพัฒนาในระยะยาว อันเนื่องมากจากการวางนโยบายและแผนงานประจำปีของหน่วยงานจะมีลักษณะที่เปลี่ยนไปในแต่ละปี

3. ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพบว่าชุมชนได้รับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวหลักของแต่ละชุมชนเท่านั้น เช่น วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้รับการพัฒนาภูมิทัศน์และสิ่งอำนวยความสะดวกภายในวัดหาดหนองหวายได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและสนับสนุนการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์พระธาตุนาคูนได้รับการพัฒนาภูมิทัศน์และสิ่งอำนวยความสะดวกในบริเวณที่ตั้งโดยรอบ เป็นต้น โดยพบว่าแหล่งท่องเที่ยวอื่นที่ยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป เช่น สิมโบราณในตำบลพระธาตุ พระพุทธรูปไม้และสิมโบราณในตำบลท่าสองคอน จะไม่ได้รับการพัฒนาในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานและการพัฒนาทางด้านช่องทางการประชาสัมพันธ์

4. ด้านการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวพบว่าปัจจุบันมีการจัดกิจกรรมให้กับนักท่องเที่ยวที่เหมือนกันอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ (1)กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา เช่น กิจกรรมการวิปัสสนากรรมฐานและการชมโบราณสถานและโบราณวัตถุ (2)กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชน เช่น ชมนานาหัตถกรรมผ้าไหมการทำขนมและอาหารพื้นบ้าน การทำอาชีพเกษตรกรรมการปลูกผัก เพาะเห็ดและเลี้ยงกบ เป็นต้น แต่กิจกรรมดังกล่าวเป็นการจัดกิจกรรมโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น กลุ่มสร้างอาชีพชุมชนบ้านโนนทัน1 กลุ่มขนมเทียนแก้วบ้านอุปราชา ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อยซึ่งเน้นให้ชาวบ้านได้มีความรู้ในการผลิตสินค้าเพื่อจัดจำหน่าย ดังนั้นกลุ่มอาชีพจึงเน้นการผลิตเพื่อขายและตามคำสั่งซื้อของลูกค้าและไม่ได้มีการผลิตสินค้าต่อเนื่อง รวมถึงจะมีการสาธิตวิธีการผลิตสินค้าเฉพาะเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาชมและศึกษาดูงานเท่านั้น

2.4.2 ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

จากผลการศึกษาของฉลอง พันธุ์จันทร์ และคณะ พบว่าศักยภาพและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม สามารถแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน คือ

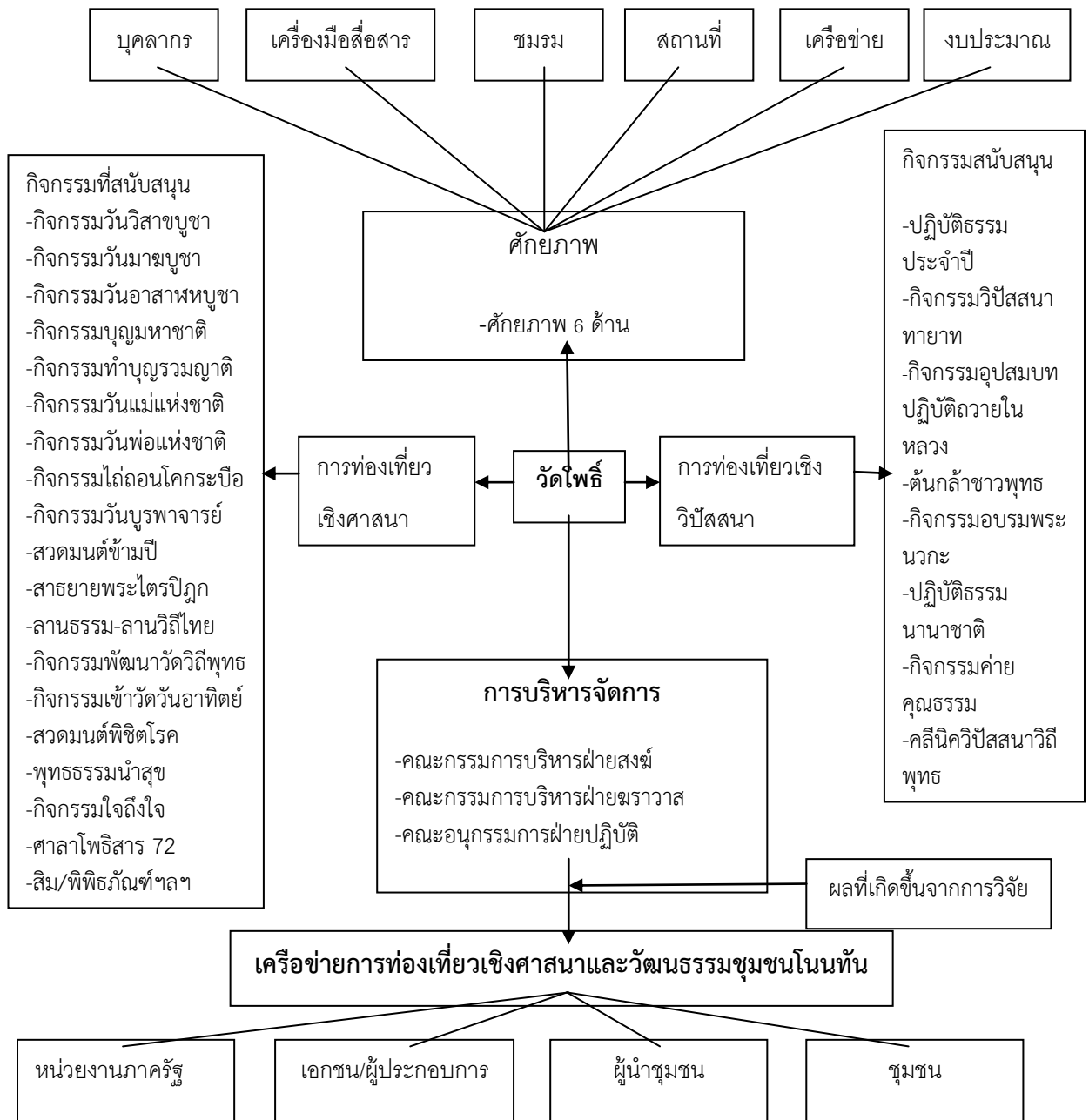
1) ศักยภาพ บทบาท หน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น กรณีวัดโพธิ์โนนทัน: วัดโพธิ์ มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบโดยมีวิสัยทัศน์ ปรัชญา ปณิธาน พันธกิจ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ และนโยบายที่ชัดเจน และสะท้อนให้เห็นศักยภาพในการบริหารจัดการผ่านพันธกิจ 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ทั้งเชิงรับและเชิงรุก ด้านสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านสาธารณสงเคราะห์ และในพื้นที่มีศักยภาพในด้านทรัพยากรทั้งด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีพื้นที่ในการศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาจากศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนธรรมและ ศาสนพิธีภายในวัด สื่อต่างๆ เช่น หนังสือธรรม ซีดีธรรม สถานีวิทยุ เว็บไซต์ เฟสบุ๊ก มีพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม และมีโครงการการอบรมวิปัสสนากรรมฐานและคุณธรรมจริยธรรมตลอดทั้ง

ปี โดยจัดเป็นปฏิทินที่สาธารณชนสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา รวมทั้งมีสมาคมเชิงจิตอาสาตั้งอยู่ภายในวัด ส่วนการบริหารจัดการของวัดโพธิ์ถูกออกแบบเป็นรูปแบบของคณะกรรมการทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสเข้ามาเป็นผู้ช่วยบริหารจัดการวัด และบางกิจกรรมก็มีการแต่งตั้งอนุกรรมการในการปฏิบัติงานเพื่อความคล่องตัวในการบริหารจัดการ และผลการวิจัยในครั้งนี้ทำให้เกิดมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมชุมชนโนนทัน (วัดโพธิ์+บ้านโนนทัน) ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ เอกชน/ผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มอาชีพ/ชุมชน

2) ศักยภาพ บทบาท หน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม กรณีวัดขุนพรหมดำริ เนื่องจากวัดขุนพรหมดำริไม่ปรากฏมีศาสนสถานเก่าแก่ จึงไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาภายในวัด แต่มีศักยภาพที่โดดเด่น คือ ด้านวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีหลักสูตรการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน และการอบรมคุณธรรมจริยธรรมผ่าน “ศูนย์พุทธศัตรธรรมระดับชุมชน” ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ระดับเยาวชน และระดับประชาชนทั่วไป ส่วนศักยภาพด้านพื้นที่นั้น วัดขุนพรหมดำริมีพื้นที่ที่สามารถรองรับผู้เข้าปฏิบัติธรรมได้ 300-500 คนต่อครั้ง เพราะมีทั้งพัก ห้องน้ำและบุคลากรทั้งที่เป็นพระสงฆ์และผู้ทรงคุณวุฒิภายในเข้ามาช่วยเหลือในการอบรม ส่วนในด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนานั้น มีวัดที่ตั้งอยู่ภายในพื้นที่ตำบลท่าสองคอนที่มีศักยภาพเพียงพอในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อทำบุญ ไหว้พระ ขอพรพระเกจิอาจารย์ และสมิ้อีสาน ประกอบด้วยวัดป่าสันติวันพันชาติ วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ และวัดกุญชรวนาราม เฉพาะวัดขุนพรหมดำริมีรูปแบบการบริหารจัดการผ่านโครงสร้างคณะกรรมการในการจัดการกิจกรรมภายในวัด เช่น กิจกรรมการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น ส่วนผลที่เกิดจากการวิจัยคือ คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมท่าสองคอน ซึ่งมีองค์ประกอบทั้งภาครัฐ เอกชน ผู้ประกอบการ กลุ่มอาชีพ ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์

3) ศักยภาพ บทบาท หน้าที่ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม กรณีพื้นที่พระธาตุนาดูน เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนที่กว้างและมีพื้นที่ครอบคลุมถึง 3 เขตการปกครอง คือ 1) อบต. กุสันตรัตน์ ซึ่งมีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญคือ กุสันตรัตน์ กุ๋นน้อย ศาลาางขาว พิพิธภัณฑกุสันตรัตน์ เป็นต้น 2) อบต.พระธาตุ มีพื้นที่ดูแลในการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญ คือ สมิ้อีสาน เป็นต้น และ 3) เทศบาลนาดูน ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระธาตุนาดูน และมีสถานที่สำคัญตั้งอยู่ภายในพื้นที่ คือ พิพิธภัณฑนครจำปาศรี พิพิธภัณฑเฮือนอีสาน สวนวลัยรุกขเวช สถานปฏิบัติธรรม เป็นต้น พื้นที่นาดูนจึงมีความโดดเด่นด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนามากกว่าวิปัสสนากรรมฐาน เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุนาดูน ส่วนในการบริหารจัดการพื้นที่ และกิจกรรมที่ผ่านมา เป็นการบริหารจัดการโดยระบอบราชการเป็นหลัก ซึ่งมีคำสั่งแต่งตั้งจากระดับจังหวัดทั้งฝ่ายราชการ และฝ่ายสงฆ์ในการดูแลกิจกรรมในพื้นที่พระธาตุนาดูน โดยเฉพาะงานเทศกาลนมัสการพระธาตุนาดูน ผลจากการวิจัยจึงทำให้เกิด คณะกรรมการเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมนครจำปาศรี ซึ่งมีองค์ประกอบทั้งภาครัฐ เอกชน ผู้ประกอบการ กลุ่มอาชีพ ผู้นำชุมชนและพระสงฆ์

ในส่วนของพื้นที่วิจัยวัดโพธิ์ บ้านโนนทันนั้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพศักยภาพ การจัดการกิจกรรม บทบาทและหน้าที่ ดังนี้

ส่วนที่ 5 เส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่า เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานมีทั้งเส้นทางภายในชุมชนและเส้นทางเชื่อมโยงกันระหว่างจังหวัด ดังนี้

1) เส้นทางท่องเที่ยวภายในชุมชนในจังหวัดขอนแก่น แบ่งออกเป็น 2 เส้นทางหลัก คือ เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนา ซึ่งเส้นทางแรกนั้นจะอยู่ในกลุ่มวัดและศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทั้ง 5 แห่ง คือ วัดโพธิ์ (รวมศูนย์ปฏิบัติธรรมหลวงปู่โพธิ์) วัดป่าแสงอรุณ วัดโมกขวนาราม ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน และศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เส้นทางท่องเที่ยวหลักจะอยู่ที่ถนนหมายเลข 203, 2 และ 12 ส่วนเส้นทางที่สอง ถือว่าเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานผสมกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา โดยเพิ่มแหล่ง

ท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทสวดมนต์ ทำบุญ ไหว้พระธาตุ เจดีย์ พระศักดิ์สิทธิ์ ศึกษาพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย พระธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง พระมหาธาตุนเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี พระศรีศากยทศพลญาณ ที่พุทธมณฑลอีสาน สังเวชนียสถาน 4 แห่งและพระไตรปิฎกหินอ่อน วัดป่าหนองหลุม ไหว้พระศึกษาพระพุทธศาสนาที่ธรรมอุทยาน ที่วัดป่าธรรมอุทยาน ซึ่งสามารถใช้เวลาหลังจากที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามระยะเวลาที่ตนเองต้องการแล้ว ใช้เวลาในการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ภายใน 1 วัน หรือ 1 คืน 1 วัน ได้

2) เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม จุดที่ 1 คือ การท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานที่วัดขุนพรหมดำริ บ้านอุปราข ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง ตามระยะเวลาที่ต้องการแล้ว สามารถใช้เวลาท่องเที่ยวเชิงศาสนาภายในพื้นที่ท่าสองคอนได้ ซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวสำคัญคือ สิมอีสาน พระพุทธรูปไม้ ที่วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ไหว้พระเกจิอาจารย์ ที่วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ และวัดกุญชรวนาราม สำหรับเส้นทางท่องเที่ยวนี้ พบว่า ภายในพื้นที่มีทรัพยากรที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น กลุ่มทอผ้าพื้นบ้าน บ้านหนองเขื่อนช้าง, หมู่บ้านปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอและผลิตผ้าไหม บ้านหินลาด, กลุ่มอาชีพ เช่นกลุ่มขนมเทียนแก้ว บ้านอุปราข กลุ่มทอเสื่อกก บ้านท่าสองคอน กลุ่มทำนาต้นกก บ้านท่าสอง, และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตผักปลอดสารพิษที่สำคัญสำหรับส่งและจำหน่ายในจังหวัดมหาสารคาม และเส้นทางท่องเที่ยวสายนี้สามารถพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวแบบ “ขึ้นรถ ต่อเรือ ลงเรือ ต่อรถ” ได้ และสามารถจัดเป็นเส้นทางการบินจักรยานภายในชุมชนได้ เพราะเส้นทางท่องเที่ยวสายนี้ รวมทั้งหมดมีระยะทางเพียง 30 กิโลเมตรเท่านั้น

3) เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานภายในพื้นที่ตำบลพระธาตุ ตำบลกู่สันตรัตน์ และเทศบาลนาดูน เป็นการท่องเที่ยวภายในชุมชนที่มีพื้นที่กว้างครอบคลุม 2 ตำบล กับอีก 1 เทศบาลและมีจุดศูนย์การท่องเที่ยวที่พระธาตุนาดูน ซึ่งมีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงศาสนาทั้ง 3 พื้นที่ตั้งอยู่รอบๆ พระธาตุนาดูน ประกอบด้วยกู่สันตรัตน์ กู่น้อย พิพิธภัณฑกู่สันตรัตน์ พิพิธภัณฑอีสาน พิพิธภัณฑนครจำปาศรี สิมอีสาน 3 แห่ง คือบ้านโกทา บ้านปอพาน และบ้านนาหาด ส่วนการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานนั้นจะปรากฏโดดเด่นในช่วงเทศกาลนมัสการพระธาตุนาดูนเท่านั้น สำหรับพื้นที่พระธาตุนาดูน การท่องเที่ยวเชิงศาสนาจึงมีความโดดเด่นกว่าการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน และเส้นทางท่องเที่ยวภายในพระธาตุนาดูน พบว่ามีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งเชิงวัฒนธรรม การเกษตรอินทรีย์ กลุ่มอาชีพและหัตถกรรม เช่นเดียวกับพื้นที่ท่าสองคอน ซึ่งเส้นทางสายนี้สามารถใช้เวลาในการท่องเที่ยว ได้ตั้งแต่ 1 วัน 1 คืน ถึง 3 คืน 4 วัน หรือมากกว่านี้ ถ้าท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

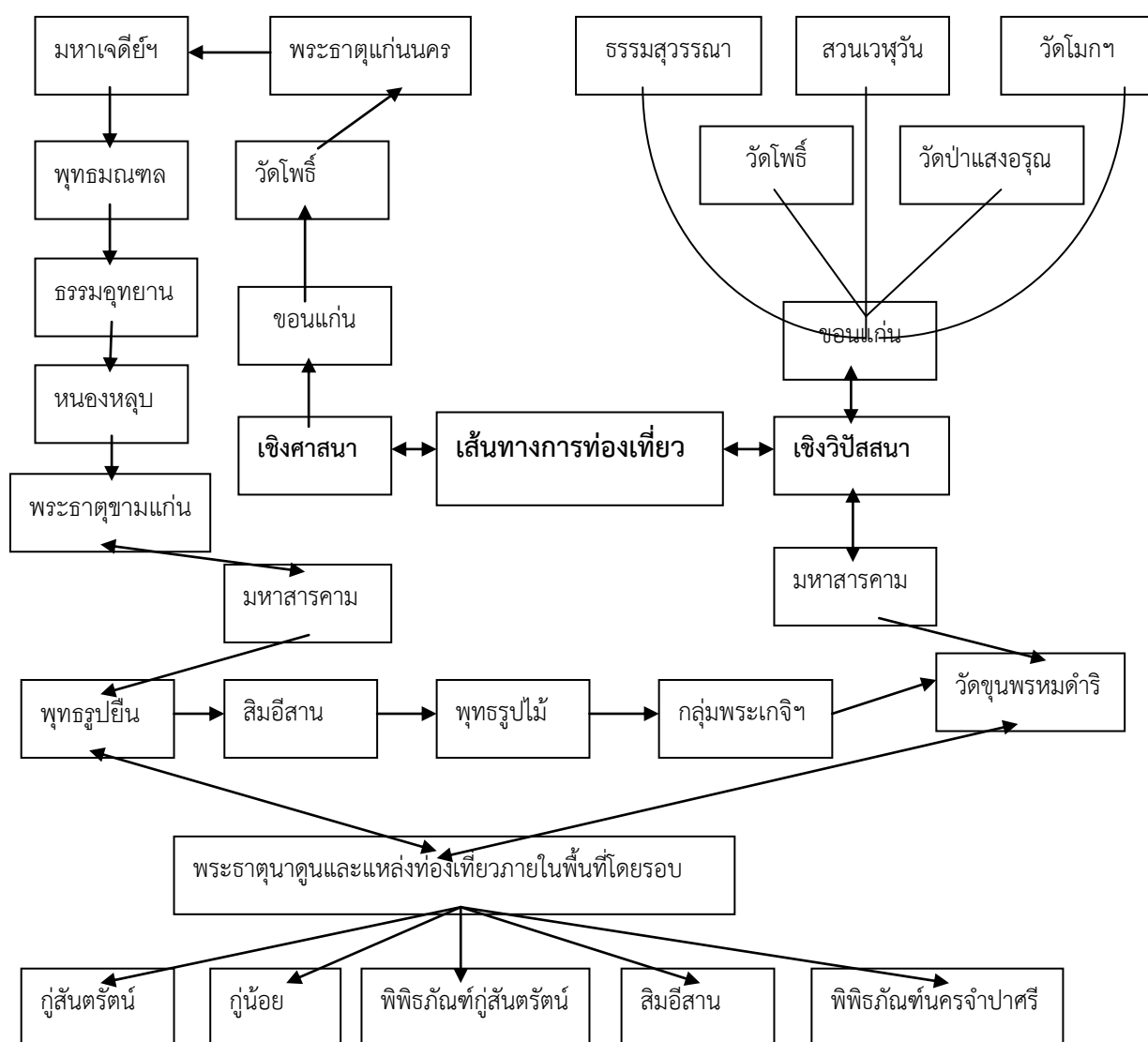
4) เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามสายที่ 1 คือ การนำเส้นทางท่องเที่ยวภายในจังหวัดขอนแก่นเส้นทางที่ 1 ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งนักท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานสามารถใช้เส้นทางเชื่อมต่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนาได้ตามแหล่งท่องเที่ยวตามที่กล่าวแล้ว และเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามจากอำเภอเมืองขอนแก่น อำเภอมัญจาคีรี อำเภอชนบท อำเภอบ้านไผ่ อำเภอบรบือ อำเภอนาเชือก และอำเภอนาดีแล้วเข้าสู่เส้นทางท่องเที่ยวภายในพื้นที่นาดูนตามที่กล่าวแล้ว เส้นทางนี้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งเชิงศาสนา วัฒนธรรม เกษตร วิถีชีวิตชุมชน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มหัตถกรรม

5) เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามสายที่ 2 คือ การนำเส้นทางท่องเที่ยวภายในจังหวัดขอนแก่นเส้นทางที่ 1 ทั้งเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน

ซึ่งเริ่มจากอำเภอเมืองขอนแก่น อำเภอโกสุมพิสัย และอำเภอเมืองมหาสารคามโดยเข้าสู่เส้นทาง การท่องเที่ยวภายในพื้นที่ตำบลท่าสองคอน และสามารถเชื่อมโยงสู่อำเภอวาปีปทุม และอำเภอนาคูได้ สำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวบนเส้นทางสายนี้ นอกจากการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนา กรรมฐานแล้ว ยังมีกลุ่มหัตถกรรมเสื่อกก บ้านแพง กลุ่มทอผ้าพื้นบ้านหนองเขื่อนช้าง หมู่บ้านทอผ้า ไหม กลุ่มขนมเทียนแก้ว และสตรีโอบอร์รี่อีสาน เป็นต้น ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมโยงที่มีระยะทางที่ เหมาะสมและคณะวิจัยทั้ง 3 โครงการร่วมกับตัวแทนชุมชนใช้ในการทดลองการท่องเที่ยวเพื่อศึกษา ดูงานภายในพื้นที่ และแหล่งท่องเที่ยวระหว่างจังหวัด

6) เส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามสายที่ 3 คือ การนำเส้นทางท่องเที่ยวภายในจังหวัดขอนแก่นเส้นทางที่ 1 ทั้งเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเริ่มจากอำเภอเมืองขอนแก่น ไปสู่อำเภอน้ำพอง อำเภอเขียงยืน อำเภอกันทรวิชัย อำเภอเมือง มหาสารคาม และเดินทางต่อสู่อำเภอวาปีปทุม และอำเภอนาคูเพื่อเชื่อมต่อการท่องเที่ยวภายใน พื้นที่พระธาตุนาคูน ซึ่งมีกิจกรรมเพิ่มเติมคือ การไหว้พระธาตุขามแก่น เรียนรู้การทำหัตถกรรมผ้า ไหมบ้านหนองบุญชู บ้านโพน อำเภอเขียงยืน กลุ่มขนมเทียนแก้ว อำเภอกันทรวิชัย ไหว้พระยืนที่ กันทรวิชัย เป็นต้น และเรียนรู้การทำกลองยาววาปีปทุม เยี่ยมชมกุ๋บ้านแดง กุ๋น้อย กุ๋สันตรัตน์ และ สุดท้ายที่พระธาตุนาคูนและพื้นที่โดยรอบ

สำหรับเส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน สามารถสรุปเป็นแผนภาพ เชื่อมโยงกันได้ ดังนี้

2.4.3 ศักยภาพการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้า

การท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานเป็นการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมหรือชมศิลปวัฒนธรรม ทั้งด้านประเพณี ความเชื่อ รูปแบบวิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ของชุมชน สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุและศาสนสถาน เป็นต้น ซึ่งเป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ๆ ที่กว้างไกล ด้วยประสบการณ์จากแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่คงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น โดยนักท่องเที่ยวต้องตระหนักในการให้ความเคารพและยอมรับในศิลปวัฒนธรรมของกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ ความรู้ ความเข้าใจ และความซาบซึ้งจริงใจในศิลปวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งประชาชนในพื้นที่ก็จะได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านการสร้างงาน สร้างรายได้และลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกพื้นที่ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2553: 224) ทั้งนี้การท่องเที่ยวดังกล่าวในกรณีของหมู่บ้านทอผ้าอีสานจึงถือเป็นการรักษาศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนั้นมีแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับหมู่บ้านทอผ้าพื้นเมืองอยู่หลายแห่งด้วยกันซึ่งมีหลากหลายรูปแบบ ทั้งผ้าไหมมัดหมี่ลวดลาย

ต่างๆ ที่มีเอกลักษณ์ความงามเฉพาะถิ่น หรือผ้าย้อมสีธรรมชาติ และผ้าฝ้าย เป็นต้น จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจ

2.4.3 ศักยภาพการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้า

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตั้งอยู่ในพื้นที่อีสานตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยจังหวัดขอนแก่นนั้นถือเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคเนื่องจากมีชุมทางที่เป็นศูนย์กลางของเส้นทางการเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดในภูมิภาค รวมถึงภาคอื่นๆ อาทิ ภาคเหนือ ภาคกลาง ตลอดจนมีเส้นทางหลักเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านอย่างเช่นประเทศลาวได้อย่างสะดวกสบาย ซึ่งสามารถเชื่อมต่อไปยังประเทศเวียดนามและจีนตอนใต้ได้อีกด้วย ด้วยเหตุที่วิถีวัฒนธรรมอีสานนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มีความโดดเด่นทั้งทางด้านภาษา ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่บ่งบอกให้เห็นเอกลักษณ์ของชุมชนได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ผ้าทอพื้นเมืองดังเช่นผ้าไหม เป็นต้น อันเป็นที่มาของการสืบทอดส่งต่อภูมิปัญญาความรู้ให้อนุชนรุ่นหลังได้รักษาวิถีการทอผ้าเอาไว้มาจนถึงปัจจุบัน ด้วยมรดกภูมิปัญญาอันงดงามนี้ซึ่งถือเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี ในชุมชนหมู่บ้านอีสานหลายแห่งมีการทอผ้าอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน หลายหมู่บ้านมีหูกทอผ้าได้ลุ่มบ้านของตนเอง หลายหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มอาชีพสตรีทอผ้าที่สร้างเอกลักษณ์เป็นจุดเด่นของตนเองขึ้นมา และหลายหมู่บ้านพยายามผลักดันส่งเสริมให้หมู่บ้านของตนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการทอผ้าสำหรับนักท่องเที่ยวผู้มาเยี่ยมชมเยือนด้วยเช่นกัน อันเป็นมูลเหตุที่ก่อให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานขึ้นมา อันมีลักษณะโดดเด่นและสร้างแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศได้เป็นอย่างดี โดยผลการศึกษาในโครงการวิจัยนี้พบว่า แหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้

จังหวัดขอนแก่น มีจำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองหญ้าปล้อง บ้านหัวฝาย บ้านดอนข่า และบ้านเมืองเพี้ย จำแนกตามองค์ประกอบของลักษณะรูปแบบและวิถีการทอผ้าออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- 1) แหล่งท่องเที่ยววิถีทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ได้แก่ บ้านหนองหญ้าปล้อง อำเภอฆ้องชัย
- 2) แหล่งท่องเที่ยววิถีการทอผ้าไหมมัดหมี่ ได้แก่ บ้านหัวฝาย อำเภอชนบท
- 3) แหล่งท่องเที่ยววิถีหมู่บ้านทอผ้าโฮมสเตย์ ได้แก่ บ้านหัวฝาย อำเภอชนบท
- 4) แหล่งท่องเที่ยววิถีทอผ้าไหมลายโบราณ ได้แก่ บ้านเมืองเพี้ย อำเภอบ้านไผ่

จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคำพิ์ บ้านหนองหิน บ้านหนองเขื่อนช้าง และบ้านหนองบุญชู จำแนกตามองค์ประกอบของรูปแบบและวิถีการทอผ้าออกเป็น 4 กลุ่มเช่นกัน ได้แก่

- 1) แหล่งท่องเที่ยววิถีผ้าทอในโครงการพระราชดำริฯ และผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ได้แก่ บ้านคำพิ์ อำเภอบรบือ
- 2) แหล่งท่องเที่ยวศูนย์จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ได้แก่ บ้านหนองเขื่อนช้าง อำเภอเมืองมหาสารคาม
- 3) แหล่งท่องเที่ยววิถีผ้าฝ้ายทอมือ ได้แก่ บ้านหนองหิน อำเภอเมืองมหาสารคาม

- 4) แหล่งท่องเที่ยววิถีผ้าไหมมัดหมี่ลายโบราณ ได้แก่ บ้านหนองบุญชู อำเภอเชียงยืน

2. ประเมินศักยภาพชุมชนที่มีต่อการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

สถานการณ์และปัจจัยแวดล้อมทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีผลต่อการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานโดยใช้ข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการประเมินศักยภาพชุมชนในครั้งนี้ เป็นการพิจารณาศักยภาพชุมชนในปัจจุบันและโอกาสที่มีต่อการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 9 จุดแข็งด้านศักยภาพชุมชนหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จุดแข็ง (Strength)	
1	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นชุมชนท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาที่โดดเด่น และในปัจจุบันชุมชนยังคงอนุรักษ์และธำรงรักษาปฏิบัติตามแนววิถีชีวิตท้องถิ่น
2	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และความมีอัตลักษณ์ไม่ตรีของผู้คนในชุมชนตามวิถีชนบทไทยที่เป็นจุดเด่นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง
3	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางด้านศิลปวัฒนธรรม และมีประเพณีและวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่สำคัญที่เป็นจุดแข็งในเชิงการท่องเที่ยว อาทิ ประเพณีการผูกเสี่ยว ประเพณีสงกรานต์ถนนข้าวเหนียว ประเพณีนมัสการพระธาตุขามแก่น พระธาตุนาดูน เป็นต้น
4	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ที่ตั้งมหาวิทยาลัยของภูมิภาคที่สำคัญ คือ มหาวิทยาลัยขอนแก่นและมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีผู้มาเยือนอยู่เสมอ
5	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่อีสานตอนกลางที่มีเส้นทางเชื่อมโยงไปยังภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ รวมถึงเป็นประตูสู่ประเทศเพื่อนบ้าน ไม่ว่าจะเป็นลาว จีนตอนใต้ และเวียดนาม และยังเป็นเส้นทางคมนาคมหลักที่เชื่อมโยงภูมิภาคลุ่มน้ำโขงด้วย
6	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นชุมชนที่มีการใช้ภาษาถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมแตกต่างจากคนไทยอีสานโดยทั่วไป โดยมีประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์กับกลุ่มชาวลาว จึงมีภาษาถิ่นเป็นเอกลักษณ์ มีศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ คล้ายคลึงกับชาวลาวนี้ ยังมีโบราณวัตถุโบราณสถานต่างๆ อาทิ เครื่องปั้นดินเผา ภาพเขียนสี โบราณ
7	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นชุมชนที่มีปราชญ์พื้นบ้านที่สำคัญ เป็นแหล่งส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ ทั้งที่เป็นอาหารพื้นถิ่นและสินค้าวัฒนธรรม อาทิ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าฝ้าย ผ้าทอมือต่างๆ อาทิ ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอชนบท ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก อำเภอบรบือ เป็นต้น

ตารางที่ 10 จุดอ่อนด้านศักยภาพชุมชนหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จุดอ่อน (Weakness)	
1	มีปัญหาในเรื่องการจัดการเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นระบบ
2	ขาดผู้รู้หรือปราชญ์ท้องถิ่นและบุคลากรที่มีศักยภาพ ตระหนักและมองเห็นและเข้าใจความสำคัญของข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3	การสูญหาย เสื่อมสลาย ถดถอยของวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ไม่มีการสืบทอดส่งต่อวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น
4	ความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
5	กลไกของรัฐท้องถิ่นเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังอ่อนแอ และไม่ทันต่อการพัฒนาในภาคเอกชน และขาดการจัดทำฐานข้อมูลและระบบการจัดการข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ
6	ขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้เป็นฐานข้อมูลทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ
7	ขาดความต่อเนื่องของการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
8	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชนในท้องถิ่นในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
9	แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามยังคงรู้จักกันเฉพาะบางพื้นที่ อาทิ ประเพณีบุญเบิกฟ้า จังหวัดมหาสารคาม ประเพณีผูกเสี่ยว จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ซึ่งยังขาดการพัฒนาและสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใหม่ ไม่มีการกระจายและเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียง

ตารางที่ 11 โอกาสด้านศักยภาพชุมชนหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

โอกาส (Opportunity)	
1	แนวโน้มการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีเพิ่มขึ้น เพราะนักท่องเที่ยวเริ่มนิยมวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น หรือวิถีชีวิตแบบโบราณเพิ่มขึ้น
2	ชุมชนท้องถิ่นยังคงมีการอนุรักษ์และรักษาฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม มีความสำนึกและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาของท้องถิ่น
3	การเปิดเส้นทางเชื่อมโยงกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS) มีเส้นทางหลักที่ใช้เดินทางไปยังสะพานข้ามแม่น้ำโขงเชื่อมโยงไปยังเมืองหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว ทำให้เส้นทางดังกล่าวมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว เกิดการเชื่อมโยงอนุภูมิภาคมากขึ้น
4	จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีชื่อเสียงทางด้านการผลิตผ้าทอมือประเภทผ้าไหม และผ้าฝ้ายที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ
5	รัฐบาลให้ความสำคัญกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเลียบบแม่น้ำโขง มีการเปิดประชาคมอาเซียน มาร่วมกลุ่มทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เป็นโอกาสในการใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรทางการท่องเที่ยวร่วมกันได้ และสามารถช่วยส่งเสริมการพัฒนาต่อกัน
6	การขยายตัวของนักท่องเที่ยวที่นิยมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Spiritual Tourism) โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่สนใจ ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นโอกาสในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่

ตารางที่ 12 อุปสรรคด้านศักยภาพชุมชนหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

อุปสรรค (Threat)	
1	มีการแข่งขันและแย่งชิงในตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่เพิ่มสูงขึ้น
2	มีกลุ่มคนและหน่วยงานภายนอกเข้ามาทำอาชีพ ทำให้องค์ความรู้ท้องถิ่นและวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนแท้จางหายไป
3	ชุมชนท้องถิ่นขาดหน่วยงานที่ดูแลและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น
4	การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นิยมเฉพาะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเท่านั้น ซึ่งมักเป็นไปตามปฏิทินในรอบปี
5	ขาดการสนับสนุนด้านการจัดการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากองค์กรการปกครองท้องถิ่นอย่างจริงจัง
6	การไหลออกเคลื่อนย้ายของผู้คนในท้องถิ่นไปเป็นแรงงานในพื้นที่อื่นๆ เป็นสาเหตุหนึ่งของการขาดความเชื่อมโยงที่จะส่งเสริมเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ข้อมูลแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการข้อมูลวิจัยภาคสนาม ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ที่ได้จากการลงพื้นที่ ได้แก่ การสำรวจ การสังเกต การสนทนาและการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทางการท่องเที่ยว ซึ่งจำแนกออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้แก่ ผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยว เจ้าของธุรกิจ ประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเที่ยวชมหมู่บ้านทอผ้าในพื้นที่ 8 ชุมชนที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยในครั้งนี้

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีข้อจำกัดในเรื่องทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แต่กลับมีความโดดเด่นในเรื่องวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณี และโดยเฉพาะวิถีการทอผ้าที่มีหมู่บ้านหลายชุมชนในพื้นที่ทั้งสองจังหวัดได้ทำเป็นกิจกรรมในชีวิตประจำวันเพื่อเป็นแหล่งรายได้เพิ่มเติมจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากคำขวัญประจำจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีจุดร่วมกัน นั่นก็คือ การชูประเด็นความโดดเด่นเรื่องผ้าพื้นเมืองเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน หรือจังหวัดขอนแก่นก็มีงานประเพณีที่เป็นที่รู้จักมีชื่อเสียงประจำจังหวัด นั่นคือ “งานประเพณีผูกเสี่ยวและงานไหม” ซึ่งส่งผลให้จังหวัดขอนแก่นมีความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับผ้าทอ สามารถสร้างความภาคภูมิใจและสร้างคุณค่าให้กลายเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยวได้อย่างน่าสนใจ

ในด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่า ปัจจุบันการส่งเสริมการพัฒนาจังหวัดขอนแก่นยังมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้ฐานเรื่องวิถีการทอผ้าพื้นเมืองมาเป็นจุดเด่นในยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามกลับไม่ให้ความสำคัญหรือละเลยเรื่องการส่งเสริมพัฒนายุทธศาสตร์เกี่ยวกับวิถีการทอผ้าลงไปจากเดิมซึ่งเคยมีมาตลอดในยุทธศาสตร์การพัฒนาของจังหวัดมหาสารคาม ส่วนการเชื่อมโยงของพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัดในเชิงการท่องเที่ยวพบว่าการร่วมมือกับกลุ่มจังหวัดใกล้เคียง โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มร้อยแก่นสารสินธุ์” ประกอบด้วยจังหวัดร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ โดยให้มีความร่วมมือในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งการจัดเส้นทางท่องเที่ยวร่วมกันด้วย

สำหรับสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสานที่มีการนำมากระตุ้นความสนใจแก่นักท่องเที่ยว จะเป็นจุดเด่นของการพัฒนาตลาดผ้าทอและรูปแบบของผ้าทอ ตลอดจนกิจกรรมเสริมทางการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน รวมทั้งกิจกรรมของการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย นอกเหนือจากนี้ยังมีเรื่องของสถานที่สำคัญต่างๆ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียงด้วย อาทิ พระธาตุนาดูน พระธาตุนองแวง บึงแก่นนคร พระธาตุขามแก่น สิมโบราณ พระพุทธรูปโบราณ แหล่งเมืองเก่า อุทยานต่างๆ หมู่บ้านวัฒนธรรมทอเสื่อกก เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาสัมผัสบรรยากาศวิถีชีวิตชุมชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้ตลอดทั้งปี รวมทั้งยังมีการจัดส่งเสริมบ้านพักแบบโฮมสเตย์ (Home Stay) เช่น บ้านหนองหญ้าปล้อง บ้านดอนข่า บ้านหัวฝาย เพื่อเป็นการสร้างสิ่งดึงดูดใจอีกทางหนึ่ง โดยกิจกรรมโฮมสเตย์นั้น เน้นการให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาเยือนเข้าไปสัมผัสเรียนรู้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความจริงของการดำเนินชีวิตของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นแบบอีสาน นับตั้งแต่ตื่นตอนเช้าไปจนกระทั่งเข้านอน

สิ่งดึงดูดใจอีกประการหนึ่ง คือ การท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่า จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีพุทธสถานหลายแห่งที่สำคัญๆ และ

มีสัญลักษณ์หลักของจังหวัดเป็นพระธาตุที่เป็นจุดเด่นของจังหวัด นั่นก็คือ จังหวัดขอนแก่นมีพระธาตุขามแก่นและพระธาตุหนองบัว จังหวัดมหาสารคามมีพระธาตุนาดูน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่สำคัญที่มีกลุ่มผู้จาริกแสวงบุญเดินทางเข้ามาเป็นจำนวนมากเช่นกัน มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามแนววิถีพุทธ เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในหลายพื้นที่ของจังหวัด

ในด้านความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวพบว่า การจัดการดูแลเส้นทางเป็นไปตามนโยบายของกรมทางหลวง ทางหลวงชนบท องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นต่างๆ ที่เข้ามาดูแลในด้านงบประมาณการจัดการ และแผนการพัฒนา สำหรับการปรับเส้นทางคมนาคมเพื่อเดินทางท่องเที่ยว จังหวัดขอนแก่นมีข้อได้เปรียบมาก คือ จังหวัดขอนแก่นถือเป็นศูนย์กลางหรือ “Hub” ของภาคอีสานที่สามารถเดินทางมาได้หลายเส้นทางไม่ว่าจะเป็นทางรถยนต์ส่วนบุคคล รถยนต์โดยสาร เครื่องบินพาณิชย์ แต่การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดมหาสารคามสามารถใช้เส้นทางที่เชื่อมโยงจากจังหวัดขอนแก่นเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดมหาสารคามได้ แต่ก็ทำให้เกิดข้อด้อย คือ ระยะทางในการเดินทางไปแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีระยะทางค่อนข้างไกล เส้นทางท่องเที่ยวบางเส้นทางมีสภาพชำรุดทรุดโทรม บางเส้นทางยังไม่ได้รับการปรับปรุง ด้วยเหตุที่ว่า การพัฒนาเส้นทางเพื่อการท่องเที่ยวยังเป็นนโยบายที่พึ่งได้รับการผลักดันและจัดสรรงบประมาณมาจากภาครัฐ เส้นทางที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักก็มักจะมีถนนที่สภาพดี แต่ทว่าแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรถนนหนทางก็ยังมีสภาพที่ไม่ดีเท่าใดนัก อาทิ ชุมชนทอผ้าหมู่บ้านหนองบุญชู จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

ด้านโปรแกรมการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่า ชุมชนในจังหวัดขอนแก่น ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง ชุมชนหมู่บ้านหัวฝาย ชุมชนหมู่บ้านดอนข่า มีการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในระดับจังหวัดและใช้เป็นจุดขายทางการท่องเที่ยวในชุมชนด้วย ตัวอย่างของโปรแกรมที่มีการจัดทำได้แก่ เส้นทางเรียนรู้ฐานการผลิตผ้าทอพื้นเมืองในชุมชน เส้นทางการเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง เส้นทางเรียนรู้วิถีกลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชน เช่น อาชีพชาวบ้าน อาชีพปลูกผัก อาชีพทอผ้า อาชีพเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เป็นต้น

นอกเหนือจากนี้ยังมีเส้นทางแสวงบุญของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามด้วย นั่นก็คือ โปรแกรมการปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่จัดขึ้นในวัดสำคัญๆ ต่างๆ อาทิ วัดอุปราชา อำเภอเมืองมหาสารคาม วัดโพธิ์ ชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น หรือเส้นทางวิถีพุทธ เป็นเส้นทางเดินทางไปกราบนมัสการพระพุทธรูปและพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ จากจังหวัดขอนแก่นสู่จังหวัดมหาสารคาม อาทิ พระธาตุหนองบัว พุทธมณฑลอีสานขอนแก่น พระธาตุขามแก่น สิมโบราณเชียงยืน พระเจ้าใหญ่วัดโพน พระยืนกันทรวิชัย พระกันทรวิชัยอำเภอเมืองมหาสารคาม พระธาตุนาดูน เป็นต้น ด้วยเหตุที่มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้นและมีหน่วยงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด ร่วมกับหน่วยงานองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเข้ามาส่งเสริมอีกทางหนึ่งจึงทำให้มีความพยายามที่จะผลักดันกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

ในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวพบว่า จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้มีการจัดกิจกรรมที่เน้นแตกต่างกัน กล่าวคือ จังหวัดขอนแก่นเน้นการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานที่มีรูปแบบโฮมสเตย์ เน้นการสัมผัสวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนอีสาน การสัมผัสวิถีการทำนาปลูกข้าว ปลูกผัก ส่วน

จังหวัดมหาสารคามเน้นการท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์มากกว่า จึงทำให้ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากนักในแวดวงการท่องเที่ยวชุมชน

ในด้านการบริการเสริมพบว่า หมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นมีกลุ่มประชาสัมพันธ์และมัคคุเทศก์เพื่อให้บริการข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนและพื้นที่บริเวณใกล้เคียง แต่จังหวัดมหาสารคามไม่มีรูปแบบการบริการเสริมดังกล่าว เพราะแนวการจัดการแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้านั้นไม่ได้เน้นการเข้าพักแบบโฮมสเตย์ เป็นแต่เพียงตั้งเป็นศูนย์จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์เป็นหลักเท่านั้น

ในด้านความคิดเห็นต่อแผนการพัฒนาของจังหวัดพบว่า การจัดการด้านแผนการพัฒนาหรือนโยบายจากภาครัฐมีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่ดูแลในส่วนภูมิภาคได้เข้ามามีส่วนร่วม และการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นยังคงเป็นกำลังสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามการสนับสนุนดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในเฉพาะในชุมชนหมู่บ้านทอผ้าที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จักมีชื่อเสียงแล้ว แต่ในขณะที่หมู่บ้านเล็กๆ ที่กำลังพัฒนาด้านนี้กลับยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ทั้งนี้ การพัฒนาควรเน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนที่มีทุนเดิมอยู่แล้ว เช่น วัฒนธรรมการทอผ้า วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น แหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะอีสาน งานหัตถกรรมพื้นบ้าน วิถีชีวิตนา ซึ่งจะเกิดความยั่งยืนในการพัฒนา เพราะชาวบ้านประกอบกิจกรรมนั้นๆ เป็นไปตามปกติในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่ควรส่งเสริมพบว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวในด้านเทศกาล งานประเพณี ควรมีการส่งเสริมมากที่สุด เพราะจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีการนำเอาประเพณีในวิถีชีวิตที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” หรือประเพณี 12 เดือนของชาวอีสานมาใช้ในการจัดกิจกรรมการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ นอกจากนี้ควรมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่นๆ อาทิ เส้นทางท่องเที่ยววิถีพุทธ เส้นทางท่องเที่ยววิถีเกษตรอินทรีย์ เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้ามาช่วยหนุนเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสานได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้กิจกรรมอีกอย่างหนึ่งของการท่องเที่ยว คือ กิจกรรมการท่องเที่ยววิถีชีวิตพื้นบ้าน เช่น วิถีชีวิตชาวนาในลุ่มแม่น้ำชี การใช้ชีวิตที่พอเพียง การเข้าวัดฟังธรรม การเก็บของป่า การทำประมงแบบพื้นบ้าน รวมทั้งอาหารพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ การทำขนมเทียนแก้วก็สามารถนำมาส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวได้เช่นกัน

ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีหมู่บ้านที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวในวิถีชีวิตประจำวันไม่น้อยกว่า 120 หมู่บ้าน แต่ทว่าหมู่บ้านที่เป็นที่รู้จักในแวดวงการท่องเที่ยวและมีการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวนั้นมีค่อนข้างจำกัด สรุปรภาพรวมศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 13 ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ชื่อหมู่บ้าน	กิจกรรมการท่องเที่ยว	ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้า		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
หนองหญ้าปล้อง	- ฐานการเรียนรู้ - แหล่งผลิตสินค้า - แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ - บ้านพักโฮมสเตย์ - กิจกรรมท่องเที่ยวเสริมในบริเวณใกล้เคียง	✓		
หัวฝาย	- ฐานการเรียนรู้ - แหล่งผลิตสินค้า - แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ - บ้านพักโฮมสเตย์ - กิจกรรมท่องเที่ยวเสริมในบริเวณใกล้เคียง - ความสะดวกสบายในการเดินทางอยู่ในเส้นทางหลัก	✓		
ดอนข่า	- ฐานการเรียนรู้ - แหล่งผลิตสินค้า - แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ - บ้านพักโฮมสเตย์ - กิจกรรมท่องเที่ยวเสริมในบริเวณใกล้เคียง - ความสะดวกสบายในการเดินทางอยู่ในเส้นทางหลัก	✓		
เมืองเพีย	- ฐานการเรียนรู้ - แหล่งผลิตสินค้า - ความสะดวกสบายในการเดินทางอยู่ในเส้นทางหลัก		✓	
กำพี้	- แหล่งผลิตสินค้า - แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ - ความสะดวกสบายในการเดินทางอยู่ในเส้นทางหลัก		✓	

ตารางที่ 13 (ต่อ) ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ชื่อหมู่บ้าน	กิจกรรมการท่องเที่ยว	ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้า		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
หนองหิน	- แหล่งผลิตสินค้า - แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ - ความสะดวกสบายในการเดินทางอยู่ในเส้นทางหลัก		✓	
หนองเขื่อนช้าง	- แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ - ความสะดวกสบายในการเดินทางอยู่ใกล้เส้นทางหลักและไม่ไกลจากตัวจังหวัด	✓		
หนองบุญชู	- ฐานสาธิตการทอผ้า - แหล่งผลิตสินค้า - การเข้าถึงสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก			✓

****หมายเหตุ** ผลการประเมินระดับศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้า ได้จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม

แนวทางการพัฒนานโยบายการจัดการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1) สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา ในฐานะที่เป็นหน่วยงานที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมควรมีนโยบายเฉพาะด้านการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้า โดยเฉพาะจังหวัดมหาสารคามที่มีมีนโยบายด้านนี้ ซึ่งอาจศึกษาตัวอย่างนโยบายจากจังหวัดขอนแก่นที่มีนโยบายเฉพาะและมีการพัฒนารูปแบบหมู่บ้านทอผ้าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สมบูรณ์แบบมากแล้วก็ได้

2) หน่วยงานภาครัฐของท้องถิ่นโดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล และจังหวัด ควรวิเคราะห์ SWOT ของหน่วยงานของตนเองเพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบาย โดยให้นั้หนักในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความไม่พร้อมของแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าของตนเองที่จะพัฒนาให้มีศักยภาพและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

3) หน่วยงานภาครัฐของท้องถิ่นและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในทั้งสองจังหวัด ควรเร่งให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้ฐานความรู้เรื่องวิธีการทอผ้าในชุมชนท้องถิ่นมาเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นให้ความรู้แก่ภาคประชาชน บุคลากรของหน่วยงานเพื่อกำหนดและชี้แนะให้เข้าใจและมองเห็นศักยภาพด้านการทอผ้าที่สามารถพัฒนาเป็นฐานทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งจะนำไปสู่การสร้างรายได้ที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนและประชาชนได้

4) การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายควรจัดทำเป็นกระบวนการจากระดับชุมชนขึ้นมาเป็นนโยบายระดับจังหวัด โดยให้เกิดความสอดคล้องกับนโยบายระดับกระทรวงด้วย เพราะจากสภาพปัจจุบัน ชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดนโยบายด้วยเช่นกัน

1. รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวบ้านทอผ้าอีสานและแนวทางการจัดการ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวบ้านทอผ้าในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมี 3 รูปแบบ ดังนี้

1) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวบ้านทอผ้าอีสานควรเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมการทอผ้าในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นการทอผ้าแบบพื้นเมืองดั้งเดิมที่อยู่ในวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน เพราะหากพิจารณาโดยภาพรวมแล้วนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไปที่ต้องการเข้ามาเรียนรู้ มองเห็น และเลือกซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ที่ทำจากฝีมือของชาวบ้านโดยแท้ และต้องการเลือกซื้อสินค้าพื้นเมืองเพื่อเป็นของขวัญของที่ระลึก

2) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวบ้านทอผ้าอีสาน ชุมชนอาจมีการจัดให้มีกิจกรรมที่มีความหลากหลายนอกเหนือไปจากการเรียนรู้เรื่องวิถีการทอผ้าเท่านั้น อาจเป็นการเรียนรู้วิถีชีวิตทั่วไป ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพอื่นๆ ในชุมชนหรือบริเวณใกล้เคียงก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสถานที่ทางการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อการพัฒนาต่อไป

3) รูปแบบกิจกรรมควรมีการผสมผสานทั้งกิจกรรมเชิงวัฒนธรรม เชิงนิเวศชุมชน กึ่งนิเวศชุมชนและเชิงวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ตามศักยภาพของพื้นที่ด้วย โดยเฉพาะในแหล่งท่องเที่ยวที่มีทั้งสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ เพราะนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมเยือนอาจมีความสนใจที่หลากหลายและต้องการความแตกต่างด้วยเช่นกัน

สำหรับการจัดการการท่องเที่ยวบ้านทอผ้าเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีแนวทางการดังต่อไปนี้

1) การจัดการและบริหารการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นหน้าที่ของชุมชนเจ้าของพื้นที่นั้นๆ โดยชุมชนพิจารณาความเหมาะสมของพื้นที่ในการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวบ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่นกิจกรรมของนักท่องเที่ยวที่ชอบการเรียนรู้ การเลือกซื้อสินค้า ระยะเวลา ความสะดวกสบายและค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยว เป็นต้น

2) แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวบ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ฐานความรู้ของชุมชน วิถีชีวิตประจำวันของประชาชนในพื้นที่ ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตลอดจนการมีส่วนร่วมในการหาแนวทางการจัดการในพื้นที่ของชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่งแต่ละจังหวัด

อย่างไรก็ตามการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะที่สำคัญ คือ การจัดการโดยรูปแบบผู้นำกลุ่มอาชีพ และการจัดการโดยรูปแบบคณะกรรมการชุมชน ซึ่งการจัดการดังกล่าวนี้มีทั้งจุดอ่อน จุดแข็งที่แตกต่างกัน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 14 จุดแข็งและจุดอ่อนของการจัดการ

จุดแข็ง	จุดอ่อน
การจัดการโดยรูปแบบผู้นำกลุ่มอาชีพ	
- ตัดสินใจได้ว่าจะพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าทอให้มีความน่าสนใจและมีจุดเด่นอย่างไร ทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ที่เป็นที่น่าสนใจแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างไร - การปรับเปลี่ยนรูปแบบแนวทางการจัดการด้านการท่องเที่ยวทำได้อย่างรวดเร็ว	- ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมพัฒนาสถานที่ที่ใช้เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้มีเพิ่มขึ้น - องค์กรภาครัฐและองค์กรที่สนับสนุนไม่เห็นรูปแบบการจัดการ ทำให้ไม่มีการสนับสนุนจากชุมชน องค์กรท้องถิ่น จังหวัด เป็นต้น - รูปแบบการคิดสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวไม่หลากหลาย ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นไปในรูปแบบเดียว คือ เน้นการเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึกเท่านั้น
การจัดการโดยรูปแบบคณะกรรมการชุมชน	
- สามารถคิดรูปแบบกิจกรรมเพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวนอกเหนือไปจากเรื่องการทอผ้าเพียงอย่างเดียว ซึ่งทำให้มีกิจกรรมที่หลากหลายเพิ่มขึ้นได้ - จัดแบ่งปันผลประโยชน์ ผลตอบแทนได้อย่างรอบด้านและรัดกุม - เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนที่นอกเหนือจากผู้ทอผ้า (ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มสตรี) เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สร้างสรรค์ทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ ในชุมชนเพิ่มขึ้น	- แนวทางการตัดสินใจในการสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆ มีมากขึ้น - เกิดการขัดแย้งทางความคิดในการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน สถานที่ต่างๆ พื้นที่ที่ทำให้เกิดความล่าช้าไม่ทันต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลง

สถานภาพการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

พื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่ง ซึ่งแต่ละแห่งนั้นมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นทั้งสองจังหวัดได้อย่างน่าสนใจ รวมไปถึงสามารถแสดงให้เห็นมิติทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาของความเป็นบ้านเป็นเมืองที่สืบเนื่องมาแต่อดีตและยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในวิถีชีวิตปัจจุบัน ทั้งนี้แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ทั้งสองจังหวัดนี้ควรได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมเพื่อสร้างการยอมรับให้เกิดขึ้น โดยอาจอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวภายใต้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวอันเป็นสถานที่สำคัญของผู้คนในชุมชนให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่จะต้องเริ่มต้นที่กระบวนการวางแผนพัฒนากำหนดยุทธศาสตร์ทางการท่องเที่ยว

1. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน

ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ควรดำเนินการดังนี้

- 10) จะต้องกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของทุกองค์กร ทุกภาคส่วน โดยคำนึงถึงหลักสำคัญๆ คือ การบูรณาการ การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมด้วย
- 11) จะต้องสร้างฐานการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างความเข้าใจในการเชื่อมโยงคนในชุมชน สังคม การเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นด้าน ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา จารีตประเพณี และสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างดุลยภาพให้เกิดขึ้นแก่สังคมชุมชนท้องถิ่น อันจะนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วย
- 12) จะต้องมีการวิเคราะห์ถึงสภาพของหมู่บ้านทอผ้าอีสานที่มีทักษะต่อการส่งเสริมและพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อจัดทำแผนการท่องเที่ยวหรือแผนการตลาดทางการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกันกับศักยภาพและความพร้อมของชุมชนในแต่ละท้องถิ่นในพื้นที่สองจังหวัดนี้
- 13) จะต้องพิจารณาถึงกลุ่มเชื่อมโยงพื้นที่ในสองจังหวัดนี้ โดยต้องมีการจัดการดำเนินการร่วมกัน กล่าวคือ ทั้งในแง่ของรูปแบบของรายการท่องเที่ยว ธุรกิจที่เชื่อมโยงกันทางการท่องเที่ยว และกลุ่มสินค้าผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวร่วมกัน
- 14) การจัดการด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูหมู่บ้านทอผ้าอีสานในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ทั้งนี้จะต้องให้มีการจัดการร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน นอกเหนือจากเจ้าของพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการจัดการด้วย
- 15) ต้องมีการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่นร่วมกันในการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาคีเครือข่ายต่างๆ เพื่อให้เกิดความคล่องตัว ทั้งในแง่ของการกำหนดแผนและระเบียบหน้าที่ รวมไปถึงการประสานงานระหว่างชุมชนด้วย
- 16) จะต้องมีการทำงานด้านการประชาสัมพันธ์และการประสานงานร่วมกันเพื่อส่งเสริมการตลาดทางการท่องเที่ยวของพื้นที่ทั้งสองจังหวัด
- 17) หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน รวมถึงผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวต้องร่วมมือกันเพื่อจัดการการท่องเที่ยวให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด
- 18) สถาบันการศึกษาในพื้นที่สองจังหวัดควรแสดงบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวโดยให้ข้อเสนอแนะและการแก้ไขปัญหาต่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการบริการทางการท่องเที่ยวในพื้นที่เชื่อมโยงสองจังหวัดนี้ เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือในการให้ความรู้ การวางแผนส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การส่งเสริมให้มีการจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนั้น จะช่วยให้มองเห็นและเข้าใจเป้าหมายที่ชัดเจนของความต้องการของคนในพื้นที่ชุมชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- 4) แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ดีขึ้น ช่วยกันรักษาธรรมชาติและวัฒนธรรม จัดสภาพภูมิทัศน์ของหมู่บ้านให้มีความสะอาดเรียบร้อย สวยงาม มีการแก้ไขปัญหาขยะ มีการบำรุงรักษาสถานที่แหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้าน มีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวและเชิญชวนนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน
- 5) การเข้าถึง ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ การศึกษาดูงาน เพื่อเข้าถึงปัญหาของชุมชนท้องถิ่น มีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน ถนน น้ำประปา ระบบแสงสว่าง การคมนาคม ความปลอดภัย มีป้ายบอกทางที่มองเห็นชัดเจน และมีการส่งเสริมการโฆษณาในหลายๆ ด้าน
- 6) สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ มียานพาหนะ มีรถเดินทางรับ-ส่งระหว่างชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยวตามจุดต่างๆ ที่เชื่อมต่อกันได้ มีการบริหารจัดการด้วยคนในชุมชน ทางด้านความปลอดภัย ควรมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำข้อมูลต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว มีการจัดหารถและที่พักให้นักท่องเที่ยว

รูปแบบการให้บริการนักท่องเที่ยวของกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

พื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญอีกแห่งหนึ่งของภาคอีสาน ถือเป็นพื้นที่ศูนย์กลางที่เชื่อมโยงของภูมิภาคไปยังจังหวัดต่างๆ รวมไปถึงประเทศเพื่อนบ้านอย่างเช่นลาวและ เวียดนามด้วย นอกเหนือจากนี้ทั้งสองจังหวัดยังมีเอกลักษณ์ที่เป็น “จุดขาย” ของจังหวัดอยู่ที่เรื่องของการผลิตสินค้าหัตถกรรมโดยเฉพาะประเภท “ผ้าทอ” ดังเช่น จังหวัดขอนแก่นชูเรื่อง “งานไหม” และเช่นเดียวกันจังหวัดมหาสารคามก็ชูเรื่อง “ผ้าไหมงามล้ำเลอค่า” เช่นกัน ซึ่งนับว่าจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามถือเป็นจังหวัดที่ยังคงมีการผลิตผ้าทอมือในภูมิภาคเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศก็ว่าได้ ซึ่งยังคงมีการผลิตอยู่ภายในครัวเรือน ชุมชน หมู่บ้านเป็นจำนวนมากกระจายอยู่แทบทุกอำเภอของทั้งสองจังหวัด ซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญของธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนด้วยเช่นกัน จากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลสนามในชุมชนต่างๆ ในเขตพื้นที่ทั้งสองจังหวัดพบว่ากลุ่มหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่ดังกล่าวนี้มีรูปแบบการให้บริการ

ตารางที่ 15 รูปแบบการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวของกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

รูปแบบ	ลักษณะการให้บริการ
1) การให้บริการที่พักและเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงาน	ลักษณะการให้บริการอีกอย่างหนึ่งหมู่บ้านทอผ้าอีสาน คือ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และการศึกษาดูงาน ชมการสาธิต และเป็นแหล่งเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่เป็นแหล่งผลิตจริง รวมทั้งยังเป็นแหล่งที่พักในรูปแบบโฮมสเตย์ที่สามารถเข้ามาเรียนรู้ สัมผัสวิถีชีวิตชนบทพื้นบ้านไทยอีสานได้อีกด้วย
2) ท่าเลที่ตั้งหมู่บ้านทอผ้า	ลักษณะการตั้งท่าเลที่ตั้งของกลุ่มทอผ้าประจำหมู่บ้านขึ้นมา มีลักษณะเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน หมู่บ้านทอผ้าไม่นิยมตั้งอยู่ในเขตตัวจังหวัด ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่กระจายตัวไปตามอำเภอต่างๆ
3) ผลิตภัณฑ์ผ้าทอ	ลักษณะของผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่ผลิตขึ้นในหมู่บ้านต่างๆ มีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ส่วนใหญ่นิยมทอผ้าไหม และยังคงใช้วิธีการทอมือ สร้างลวดลายแบบดั้งเดิมและประยุกต์ตามสมัยนิยมที่ผู้ซื้อต้องการด้วย นอกเหนือจากนี้ยังมีการผลิตผ้าทอประเภทผ้าย แล้วนำมาดัดแปลงเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ ที่เป็นของใช้ อาทิ กระเป๋า ผ้าห่ม ดอกไม้ประดิษฐ์ ส่วนผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้าไหมที่มีความโดดเด่น มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เช่น ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอชนบท ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น
4) การจำหน่ายสินค้า	ลักษณะของการนำสินค้าไปจำหน่ายมีรูปแบบต่างๆ คือ บางหมู่บ้านก็มีศูนย์จำหน่ายสินค้าของตนเอง แต่บางหมู่บ้านก็เป็นเพียงแหล่งผลิตเท่านั้น แล้วมีการนำส่งสินค้าไปขายยังที่อื่นๆ เช่น ศูนย์จำหน่ายสินค้าในตัวจังหวัดหรือศูนย์จำหน่ายที่เป็นที่รู้จักในพื้นที่จังหวัด อาทิ บ้านหนองเขื่อนช้าง จังหวัดมหาสารคาม ร้านพระธรรมขันธุ์ จังหวัดขอนแก่น หรือตามศูนย์จำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)
5) การจำหน่ายสินค้าตามงานเทศกาลหรืองานมหกรรมสินค้า	ลักษณะของการนำสินค้าจากแหล่งผลิตไปขายยังพื้นที่อื่นๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้บริโภคได้ใช้ผลิตภัณฑ์ของชุมชน บางครั้งหมู่บ้านก็จะนำสินค้าไปร่วมแสดงในงานต่างๆ เช่น งานบุญเบิกฟ้าและงานกาชาด จังหวัดมหาสารคาม งานประเพณีผูกเสี่ยวและงานไหม จังหวัดขอนแก่น และงานประเพณีสำคัญๆ ในพื้นที่อื่นๆ ใกล้เคียง

ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความพึงพอใจรูปแบบการให้บริการของกลุ่มผู้ประกอบการหมู่บ้านทอผ้าอีสานในด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้และสาธิตให้เห็นกระบวนการผลิตผ้าทอมือของชาวไทยอีสานที่ยังคงใช้รูปแบบดั้งเดิม

การจัดการภูมิทัศน์การท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากการสำรวจและสัมภาษณ์ชุมชนที่จัดการหมู่บ้านทอผ้าเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีองค์ประกอบสำคัญทางการท่องเที่ยวในแง่ของการจัดการภูมิทัศน์การท่องเที่ยวหมู่บ้าน ดังนี้

- 1) **ที่ตั้งและการเข้าถึง** ที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวอยู่ภายในหมู่บ้านในชนบทที่ต้องอาศัยถนนหนทางที่มีการเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมจากจังหวัดและอำเภอ จึงทำให้การเข้าถึงด้วยรถยนต์ส่วนบุคคลเป็นไปด้วยความสะดวก แต่การเข้าถึงด้วยรถประจำทางหรือรถนำเที่ยวยังไม่สะดวกนัก นอกจากนี้ ในเส้นทางมีป้ายบอกทางที่จัดทำขึ้นโดยเขตการทาง แต่แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งผลิตหมู่บ้านทอผ้านั้นยังขาดป้ายประชาสัมพันธ์เชิญชวนที่ส่งเสริมภาพลักษณ์ และควรปรับปรุงเส้นทางเพื่อให้เข้าถึงได้สะดวก ปลอดภัย ประหยัดเวลา
- 2) **สิ่งดึงดูดใจ** ที่เป็นกิจกรรมทั้งด้านวิถีชีวิตเกษตรกรรมและอาชีพ ประเพณี ศาสนา สังคม การทำมาหากิน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตประจำวันที่บางกิจกรรมอาจเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้มีโอกาสสัมผัสกันยังขาดเรื่องราวการนำเสนอที่มีชีวิต เพราะเน้นการสาธิต อีกทั้งการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ใช้เวลาจำกัดภายในวันเดียว จึงควรจัดลำดับความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว โดยอาจพิจารณาปัจจัยที่มีผลต่อความน่าสนใจในทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ ความมีเอกลักษณ์ สภาพความสมบูรณ์ การมีคุณค่า ทั้งคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม วิทยาการความรู้ ภูมิปัญญา ฯลฯ

การดำเนินงานโครงการการจัดการหมู่บ้านทอผ้าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนั้นเกิดจากความตระหนักรู้ในคุณค่ามรดกของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็น “ทุนวัฒนธรรม” ที่สำคัญซึ่งในปัจจุบันกำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤตที่อันตรายต่อการสูญหายเสื่อมสลายไป ด้วยอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบันที่เกิดขึ้นจากภาวะแวดล้อมจากสังคมภายในและภายนอกประเทศที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ การวิจัยให้เห็นปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อการดำเนินงานโครงการนี้ จึงเป็นการนำเสนอให้เห็นในมิติที่หลากหลายและรอบด้านเกี่ยวกับเรื่องราววัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอื้อประโยชน์ในเชิงท่องเที่ยวของชุมชนให้มีความยั่งยืน โดยใช้การวิเคราะห์แบบวิธี SWOT (Strengths Weaknesses Opportunities Threats) จากผลกระทบที่เป็นโอกาส ข้อจำกัด จุดแข็ง รวมทั้งจุดอ่อน ด้วยเหตุนี้ การศึกษาแนวทางการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในครั้งนี้ จึงได้นำประเด็นต่างๆ ที่สำคัญเหล่านั้นมาเสนอเพื่อพิจารณาร่วมด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะนำไปสู่การนำเสนอให้เห็นตามประเด็นข้างต้น ยังมีหลักวิธีการวิเคราะห์ให้เห็นในเชิงปัจจัยแวดล้อมที่มีหลากหลายมิติ อันส่งผลต่อการพัฒนาและส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น ดังเช่น

มิติทางด้านการเมืองและนโยบายรัฐ ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านเส้นทางคมนาคม

2.5 การพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.5.1 การท่องเที่ยวแหล่งหัตถกรรม

จากการที่คณะผู้วิจัยและประชาชนในชุมชนได้เล็งเห็นถึงความจำเป็นต่อการศึกษาค้นคว้า เรื่องแนวทางการจัดการ การพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ทั้งในด้านการสืบค้นหาแหล่งเรียนรู้ ประวัติความเป็นมา และเนื้อหาของของกิจกรรมต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถใช้ส่งเสริมเป็นฐานของกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนได้ จึงได้จัดให้มีโครงการวิจัยในชุมชนเป้าหมาย 8 หมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่ทางการท่องเที่ยวในการปฏิบัติการวิจัยในครั้งนี้ โครงการนี้มีระยะเวลาการดำเนินงานตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ.2557-สิงหาคม พ.ศ.2558 ซึ่งเป็นระยะเวลา 1 ปี

ในการวิจัยเรื่อง การจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยจำนวน 8 หมู่บ้านในพื้นที่ทั้งสองจังหวัดด้วยกัน ภายใต้การค้นหาข้อมูลทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการทอผ้าที่มีศักยภาพที่จะสามารถใช้เป็นฐานข้อมูลทางการท่องเที่ยวได้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ของโครงการตามที่คาดหมายเอาไว้

จากการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานในโครงการวิจัยครั้งนี้ พบว่าเมื่อประเมินผลและวิเคราะห์การดำเนินการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตามขั้นตอนทั้งหมดของโครงการ ทั้งจากการสำรวจชุมชน การเก็บข้อมูลภาคสนาม การจัดเวทีเครือข่ายและภาคีชุมชน การประชุมเวทีประชาชน การสัมภาษณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม และการหาหรือหาข้อคำปรึกษาร่วมกับชุมชน ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ ในโครงการนี้ ส่งผลดีต่อชุมชนในพื้นที่วิจัย โดยเฉพาะเมื่อคณะผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดความต้องการที่จะอนุรักษ์ อารังรักษาข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองไว้ นำมาซึ่งความภาคภูมิใจที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเห็นได้ชัด อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน 3 ลักษณะ คือ

1) การเพิ่มความรู้สึภาคภูมิใจและความห่วงแหนต่อวิถีวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาการทอผ้าของชุมชนท้องถิ่น การพยายามอนุรักษ์ สืบทอด และรู้พื้นวิถีวัฒนธรรมเหล่านี้ก็เพื่อสร้างความรู้สึกให้แก่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่ทำให้มองเห็นว่า “วัฒนธรรมสามารถแปลงให้กลายเป็นทุน” ได้ นั่นคือ การใช้วิถีวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนา เสริมสร้างการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นและพัฒนาให้มีศักยภาพได้

2) เกิดการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมร่วมกัน ทั้งที่เป็นองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี

ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถนำมาส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

3) ทำให้เห็นแนวทางในการพัฒนาแนวทางการจัดการและพัฒนาในเชิงนโยบายต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่วางอยู่บนรากฐานของวิถีสังคมชุมชนท้องถิ่นและเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการภายใต้การดำเนินงานของโครงการศึกษาแนวทางการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยทั้ง 8 ชุมชนที่สามารถพัฒนาและนำไปสู่การปฏิบัติการได้จริง

จากลักษณะของการจัดกิจกรรมดำเนินโครงการวิจัยที่ได้ดำเนินงานตามองค์ประกอบและแผนการจัดเก็บข้อมูลที่จะใช้เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงชุมชนที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยนั้นมีส่วนร่วมและมีความต้องการที่จะพัฒนา รักษา อนุรักษ์ สืบทอด และฟื้นฟูข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนของตนเองไว้นำมาใช้ในเชิงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไปได้ ทั้งนี้หากชุมชนท้องถิ่นมีการประสานสัมพันธ์และร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ประเภทกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน หมายถึงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความสนุกสนาน ความเพลิดเพลิน การทัศนศึกษา การสร้างสรรค์ การเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยว ธุรกิจและการบริการในหมู่บ้านทอผ้าอีสาน และประชาชนในชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยชุมชนหมู่บ้านที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับการทอผ้านั้นจะต้องเป็นหมู่บ้านที่มีกิจกรรมการทอผ้าในวิถีชีวิตประจำวัน เป็นกลุ่มอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นโดยใช้วิถีและภูมิปัญญาการทอผ้าที่สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน ทั้งนี้จากการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ภาคสนามสามารถจำแนกประเภทกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามออกได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ ได้แก่

1) กลุ่มหมู่บ้านทอผ้าที่เน้นการผลิตและการจำหน่าย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการจัดการแบบครบวงจรทางด้านการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้วิถีการทอผ้าของชาวอีสาน ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง ชุมชนหมู่บ้านดอนข่า ชุมชนหมู่บ้านหัวฝาย โดยชุมชนเหล่านี้มีการพัฒนาและจัดกิจกรรมแหล่งเรียนรู้วิถีการทอผ้าเพื่อสร้างแรงดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวได้มาเยี่ยมชม โดยมุ่งเน้นการมีกิจกรรมอันหลากหลาย มีการจัดการฐานเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าโดยชุมชนให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ อาทิ ฐานการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ฐานการปั่นด้าย ฐานการทอผ้า ฐานการแปรรูป และฐานการจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึก นอกจากนี้กลุ่มหมู่บ้านในกลุ่มนี้ยังมีการดำเนินการที่มีรูปแบบชัดเจน มีกลุ่มที่เน้นสร้างภาพลักษณ์ให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ มีการดำเนินงานโดยชุมชนในเรื่องการพัฒนาและจัดการแหล่งทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการทอผ้าในชุมชน อาทิ มีกลุ่มประชาสัมพันธ์และแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า มีกลุ่มจัดจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ มีกลุ่มสาธิตและแสดงกรรมวิธีการผลิตผ้าทอพื้นบ้าน และมีกลุ่มดำเนินประสานกิจกรรมอื่นๆ เป็นต้น

2) กลุ่มหมู่บ้านทอผ้าที่เน้นการผลิต เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีการดำเนินงานโดยกลุ่มสตรีทอผ้าในชุมชนที่เกิดจากพื้นฐานการผลิตผ้าทอในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งอดีตเคยผลิตเพื่อใช้แล้วต่อมาจึงมีการพัฒนาการผลิตเพื่อจำหน่ายภายในชุมชนหมู่บ้านเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านเมืองเพี้ย ชุมชนหมู่บ้านก่าพี และชุมชนหมู่บ้านหนองบุญชู โดยชุมชนเหล่านี้จะมีการจัดการด้านการผลิตสินค้าผ้าทอเป็นหลัก กล่าวคือ มีการดำเนินการโดยมีฐานการผลิตตั้งแต่กระบวนการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การขึ้นด้านขึ้นไหมให้เป็นเส้นใย มีการทอผ้าแบบพื้นเมือง และมีการจัดจำหน่ายภายในหมู่บ้าน โดยไม่มีศูนย์จำหน่ายที่เป็นรูปธรรม หากแต่เป็นการจำหน่ายภายในบ้านของสมาชิกกลุ่มเท่านั้น อีกทั้งยังไม่มุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนากลุ่มให้มีการดำเนินงานเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าเหมือนกับกลุ่มแรก ไม่มีการดำเนินงานในเรื่องการจัดการฐานการเรียนรู้ โดยมุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายภายในชุมชนและนำไปจำหน่ายภายนอกชุมชนเมื่อมีเทศกาลหรืองานแสดงสินค้าต่างๆ เป็นหลัก

3) กลุ่มหมู่บ้านทอผ้าที่เน้นการจำหน่าย เป็นหมู่บ้านที่มีการจัดตั้งศูนย์จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าทอในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ มีตัวอาคารที่เป็นแหล่งจำหน่ายที่เป็นที่รู้จักกันในชุมชนและพื้นที่ภายนอก มีการจัดวางสินค้าหลากหลายประเภท ทั้งที่ผลิตขึ้นเองภายในชุมชนและที่นำมาจากชุมชนที่เป็นเครือข่าย โดยสินค้าส่วนใหญ่มีทั้งที่เป็นผ้าทอที่ยังไม่ได้แปรรูป และสินค้าผ้าทอที่ถูกแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ แล้ว อาทิ เสื้อ กระโปรง กางเกง กระเป๋า หมอน สินค้าที่ระลึกอื่นๆ เป็นต้น โดยชุมชนไม่ได้เป็นแหล่งผลิต กล่าวคือ ไม่ได้ผลิตเส้นไหมหรือเส้นฝ้ายเอง ไม่มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม มีกิจกรรมการทอผ้าเป็นเพียงการสาธิตเท่านั้น หรือมุ่งเน้นการทอผ้าเพื่อจำหน่ายไว้ในศูนย์จำหน่ายสินค้าของชุมชนเพียงอย่างเดียว ชุมชนที่เป็นกลุ่มหมู่บ้านในลักษณะนี้ ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านหนองหิน และชุมชนหมู่บ้านหนองเขื่อนช้าง

จากประเภทของกลุ่มหมู่บ้านทอผ้าที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าหมู่บ้านทอผ้าเหล่านี้มีองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ได้แก่

1) องค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอื่นๆ อาทิ แหล่งท่องเที่ยวเชิงศิลปะและวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ได้แก่ บ้านพักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งมีชุมชนหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง ชุมชนหมู่บ้านดอนข่า และชุมชนหมู่บ้านหัวฝาย ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ที่มีการจัดการเรื่องโฮมสเตย์เข้ามาเสริมในโครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้หมู่บ้านทอผ้าอีสาน เป็นเหตุผลที่ทำให้ชุมชนทั้ง 3 แห่งเป็นที่รู้จักกันในแวดวงการท่องเที่ยวที่กว้างขวางมากขึ้น อีกทั้งยังมีกิจกรรมอื่นๆ ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนด้วย ได้แก่ การตักบาตรข้าวเหนียว การเรียนรู้การย้อมสีธรรมชาติ การเรียนรู้การทอผ้าไหมมัดหมี่ การเรียนรู้การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การเรียนรู้การทำอาหารพื้นบ้านอีสาน นอกเหนือจากนี้ยังเป็นชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวข้างเคียงที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงด้วย เช่น ศาลาไหมไทย หมู่บ้านเต่า อุทยานกล้วยไม้ช้างกะ สิมโบราณวัดสระทองบ้านบัว จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

2) องค์ประกอบด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ที่พัก โฮมสเตย์ ร้านค้า ร้านอาหาร และร้านจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก การเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีหลายช่องทาง ทั้งรถยนต์ส่วนตัว เครื่องบินโดยลงที่สนามบินจังหวัดขอนแก่น รถทัวร์ที่สามารถลงในตัวจังหวัดทั้งสองจังหวัดได้ แล้วมีบริการรถแท็กซี่และรถเหมาเพื่อเดินทางไปยังหมู่บ้านทอผ้าอื่นๆ ได้เช่นกัน ทั้งนี้การเดินทางในชุมชนหมู่บ้านสามารถเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวจะสะดวกที่สุด สภาพถนนโดยส่วนใหญ่ของทุกๆ หมู่บ้านเป็นถนนลาดยางซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

ถนนลาดยางที่อยู่ในสภาพดียกเว้นชุมชนหมู่บ้านหนองบุญชู จังหวัดมหาสารคามที่ยังไม่ค่อยดีนัก เพราะหมู่บ้านแยกออกไปจากถนนเส้นหลักอีกประมาณ 5 กิโลเมตร ถนนตามหมู่บ้านมีสภาพเป็นหลุมเป็นบ่ออยู่บ้างในบางจุด และมีเส้นทางวกวนจะต้องให้ผู้ชำนาญทางหรือต้องแวะถามทาง เนื่องด้วยไม่มีป้ายทางบอกทางชัดเจน การท่องเที่ยวตามเส้นทางหลักๆ โดยใช้ถนนทางหลวงเพื่อเชื่อมโยงนักท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านทอผ้าหนึ่งที่อยู่ใกล้เคียง ได้แก่ การชมและแวะซื้อผ้าสีย้อมธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้อง การชมและแวะซื้อผ้าไหมมัดหมี่และสินค้าผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมบ้านหัวฝายและบ้านดอนข่า จังหวัดขอนแก่น การเลือกซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองบ้านหนองเขื่อนช้าง การชมการสาธิตและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์เสื่อกกบ้านแพง จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

3) องค์ประกอบด้านการตลาดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้าไปเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสานในชุมชนต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เข้าไปแวะเวียนเลือกชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าของที่ระลึกเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่ต้องการเข้ามาเรียนรู้แหล่งภูมิปัญญาการท่องเที่ยวก็จะมีเข้ามาพักในลักษณะแบบโฮมสเตย์ของชุมชนที่มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบนี้ด้วย โดยเฉพาะในชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ชุมชนบ้านดอนข่า ด้วยเหตุนี้จึงมีการส่งเสริมด้านการตลาดการท่องเที่ยวที่มีหลายรูปแบบเพิ่มขึ้น โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานการท่องเที่ยวจังหวัด โดยได้นำเอาวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นของชาวอีสานเข้ามาใช้ในการส่งเสริมด้านการตลาดการท่องเที่ยวอีกด้วย

จากลักษณะขององค์ประกอบข้างต้นพบว่า หมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีองค์ประกอบการท่องเที่ยวที่เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่ครบถ้วนปรากฏเฉพาะในชุมชนหมู่บ้านในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่นเป็นหลักเท่านั้น แต่จังหวัดมหาสารคามนั้นมุ่งเน้นในเรื่องการผลิตเป็นสำคัญและยังไม่ค่อยเน้นหรือให้ความสำคัญกับระบบการจัดการเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างสมบูรณ์มากนัก สำหรับกรณีของชุมชนหมู่บ้านที่มีการพัฒนารูปแบบการจัดการหมู่บ้านทอผ้าเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างครบถ้วนพบว่า เป็นแหล่งที่มีศักยภาพตามหลักการท่องเที่ยวไทย (2529) ซึ่งมี 2 ส่วนหลักๆ ได้แก่ 1) มีสิ่งดึงดูดใจประเภทแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ประเพณีวิถีชีวิต และแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าที่เกิดจากความเข้าใจในความเป็นมา และเป็นไปของมรดกทางวัฒนธรรม คุณค่าทางศิลปะ วัตถุ โบราณคดี และงานสถาปัตยกรรม และมีคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรมที่มีมาอย่างต่อเนื่องของสังคมและ 2) มีความพร้อมทางการท่องเที่ยว มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ ซึ่งความพร้อมในการท่องเที่ยวนี้อาจจะเป็นสิ่งที่ช่วยในการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสานในแต่ละชุมชน

2.5.2 การท่องเที่ยวแบบปฏิบัติการทางศาสนา

จากผลการศึกษาของฉลอง พันธุ์จันทร์ และคณะ พบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สำคัญและมีความโดดเด่นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีพื้นที่ศึกษาที่อำเภอเมืองขอนแก่น และอำเภอนองเรือ และอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ศึกษาที่อำเภอกันทรวิชัย อำเภอมือ และอำเภอนาคู จำนวน 14 แห่ง ดังนี้

1. วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
 2. พระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 3. วัดทุ่งเศรษฐี ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 4. วัดป่าธรรมอุทยาน ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 5. วัดป่าบ้านหนองหลุม ตำบลแดงใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 6. พุทธมณฑลอีสาน ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
 7. พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
 8. พระพุทธมิ่งเมือง วัดสุวรรณवास ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
 9. พระพุทธมงคลเมือง วัดพุทธมงคล ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
 10. สิมอีสาน พระพุทธรูปไม้ วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
 11. หลวงปู่ผาง สิริสุทโธ วัดน้อยดวงสิทธิ์บุรพาราม ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
 12. หลวงปู่สิงห์ โสภโณ วัดกุญชรวนาราม ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
 13. หลวงปู่ตัน ปุญญวัฒน์ วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
 14. พระธาตุนาดูน ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
และพื้นที่โดยรอบพระ
ธาตุนาดูน คือ กุสันตรัตน์ กุณ้อย พิพิธภัณฑกุสันตรัตน์ พิพิธภัณฑนครจำปาศรี
สิมอีสาน บ้านปอพาน สิมอีสาน บ้านนาหาด และสิมอีสาน บ้านโกทา
- ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาสามารถจัดเป็นกลุ่มได้ 9 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มจิตรกรรมปริศนาธรรมและประติมากรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย จิตรกรรมปริศนาธรรมและประติมากรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน วัดทุ่งเศรษฐี และวัดป่าธรรมอุทยาน

2) กลุ่มพิพิธภัณฑ คือ พิพิธภัณฑวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน จังหวัดขอนแก่น พิพิธภัณฑกุสันตรัตน์ พิพิธภัณฑบ้านอีสาน และพิพิธภัณฑนครจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

3) กลุ่มพระธาตุและเจดีย์ คือ พระธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง และพระมหาธาตุนเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น และพระบรมธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

4) กลุ่มพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย พระพุทธรูปทันใจ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน พระพุทธรูปนิลวรรณศรีโลกทรัพย์ุดม วัดทุ่งเศรษฐี พระศรีศากยะทศพลญาณ ที่พุทธมณฑลอีสาน พระพุทธรูปหยก และกลุ่มพระพุทธรูปวัดป่าธรรมอุทยาน พระพุทธมิ่งเมือง วัดสุวรรณवास พระพุทธ

มณฑลเมือง วัดพุทธมณฑล อำเภอกันทรวิชัย พระพุทธรูปทองคำ วัดป่าวังน้ำเย็น อำเภอมะนัง จังหวัดมหาสารคาม

5) **พระพุทธรูปไม้โบราณ** ประกอบด้วยพระพุทธรูปไม้โบราณ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน จำนวน 2 องค์ พระพุทธรูปไม้โบราณ วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ตำบลท่าสองคอน จำนวน 33 องค์ และพระพุทธรูปไม้โบราณ ที่บ้านปอพาน จำนวน 2 องค์

6) **กลุ่มสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา** ประกอบด้วยพุทธอุทยาน วัดโพธิ์โนนทัน ธรรมอุทยาน วัดป่าธรรมอุทยาน สารัตถโนทยาน วัดป่าหนองหลุม ศูนย์พุทธศีลธรรม วัดขุนพรหม ดำริ และพื้นที่สังฆนิยสถาน 4 ตำบล รอบๆ พระธาตุนาคุณ

7) **กลุ่มสมิอีสาน** ประกอบด้วยสมิอีสาน วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน สมิอีสาน วัดสุวรรณาวาส สมิอีสาน วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม สมิอีสาน วัดโพธิ์ศรี บ้านปอพาน สมิอีสาน วัดโพธารามณ์ บ้านโกทา สมิอีสาน วัดหงษาราม บ้านนาหาด

8) **กลุ่มกุ** ประกอบด้วย ปรากฏ์แก้วมาศ อำเภอบรบือ กุสันตรัตน์ กุน้อย อำเภอนาคู และกุบ้านแดง อำเภอนาโพธิ์

9) **กลุ่มพระเกจิอาจารย์** ประกอบด้วย พระครูโพธิสารคุณ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน พระอาจารย์กิตติศักดิ์ กิตติสารโร วัดป่าหนองหลุม หลวงปู่ผาง สิริสุทโธ วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม หลวงปู่ตัน ปุณณวณโณ วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ และหลวงปู่สิงห์ โสภโณ วัดกุญชรวนาราม

2.6 ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวและการสร้างศักยภาพทางการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชน จำเป็นต้องมีการสร้างพันธมิตรหรือเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวภายในพื้นที่ที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน ดังกรณีพื้นที่อีสานตอนกลางซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดใน 4 จังหวัด คือ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด โดยมีการตั้งชื่อกลุ่มจังหวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวว่า “ร้อยแก่นสารสินธุ์”

2.6.1 การพัฒนาเส้นทางการจัดการท่องเที่ยวแหล่งอารยธรรมอีสานตอนกลางเชื่อมโยง 4 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และร้อยเอ็ด

กลุ่มจังหวัดอีสานตอนกลางถือเป็นศูนย์กลางของดินแดนอารยธรรมอีสานที่ยังคงมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมในแบบชนบทอีสาน ถือเป็นดินแดนที่มีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและโดดเด่น อาทิ ผ้าทอพื้นเมือง เช่น ผ้าแพรวาราชนีไหมไทยที่มีศูนย์กลางผลิตอยู่ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ หรือผ้าไหมก็ต้องนึกถึงผ้าไหมมัดหมี่ของอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น นอกจากนี้ยังมีแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา กล่าวคือมีสิมโบราณที่มีสถาปัตยกรรมเป็นเอกลักษณ์โดดเด่น เช่น อุโบสถวัดไชยศรี จังหวัดขอนแก่น อุโบสถวัดป่าไร่ไร่ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้สามารถใช้เส้นทางการท่องเที่ยวร่วมกันภายในกลุ่มจังหวัดอีสานตอนกลาง ซึ่งผลการศึกษาของ ปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ พบว่า สภาพเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดในพื้นที่อีสานตอนกลางมี 2 ลักษณะ

1) เส้นทางเริ่มต้นจากจังหวัดร้อยเอ็ด

เนื่องจากจังหวัดร้อยเอ็ดอีกหนึ่งจังหวัดที่มีสนามบินที่ใช้เดินทางระบบขนส่งสาธารณะทางอากาศจากกรุงเทพฯ-ร้อยเอ็ดได้ อีกทั้งการเดินทางมายังจังหวัดร้อยเอ็ดยังสามารถใช้เส้นทางหลักที่เป็นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 23 ซึ่งแยกมาจากถนนมิตรภาพบริเวณแยกบ้านไผ่ซึ่งเป็นถนนหมายเลข 2 การเดินทางมาโดยรถประจำทางหรือรถยนต์ส่วนตัวก็สามารถที่จะทำได้อย่างสะดวก รวดเร็ว การเริ่มต้นเส้นทางท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดจากจังหวัดร้อยเอ็ดก่อนก็สามารถที่จะสัมผัสและเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชนของจังหวัดนี้และเดินทางไปยังจังหวัดข้างเคียงซึ่งระยะทางอยู่ไม่ไกลมากนัก คือ จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดกาฬสินธุ์ที่มีระยะทางห่างประมาณ 40 กิโลเมตร

2) เส้นทางเริ่มต้นจากจังหวัดขอนแก่น

จังหวัดขอนแก่นถือเป็นศูนย์กลางหรือชุมทางภาคอีสานที่มีเส้นทางเดินทางอย่างครบวงจรมากที่สุด ทั้งระบบการขนส่งทางอากาศ ทางบก และทางรางดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การเริ่มต้นจุดท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นถือเป็นการเพิ่มความสะดวกสบายในการเดินทางและสามารถใช้เส้นทางเชื่อมโยงไปยังจังหวัดในกลุ่ม “ร้อยแก่นสารสินธุ์” ได้อย่างสะดวก รวดเร็วเช่นกัน อีกทั้งจังหวัดขอนแก่นก็มีความพร้อมในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นโรงแรมที่พัก ร้านอาหาร สินค้าผลิตภัณฑ์ของผ้าและกิจกรรมแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย เป็นต้น ดังนั้นจึงมีความพยายามที่จะพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัด เช่น ไหว้พระธาตุสี่เมือง คือ พระธาตุขามแก่นจังหวัดขอนแก่น พระธาตุนาดูนจังหวัดมหาสารคาม พระธาตุนาคจังหวัดกาฬสินธุ์ พระมหาเจดีย์ชัยมงคลจังหวัดร้อยเอ็ด

สำหรับคำแนะนำเชิญชวนให้มาเที่ยวมีคำโฆษณาประชาสัมพันธ์ว่า “ไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต” ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์

อีสานมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยเฉพาะทุ่งนา ภูเขา และป่าเขาอยู่มากมาย มีอยู่อารยธรรมอันยาวนานอยู่รายล้อมสืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคโบราณ ดังจะเห็นได้จากอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมปราสาทหินที่สำคัญของประเทศและภูมิภาคอีกแห่งหนึ่ง

อีสานเป็นถิ่นที่ร่ำรวยมรดกทางวัฒนธรรมประเพณี ที่เรียกขานกันว่า ฮีต 12 หรือประเพณี 12 เดือนที่มีกิจกรรมประเพณีตลอดทั้งปี หรือกระทั่งเส้นทางคมนาคมก็มีการเชื่อมสู่กันตั้งแต่ระดับภูมิภาคสู่ภูมิภาค หรือท้องถิ่นสู่ท้องถิ่น ก็ล้วนสะดวกสบายทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และสายการบิน

ทั้งนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ชูประเด็นภูมินาให้ เป็นแหล่งเรียนรู้อารยธรรม แล้วก็มีโครงการต่างๆ ขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้อง อาทิ อีสานโรมาเนส เสน่ห์มนตราสองฝั่งโขง ตามรอยเท้าไดโนเสาร์ ซึ่งทั้งหมดกำลังได้รับการส่งเสริมและกระตุ้นอยู่ในขณะนี้ ถึงแม้พื้นที่อีสานจะมีโครงการดังกล่าวเป็นประเด็นสำคัญอยู่ก็ตาม แต่ทว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานขอนแก่น ก็ได้มีการเก็บเกี่ยวนำเอาสิ่งบรรดามีมาเป็นสินค้าผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเพื่อนำเสนอขายภายใต้แนวคิดที่ว่า “ร้อยแก่นสารสินธุ์” ซึ่งก็หมายถึงบรรดาแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ อันประกอบด้วยร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ มารวมไว้ด้วยกันนั่นเอง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้กำหนดเป้าหมายตำแหน่งทางการตลาดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้อารยธรรม โดยเน้นเป้าหมายเจาะกลุ่มตลาดผู้สนใจเฉพาะเสนอขายเส้นทางท่องเที่ยวที่มีเรื่องราว (Story) และท่องเที่ยวแบบละเมียด (Slow Travel) และสืบเนื่องจากการที่ ททท.สำนักงานขอนแก่น ได้จัดกิจกรรมเปิดเส้นทางท่องเที่ยว “ไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต” ไปแล้วนั้นและได้รับผลการตอบรับเป็นอย่างดี

ในการนี้ เพื่อปลุกกระแสให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคอีสาน และจังหวัดในเขตพื้นที่รับผิดชอบ (ขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด) พร้อมทั้งเป็นการสอดคล้องกับกลยุทธ์สร้างกระแส ให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ททท.สำนักงานขอนแก่น ได้กำหนดจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทาง “ไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิตขึ้น” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อปลุกกระแสให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เพื่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวตามเส้นทางนมัสการพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมหาสารคามเพิ่มมากยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการต่อยอดภาพลักษณ์และเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์เส้นทางท่องเที่ยว ไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต ให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น ผลที่คาดว่าจะได้รับทำให้เกิดกระแสการเดินทางท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวตามเส้นทางนมัสการพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เพิ่มมากขึ้น และทำให้เส้นทางท่องเที่ยวไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

กลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์

ขอนแก่น : นครใหญ่ด้าน MICE (ประชุม/สัมมนา) ที่สามารถรองรับการจัดประชุมระดับนานาชาติ พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน ไม่ว่าจะเป็นศูนย์การจัดประชุมขนาดใหญ่ โรงแรมมาตรฐานหลายแห่ง ศูนย์การคมนาคมที่มีเที่ยวบินจากกรุงเทพฯ สู่ขอนแก่นโดยสายการบินไทย วันละ 3 เที่ยวบิน เป็นศูนย์รวมรถประจำทางทั้งปรับอากาศและธรรมดากว่า 100 เที่ยว/วัน รวมทั้งยังมีเส้นทางรถไฟวิ่งผ่านมายังจังหวัดขอนแก่นวันละ 3 เที่ยว ที่สำคัญ ถนนมิตรภาพ (ทางหลวงหมายเลข 2) สามารถนำนักท่องเที่ยวจากกรุงเทพฯ มุ่งตรงสู่จังหวัดขอนแก่นและกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์ ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว โดยเฉพาะ เป็นถนนที่ใช้เชื่อมความสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านในการเดินทางมายังจังหวัดขอนแก่นได้เป็นอย่างดี

มหาสารคาม : เมืองแห่งตักสิลานคร ศูนย์กลางด้านพุทธศาสนา แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมและการศึกษา ในด้านการประชุม/สัมมนา มหาสารคามมีโรงแรมสามารถรองรับการประชุม/สัมมนาอยู่หลายแห่ง ที่น่าตื่นตาตื่นใจที่สุดคือ เป็นแหล่งที่ค้นพบซากฟอสซิลกระดูกไดโนเสาร์ พันธุ์กินพืชชนิดที่สำคัญที่สุดของโลก ความประทับใจของผู้คนที่ได้เข้าร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญกับชาวผู้ไทยโคกโก่ง ยากที่จะลืมเลือน เสียงโกลนที่ก้องกังวานพร้อมลีลาทำร้ายรำประกอบดนตรีจากวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ ที่ขยับเชิญชวนให้ผู้ฟังหลงใหลได้มาเที่ยวชม

กาฬสินธุ์ : ดินแดนที่สั่งสมอารยธรรมก่อนประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาในท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากการเก็บเกี่ยวก้อยร้อยลวดลายต่างๆ จากผืนผ้าไหมจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ดังชื่อ “ไหมแพรวา” และยังเป็นสถานที่ค้นพบซากฟอสซิลกระดูกไดโนเสาร์ พันธุ์กินพืชชนิดที่สำคัญที่สุดของโลก ความประทับใจของผู้คนที่ได้เข้าร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญกับชาวผู้ไทยโคกโก่ง ยากที่จะลืมเลือน เสียงโกลนที่ก้องกังวานพร้อมลีลาทำร้ายรำประกอบดนตรีจากวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ ที่ขยับเชิญชวนให้ผู้ฟังหลงใหลได้มาเที่ยวชม

ร้อยเอ็ด : เพชรอีสาน เพชรเม็ดงามบนยอดภูที่พระมหาเจดีย์ชัยมงคล พระมหาธาตุที่สร้างขึ้นมาจากแรงศรัทธาของพระพุทธศาสนิกชน ที่บรรจงแต้มสีส้น ลวดลายเล่าเรื่องพุทธประวัติ สลับกับหุ่นรูปเหมือนของพระสุปฏิปันโน 101 องค์ ร้อยเอ็ดมีเส้นทางเดินทางที่สะดวกสบายเช่นในหลายจังหวัดของอีสาน มีเที่ยวบินของสายการบินจากกรุงเทพฯ สู่ร้อยเอ็ด

แผ่นดินอีสานกลาง อันประกอบด้วยพื้นที่จังหวัด ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคามและกาฬสินธุ์ ถือเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์มาแต่ครั้งโบราณกาล มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นทางธรรมชาติหรืออารยธรรม ดังมีการพบซากไดโนเสาร์อายุนับล้านปี การค้นพบร่องรอยชุมชนโบราณตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตลอดจนเมืองโบราณที่น่าศึกษา เช่น “นครจำปาศรี” จ.มหาสารคาม “เมืองฟ้าแดดสงยาง” จ.กาฬสินธุ์ “เมืองสาเกตุนคร” จ.ร้อยเอ็ด ที่สำคัญยังค้นพบพระบรมสารีริกธาตุอายุกว่า 1,500 ปี ที่จ.มหาสารคาม อันแสดงให้เห็นถึงการเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคแห่งนี้

ตามตำนานพระอูรังคะธาตุ ตำนานพระเจ้าเหี้ยบโลก และพงศาวดารเมืองเหนือ ต่างกล่าวถึงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะได้เสด็จมาประดิษฐาน ดังคำบอกเล่าที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น ศิลาจารึก ใบเสมา พระธาตุเจดีย์ซึ่งมีความเก่าแก่นับพันปี

พระบรมสารีริกธาตุและพระอูรังคะธาตุ (กระดูกส่วนอก) ถือเป็นตัวแทนแห่งองค์พระศาสดา สัมมาสัมพุทธเจ้า หากมีโอกาสกราบไหว้บูชา ก็จะเกิดอานิสงส์อันประมาณค่ามิได้ ยิ่งหากปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตลอดจนประกอบความดีที่ถึงพร้อม ก็จะส่งผลให้การอธิษฐาน สำเร็จด้วยพุทธานุภาพ และพุทธบารมี ความอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นจากการขอพรพระบรมสารีริกธาตุ ที่พุทธศาสนิกชนจะรู้ได้เฉพาะตน ปัจจุบันความเรืองรองของพระพุทธศาสนายังคงสืบสานมั่นคงอยู่ ณ ดินแดนนี้ ดังปรากฏอยู่ในจิตใจอันเอื้ออารีของผู้คน วิถีชีวิตอันสมถะพอเพียง และความศรัทธาในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งการท่องเที่ยวเส้นทางไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมืองรุ่งเรืองตลอดชีวิตนี้ นอกจากจะได้สัมผัสกับเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมแล้ว พุทธศาสนิกชนที่เดินทางมากราบไหว้สักการะองค์พระบรมสารีริกธาตุและถือโอกาสท่องเที่ยวชมเมืองซึ่งเป็นທີ່ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในเขตจังหวัดทั้ง 4 จะได้รับอานิสงส์จากการสักการะพระบรมธาตุเจดีย์ทั้งสี่เมืองอย่างอัมเอม

การอธิษฐานจิตไหว้พระธาตุ ก่อนไหว้น้อมจิต น้อมใจ ตั้งนะโม 3 จบ แล้วระลึกถึงคุณความดีที่ได้ทำในวันนี้ และ 5 พระคุณ คือ พระคุณของแผ่นดิน พระคุณของพระมหากษัตริย์ พระคุณของพระศาสนา พระคุณของพ่อแม่ และเทวดาประจำตัวเรา

เคล็ดลับการอธิษฐานจิตและขอพรให้ได้ผลตามหลักในพุทธศาสนาคือ ต้องสร้างบารมี เพื่อนำความดีเป็นเครื่องตอรองในการอธิษฐานจิตขอพร การทำความดีให้ถึงพร้อม คือละเว้นต่อบาปและชำระจิตใจให้ขาว ด้วยการสวดมนต์ ไหว้พระ สืบทอดพระพุทธศาสนา กระจายรายได้ให้กับชุมชนและชาวบ้านพื้นถิ่น ส่งเสริมการท่องเที่ยว การไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมืองรุ่งเรืองตลอดชีวิต จึงขอพรได้ผลจากบุญที่เราได้กระทำให้ถึงพร้อมจากการท่องเที่ยวครั้งนี้ เพราะการท่องเที่ยวนอกจากจะทำให้ตัวเองมีความสุขแล้ว ยังทำให้ผู้อื่นมีความสุขด้วย

ตัวอย่างโปรแกรม 4 วัน 3 คืน :

ไหว้พระธาตุ 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์

วันแรก : ออกจากกรุงเทพฯ แวะนมัสการ หลวงปู่โต พรหมรังสี รับประทานอาหารกลางวัน อ.พิมาย จ.นครราชสีมา ช่วงบ่าย เดินทางไป อ.นาตูน จ.มหาสารคาม สักการะพระธาตุนาตูน ชม

พิพิธภัณฑสถานจำปาศรี จากนั้นไป อ.ศรีสมเด็จ นมัสการพระเจดีย์ทราย(วัดป่ากุ้ง) พักในตัวเมือง จ.ร้อยเอ็ด

วันที่สอง : นั่งรถรางชมเมืองร้อยเอ็ด จากนั้นเดินทางไป อ.หนองพอก นมัสการพระมหาเจดีย์ชัยมงคล รับประทานอาหารกลางวันบริเวณทางเข้าวัด ช่วงบ่ายเดินทางไป อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์ ชมร่องรอยการตั้งถิ่นฐานเมืองฟ้าแดดสงยาง ชมใบเสมาที่วัดโพธิ์ชัยเสมารามและนมัสการพระธาตุยาคู พักในตัวเมือง จ.กาฬสินธุ์

วันที่สาม : กราบพระองค์ดำที่วัดกลาง เดินทางต่อไป อ.สหัสขันธ์ ชมเรื่องราวของไดโนเสาร์ที่พิพิธภัณฑสถานสิรินธร รับประทานอาหารกลางวัน อ.สหัสขันธ์ ช่วยบ้ายเดินทางไป อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น นมัสการพระธาตุขามแก่น แวะซื้อของฝากในตัวเมือง จ.ขอนแก่น พักในตัวเมือง จ.ขอนแก่น

วันที่สี่ : นมัสการพระธาตุแก่นนคร แล้วเดินทางไป อ.ชนบท ชมนิทรรศการเกี่ยวกับผ้าไหมที่ศาลาไหมไทย เลือกซื้อผ้าไหมจากร้านดั่งบนถนนสายไหม รับประทานอาหารกลางวัน ที่ อ.บ้านไผ่ เดินทางกลับกรุงเทพฯ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านหัตถศิลป์พื้นถิ่นอีสานตอนกลาง

ในพื้นที่อีสานตอนกลางเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ถือเป็นสิ่งโดดเด่นอีกอย่างหนึ่ง คือ เส้นทางหมู่บ้านที่ชุมชนได้ทำศิลปะและหัตถกรรมพื้นบ้านหลายหลายชนิด ผลการศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ พบว่าจากการประชุมเวทีชุมชนแบบมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มประชาชนและภาคีเครือข่าย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่าสามารถพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมต่อชุมชนทอผ้าในพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัดได้ ซึ่งทางคณะผู้วิจัยได้นำเสนอการจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าในมิติทางวัฒนธรรมได้จำนวน 8 เส้นทาง ดังนี้

1. เส้นทางเรียนรู้ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ (พระยืน-บ้านหนองหญ้าปล้อง/แหล่งเรียนรู้ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ-หมู่บ้านเต่า-วัดสระทอง/บ้านบัว-กล้วยไม้ช้างกระ วัดอุดมมงคลศิริเขต-น้ำตกห้วยเข) ประกอบด้วย

- 1.1 โบราณสถานหลวงพ่พระยืน อำเภอพระยืน
- 1.2 บ้านหนองหญ้าปล้อง/หมู่บ้านทอผ้าสีย้อมธรรมชาติ อำเภอมัญจาคีรี
- 1.3 หมู่บ้านเต่า
- 1.4 วัดสระทอง สิมบ้านบัว
- 1.5 อุทยานกล้วยไม้ช้างกระ
- 1.6 วัดอุดมมงคลศิริเขต
- 1.7 น้ำตกห้วยเข

2. เส้นทางถนนสายไหม (ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์-ศาลาไหมไทย-ย่านผ้าไหมอำเภอชนบท-วัดป่าภูหินบรรพต-บ้านห้วยผาย/แหล่งเรียนรู้กรรมวิธีทอผ้าไหมมัดหมี่-วัดป่าภูระงำ) ประกอบด้วย

- 2.1 ศาลเจ้าพ่อมเหสักข์
- 2.2 ศาลาไหมไทย

- 2.3 ย่านถนนสายไหม
- 2.4 วัดป่าภูหินบรรพต
- 2.5 บ้านห้วยฝาย หมู่บ้านทอผ้าไหม
- 2.6 วัดป่าภูระงำ

3. เส้นทางหมู่บ้านทอผ้าโฮมสเตย์ (บ้านดอนข้า/โฮมสเตย์-กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองบ้านเมืองเพี้ย-แหล่งโบราณสถานเมืองเพี้ย-จิตรกรรมฝาผนังสิมโบราณบ้านลาน-พระเจ้าใหญ่ผือบัง-พระพุทธรูปบาทหินลาด-ปราสาทเปือยน้อย-สิมโบราณ วัดสระบัวแก้ว) ประกอบด้วย

- 3.1 บ้านดอนข้า/โฮมสเตย์
- 3.2 หมู่บ้านทอผ้าบ้านเมืองเพี้ย
- 3.3 แหล่งโบราณสถานเมืองเพี้ย
- 3.4 จิตรกรรมฝาผนัง สิมโบราณบ้านลาน
- 3.5 พระเจ้าใหญ่ผือบัง
- 3.6 พระพุทธรูปบาทหินลาด
- 3.7 ปราสาทเปือยน้อย
- 3.8 สิมโบราณ วัดสระบัวแก้ว

4. เส้นทางเยือนแหล่งสินค้าและผลิตภัณฑ์ (บึงแก่นนคร-โฮงมูนมังขอนแก่น-วัดหนองแวง พระอารามหลวง-ศูนย์จำหน่ายสินค้าผ้าพื้นเมืองขอนแก่น (OTOP) -ศูนย์สิ่งทอพระธรรมชั้นดี-บ้านแพง/หมู่บ้านทอเสือก-วนอุทยานโกสัมพี-บ้านหนองเขื่อนช้าง/แหล่งจำหน่ายผ้าไหมและสินค้าพื้นเมือง)

- 4.1 บึงแก่นนคร
- 4.2 โฮงมูนมังขอนแก่น
- 4.3 พระธาตุวัดหนองแวง พระอารามหลวง
- 4.4 ศูนย์จำหน่ายสินค้าผ้าพื้นเมืองขอนแก่น (ศูนย์ OTOPTOP)
- 4.5 ศูนย์สิ่งทอพระธรรมชั้นดี
- 4.6 หมู่บ้านทอเสือกบ้านแพง
- 4.7 วนอุทยานโกสัมพี
- 4.8 บ้านหนองเขื่อนช้าง/หมู่บ้านจำหน่ายผ้าทอพื้นเมือง

5. เส้นทางไหว้พระแสงบุญ (สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์/ชุมชนโนนทัน-โฮงมูนมังขอนแก่น-พระธาตุวัดหนองแวง/บึงแก่นนคร-พระธาตุวัดทุ่งเศรษฐี-พระใหญ่/พุทธมณฑลอีสาน-วัดป่าธรรมอุทยาน-อุปถัมภ์สิมโบราณ/วัดไชยศรี-ไหว้พระยืน-หมู่บ้านทอผ้าสีย้อมธรรมชาติ/บ้านหนองหญ้าปล้อง-หมู่บ้านเต่า)

- 5.1 สำนักปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์/ชุมชนโนนทัน
- 5.2 โฮงมูนมังขอนแก่น
- 5.3 พระธาตุวัดหนองแวง พระอารามหลวง
- 5.4 พระธาตุวัดทุ่งเศรษฐี

- 5.5 พระใหญ่/พุทธมณฑลอีสาน
- 5.6 วัดป่าธรรมอุทยาน
- 5.7 อุบถัฒสิมโบริถน วตัไซยศรี
- 5.8 พระยััน
- 5.9 หมู่บ้านทอผ้าสิย้อมธรรมาตติ บ้านหนองหญ้าปล้อง
- 5.10 หมู่บ้านเต่า

6. เส้นทางเรียนรู้แหล่งผลิตผ้าไหมพื้นเมืองแบบครบวงจร (ศาลหลักเมืองขอนแก่น-พระใหญ่/พุทธมณฑลอีสาน-บ้านหนองบุญชู/ทอผ้าแบบโบราณครบวงจร-สิมโบราณวัดเชียงยืน-พระเจ้าใหญ่/วัดพุทธประดิษฐ์ บ้านโพน-กลุ่มผลิตสินค้าผ้าทอพื้นเมืองบ้านลาด-กลุ่มทำขนมเทียนแก้ว อำเภอกันทรวิชัย-พระพุทธรูปโบราณสมัยทวารวดี อำเภอกันทรวิชัย-พระชินวรณั พระพุทธรูปโบราณชุมชนไทญ้อ-พิพิธภัณฑัฒมหาวิทยาลัยมหาสารคาม-พิพิธภัณฑัฒเห็ด)

- 6.1 ศาลหลักเมืองขอนแก่น
- 6.2 พระใหญ่/พุทธมณฑลอีสาน
- 6.3 หมู่บ้านทอผ้าไหมโบราณแบบครบวงจร บ้านหนองบุญชู
- 6.4 สิมโบราณ วัดเชียงยืน
- 6.5 พระเจ้าใหญ่/วัดพุทธประดิษฐ์ บ้านโพน
- 6.6 กลุ่มผลิตสินค้าผ้าทอพื้นเมือง บ้านลาด
- 6.7 กลุ่มขนมเทียนแก้ว ของฝากอำเภอกันทรวิชัย
- 6.8 พระพุทธรูปยืนโบราณ สมัยทวารวดี
- 6.9 พระชินวรณั พระพุทธรูปโบราณชุมชนไทญ้อ
- 6.10 เรือนอีสาน พิพิธภัณฑัฒมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- 6.11 พิพิธภัณฑัฒเห็ดที่มีฤทธิ์เป็นยา

7. เส้นทางเรียนรู้แหล่งสินค้าผ้าฝ้ายพื้นเมือง (หมู่บ้านหัตถกรรมบ้านหนองเชื่อนช้าง-วัดอุปราชน-มัสการพระกันทรวิชัย-พิพิธภัณฑัฒมหาชัย-โบราณสถานกู่บัวมาส-บ้านกำพี/หมู่บ้านทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก-บ้านหนองหิน/ผลิตสินค้าผ้าฝ้ายทอมือ-ธาตุพระบุ วัดสระแคน-กู่บ้านแดง)

- 7.1 หมู่บ้านหัตถกรรมบ้านหนองเชื่อนช้าง
- 7.2 วัดอุปราชน
- 7.3 พระกันทรวิชัย หอพระสถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน
- 7.4 พิพิธภัณฑัฒมหาชัย
- 7.5 โบราณสถานกู่บัวมาส
- 7.6 บ้านกำพี หมู่บ้านทอผ้าไหม
- 7.7 บ้านหนองหิน หมู่บ้านผลิตสินค้าผ้าฝ้ายทอมือ
- 7.8 ธาตุพระบุ วัดสระแคน วาปีปทุม
- 7.9 กู่บ้านแดง

8. เส้นทางเรียนรู้อารยธรรมผ้าโบราณ (พระธาตุนาคูน-กุ้งสันตรัตน์-กุ้งน้อย-ศาลานางขาว-เรือนอีสานโบราณ/สถาบันวิจัยรุกขเวช-หมู่บ้านโฮมสเตย์ชุมชนพระธาตุ-จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์-บ้านนาเมือง/ทอผ้าไหมลายดอกขา-บ้านกำพี้/ทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก)

- 8.1 พระธาตุนาคูน
- 8.2 กุ้งสันตรัตน์
- 8.3 กุ้งน้อย
- 8.4 ศาลานางขาว
- 8.5 เรือนอีสาน สถาบันวิจัยรุกขเวช
- 8.6 หมู่บ้านโฮมสเตย์ชุมชนพระธาตุ
- 8.7 จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าเรไรย์
- 8.9 หมู่บ้านทอผ้าไหม บ้านนาเมือง

การเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีในเขตพื้นที่อีสานตอนกลาง

1. ข้อมูลเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

1) ระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่ต้องการบรรจุเป็นเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ผลจากการศึกษาในส่วนของระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในบ้านโนนทัน โดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ (1)การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานวัดโพธิ์บ้านโนนทัน (2)ชมภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ผนังภายนอกศาลาปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน (3)ชมอุโบสถและจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงามเรื่องเวชสันดรชาดกวัดโพธิ์บ้านโนนทัน (4)รับบริการนวดแผนไทยที่ศูนย์แพทย์แผนไทยที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน (5)นมัสการรูปหล่อพระครูโพธิสารคุณหรือหลวงปู่โพธิ์ที่ศาลาปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน (6)การทำบุญตักบาตรและฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน (7)การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน (8)นมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน (9)ชมและเลือกซื้อขนมดอกจอกและปลาร้าบองกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน 1 (10)เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาตามฮีตสิบสองในชุมชนบ้านโนนทัน (11)ชมและเลือกซื้อขนมทองม้วนกลุ่มแม่บ้านชุมชนโนนทัน 1 และ (12)ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ส้มหมู ส้มเนื้อ แหนมหมู แหนมเนื้อและไส้กรอกอีสาน กลุ่มสตรีพัฒนาชุมชนโนนทัน 1

ระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนของตำบลท่าสองคอน โดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ (1)การทำบุญตักบาตรและฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดขุนพรหมดารี (2)การปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐานที่วัดขุนพรหมดารี (3)ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหนองเขื่อนช้าง (4)ชมขั้นตอนการปลูกผักและเลือกซื้อผักพื้นบ้านปลอดสารพิษที่บ้านท่าสองคอน (5)ชมขั้นตอนการผลิตเส้นไหมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหินลาด (6)นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่สิงห์โสภโณที่วัด

กุญชรเทวราชบ้านหนองเขื่อนช้างและชมการสาธิตขั้นตอนการทำขนมเทียนแก้ว บ้านอุปราชา (7)นมัสการพระพุทธรูปไม้ศักดิ์สิทธิ์และชมส้มอีสาน วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ท่าสองคอน (8)นมัสการพระพุทธรูปเจ้าแก้วปางชมสวนสมุนไพรและลื่นน้ำโบราณที่วัดป่าสันติวันพันชาติ (9)นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่ฝาง สีริสุโธที่วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพารามและ(10)นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่ตัน ปุณฺณวณฺโณ ที่วัดดงเค็ง

ระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในชุมชนของตำบลพระธาตุ ตำบลกู่สันตรัตน์และตำบลนาคูน โดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ (1)งานนมัสการพระธาตุนาคูน (2)การปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐานที่พระธาตุนาคูน (3)ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป บ้านโกทา (4)ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของศาลานางขาว ตำบลกู่สันตรัตน์ (5)การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระธาตุนาคูน (6)ชมพิพิธภัณฑ์เฮือนอีสาน อุทยานการเรียนรู้วัฒนธรรมอีสานและป่าชุมชนโคกดงเค็งที่สวนวลัยรุกเขว (7)ชมและเลือกซื้อดอกไม้ประดิษฐ์ บ้านหนองจิก (8)ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของกู่น้อยและชมลื่นน้ำโบราณวัดโพธิ์ศรีบ้านปอพาน (9)ชมโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์จัมปาศรีชมบ่อศักดิ์สิทธิ์และสัมผัสวิถีชีวิตที่โฮมสเตย์บ้านสระบัว (10)ชมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ของบ้านนาหาดและชมฟาร์มเลี้ยงกบ บ้านปอพาน (11)ไหว้ปูตาที่ดอนปูตาบ้านปอพานและชมเครื่องจักสานจากไม้ไผ่และงานไม้บ้านไต้น (12)ชมกู่สันตรัตน์และโบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์กู่สันตรัตน์ (13)ชมขั้นตอนการทอผ้าสไบขิด ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย (14)รับฟังขั้นตอนการปลูกนาข้าวอินทรีย์ บ้านจำปาศรี และชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากกกและเลือกกลุ่มสตรีแม่บ้านและ(15)การบนบาน/สะเดาะเคราะห์ที่พระธาตุนาคูนเพื่อให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร(พระมหาสุทิตยอาภาโร,2553) และการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร(สินธุ์อารีย์น้อยพินิจและคณะ.2556: 31-40)จากการศึกษาดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมว่านักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยมีวัตถุประสงค์หลักในการเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคือการไปพักผ่อนกับครอบครัวการเดินทางไปไหว้พระพุทธรูปการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาการเที่ยวชมความงามด้านศิลปกรรมและการเที่ยวชมทัศนียภาพของวัด

พบว่านักท่องเที่ยวมีความประทับใจในกิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ การสักการะพระพุทธรูปและเจดีย์ที่อยู่ภายในวัดการเที่ยวชมทัศนียภาพภายในวัด ความงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของวัด โดยประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับ คือ ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญ การสวดมนต์ การฟังธรรมเทศนาการได้รับความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทย

ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถานศาสนสถานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม วัดและกิจกรรมสำคัญทางพุทธศาสนาเทศกาลและงานประเพณีประจำปีโดยแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทดังกล่าวจะมีลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือ

- (1) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ นักท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์เพื่อชมสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม

- (2) รูปแบบการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์และงานประเพณี นักท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อชมวัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและวิถีชีวิตของชุมชน
- (3) รูปแบบการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์ชนบท นักท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพิ่มพูนความรู้ให้กับตนเอง
- (4) รูปแบบการท่องเที่ยวยุทธศาสตร์ นักท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเข้าร่วมการทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรมเทศนา การฝึกสมาธิและการนั่งวิปัสสนาโดยพระวิปัสสนาจารย์เป็นผู้สอน

ดังนั้นจากลักษณะกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังกล่าวเบื้องต้น ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงลักษณะกิจกรรมท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน 3 แห่ง คือ ชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอนและชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกุ้งสำริด และเทศบาลตำบลนาคูน ตามระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ดังต่อไปนี้ คือ

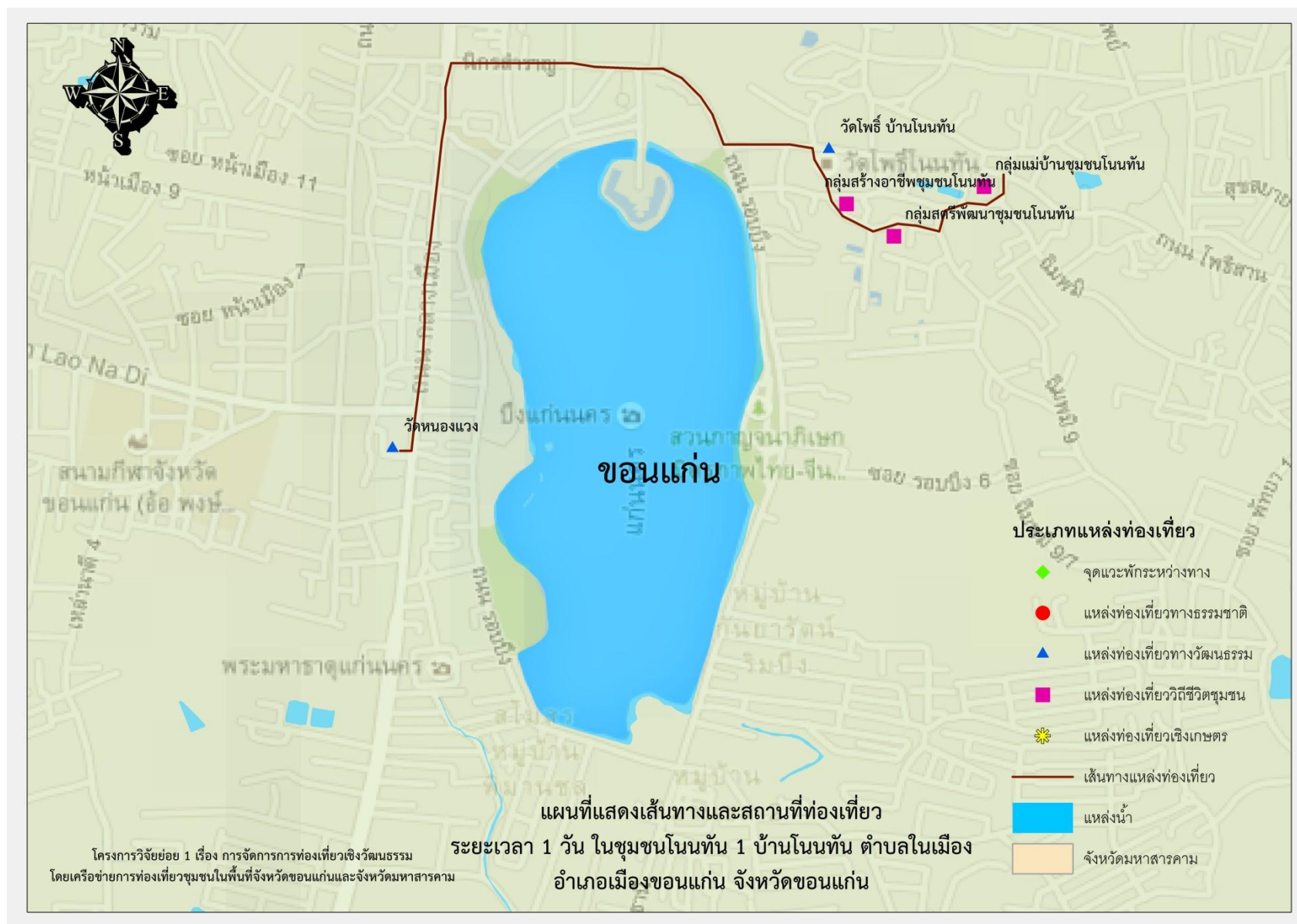
1. ชุมชนบ้านโนนทันพบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในชุมชนบ้านโนนทันมากที่สุดใน 5 อันดับ ได้แก่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานชมภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ผนังภายนอกศาลาปฏิบัติธรรมชมอุโบสถและจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวทสันดรชาดก การบริการนวดแผนไทยที่ศูนย์แพทย์แผนไทย และนมัสการรูปหล่อพระครูโพธิสารคุณโดยพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาและเป็นการทำกิจกรรมภายในวัดเป็นสำคัญ โดยเป็นกิจกรรมที่ต้องอยู่ภายใต้การดูแลจากพระวิปัสสนาจารย์ดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านโนนทันจึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนา โดยมีเส้นทางนำเที่ยวภายในชุมชนตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านโนนทัน โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยมีดังต่อไปนี้ คือ

- (1) การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (2) ชมภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ผนังภายนอกศาลาปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (3) ชมอุโบสถและจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงามเรื่องเวทสันดรชาดกวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (4) รับบริการนวดแผนไทยที่ศูนย์แพทย์แผนไทยที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (5) นมัสการรูปหล่อพระครูโพธิสารคุณหรือหลวงปู่โพธิ์ที่ศาลาปฏิบัติธรรมวัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (6) การทำบุญตักบาตรและฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (7) การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (8) นมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (9) ชมและเลือกซื้อขนมดอกจอกและปลาร้าของกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน 1
- (10) เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาตามฮีตสิบสองในชุมชนบ้านโนนทัน
- (11) ชมและเลือกซื้อขนมทองม้วนกลุ่มแม่บ้านชุมชนโนนทัน 1
- (12) ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ส้มหมก ส้มเนื้อ แหนมหมก แหนมเนื้อและไส้กรอกอีสาน กลุ่มสตรีพัฒนาชุมชนโนนทัน 1

ผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านโนนทันดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาประชุมกลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุโขทัย เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรให้มีการจัดเป็นเส้นทางนำเที่ยวขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมและท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนบ้านโนนทันซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

รายการนำเที่ยวระยะเวลา 1 วัน

- 09.00 น. เดินทางถึง **วัดหนองแขว นมัสการพระธาตุแก่นนคร**
- 10.00 น. เดินทางถึง**วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน** รับฟังประวัติวัดโพธิ์ พร้อมบริการนำชมจิตรกรรมฝาผนังที่อุโบสถ และภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ภายนอกศาลาปฏิบัติธรรมจากพระมิ่งคุณเทศก์วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวันตามอัธยาศัย บริเวณร้านอาหารรอบบึงแก่นนคร
- 13.00 น. รับบริการนวดแผนไทยที่ทำการสมาคมนวดแผนไทย บริเวณลานอเนกประสงค์วัดโพธิ์ โดยหมอนวดที่จบหลักสูตรการนวดแผนไทย วัดโพธิ์ กรุงเทพฯ จากนั้นเชิญชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ผลิตโดยกลุ่มแม่บ้านชุมชนโนนทัน 1 และกลุ่มสตรีพัฒนาชุมชนโนนทัน 1 มีผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ คือ **ขนมดอกจอก / ปลายี่รา บองขนมทองม้วนสัหม / สัมนื้อ / แหนมหมู / แหนมนื้อ / ไส้กรอกอีสาน** ณ ร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่ร้านค้าด้านถนนฉิมพลี
- 15.00 น. เดินทางกลับ

ภาพที่ 7 เส้นทางท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนบ้านโนนทัน ระยะเวลา 1 วัน

2. *ชุมชนตำบลท่าสองคอน* พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในชุมชนตำบลท่าสองคอนมากที่สุดใน 5 อันดับ ได้แก่ การทำบุญตักบาตรและฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดขุนพรหมดำริการปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานที่วัดขุนพรหมดำริชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหนองเขื่อนช้างชมขั้นตอนการปลูกฝักและเลือกซื้อฝักพื้นบ้านปลอดสารพิษที่บ้านท่าสองคอนและชมขั้นตอนการผลิตเส้นไหมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหินลาดจะพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมเนื่องในวิถีชีวิตชุมชน โดยกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาจะเป็นการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่ได้ประพฤติปฏิบัติเนื่องในพระพุทธศาสนา ได้แก่ การทำบุญ ฟังธรรมเทศนา การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่วนกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมจะเป็นกิจกรรมเนื่องในวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและอาชีพประจำของชาวบ้านในชุมชนตำบลท่าสองคอน ได้แก่ การทอผ้าไหม ผ้าไหมและผลิตภัณฑ์เครื่องนุ่งห่มและของใช้จากผ้าไหม ฝักพื้นบ้านปลอดสารพิษ ขนมเทียนแก้ว เป็นต้น ดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตำบลท่าสองคอนจึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและรูปแบบการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทโดยมีเส้นทางนำเที่ยวภายในชุมชนตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลท่าสองคอน โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย มีดังต่อไปนี้ คือ

- (1) การทำบุญตักบาตรและฟังธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัดขุนพรหมดำริ
- (2) การปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานที่วัดขุนพรหมดำริ
- (3) ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหนองเขื่อนช้าง
- (4) ชมขั้นตอนการปลูกฝักและเลือกซื้อฝักพื้นบ้านปลอดสารพิษที่บ้านท่าสองคอน
- (5) ชมขั้นตอนการผลิตเส้นไหมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหินลาด
- (6) นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่สิงห์โสภโณที่วัดกุญชรเทวราชบ้านหนองเขื่อนช้างและชมการสาธิตขั้นตอนการทำขนมเทียนแก้ว บ้านอุปราชา
- (7) นมัสการพระพุทธรูปไม้ศักดิ์สิทธิ์และชมส้มอีสาน วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ท่าสองคอน
- (8) นมัสการพระพุทธรูปเจ้าแก้วปางขมสวนสมุนไพรและส้มน้ำโบราณที่วัดป่าสันติวันพันชาติ
- (9) นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่ฝาง สิริสุทโธที่วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม
- (10) นมัสการรูปเหมือนหลวงปู่ตัน ปุณณวณโณ ที่วัดดงเค็ง

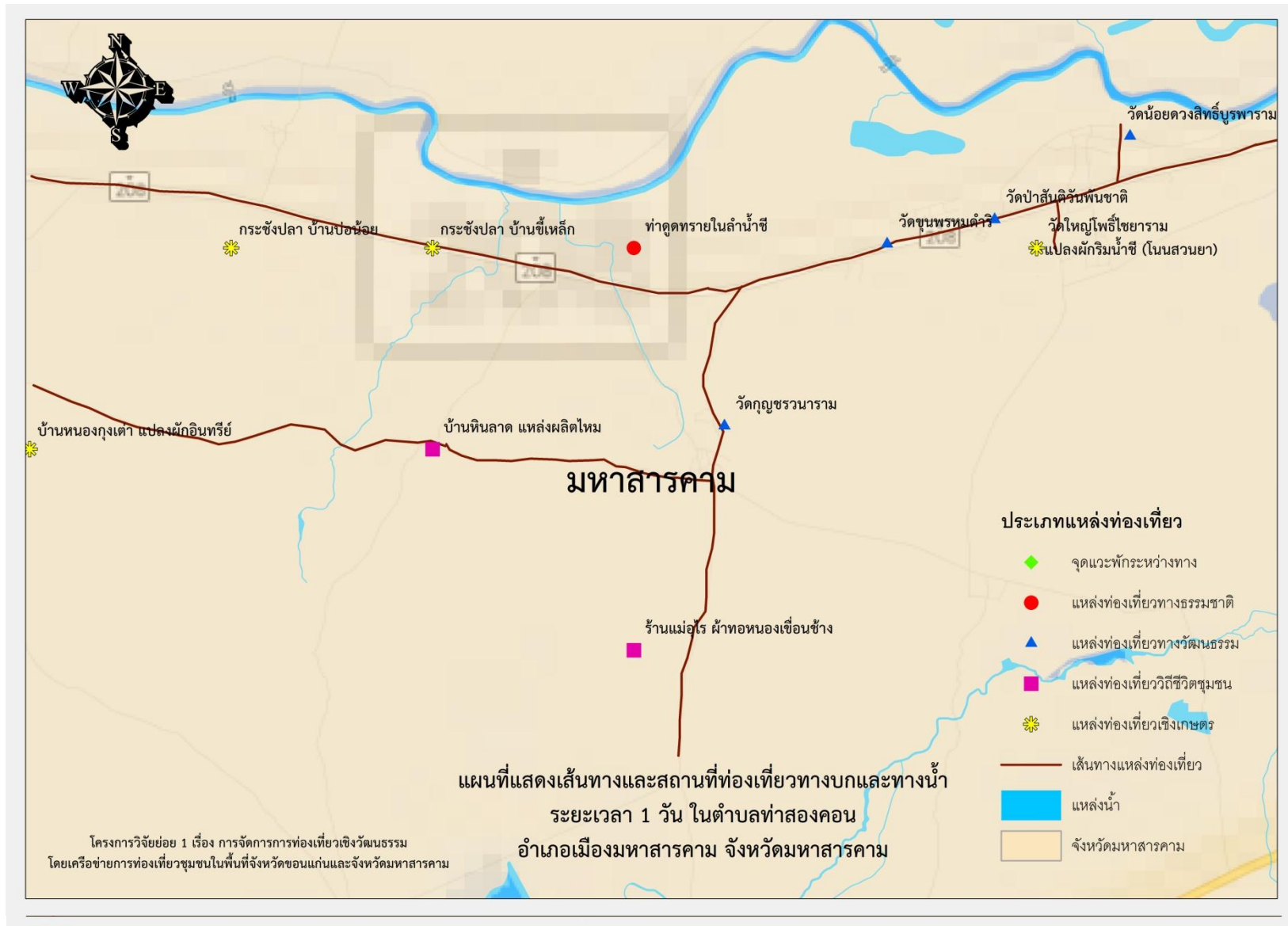
ผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลท่าสองคอนดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาประชุมกลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุโขทัย เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรให้มีการจัดเป็นเส้นทางนำเที่ยวขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมและท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนตำบลท่าสองคอนซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

รายการนำเที่ยวทางบก ระยะเวลา 1 วัน

- 09.00 น. เดินทางถึง **วัดขุนพรหมดำริ** ลงทะเบียนเข้ารับการอบรมวิปัสสนา
- 11.00 น. รับประทานอาหารกลางวันที่ศาลาปฏิบัติธรรม ทำความสะอาดสถานที่ จากนั้นพักผ่อนตามอัธยาศัยและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ **กลุ่มแม่บ้านขนมเทียนแก้ว** ซึ่งจำหน่ายสินค้าประจำชุมชนคือ ขนมเทียนแก้ว
- 13.00 น. ปฏิบัติธรรมช่วงบ่าย
- 14.00 น. ทำความสะอาดและพัฒนาสถานที่
- 15.00 น. เดินทางถึง**วัดป่าสันติวันพันชาติ**ชมสวนสมุนไพรนานาชนิดที่มีการปลูกเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ไว้ รับฟังการบรรยายสรรพคุณสมุนไพรจากพระวิทยากร จากนั้นเดินทางไป **วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม**นมัสการรูปหล่อหลวงปู่ผาง สิริสุทโธ และไปต่อที่ **วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม**ชมพระพุทธรูปไม้โบราณศิลปะล้านช้าง (ศิลปะลาว) ที่มีการเก็บรักษาไว้ และชมส้ม (โบลัส) โบราณประจำวัด
- 16.30 น. เดินทางถึง **แปลงผักริมน้ำชี (โนนสวนยา)** ชมทัศนียภาพริมฝั่งน้ำ ทำภารกิจส่วนตัว
- 17.00 น. เดินทางกลับ

รายการนำเที่ยวทางบก – ทางน้ำ ระยะเวลา 1 วัน

- 09.00 น. เดินทางถึง **วัดขุนพรหมดำริ** ลงทะเบียนเข้ารับการอบรมวิปัสสนา
- 11.00 น. รับประทานอาหารกลางวันที่ศาลาปฏิบัติธรรม ทำความสะอาดสถานที่ จากนั้นพักผ่อนตามอัธยาศัยและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ **กลุ่มแม่บ้านขนมเทียนแก้ว** ซึ่งจำหน่ายสินค้าประจำชุมชนคือ ขนมเทียนแก้ว
- 13.00 น. เดินทางถึง**วัดป่าสันติวันพันชาติ**ชมสวนสมุนไพรนานาชนิดที่มีการปลูกเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ไว้ รับฟังการบรรยายสรรพคุณสมุนไพรจากพระวิทยากร จากนั้นเดินทางไป **วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม**นมัสการรูปหล่อหลวงปู่ผาง สิริสุทโธ และไปต่อที่ **วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม**ชมพระพุทธรูปไม้โบราณศิลปะล้านช้าง (ศิลปะลาว) ที่มีการเก็บรักษาไว้ และชมส้ม (โบลัส) โบราณประจำวัด
- 14.00 น. เดินทางถึง **แปลงผักริมน้ำชี (โนนสวนยา)** ทำภารกิจส่วนตัว จากนั้นเตรียม **ลงเรือชมทัศนียภาพสองฝั่งลำน้ำชี** ประกอบด้วยสวนผักปลอดสารพิษริมฝั่งน้ำ **ทำคูตทรายในลำน้ำชีกระซังปลา บ้านชี้เหล็กกระซังปลา บ้านบ่อน้อย** ขึ้นรถที่สะพานข้ามแม่น้ำชี บ้านบ่อน้อย
- 16.00 น. เดินทางถึง **วัดกุญชรวนาราม** นมัสการรูปหล่อหลวงปู่สิงห์ จากนั้นเดินไปเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ศูนย์จำหน่ายสินค้า OTOP บ้านหนองเขื่อนช้าง หรือไปชมแหล่ง **ผลิตเส้นไหมที่บ้านหินลาด** และชมแปลงผักอินทรีย์ ที่บ้านหนองกุงเต่า
- 17.30 น. เดินทางกลับ

ภาพที่ 8 เส้นทางท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยวทางบกและทางน้ำ ในตำบลท่าสองคอน ระยะเวลา 1 วัน

3. **ชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกู่สันตรัตน์และตำบลนาคูน** พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกู่สันตรัตน์และตำบลนาคูนมากที่สุดใน 5 อันดับ ได้แก่งานนมัสการพระธาตุนาคูน การปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานที่พระธาตุนาคูน ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป บ้านโกทา ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของศาลานางขาว ตำบลกู่สันตรัตน์ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระธาตุนาคูน โดยพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรมเนื่องในภูมิปัญญาพื้นบ้านและด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยกิจกรรมทางด้านพระพุทธศาสนาจะเป็นการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้แก่ การไหว้พระบรมสารีริกธาตุ การทำบุญ การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่วนกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมเนื่องในภูมิปัญญาพื้นบ้านจะเป็นกิจกรรมอาชีพเสริมให้กับชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ การทอเสื่อกก การทอผ้าไหม ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป ผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์เป็นต้น สำหรับกิจกรรมทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้แก่ พระธาตุนาคูน กู่สันตรัตน์ กุ๋นน้อย ศาลานางขาว สิมโบราณ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกู่สันตรัตน์และตำบลนาคูน จึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนารูปแบบการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยมีเส้นทางนำเที่ยวภายในชุมชนตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลกู่สันตรัตน์และตำบลนาคูน โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย มีดังต่อไปนี้ คือ

- (1) งานนมัสการพระธาตุนาคูน
- (2) การปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐานที่พระธาตุนาคูน
- (3) ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป บ้านโกทา
- (4) ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของศาลานางขาว ตำบลกู่สันตรัตน์
- (5) การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระธาตุนาคูน
- (6) ชมพิพิธภัณฑ์เฮือนอีสาน อุทยานการเรียนรู้วัฒนธรรมอีสานและป่าชุมชนโคกแดงที่สวนวลัยรุกขเวช
- (7) ชมและเลือกซื้อดอกไม้ประดิษฐ์ บ้านหนองจิก
- (8) ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของกุ๋นน้อยและชมสิมโบราณวัดโพธิ์ศรีบ้านปอพาน
- (9) ชมโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์จัมปาศรีชมบ่อศักดิ์สิทธิ์และสัมผัสวิถีชีวิตที่โฮมสเตย์บ้านสระบัว
- (10) ชมการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ของบ้านนาหาดและชมฟาร์มเลี้ยงกบ บ้านปอพาน
- (11) ไหว้ปูตาที่ดอนปู่ตาบ้านปอพานและชมเครื่องจักสานจากไม้ไผ่และงานไม้ บ้านไต้หวัน
- (12) ชมกู่สันตรัตน์และโบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์กู่สันตรัตน์
- (13) ชมขั้นตอนการทอผ้าสไบขิด ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย
- (14) รับฟังขั้นตอนการปลูกนาข้าวอินทรีย์ บ้านจำปาศรี และชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากกกและเสื่อกกกลุ่มสตรีแม่บ้าน
- (15) การขนบาน/สะเดาะเคราะห์ที่พระธาตุนาคูนเพื่อให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น

ผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลตำบลดพระธาตุรวมถึงตำบลภูสันตรัตน์และตำบลนาคูนดังกล่าวข้างต้น มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาประชุมกลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุโขทัย เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรให้มีการจัดขึ้นเป็นเส้นทางนำเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมและท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลภูสันตรัตน์และตำบลนาคูนซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

รายการนำเที่ยวระยะเวลาครึ่งวัน (เช้า พร้อมอาหารกลางวัน)

- 09.00 น. เดินทางถึง**พระบรมธาตุนาคูน** รับฟังประวัติการก่อสร้างพระบรมธาตุ สถาปัตยกรรมประกอบโดยรอบ นมัสการและเดินเวียนรอบองค์พระธาตุเพื่อความเป็นสิริมงคลจากนั้นชมบริเวณโดยรอบ และพักผ่อนตามอัธยาศัย
- 10.00 น. เดินทางถึง**สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช** รับฟังประวัติ กิจกรรมของสถาบันจากวิทยากรของสถาบันฯและชมสถานที่ต่างๆภายในสถาบันฯประกอบด้วย **หอพรรณไม้อีสาน อุทยานสวนไผ่ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสวนสมุนไพรอาคารผลิตและแปรรูปสมุนไพรพิพิธภัณฑสถานเรือนไทย**
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวันที่ศาลาอเนกประสงค์สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช
- 13.00 น. เดินทางกลับ

รายการนำเที่ยวระยะเวลาครึ่งวัน (บ่าย พร้อมอาหารเย็น)

- 14.00 น. เดินทางถึง**พระบรมธาตุนาคูน** รับฟังประวัติการก่อสร้างพระบรมธาตุ สถาปัตยกรรมประกอบโดยรอบ นมัสการและเดินเวียนรอบองค์พระธาตุเพื่อความเป็นสิริมงคลจากนั้นชมบริเวณโดยรอบ และพักผ่อนตามอัธยาศัย
- 15.00 น. เดินทางถึง**สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช** รับฟังประวัติ กิจกรรมของสถาบันจากวิทยากรของสถาบันฯ และชมสถานที่ต่างๆภายในสถาบันฯประกอบด้วย **หอพรรณไม้อีสาน อุทยานสวนไผ่ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสวนสมุนไพรอาคารผลิตและแปรรูปสมุนไพรพิพิธภัณฑสถานเรือนไทย**
- 17.00 น. รับประทานอาหารเย็นที่ศาลาอเนกประสงค์สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช
- 18.00 น. เดินทางกลับ

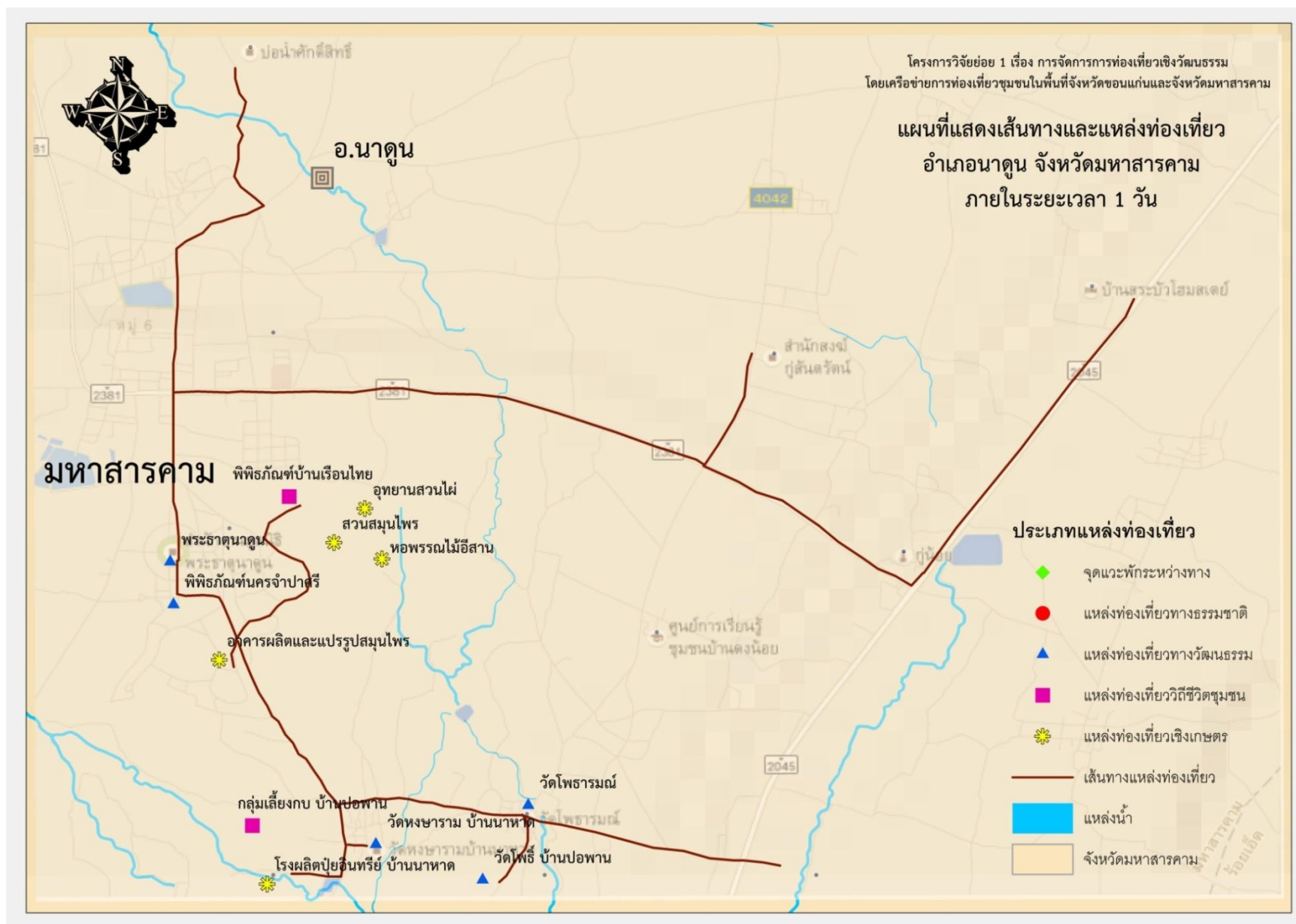
รายการนำเที่ยวระยะเวลา 2 วัน

วันที่ 1

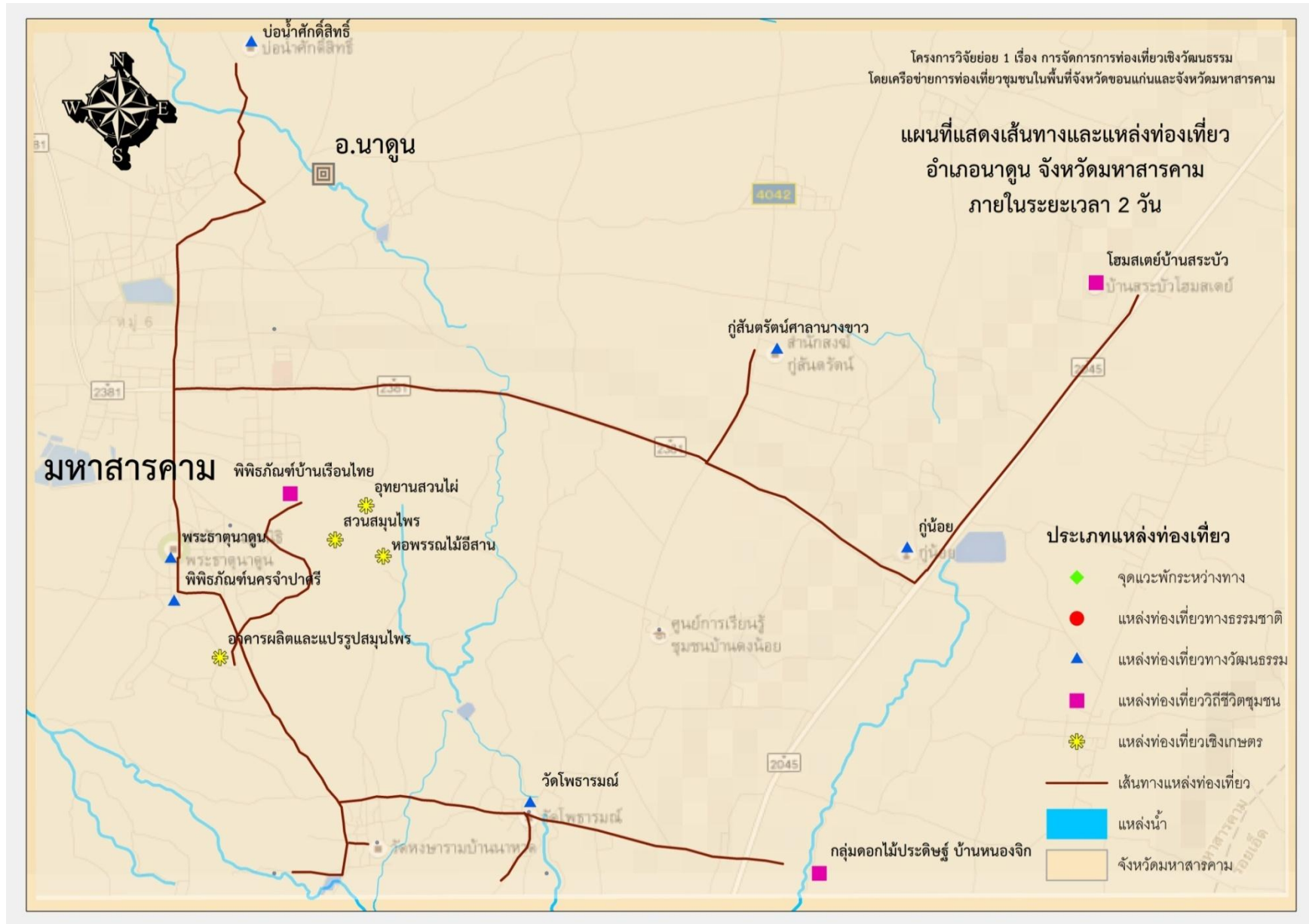
- 09.00 น. เดินทางถึง**พระบรมธาตุนาคนูน** รับฟังประวัติการก่อสร้างพระบรมธาตุ สถาปัตยกรรมประกอบโดยรอบ นมัสการและเดินเวียนรอบองค์พระธาตุเพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นชมบริเวณโดยรอบ
- 10.00 น. ชม **พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี** โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์
- 10.45 น. เดินทางถึง**สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช** รับฟังประวัติ กิจกรรมของสถาบันจากวิทยากรของสถาบันฯ และชมสถานที่ต่างๆภายในสถาบันฯประกอบด้วย **หอพรรณไม้อีสาน อุทยานสวนไม้ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสวนสมุนไพรอาคารผลิตและแปรรูปสมุนไพรพิพิธภัณฑ์บ้านเรือนไทย**
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวันที่ศาลาอเนกประสงค์สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช และพักผ่อนตามอัธยาศัย
- 13.00 น. เดินทางไปชมกิจการและการผลิต ปุ๋ยของชุมชนที่ **โรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์ (บ้านนาหาด)**
- 13.30 น. เดินทางไปชมโบสถ์โบราณประจำหมู่บ้านนาหาดและบ้านปอพาน**สิมวัดหงษาราม (บ้านนาหาด)**และ **สิมวัดโพธิ์ศรี (บ้านปอพาน)**จากนั้นเดินทางไปชมกิจการของกลุ่มเลี้ยงกบ (บ้านปอพาน)
- 15.00 น. เดินทางไปชมโบสถ์โบราณประจำหมู่บ้านโกทา**สิมวัดโพธารมณ**จากนั้นไปชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปที่กลุ่มแปรรูปสมุนไพร(บ้านโกทา)
- 16.00 น. เดินทางเข้าที่พัก **โฮมสเตย์บ้านสระบัว** พักผ่อน และรับประทานอาหารเย็น จากนั้นพักผ่อนตามอัธยาศัย

วันที่ 2

- 06.00–08.45 น. ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว รับประทานอาหารเช้าและพักผ่อนตามอัธยาศัย
- 09.00 น. เดินทางถึง **ศาลานางขาว**ชมและถ่ายรูปโบราณสถาน
- 09.45 น. เดินทางถึง **บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์** รับฟังประวัติ ความสำคัญและชมสถานที่
- 10.15 น. เดินทางถึง **กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ บ้านหนองจิก** เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนเป็นของที่ระลึก
- 10.45 น. เดินทางถึง **ถ้ำน้อย** ชมและถ่ายรูปสถาปัตยกรรมโบราณ
- 11.15 น. เดินทางถึง **พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกุสันทรรัตน์ และกุสันทรรัตน์** รับฟังข้อมูลจากวิทยากรและชมโบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ และชมโบราณสถาน
- 12.00น. รับประทานอาหารกลางวัน ที่ **ร้านอาหารพานทอง**
- 13.00 น. เดินทางถึง **ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย** รับชมกิจกรรมการทอผ้า และเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น
- 14.00 น. เดินทางถึง **พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**ชมเรื่องราวการค้นพบและก่อสร้างพระธาตุนาคนูน
- 15.00 น. เดินทางถึง**วัดป่าเลไลยก์บ้านหนองพอก** ตำบลดงบังชมอุโบสถ (จิตรกรรมฝาผนัง)ฝีมือช่าง ท้องถิ่น
- 16.00 น. เดินทางกลับ

ภาพที่ 10 เส้นทางท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอนาตุน ระยะเวลา 1 วัน

ภาพที่ 11 เส้นทางท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอนาดูน ระยะเวลา 2 วัน

2) ระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่ต้องการบรรจุให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ผลจากการศึกษาในส่วนองระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมใน“เส้นทางที่ 1 อ. เมืองขอนแก่น – อ.มัญจาคีรี - อ.ชนบท -อ.บ้านไผ่ -อ.บรบือ-อ.นาเชือก - อ.นาคูน”โดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ (1)นมัสการพระธาตุแก่นนครที่วัดพระธาตุหนองแวง (2)นมัสการพระธาตุนาคูน ชมพิพิธภัณฑน์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช (3)ปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐานนมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน (4)นมัสการมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ(มหาเจดีย์รัตนะ)ที่วัดทุ่งเศรษฐี (5)ชมบุปผากระหม่อมในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าดูลำพัน (6)สักการะเจ้าคุณปู่ฟ้าระจิมและชมหมู่บ้านเต่า (7)ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของโบราณสถานกู่บัวมาศ (8)ชมผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ ที่ถนนสายไหม(ถนนศรีบุญเรือง) อำเภอชนบท (9)ซื้อผลิตภัณฑ์แปรรูปประเภทหมุยอง หมูแผ่นและกุนเชียงบ้านไผ่ (10)ชมการสาธิตและฝึกหัดทอผ้าไหมที่บ้านหนองหญ้าปล้อง (11)ไหว้พระศรีศากยะทศพลญาณ ณ พุทธมณฑลอีสาน (12)ไหว้และชมสังเวชนียสถาน 4 แห่ง ที่วัดป่าหนองหลุม

ระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมใน“เส้นทางที่ 2 อ.เมืองขอนแก่น - อ.โกสุมพิสัย - อ.เมืองมหาสารคาม - อ.วาปีปทุม - อ.นาคูน”โดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ (1)นมัสการพระธาตุนาคูนชมพิพิธภัณฑน์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช (2)นมัสการพระธาตุแก่นนครที่วัดพระธาตุหนองแวง (3)ชมโบราณสถานกู่สันตรัตนและโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑน์กู่สันตรัตน (4)ปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐาน นมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน (5)ชมโบราณสถานกู่บ้านแดง (6)นมัสการมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ(มหาเจดีย์รัตนะ)ที่วัดทุ่งเศรษฐี (7)ชมงานหัตถกรรมจากกที่บ้านแพงและนมัสการพระพุทธรูปไม้ ชมส้มอีสานโบราณที่วัดโพธิ์ไชยาราม (8)ชมวิธีการผลิตกองยาววาปีปทุมที่บ้านหวาย (9)เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมซึ่งเป็น OTOP ที่บ้านหนองเขื่อนช้าง (10)ชมทัศนียภาพของบึงกุยและการเดินชมสวนที่สะอาด อีสาน (11)เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหินลาด (12)การเดินศึกษาธรรมชาติและฝูงลิงในวนอุทยานโกสัมพี

ระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมใน“เส้นทางที่ 3 อ. เมืองขอนแก่น - อ.เชียงยืน -อ. กันทรวิชัย - อ.เมืองมหาสารคาม-อำเภอวาปีปทุม -อ.นาคูน”โดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ (1)นมัสการพระธาตุนาคูนชมพิพิธภัณฑน์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช (2)ชมโบราณสถานกู่สันตรัตนและโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑน์กู่สันตรัตน (3)นมัสการองค์พระพุทธรวมงคล วัดพระพุทธรวมงคล (4)นมัสการองค์พระพุทธรังเมือง วัดสุวรรณาวาส (5)นมัสการพระธาตุขามแก่น (6)สักการบูชาศาลหลักเมืองมหาสารคาม (7)นมัสการมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ(มหาเจดีย์รัตนะ)ที่วัดทุ่งเศรษฐี (8)นมัสการพระธาตุแก่นนครที่วัดพระธาตุหนองแวง (9)ชมและซื้อขนมเทียนแก้วของกลุ่มขนมเทียนแก้วแม่พูนศรี(10)ชมโบราณสถาน

หมู่บ้านแดง (11)ปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐาน นมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน (12)นมัสการพระพุทธรูปทองคำและรูปหล่อหลวงปู่คำพันธ์โสมปัญญาที่วัดป่าวังน้ำเย็น (13)ชมการผลิตกองยาววาปีปทุมที่บ้านหวาย (14)ชมและเลือกซื้อสินค้าของฝากที่ร้าน OTOP อำเภอเมืองมหาสารคาม (15)ชมการสาธิตและการฝึกหัดทอผ้าหมู่บ้านหนองบุญชู

ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร(พระมหาสุทนต์ญาณโร,2553) และการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร(สินธุ์อารีย์นัยพินิจและคณะ.2556: 31-40)จากการศึกษาพบว่านักท่องเที่ยวมีความประทับใจในกิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ การสักการะพระพุทธรูปและเจดีย์ที่อยู่ภายในวัดการเที่ยวชมทัศนียภาพภายในวัด ความงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของวัด โดยประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับ คือ ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญ การสวดมนต์ การฟังธรรมเทศนาการได้รับความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทย

โดยแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถานศาสนสถานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม วัดและกิจกรรมสำคัญทางพุทธศาสนาเทศกาลและงานประเพณีประจำปีพบว่าแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทดังกล่าวจะมีลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือ

- (1) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ นักท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์เพื่อชมสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม
- (2) รูปแบบการท่องเที่ยวชมเทศกาลและงานประเพณี นักท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์เพื่อชมวัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและวิถีชีวิตของชุมชน
- (3) รูปแบบการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบท นักท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพิ่มพูนความรู้ให้กับตนเอง
- (4) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนา นักท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์เพื่อเข้าร่วมการทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรมเทศนา การฝึกสมาธิและการนั่งวิปัสสนาโดยพระวิปัสสนาจารย์เป็นผู้สอน

ดังนั้นจากลักษณะกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังกล่าวจึงทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงลักษณะกิจกรรมท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่นักท่องเที่ยวชาวไทยมีความต้องการให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยว เพื่อเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ตามระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้ดังต่อไปนี้คือ

1. *เส้นทางที่ 1*พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวต้องการบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในเส้นทางที่ 1 อ. เมืองขอนแก่น – อ.มัญจาคีรี - อ.ชนบท -อ.บ้านไผ่ -อ.บรบือ- อ.นาเชือก - อ.นาดี เพื่อเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมากที่สุด ใน 5 อันดับ ได้แก่(1)นมัสการพระธาตุแก่นนครที่วัดพระธาตุหนองแวง (2)นมัสการพระธาตุนาดูนและชมพิพิธภัณฑ์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช (3)การปฏิบัติธรรม วิปัสสนากรรมฐานและนมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน(4)นมัสการมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ(มหาเจดีย์รัตน)ที่วัดทุ่งเศรษฐีและ (5)ชมบุตตระหม่อมในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าดูลำพันพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนา ซึ่งเป็นการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่มีต่อพระพุทธศาสนา ได้แก่ การไหว้

พระพุทธรูป ให้องค์พระธาตุ การทำบุญ ฟังธรรมเทศนาและการปฏิบัติธรรม ชมโบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัด ชมทัศนียภาพภายในวัด เป็นต้น **ดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเส้นทางที่ 1 จึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนา** โดยมีเส้นทางนำเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตามความต้องการของนักท่องเที่ยวซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในเส้นทางที่ 1 โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย มีดังต่อไปนี้ คือ

- (1) นมัสการพระธาตุแก่นนครที่วัดพระธาตุหนองแวง
- (2) นมัสการพระธาตุนาดูน ชมพิพิธภัณฑ์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช
- (3) ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานนมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (4) นมัสการมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ(มหาเจดีย์รัตนะ)ที่วัดทุ่งเศรษฐี
- (5) ชมปูพูลกระหม่อมในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าดูนลำพัน
- (6) สักการะเจ้าคุณปู่ฟ้าระจิมและชมหมู่บ้านเต่า
- (7) ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของโบราณสถานกู่บัวมาศ
- (8) ชมผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ ที่ถนนสายไหม(ถนนศรีบุญเรือง) อำเภอชนบท
- (9) ซื้อผลิตภัณฑ์แปรรูปประเภทหมูหยอง หมูแผ่นและกุนเชียงบ้านไผ่
- (10) ชมการสาธิตและฝึกหัดทอผ้าไหมที่บ้านหนองหญ้าปล้อง
- (11) ให้อาหารพระศรีศากยะทศพลญาณ ณ พุทธมณฑลอีสาน
- (12) ให้อาหารและชมสิ่งแวดล้อมสถาน 4 แห่ง ที่วัดป่าหนองหลุบ

ผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวในเส้นทางที่ 1 ดังกล่าวข้างต้น มีความสอดคล้องกับผลการศึกษากลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรจัดขึ้นเป็นเส้นทางนำเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

รายการนำเที่ยวระยะเวลา 1 วัน

- 08.30 น. เดินทางถึงวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน รับฟังประวัติวัดโพธิ์ พร้อมบริการนำชมจิตรกรรมฝาผนังที่อุโบสถ และภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ภายนอกศาลาปฏิบัติธรรม จากพระมิ่งคุณเทศก์ วัดโพธิ์ จากนั้นชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ผลิตโดยกลุ่มอาชีพประจำชุมชนโนนทัน 1 มีผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ คือ **ขนมดอกจอก / ปลาร้าบองขนมทองม้วนส้มหมู / ส้มเนื้อ / แหนมหมู / แหนมเนื้อ / ไส้กรอกอีสานที่ร้านค้าด้านถนนฉิมพลี**
- 09.00 น. เดินทางสู่ หมู่บ้านเต่า อำเภอเมืองจาศีรี พักระหว่างทางทำภารกิจส่วนตัวที่สถานบริการน้ำมัน ปตท. ตามเส้นทาง
- 10.00น. เดินทางถึงหมู่บ้านเต่า ชมวิถีชีวิตเต่าบก (เต่าเพ็ก) และการอยู่ร่วมกับคนในชุมชน จากนั้นเดินทางสู่อำเภอชนบท
- 11.30 น. เดินทางถึงอำเภอชนบท ชมและเลือกซื้อผ้าไหม ผ้าฝ้าย ที่มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์
- 12.30 น. เดินทางถึงอำเภอบ้านไผ่ รับประทานอาหารกลางวันที่โรงแรมอินภาวา และเลือก

- ซื้อของฝากจากร้านเฮงง่วนเชียง และร้านลิ้มชินเฮียง ซึ่งเป็นร้านจำหน่าย
 กุนเชียงดั้งเดิมประจำอำเภอบ้านไผ่
- 13.30น. ออกเดินทางสู่อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม พักระหว่างทางทำภารกิจส่วนตัว
 ที่สถานีบริการน้ำมัน ปตท. ตามเส้นทาง
- 15.00 น. เดินทางถึงอำเภอนาเชือก ชมปูทูลกระหม่อม (ปูแป้ง) ซึ่งเป็นปูน้ำจืดที่สวยงามที่สุดในโลก
 ที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าคุนลำพัน
- 16.00 น. ออกเดินทางสู่อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม
- 16.30 น. เดินทางถึง**พระบรมธาตุนาคู** รับฟังประวัติการก่อสร้างพระบรมธาตุ สถาปัตยกรรม
 ประกอบโดยรอบ นมัสการและเดินเวียนรอบองค์พระธาตุเพื่อความเป็นสิริมงคล
 จากนั้นชมบริเวณโดยรอบ
- 17.30 น. รับประทานอาหารเย็นที่ศาลาอเนกประสงค์สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช
- 18.30 น. เดินทางกลับ

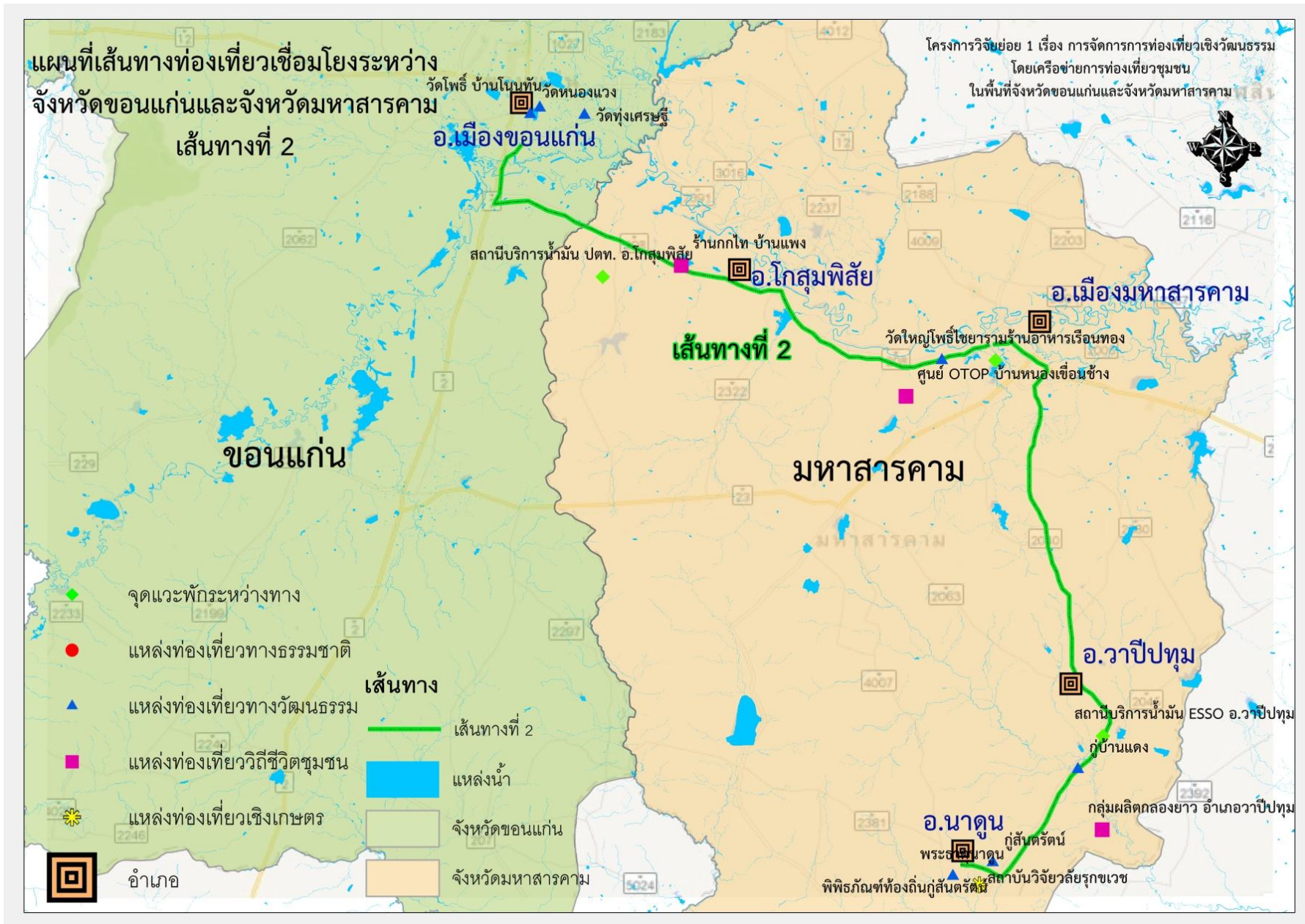
2. **เส้นทางที่ 2**พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวต้องการบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในเส้นทางที่ 2 อ.เมืองขอนแก่น - อ.โกสุมพิสัย - อ.เมืองมหาสารคาม - อ.วาปีปทุม - อ.นาคูน”เพื่อเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมากที่สุดใน 5 อันดับ ได้แก่(1)นมัสการพระธาตุนาคูนชมพิพิธภัณฑน์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช (2)นมัสการพระธาตุแก่นนครที่วัดพระธาตุหนองแวง (3)ชมโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์และโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑน์กุ้งสันตรัตน์ (4)ปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานและนมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทันและ(5)ชมโบราณสถานกู่บ้านแดงพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรมเนื่องในวิถีชีวิตและภูมิปัญญา สำหรับกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาจะเป็นการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้แก่ การไหว้พระพุทธรูป ไหว้องค์พระธาตุ การทำบุญ ฟังธรรมเทศนา และการปฏิบัติธรรม ชมโบราณสถานโบราณวัตถุและทัศนียภาพภายในวัด เป็นต้น ส่วนกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมเนื่องในวิถีชีวิตและภูมิปัญญาจะเป็นกิจกรรมอาชีพของชาวบ้าน ได้แก่ การทอเสื่อ กก การทำกลองยาว การทอผ้าไหม ดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเส้นทางที่ 2 จึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและรูปแบบการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทโดยมีเส้นทางนำเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตามความต้องการของนักท่องเที่ยวซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในเส้นทางที่ 2 โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย มีดังต่อไปนี้

- (1) นมัสการพระธาตุนาคูนชมพิพิธภัณฑน์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช
- (2) นมัสการพระธาตุแก่นนครที่วัดพระธาตุหนองแวง
- (3) ชมโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์และโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑน์กุ้งสันตรัตน์
- (4) ปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐาน นมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (5) ชมโบราณสถานกู่บ้านแดง
- (6) นมัสการมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ(มหาเจดีย์รัตนะ)ที่วัดทุ่งเศรษฐี
- (7) ชมงานหัตถกรรมจากกกที่บ้านแพ่งและนมัสการพระพุทธรูปไม้ ชมสิมอีสานโบราณที่วัดโพธิ์ไชยาราม
- (8) ชมวิธีการผลิตกลองยาววาปีปทุมที่บ้านหวาย
- (9) เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมซึ่งเป็น OTOP ที่บ้านหนองเขื่อนช้าง
- (10) ชมทัศนียภาพของบึงกุยและการเดินชมสวนที่สะดืออีสาน
- (11) เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่บ้านหินลาด
- (12) การเดินศึกษาธรรมชาติและฝูงลิงในวนอุทยานโกสัมพี

ผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวในเส้นทางที่ 2 ดังกล่าวข้างต้น มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาประชุมกลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุโขทัย เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรจัดขึ้นเป็นเส้นทางนำเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

รายการนำเที่ยวระยะเวลา 1 วัน

- 09.00 น. เดินทางถึงวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน รับฟังประวัติวัดโพธิ์ พร้อมบริการนำชมจิตรกรรมฝาผนังที่อุโบสถ และภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ภายนอกศาลาปฏิบัติธรรมจากพระมิ่งมงคล วัดโพธิ์ จากนั้นชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนมีผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ คือ **ขนมดอกจอก / ปลาข้าวปองขนมทองม้วนส้มหมู / ส้มเนื้อ / แหนมหมู / แหนมเนื้อ / ไส้กรอกอีสาน** ที่ร้านค้าด้านถนนฉิมพลี
- 10.30 น. เดินทางสู่ ร้านกกไท บ้านแพง ชมและเลือกผลิตภัณฑ์จากต้นกก ชนิดต่างๆ พักระหว่างทางทำภารกิจส่วนตัวที่สถานีบริการน้ำมัน ปตท. ตามเส้นทาง
- 11.30 น. เดินทางถึง **บ้านหนองเขื่อนช้าง** เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ศูนย์จำหน่ายสินค้า OTOP บ้านหนองเขื่อนช้าง แล้วเดินทางสู่อำเภอเมืองมหาสารคาม
- 12.30น. รับประทานอาหารกลางวันที่ร้านอาหารเรือนทอง
- 13.30น. ออกเดินทางสู่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พักระหว่างทางทำภารกิจส่วนตัวที่สถานีบริการน้ำมัน ปตท. ตามเส้นทาง
- 14.30 น. เดินทางถึง**พระบรมธาตุนาดูน** รับฟังประวัติการก่อสร้างพระบรมธาตุ สถาปัตยกรรมประกอบโดยรอบ นมัสการและเดินเวียนรอบองค์พระธาตุเพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นชมบริเวณโดยรอบ
- 15.30 น. เดินทางถึง**สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช** รับฟังประวัติ กิจกรรมของสถาบันจากวิทยากรของสถาบันฯและชมสถานที่ต่างๆภายในสถาบันฯประกอบด้วย**หอพรรณไม้อีสาน อุทยานสวนไม้ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสวนสมุนไพรอาคารผลิตและแปรรูปสมุนไพรพิพิธภัณฑสถานเรือนไทย**
- 17.00 น. รับประทานอาหารเย็นที่ศาลาอเนกประสงค์สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช
- 18.00 น. เดินทางกลับ

ภาพที่ 13 เส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เส้นทางที่ 2

3. **เส้นทางที่ 3**พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวต้องการบรรจุให้เป็นเส้นทางนำเที่ยวในเส้นทางที่ 3 อ. เมืองขอนแก่น - อ.เชียงยืน -อ. กันทรวิชัย - อ.เมืองมหาสารคาม-อำเภอลำปุม -อ.นาคนาคที่ที่สุดใน 5 อันดับ ได้แก่(1)นมัสการพระธาตุนาคูน ชมพิพิธภัณฑ์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช (2)ชมโบราณสถานกุสันดรรัตน์และโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์กุสันดรรัตน์ (3)นมัสการองค์พระพุทธรูปมณฑล วัดพระพุทธรูปมณฑล (4)นมัสการองค์พระพุทธรูปมณฑล วัดสุวรรณวาสและ(5)นมัสการพระธาตุขามแก่นพบว่ากิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางด้านศาสนาและกิจกรรมทางด้านประวัติศาสตร์ สำหรับกิจกรรมทางด้านพุทธศาสนาจะเป็นการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้แก่ การไหว้พระพุทธรูป ไหว้องค์พระธาตุ การทำบุญ การฟังธรรมเทศนา การปฏิบัติธรรม การชมโบราณสถาน การชมโบราณวัตถุ และชมทัศนียภาพภายในวัด เป็นต้น ส่วนกิจกรรมทางด้านประวัติศาสตร์ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของพระธาตุนาคูน กุสันดรรัตน์ พระพุทธรูปมณฑลพระพุทธรูปมณฑลพระธาตุขามแก่นดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน**เส้นทางที่ 3** จึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โดยมีเส้นทางนำเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตามความต้องการของนักท่องเที่ยวซึ่งผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในเส้นทางที่ 3โดยเรียงลำดับจากความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยมีดังต่อไปนี้ คือ

- (1) นมัสการพระธาตุนาคูน ชมพิพิธภัณฑ์จัมปาศรีและสวนวลัยรุกขเวช
- (2) ชมโบราณสถานกุสันดรรัตน์และโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์กุสันดรรัตน์
- (3) นมัสการองค์พระพุทธรูปมณฑล วัดพระพุทธรูปมณฑล
- (4) นมัสการองค์พระพุทธรูปมณฑล วัดสุวรรณวาส
- (5) นมัสการพระธาตุขามแก่น
- (6) สักการบูชาศาลหลักเมืองมหาสารคาม
- (7) นมัสการมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ(มหาเจดีย์รัตนะ)ที่วัดทุ่งเศรษฐี
- (8) นมัสการพระธาตุแก่นนครที่วัดพระธาตุหนองแวง
- (9) ชมและซื้อขนมเทียนแก้วของกลุ่มขนมเทียนแก้วแม่พูนศรีและ
- (10) ชมโบราณสถานกุบ้านแดง
- (11) ปฏิบัติธรรม/วิปัสสนากรรมฐาน นมัสการพระเจ้าทันใจที่วัดโพธิ์บ้านโนนทัน
- (12) นมัสการพระพุทธรูปทองคำและรูปหล่อหลวงปู่คำพันธ์โสมปัญญาที่วัดป่าวังน้ำเย็น
- (13) ชมการผลิตกองยาววาปีปทุมที่บ้านหวาย
- (14) ชมและเลือกซื้อสินค้าของฝากที่ร้าน OTOP อำเภอมหาสารคาม
- (15) ชมการสาธิตและการฝึกหัดทอผ้าหมู่บ้านหนองบุญชู

ผลการศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวในเส้นทางที่ 3 ดังกล่าวข้างต้น มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาประชุมกลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุโขทัย เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ควรจัดขึ้นเป็นเส้นทางนำเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

รายการนำเที่ยวระยะเวลา 1 วัน

- 09.00 น. เดินทางถึงวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน รับฟังประวัติวัดโพธิ์ พร้อมบริการนำชมจิตรกรรมฝาผนังที่อุโบสถ และภาพปูนปั้นปริศนาธรรมที่ภายนอกศาลาปฏิบัติธรรมจากพระมิ่งคุณเทศก์ วัดโพธิ์ จากนั้นรับบริการนวดแผนไทย ที่ทำการสมาคม นวดแผนไทย บริเวณลานอเนกประสงค์วัดโพธิ์ โดยหมอนวดที่จบหลักสูตรการนวดแผนไทย วัดโพธิ์ กรุงเทพฯ ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนที่น่าสนใจ คือ **ขนมดอกจอก / ปลายี่สา บองขนมทองม้วนส้มหมู / ส้มเนื้อ / แหนมหมู / แหนมเนื้อ / ไส้กรอกอีสาน** ที่ร้านค้าด้านถนนฉิมพลี
- 11.30 น. ออกเดินทางสู่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พักระหว่างทางทำภารกิจส่วนตัวที่สถานีบริการน้ำมัน ปตท. ตามเส้นทาง
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวันร้านขนมจีนกู่ทอง จากนั้นเดินทางสู่อำเภอกันทรวิชัย
- 13.30 น. เดินทางถึง **ร้านขนมเทียนแก้วแม่พลศรี** ซื้อขนมเทียนแก้วที่เป็นสินค้าประจำชุมชนเป็นของฝาก จากนั้นเดินทางสู่วัดสุวรรณาวาส นมัสการพระพุทธรูปร่างเมือง จากนั้นเดินทางสู่วัดพุทธมงคล นมัสการพระพุทธรูปร่างเมือง ซึ่งทั้งสององค์เป็นพระโบราณสมัยทวารวดีที่เป็นที่เคารพบูชาของคนในพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียง
- 15.00 น. เดินทางสู่อำเภอนาดูน พักระหว่างทางทำภารกิจส่วนตัวที่สถานีบริการน้ำมัน ปตท. ตามเส้นทาง
- 16.30 น. เดินทางถึง**พระบรมธาตุนาดี** รับฟังประวัติการก่อสร้างพระบรมธาตุ สถาปัตยกรรมประกอบโดยรอบ นมัสการและเดินเวียนรอบองค์พระธาตุเพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นชมบริเวณโดยรอบ
- 17.00 น. รับประทานอาหารเย็นที่ร้านอาหารพานทอง
- 18.00 น. เดินทางกลับ

2.6.2 การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและจัดกิจกรรมทางศาสนาในพื้นที่อีสานตอนกลาง

กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ

การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีหลากหลายรูปแบบที่จะทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวกลายเป็นจุดหมายสำคัญที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาและสร้างศักยภาพให้เกิดขึ้นได้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นแนวคิดกว้างๆ ซึ่งประกอบไปด้วยการท่องเที่ยวในหลากหลายรูปแบบ และหนึ่งในนั้นก็คือการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ผลการศึกษาของฉลอง พันธุ์จันทร์ และคณะ ได้เสนอให้เห็นเส้นทางการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ได้อย่างเด่นชัดในกรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

เส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

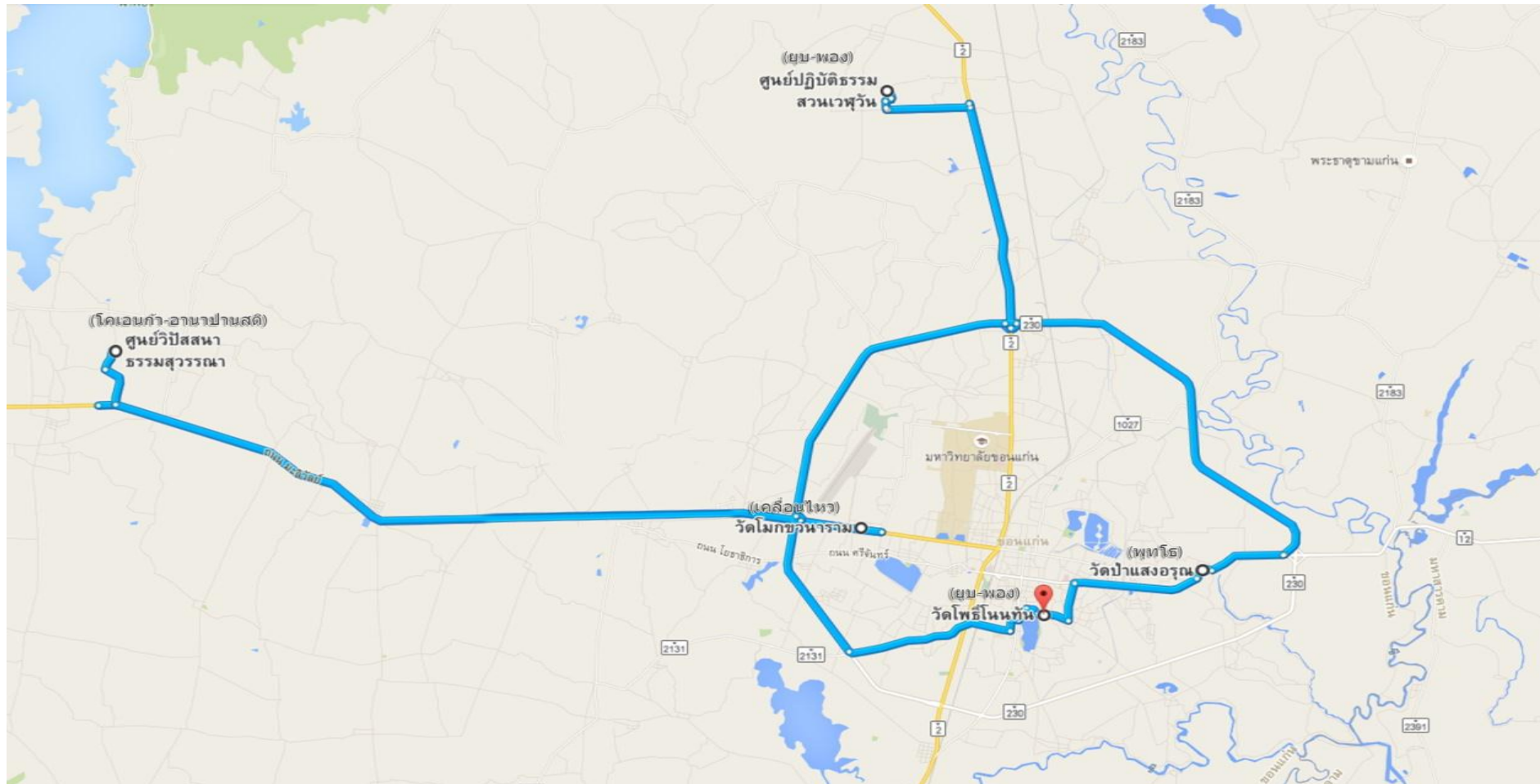
แผนงาน กิจกรรม เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานภายในจังหวัดขอนแก่น

1. แผนงานการท่องเที่ยว: 1 วัน – 30 วัน

2. กิจกรรม: ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ทำบุญ ไหว้พระ สวดมนต์ ศึกษา

พระพุทธศาสนา

3. เส้นทาง: เส้นทางนี้ถือว่าเป็นเส้นทางการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ที่อยู่ในพื้นที่รอบๆ เทศบาลนครขอนแก่น หรืออยู่บริเวณเส้นทางหมายเลข 203 ประกอบด้วย สำนักวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน (ยุบ-พอง) วัดโมกขวนาราม (เคลื่อนไหว) วัดป่าแสงอรุณ (พุทไธ), ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน (ยุบ-พอง) โดยใช้ถนนหมายเลข 2 และ ศูนย์ปฏิบัติธรรม ธรรมสุวรรณา (โคเอนก้า) ถนนหมายเลข 12 เท่านั้น สำหรับเส้นทางนี้ นักท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน สามารถเลือกเข้าปฏิบัติได้ตามความเหมาะสม/ความต้องการของตนเอง และถ้ามีความประสงค์ที่จะเดินทางท่องเที่ยวในเชิงศาสนาต่อไป ก็สามารถเชื่อมโยงเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนาระยะสั้นๆ สู่แหล่งท่องเที่ยวบริเวณรอบๆ เมืองก็ได้ ซึ่งจะเสนอเป็นอีกเส้นทางเลือกหนึ่งต่างหาก

ภาพที่ 15 แผนที่การท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานในจังหวัดขอนแก่น

กิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานภายในจังหวัดขอนแก่น

1. แผนงานการท่องเที่ยว: 1 วัน/1 วัน 1 คืน

2. กิจกรรม: ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ทำบุญ ไหว้พระศักดิ์สิทธิ์ สวดมนต์ ศึกษาพระพุทธศาสนา นมัสการพระธาตุ มหาเจดีย์ เยี่ยมชมจิตรกรรม ประติมากรรม พิพิธภัณฑ์

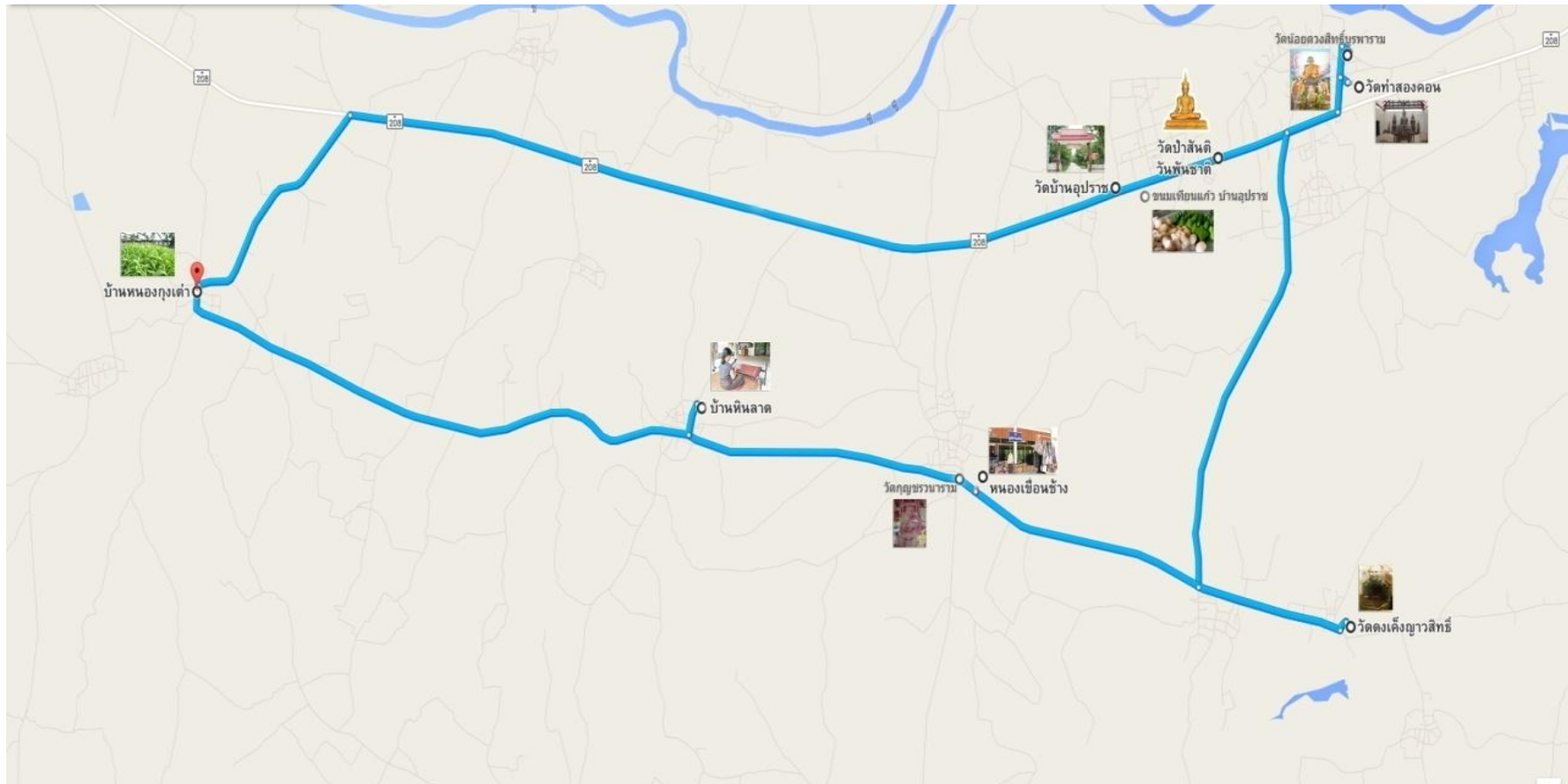
3. เส้นทาง: ถือว่าเป็นเส้นทางปฏิบัติธรรมกรรมฐานประกอบกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ที่อยู่ภายในพื้นที่รอบๆ เทศบาลนครขอนแก่น หรืออยู่บริเวณเส้นทางหมายเลข 203 ประกอบด้วย วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน (ยุบ-pong) วัดป่าแสงอรุณ (พุทโธ), วัดโมกขวนาราม (เคลื่อนไหวก), ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน (ยุบ-pong) โดยใช้ถนนหมายเลข 2 และ ศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมสุวรรณา (โคเอนก้า) ใช้ถนนหมายเลข 12, หลังจากปฏิบัติธรรมกรรมฐานตามระยะเวลาที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องการเสร็จแล้ว นักท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน สามารถวางแผนการท่องเที่ยวเชิงศาสนาต่อไปได้โดยใช้เวลาระยะสั้น เพื่อเยี่ยมชมศาสนสถานดังต่อไปนี้ 1) พระธาตุแก่นนคร วัดพระธาตุหนองแวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง 2) พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี ตำบลพระลับ อำเภอเมือง 3) พระศรีศากยเทศพลญาณ ฌ พุทธมณฑลอีสาน ตำบลศิลา อำเภอเมือง 4) สังเวชนียสถาน 4 แห่งและศึกษาพระไตรปิฎกหินอ่อน ที่วัดป่าหนองหลุม ตำบลแดงใหญ่ 5) จากถนนเลี้ยวเมือง หมายเลข 230 ออกสู่ถนนหมายเลข 2 ประมาณ 3 กิโลเมตร เพื่อเยี่ยมชมและไหว้พระที่ วัดป่าธรรมอุทยาน ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

กิจกรรมเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานภายในตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

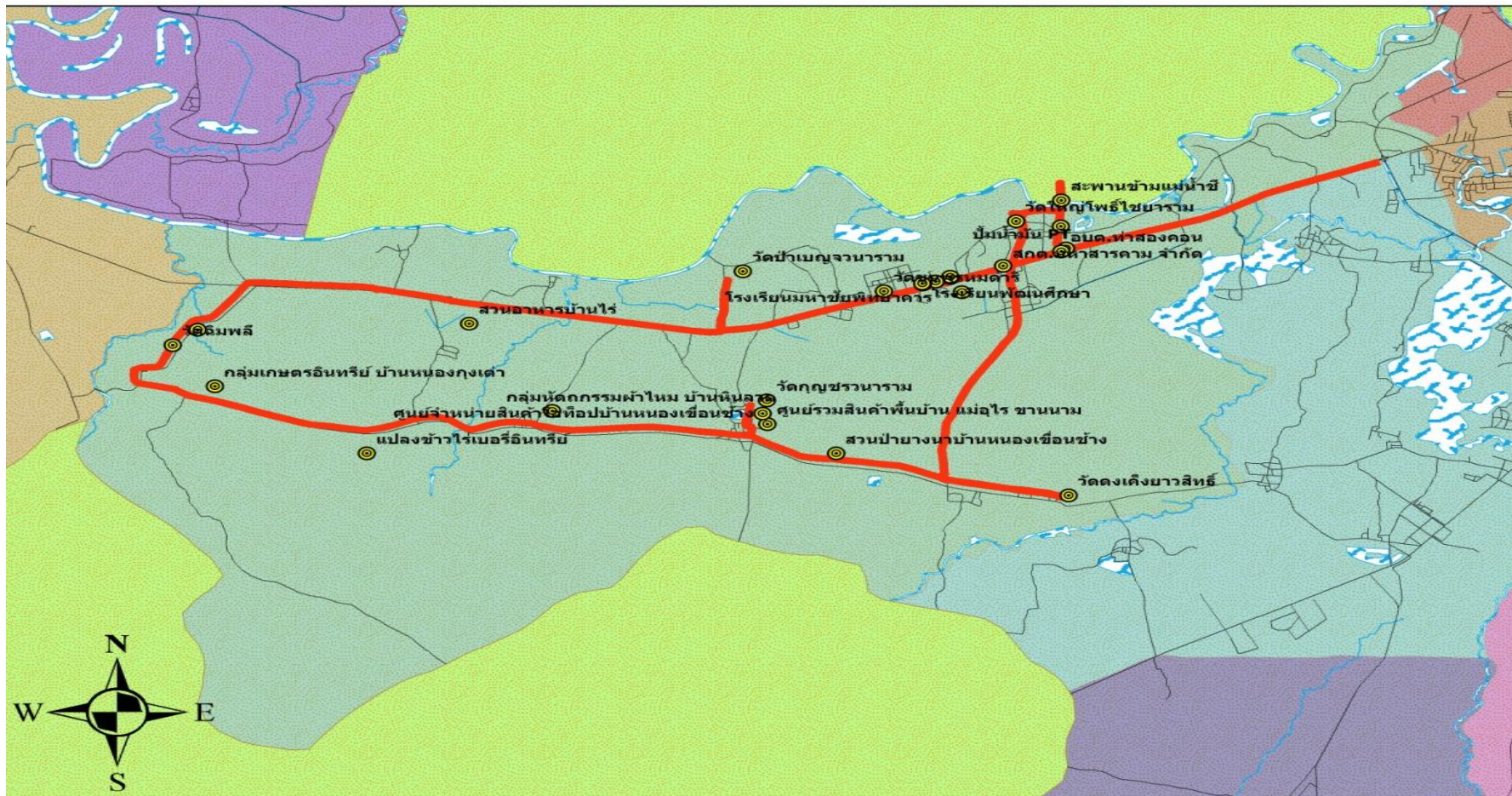
1. แผนงานการท่องเที่ยว: 1 วัน / 1 วัน 1 คืน

2. กิจกรรม: ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ทำบุญ ไหว้พุทธรูปไม้ศักดิ์สิทธิ์ ไหว้พระเกจิตำบมหาสารคาม ชมสวนและซื้อผักอินทรีย์ เรียนรู้และซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมและหัตถกรรมผ้าทอและสื่อกกพื้นบ้าน ชิมขนมเทียนแก้ว บ้านอุปราช

3. เส้นทาง: เส้นทางนี้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวภายในชุมชนตำบลท่าสองคอน ซึ่งมีอยู่ 23 หมู่บ้านและมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย โดยเริ่มจากวัดขุนพรหมดำริ (ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน) หลังจากนั้นก็สามารถท่องเที่ยวตามเส้นทางที่กำหนดไว้ภายในชุมชน คือ ชมและศึกษาสวนสมุนไพรวันป่าสันติวันพันชาติ เยี่ยมชมสิมโบราณ ไหว้พระพุทธรูปไม้โบราณอีสานวัดโพธิ์ไชยาราม นมัสการ ขอพรจากรูปเหมือนพระเกจิหลวงปู่ผาง สิริสุโข วัดน้อยดวงสิทธิ์บูรพาราม หลวงปู่ต้นวัดดงเค็งญาวสิทธิ์ บ้านดงเค็ง หลวงปู่สิงห์ โสภโณ เลือกซื้อหัตถกรรมผ้าทอพื้นบ้าน OTOP บ้านหนองเขื่อนช้าง เรียนรู้หัตถกรรมกลุ่มผ้าไหมบ้านหินลาด ชมสวนผักอินทรีย์บ้านหนองกุงเต่า ล่องเรือชมสวนผักและระบบนิเวศสองฝั่งชี และเรียนรู้การทำขนมเทียนแก้ว กลุ่มอาชีพบ้านอุปราช เส้นทางนี้มีการท่องเที่ยวที่หลากหลาย และมีระยะทางที่ไม่ไกลสามารถท่องเที่ยวและเรียนรู้ได้ภายใน 1 วัน หรือ 1 วัน 1 คืน เส้นทางนี้สามารถพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวทั้งทางบกและทางน้ำ เพราะพื้นที่ตำบลท่าสองคอนด้านทิศเหนืออยู่ติดกับแม่น้ำชี จึงสามารถจัดการการเดินทางการท่องเที่ยวเป็น “ขึ้นรถ ต่อเรือ ลงเรือ ขึ้นรถ” เนื่องจากบริเวณสองฝั่งชีนั้นเป็นพื้นที่ “ทำอยู่ ทำกิน” ที่สะท้อนให้เห็น “วิถีชีวิต” ได้เป็นอย่างดี เพราะสองฝั่งชีมีการปลูกผักอินทรีย์ และภูมิทัศน์อย่างอื่นที่สวยงามเป็นธรรมชาติ

ภาพที่ 17 แผนที่การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานวัดขุนพรหมคำรี ท่าสองคอน

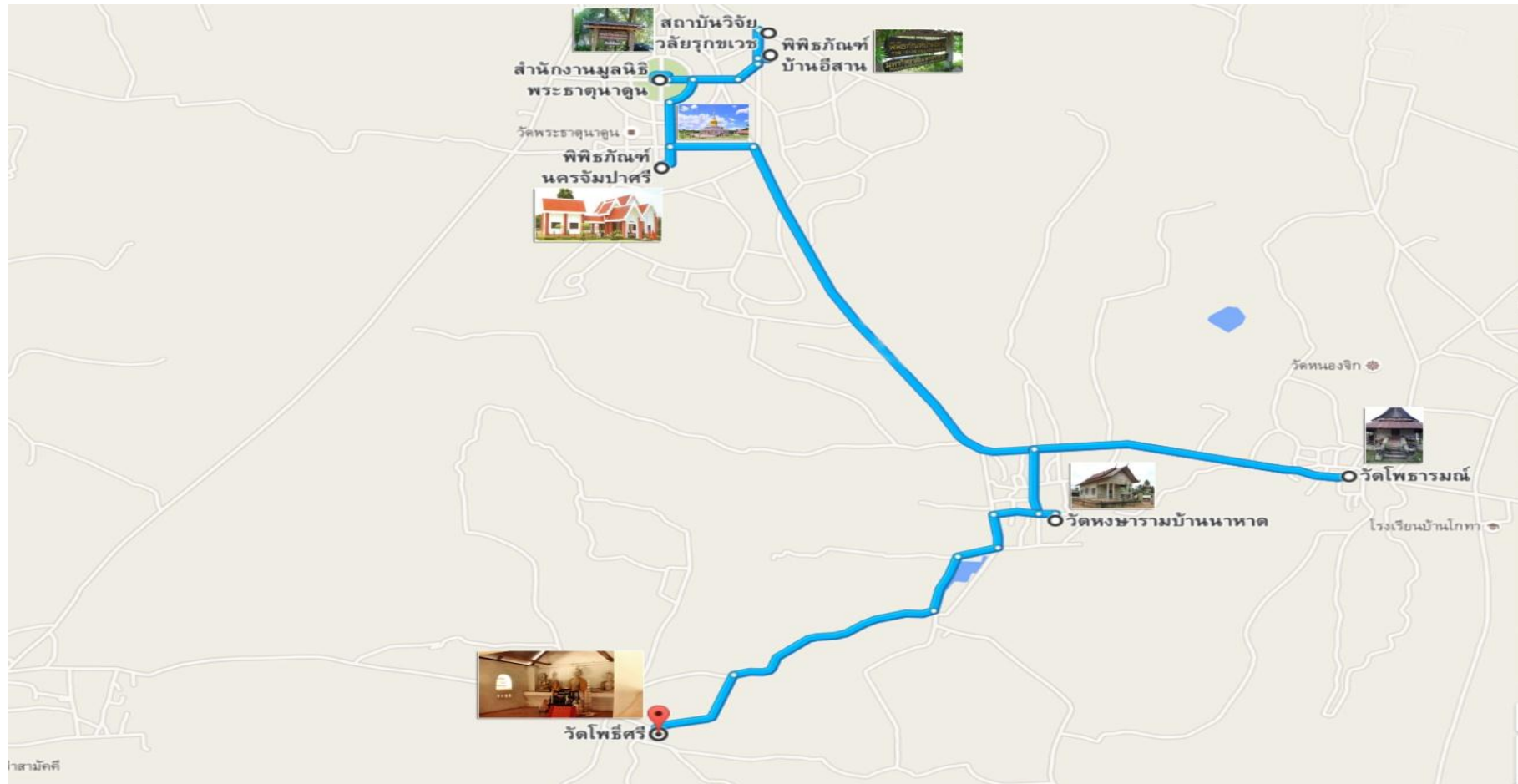
ภาพที่ 18 แผนที่การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ตำบลท่าสองคอน

**กิจกรรม เส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน
ในพระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**

1. แผนงานการท่องเที่ยว: 1 วัน/ 1 วัน 1 คืน/ 2 คืน 3 วัน/มากกว่านี้

2. กิจกรรม: ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ไหว้พระธาตุและพระศักดิ์สิทธิ์ เยี่ยมชม
พิพิธภัณฑ์ ภู และสิมโบราณ ศึกษาเรียนรู้กลุ่มอาชีพเกษตรอินทรีย์ ศึกษาธรรมชาติสวนกล้วยภูเขา
และเลือกซื้อหัตถกรรมกลุ่มอาชีพต่างๆ

3. เส้นทาง: เนื่องจากอำเภอนาดูน เป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุนาดูน
และเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของจังหวัดมหาสารคาม และบริเวณรอบพระธาตุนั้นมีสถานที่สำคัญๆ อยู่
หลายแห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี สวนกล้วยภูเขา พิพิธภัณฑ์เขื่อนอีสาน ภูสันตรัตน์ ภูน้อย
ศาลนางขาว สิมโบราณอีสานบ้านโกทา สิมโบราณอีสานบ้านนาหาด สิมโบราณอีสานบ้านปอพาน
 เป็นต้น สถานที่เหล่านี้สามารถใช้เส้นทางภายในชุมชน และเชื่อมโยงเข้าหากัน โดยใช้เวลาตาม
แผนงานที่กำหนดไว้ เพราะสถานที่เหล่านี้อยู่ใกล้สามารถเชื่อมโยงหากันได้ในระยะเวลาสั้นๆ และ
เส้นทางส่วนมากเป็นเส้นทางภายในชุมชนเป็นหลัก

ภาพที่ 19 แผนที่การท่องเที่ยวเชิงศาสนาภายในพื้นที่นาฮุ้น

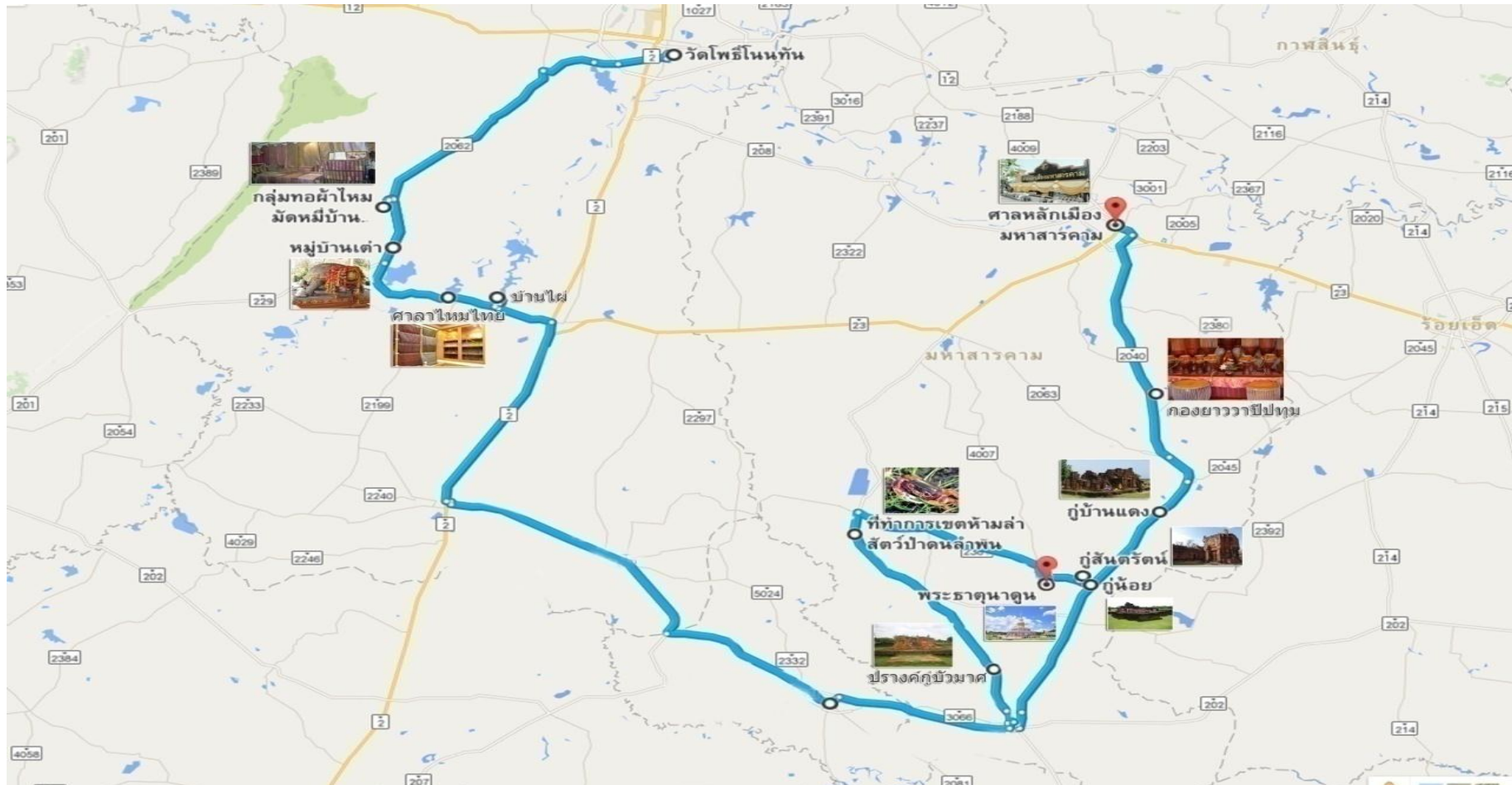
กิจกรรม และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด ขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เส้นทาง 1

1. เส้นทางที่ 1 เริ่มที่ อำเภอเมืองขอนแก่น –อำเภอมัญจาคีรี-อำเภอ
ชนบท-อำเภอบ้านไผ่-อำเภอบรบือ-อำเภอนาเชือก และอำเภอนาดูน

1) แผนงานการท่องเที่ยว: 2 คืน 3 วัน

2) กิจกรรม: ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ไหว้พระธาตุ มหาเจดีย์ศรีไตร
โลกาตุ นมัสการสังเวชนียสถาน 4 แห่ง ศึกษาพระไตรปิฎกหินอ่อน ชมการทอผ้าไหม ชมหมู่บ้านเต่า
เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหม ผลิตภัณฑ์แปรรูป และของที่ระลึก เยี่ยมชมกุ่มบัวมาศ ปุณฑระหม่อม
พิพิธภัณฑสถานเจ้าฟ้าศรี พิพิธภัณฑสถานอีสาน สิมโบราณ และไหว้พระธาตุนาดูน

3) เส้นทาง: เส้นทางนี้มีจุดเริ่มต้นหลักที่วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน หรือ
อาจจะเริ่มต้นที่สำนักปฏิบัติธรรมอื่นๆ คือ วัดโมกขวนาราม วัดป่าแสงอรุณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวฬุวัน
และศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมสุวรรณาภิไธย เส้นทางนี้จะใช้ถนนรอบเมือง หรือวงแหวนรอบเมืองขอนแก่น
สาย 203 จากจุดเริ่มซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานมาจุดที่ 2 ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิง
ศาสนาประกอบด้วย การไหว้และทำบุญที่ 1) พระธาตุแก่นนคร วัดพระธาตุหนองแวง ตำบลในเมือง
อำเภอเมือง 2) พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกาตุ วัดทุ่งเศรษฐี ตำบลพระลับ อำเภอเมือง 3) พระศรีศากยะ
ทศพลญาณ ฌ พุทธมณฑลอีสาน ตำบลศิลา อำเภอเมือง 4) ไหว้สังเวชนียสถาน 4 แห่งและศึกษาพระ
ไตรปิฎกหินอ่อน ที่วัดป่าหนองหลุม 5) จากถนนเลียบเมืองหมายเลข 203 ออกสู่ถนนหมายเลข 2
ประมาณ 3 กิโลเมตร เพื่อเยี่ยมชมและไหว้พระที่ธรรมอุทยาน วัดป่าธรรมอุทยาน ตำบลสำราญ
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 6) จากถนนหมายเลข 2 สู่ถนนหมายเลข 229 ชมการสาธิตและฝึกหัด
ทอผ้าไหมที่บ้านหนองหญ้าปล้องอำเภอมัญจาคีรี 7) ออกสู่ถนนหมายเลข 2062 ชมหมู่บ้านเต่า อำเภอ
มัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น 8) กลับสู่ถนนหมายเลข 229 ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ ที่
ถนนสายไหม (ถนนศรีบุญเรือง) อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น 9) ออกถนนหมายเลข 2 ชมและเลือก
ซื้อผลิตภัณฑ์แปรรูปประเภทหมูหยอง หมูแผ่นและกุนเชียงบ้านไผ่ จากร้านเก่าแก่ประจำอำเภอบ้านไผ่
จังหวัดขอนแก่น 10) เข้าสู่ถนนหมายเลข 23 และ ถนนหมายเลข 2063 เชื่อมโยงเข้าสู่อำเภอบรบือ
ชมและรับฟังประวัติความเป็นมาของโบราณสถานกุ่มบัวมาศ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 11) ชมปุ
ณฑระหม่อมและศึกษาธรรมชาติในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าดูลำพัน อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม
(ถนนหมายเลข 219) และ 12) นมัสการพระธาตุนาดูน ชมพิพิธภัณฑสถานเจ้าฟ้าศรีและสวนวลัยรุกขเวชา
อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม (ถนนหมายเลข 2381) และเส้นทางนี้สามารถเชื่อมต่อไปยังถนน
หมายเลข 2040 เข้าสู่อำเภอนาหว้าเพื่อชมกุ่มบัวมาศ กุ่มน้อย กุ่มบ้านแดง หมู่บ้านกองยาวนาหว้า
และเดินทางสู่จังหวัดมหาสารคามได้ ดังแผนที่ต่อไปนี้

ภาพที่ 20 แผนที่การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด เส้นที่ 1

เส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานเชื่อมโยงในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เส้นทางที่ 2

1. เส้นทางที่ 2 เริ่มที่อำเภอเมืองขอนแก่น- อำเภอโกสุมพิสัย- อำเภอเมืองมหาสารคาม-อำเภอลือชัย-อำเภอหนองเรือ

1) แผนงานการท่องเที่ยว: 2 คืน 3 วัน

2) กิจกรรม: ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ไหว้พระธาตุ มหาเจดีย์ศรีไตรโลกาตุ นมัสการสังเวชนียสถาน 4 แห่ง ศึกษาพระไตรปิฎกหินอ่อน ชมการทอผ้าไหม เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหม และขนมเทียนแก้ว ไหว้พระยืน ซื่อสินค้า OTOP ชมทุ่ง และกองยาว นมัสการพระธาตุ และพิพิธภัณฑ์จัมปาศรี

3) เส้นทาง: เส้นทางนี้มีจุดเริ่มต้นหลักที่วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน หรืออาจจะเริ่มต้นที่สำนักปฏิบัติธรรมอื่นๆ คือ วัดโมกขวนาราม วัดป่าแสงอรุณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวฬุวัน และศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมสุวรรณาภิไธย เส้นทางนี้จะใช้ถนนรอบเมือง หรือวงแหวนรอบเมืองขอนแก่น สาย 203 จากจุดเริ่มซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานมาจุดที่ 2 ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาประกอบด้วย การไหว้และทำบุญที่ 1) พระธาตุแก่นนคร วัดพระธาตุหนองแวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง 2) พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกาตุ วัดทุ่งเศรษฐี ตำบลพระลับ อำเภอเมือง 3) พระศรีศากยทศพลญาณ ฌ พุทธมณฑลอีสาน ตำบลศิลา อำเภอเมือง 4) ไหว้สังเวชนียสถาน 4 แห่งและศึกษาพระไตรปิฎกหินอ่อน ที่วัดป่าหนองหลุม 5) จากถนนหมายเลข 208 เข้าสู่ถนนหมายเลข 12 และเข้าสู่ถนนหมายเลข 23 ขอนแก่น-โกสุมพิสัย-มหาสารคามเยี่ยมชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สื่อกอบ้านแพ่ง ที่ตำบลบ้านแพ่ง ชมนมัสการอุทยานโกสัมพีนี ที่อำเภอโกสุมพิสัย และเลือกซื้อสตอร์เบอรี่อีสานที่บึงกุย ชมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่หมู่บ้านหินลาด และกลุ่มหัตถกรรมทอผ้าพื้นบ้าน บ้านหนองเขื่อนช้าง นมัสการรูปเหมือนพระเกจิอาจารย์ หลวงปู่สิงห์ โสภโณ ซื่อขนมเทียนแก้วกลุ่มอาชีพบ้านอุบราช นมัสการพระพุทธรูปไม้โบราณ 300 ปี วัดโพธิ์ไชยาราม ท่าสองคอน เข้าสู่ถนนหมายเลข 23 มหาสารคาม และถนนหมายเลข 2040 มหาสารคาม-วาปีปทุม เพื่อชมโบราณสถานภูบ้านแดง อำเภอวาปีปทุม ชมวิธีการผลิตกองยาววาปีปทุม ที่บ้านหวาย อำเภอวาปี เข้าสู่ถนน 4042 และ 2381 เยี่ยมชมทุ่งสัตว์น้ำและโบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ทุ่งสัตว์น้ำ อำเภอนาคู และนมัสการพระธาตุนาคู ชมพิพิธภัณฑ์จัมปาศรี และสวนกล้วยสุกเขว อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม และในกรณีนักท่องเที่ยวต้องการเดินทางท่องเที่ยวต่อไปสู่จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่นบนเส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานก็สามารถใช้เส้นทางเชื่อมโยงได้ ดังต่อไปนี้

**เส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานเชื่อมโยงในพื้นที่จังหวัด
ขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เส้นทางที่ 3**

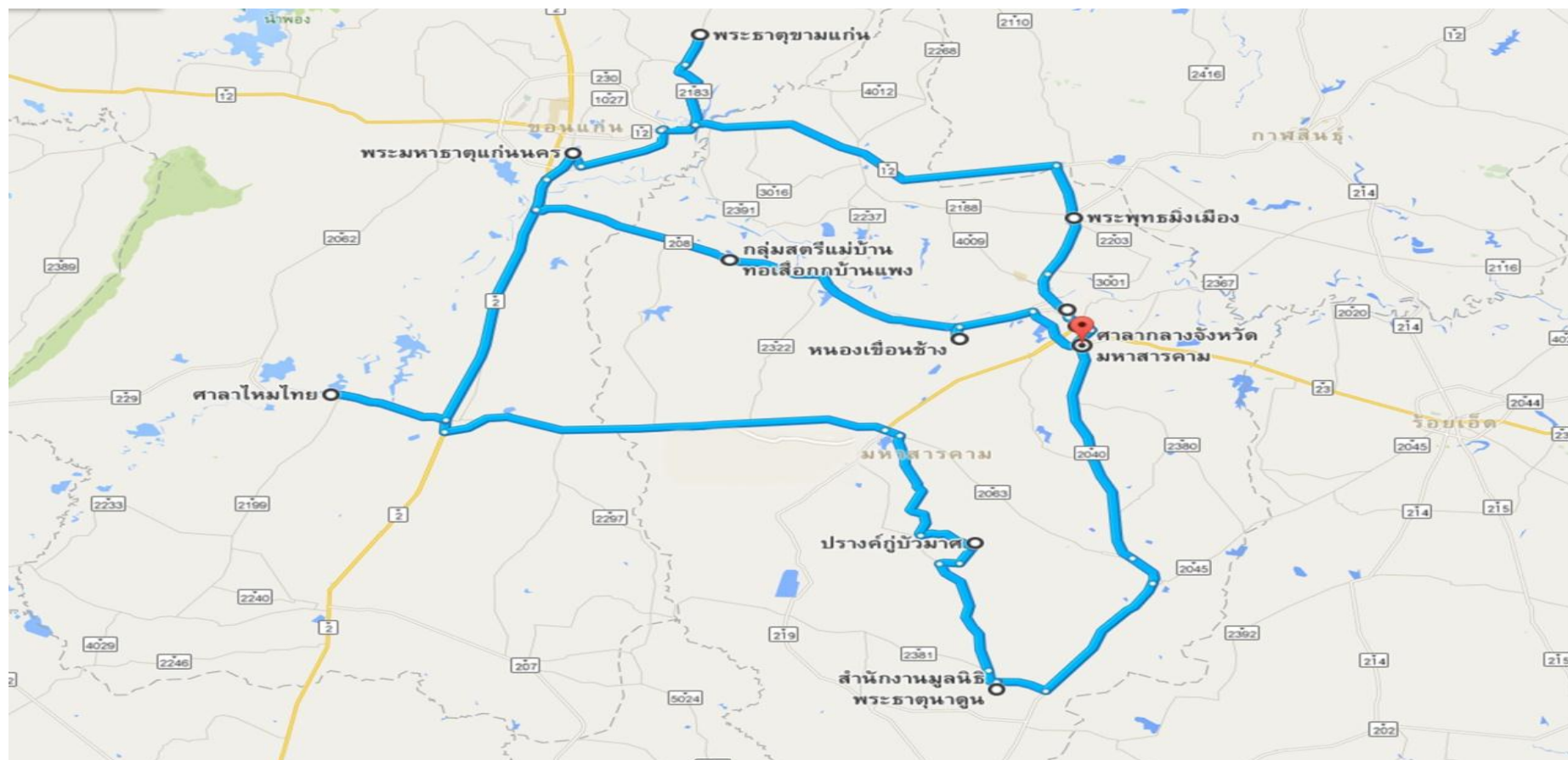
1. เส้นทางที่ 3 เริ่มที่อำเภอเมืองขอนแก่น-อำเภอเชียงยืน-อำเภอกันทรวิชัย-อำเภอเมืองมหาสารคาม-อำเภอลือชัย-อำเภอนาดูน

1) แผนงานการท่องเที่ยว: 2 คืน 3 วัน

2) กิจกรรม: ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ไหว้พระธาตุ มหาเจดีย์ศรีไตรโลกาตุ นมัสการสังเวชนียสถาน 4 แห่ง ศึกษาพระไตรปิฎกหินอ่อน เยี่ยมชมธรรมอุทยาน ชมสาธิตการทอผ้าไหมและขนมเทียนแก้ว OTOP นมัสการพระมิ่งเมืองและพระพุทธรูปทองคำ พระพุทธรูปทองคำ เยี่ยมชมทุ่งและพิพิธภัณฑ์อีสานและพิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี ไหว้พระบรมธาตุณาดูน

3) เส้นทาง: เส้นทางนี้มีจุดเริ่มต้นหลักที่วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน หรืออาจจะเริ่มต้นที่สำนักปฏิบัติธรรมอื่นๆ คือ วัดโมกขวนาราม วัดป่าแสงอรุณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวฬุวัน และศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมสุวรรณาภิไธย เส้นทางนี้จะใช้ถนนรอบเมือง หรือวงแหวนรอบเมืองขอนแก่น สาย 203 จากจุดเริ่มซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานมาจุดที่ 2 ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงศาสนาประกอบด้วย การไหว้และทำบุญที่ 1) พระธาตุแก่นนคร วัดพระธาตุหนองแวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง 2) พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกาตุ วัดทุ่งเศรษฐี ตำบลพระลับ อำเภอเมือง 3) พระศรีศากยทศพลญาณ ฌ พุทธมณฑลอีสาน ตำบลศิลา อำเภอเมือง 4) ไหว้สังเวชนียสถาน 4 แห่งและศึกษาพระไตรปิฎกหินอ่อน ที่วัดป่าหนองหลุม 5) จากถนนเลี่ยงเมืองหมายเลข 230 เข้าสู่ถนนหมายเลข 12 ขอนแก่น-เชียงยืน 6) นมัสการพระธาตุขามแก่น (ถนนหมายเลข 2183-4007) อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ย้อนกลับเข้าสู่ถนนหมายเลข 12 7) ชมการสาธิตการทอและซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมบ้านหนองบุญชู อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม 8) เข้าสู่ถนน หมายเลข 2237(เชียงยืน)เยี่ยมชมและซื้อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านโนน และแยกเข้าสู่ถนนหมายเลข 2188- ชมขั้นตอนการผลิตและซื้อขนมเทียนแก้วของกลุ่มขนมเทียนแก้วแม่พูนศรี ซึ่งเป็นสินค้า OTOP ของจังหวัดมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย ไหว้พระยืน พระพุทธรูปมิ่งเมืองวัดสุวรรณวาสและพระพุทธรูปทองคำ วัดพุทธรูปทองคำ อำเภอกันทรวิชัย หลังจากนั้นออกสู่ถนนหมายเลข 12 กันทรวิชัย-มหาสารคาม และเข้าสู่ถนนหมายเลข 208 และ 23 มหาสารคามนมัสการพระพุทธรูปทองคำและรูปหล่อเหมือนหลวงปู่คำพันธ์ โฆสปัญโญ ที่วัดป่าวังน้ำเย็นหรือวัดพุทธราม อำเภอเมืองมหาสารคาม พร้อมสักการศาลหลักเมืองเพื่อความเป็นสิริมงคล ณ ศาลหลักเมืองมหาสารคาม และเลือกซื้อสินค้า OTOP จังหวัดมหาสารคาม หลังจากนั้นออกสู่เส้นทางมหาสารคาม-วาปีปทุม ถนนหมายเลข 2040 เพื่อชมโบราณสถานคูบ้านแดง อำเภอลือชัย ชมวิธีการผลิตกองยาววาปีปทุม ที่บ้านหวาย อำเภอลือชัย เข้าสู่ถนน 4042 และ 2381 เยี่ยมชมทุ่งต้นตอและโบราณวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ทุ่งต้นตอ อำเภอนาดูน และนมัสการพระ

ธาตุนาดูน ชมพิพิธภัณฑ์จัมปาศรี และสวนวชิรสุขเวช และแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ภายในชุมชนตำบล
พระธาตุ ตำบลกุ้งสันต์รัตน และเทศบาลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 22 แผนที่การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด เส้นที่ 3

บทที่ 3

สรุปภาพรวมและข้อเสนอแนะ

3.1 สรุปภาพรวม

แผนงานการศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์หลัก คือ

- 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
- 2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
- 3) เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาวิจัยในโครงการนี้ เน้นการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยเน้นศึกษาการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา ใช้หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การวิจัย การปฏิบัติการ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และมีผู้เกี่ยวข้อง 4 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชน หน่วยงานในท้องถิ่น นักวิจัย และหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนหรือผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ที่จะถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นการรวบรวมข้อมูลจากปฏิบัติการภาคสนาม การสัมภาษณ์ ตอบแบบสอบถามปลายเปิด และจัดเวทีสนทนากลุ่ม เพื่อค้นหาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ประเด็นด้านข้อมูลวัฒนธรรมที่เป็นฐานการท่องเที่ยว 2) ประเด็นด้านการวางแผน พัฒนา และจัดการการท่องเที่ยว และ 3) ประเด็นการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในด้านการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น คณะวิจัยจะใช้ข้อมูลจากการสำรวจและผลการวิจัยย่อยจากทั้ง 3 โครงการ รวมทั้งเอกสารงานวิจัยอื่นๆ ที่ศึกษาในมิติวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวในพื้นที่อีสานตอนกลางเข้ามาร่วมในการอภิปรายผลด้วย รวมทั้งการจัดเวทีสนทนากลุ่มภาคีเครือข่ายเพื่อระดมสมองแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวนี้เพื่อให้ได้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวประเภทแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน วัดวาอาราม สถานปฏิบัติธรรม และหัตถกรรมผ้าทอพื้นบ้านของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในท้ายที่สุด การวิจัยในโครงการย่อยนี้แม้จะเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่ก็ยังมีการผสมผสานใช้แนวทางการวิจัยเชิงปริมาณเข้ามาร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจพื้นที่ การเก็บข้อมูลเชิงสถิติ ตลอดจนการถอดแบบสัมภาษณ์

กลยุทธ์ของการทำงานชุดโครงการวิจัยนี้เกิดจากที่มิวิจัยมุ่งเน้นที่กระบวนการตั้งโจทย์วิจัยเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ 2 จังหวัดในอีสานตอนกลางนี้ ตั้งอยู่บนฐานการมีส่วนร่วมและความต้องการของชุมชนในการพัฒนาโจทย์วิจัยและศึกษาทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึกของทีมวิจัยจำนวน 3 โครงการ จากนักวิชาการ 3 หน่วยงาน คือ นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ และนักวิชาการด้านวัฒนธรรม ของมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่ร่วมมือกัน ดังนี้ 1) คณะการ

ท่องเที่ยวและการโรงแรม นักวิจัยหัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ 1 อาจารย์วรรณ คำปวนบุตร ชื่อโครงการเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในกลุ่มพื้นที่พุทธมณฑลอีสาน จังหวัดมหาสารคาม 2) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ นักวิจัยหัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ 2 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉลอง พันธุ์จันทร์ ชื่อโครงการเรื่องการจัดการแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและสถานปฏิบัติธรรมในจังหวัดขอนแก่น และ 3) สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน หัวหน้าโครงการวิจัยย่อยที่ 3 รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ ชื่อโครงการเรื่องการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ทั้ง 3 โครงการดังกล่าวนี้ สามารถนำเสนอมุมมองการศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นแนวทางการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวในมิติทางด้านวัฒนธรรมของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามให้เกิดความลุ่มลึกและชัดเจนยิ่งขึ้น

การศึกษาในชุดโครงการวิจัยนี้ มีความคาดหวังที่จะทำให้มองเห็นและเข้าใจมุมมองในการพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนของทั้ง 2 จังหวัดให้เกิดความรอบด้านและยั่งยืนได้ อีกทั้งยังมองว่าการศึกษานี้จะช่วยกระตุ้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาคีในท้องถิ่นจะได้มองเห็นและเข้าใจถึงความคิดแบบมีส่วนร่วม รวมถึงมองเห็นทิศทางและแนวโน้มการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนที่วางอยู่บนฐานของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนได้อย่างแท้จริงต่อไป

3.1.1 ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยแผนงานวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยออกเป็นประเด็นหลักๆ ดังนี้

3.1.1.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรมหมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานและวัฒนธรรมชุมชน มีขอบเขตอยู่ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประกอบด้วยเขตพื้นที่ 3 ส่วน ได้แก่ (1) ชุมชนโนนทันตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น (2) ชุมชนตำบลท่าสองคอน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม (3) พื้นที่ตำบลพระธาตุรวมถึงพื้นที่ตำบลภูสันตรัตน์และพื้นที่ตำบลนาดี จังหวัดมหาสารคาม

- แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน มีขอบเขตพื้นที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอหนองเรือ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และในพื้นที่อำเภอกันทรวิชัย อำเภอมัญจาคีรี อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม โดยเบื้องต้นได้ทำการสำรวจวัดและสถานปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่เป้าหมายทั้งหมด หลังจากนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้คัดเลือกพื้นที่วิจัยที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐานจำนวน 2 แห่ง เพื่อพัฒนาเป็นต้นแบบ ส่วนการท่องเที่ยวเชิงศาสนาจะเน้นในการจัดเส้นทาง กิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงจากจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นหลัก

- แหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้เส้นทางศึกษาหมู่บ้านทอผ้าอีสานที่เป็นเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเป็นหลัก ซึ่งประกอบไปด้วยเส้นทางอำเภอเมืองขอนแก่น-อำเภอเชียงยืน-อำเภอกันทรวิชัย-อำเภอเมืองมหาสารคาม-อำเภอโกสุม

พิสัย-อำเภอบ้านไผ่-อำเภอชนบท-อำเภอมัญจาคีรี-อำเภอพระยืน-อำเภอเมืองขอนแก่น โดยสามารถรวบรวมและเลือกพื้นที่ศึกษาที่เป็นหมู่บ้านทอผ้าอีสานได้จำนวนทั้งสิ้น 8 ชุมชน ประกอบด้วย 1) บ้านหนองหญ้าปล้อง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น 2) บ้านหัวฝาย อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น 3) บ้านดอนข่า อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น 4) บ้านเมืองเพี้ย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น 5) บ้านก่าฬ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 6) บ้านหนองหิน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 7) บ้านหนองเขื่อนช้าง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และ 8) บ้านหนองบุญชู อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

3.1.1.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยในแผนงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เก็บแบบสอบถาม สทนากลุ่ม ประชุมระดมความคิด และทดลองปฏิบัติการ โดยทำการเก็บข้อมูลในระยะเวลา 10 เดือน ระหว่างเดือนสิงหาคม 2557 – เดือนพฤษภาคม 2558

3.1.1.3 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย กลุ่มประชาชนในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวในชุมชนหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่พัฒนาด้านการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่ศึกษา ทั้งนี้ประชากร คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ทางการท่องเที่ยว ได้แก่ ผู้ประกอบการ/เจ้าของธุรกิจ ประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน นักท่องเที่ยว

3.1.1.4 ขอบเขตด้านเนื้อหาวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาการวิจัยในโครงการนี้ โดยตั้งเป้าหมายเพื่อศึกษาค้นคว้าเพื่อตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์หลัก ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
- 2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
- 3) เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

3.1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

แผนการวิจัยโครงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
- 2) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

3) เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้จำแนกวิธีการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท คือ การวิจัยเอกสาร (document research) และการวิจัยภาคสนาม (field research) ดังนี้

3.4.1 การวิจัยเอกสาร เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูล ซึ่งเป็นข้อมูลในด้านต่างๆ ที่มีอยู่แล้วและได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ที่มีบุคคล หรือหน่วยงานหรือสถาบันต่างๆ เก็บรวบรวมไว้แล้ว เช่น ตำรา หนังสือ เอกสาร งานวิจัย บทความ วิทยานิพนธ์ รวมถึงข้อมูลที่ได้จากอินเทอร์เน็ต โดยมีที่มาของแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย อาทิ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานขอนแก่น สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น โดยมุ่งที่จะนำข้อมูลที่ได้ไปกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย รวมทั้งทำให้มองเห็นและเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานทั่วไป เช่น ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมโดยรวม และใช้เป็นแนวทางในการที่จะนำไปใช้ในการวิจัยภาคสนามต่อไป

3.4.2 การวิจัยภาคสนามเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ที่ได้จากการลงพื้นที่ศึกษา โดยสามารถจำแนกวิธีการศึกษาวิจัยภาคสนามได้ดังนี้

1) การสำรวจภาคสนามด้านกายภาพ เป็นการสำรวจเพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจสภาพของพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยที่ได้ทำการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจและเก็บข้อมูลในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ.2557 จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2558 ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทางด้านกายภาพและสภาพทั่วไปทางการท่องเที่ยวของชุมชนหมู่บ้านได้แก่ สิ่งดึงดูดใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง นอกจากนี้ยังสำรวจเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อาทิ ร้านค้า ที่พัก ที่จอดรถ การนำเที่ยว ศูนย์บริการข้อมูล การขนส่ง ความปลอดภัย และบริการอื่นๆ รวมทั้งพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยว เช่น นักท่องเที่ยว ราคาสินค้าและบริการ และการโฆษณาประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว

2) การสังเกตการณ์ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านสิ่งดึงดูดใจ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต โดยได้ทำการศึกษาวถีชีวิต ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าในพื้นที่ศึกษา และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยทั้ง 8 ชุมชน โดยเลือกช่วงสังเกตการณ์แบบเป็นช่วงเวลา คือ ช่วงวันหยุด ช่วงวันเทศกาล ช่วงวันธรรมดา เป็นต้น

3) การสนทนา เป็นการสนทนาทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามซึ่งบางครั้งก็ใช้วิธีการสนทนาแบบไม่เป็นทางการ คือไม่มีโครงสร้างของการสนทนา เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นการท่องเที่ยวของชุมชนในอีกรูปแบบหนึ่ง

4) การประชุมประชาชนในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัย คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา ในระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ.2557 จนถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2558 เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจกับผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้ประกอบการและประชาชนในพื้นที่ เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย แจ้งกำหนดการและแผนการดำเนินการที่จะเกิดขึ้น เพื่อสร้างความร่วมมือ รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้านเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

5) การสัมภาษณ์ เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา ซึ่งการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการ

สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และนำเสนอแนะแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมต่อไปได้ ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการการท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

3.1.3 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทางการท่องเที่ยว ซึ่งในงานวิจัยเรื่องนี้ได้จำแนกออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้แก่ ผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยว เจ้าของธุรกิจ ประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเที่ยวชม

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษามีดังนี้

ในโครงการวิจัยภายใต้แผนการวิจัยชุดโครงการซึ่งประกอบไปด้วยโครงการย่อย 3 โครงการมีการกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างในแต่ละโครงการตามลำดับดังนี้

3.1.3.1 โครงการวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งดำเนินการโดยวรรณ คำปนบุตร และคณะ ได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประชากร การศึกษานี้มีประชากรแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. นักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย ชุมชนโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคามจังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลภูสีฐานรัตนและตำบลนาถูนอำเภอนาถูน จังหวัดมหาสารคาม
2. เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
3. ภาครีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้แก่ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐ บุคลากรในภาคเอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน

กลุ่มตัวอย่าง การวิจัยครั้งนี้ได้ทำการกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

1. การวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยเชิงปริมาณในครั้งนี้จะมาจากกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามจากสถิติการลงทะเบียนเข้าปฏิบัติธรรม การเข้าเยี่ยมชมวัดโพธิ์บ้านโนนทันและการเข้ารับบริการนวดแผนไทยในสมาคมแพทย์แผนไทยวัดโพธิ์บ้านโนนทันตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ตั้งแต่เดือนมกราคม 2556 – ธันวาคม 2557 พบว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เข้ามาในวัดโพธิ์บ้านโนนทันจำนวนทั้งสิ้น 587,967 คน (บันทึกสถิติผู้เข้าปฏิบัติธรรมสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ 1 พ.ศ.2556-2557 และบันทึกสถิติผู้เข้ารับบริการนวดแผนไทยสมาคมแพทย์แผนไทยวัดโพธิ์บ้านโนนทัน พ.ศ.2557, 2557) และสถิติการลงทะเบียนเข้าปฏิบัติธรรม วิปัสสนากรรมฐานและการเข้าเยี่ยมชมวัดขุนพรหมคำริตำบลท่าสองคอนอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคามตั้งแต่เดือนมกราคม 2556 – ธันวาคม 2557 พบว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เข้ามา

ในวัดขุนพรหมดำริจำนวนทั้งสิ้น 976,587 คน (สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดมหาสารคาม ลำดับที่ 23 พ.ศ. 2556-2557, 2557) ตลอดจนถึงสถิติของฐานข้อมูลการสำรวจข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยว ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2556 – สิงหาคม 2557 ของสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีนักท่องเที่ยวชาวไทยได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในพระธาตุนาดูน ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูนจังหวัดมหาสารคามพบว่านักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวนทั้งสิ้น 1,908,374 คน (รายงานข้อมูลนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2556-2557, 2557)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการเลือกขนาดกลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยวชาวไทย ด้วยการใช้สูตรคำนวณการหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างกรณีทราบจำนวนประชากรที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ความผิดพลาดไม่เกินร้อยละ 5 ตามสูตรของ Taro Yamane (1967 อ้างในสุทธิพล อุดมพันธุ์รักและจุฬารณกุลเอี่ยม, 2557) โดยมีวิธีการคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามสูตรการหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างแบบทราบจำนวนประชากรที่ระดับความเชื่อมั่น 95% ความผิดพลาดไม่เกินร้อยละ 5 ตามสูตรของ Taro Yamane (1967)

ดังนั้นขนาดของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวชาวไทยที่คำนวณได้เท่ากับ 399.9539 ตัวอย่าง ดังนั้นเพื่อระดับความเชื่อมั่นและป้องกันความผิดพลาดจากการตอบแบบสอบถามอย่างไม่สมบูรณ์ จึงทำให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามปลายปิดกับนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 400 ชุดโดยแบ่งจำนวนแบบสอบถามเพื่อใช้เก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยวจำแนกตามพื้นที่ได้ดังนี้ คือ

จังหวัด	แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม	นักท่องเที่ยวชาวไทย (จำนวน/คน)	ร้อยละที่คำนวณได้	จำนวนที่เก็บข้อมูล(คน)	จำนวนที่เก็บข้อมูลจริง (คน)
ขอนแก่น	วัดโพธิ์บ้านโนนทัน ต.ในเมือง อ.เมืองขอนแก่น จ.ขอนแก่น	587,967	16.93	67.71	68
มหาสารคาม	วัดขุนพรหมดำริ ต.ท่าสองคอน อ.เมืองมหาสารคาม จ.มหาสารคาม	976,587	28.12	112.47	112
	พระธาตุนาดูน ต.พระธาตุ อ.นาดูน จ.มหาสารคาม	1,908,374	54.95	219.77	220
รวม		3,472,928	100	399.95	400

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐที่มีความรู้และเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม การศึกษาในครั้งนี้ได้ใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากรายชื่อตาม

ตำแหน่งดังกล่าว และทำการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสอบถามสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 9 คนได้แก่

1. จังหวัดมหาสารคาม มีดังนี้

- 1) ท้องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 คน
- 2) พลังงานจังหวัดมหาสารคามจำนวน 1 คน
- 3) เกษตรอำเภอนาดูน จำนวน 1 คน
- 4) พัฒนาการอำเภอนาดูน จำนวน 1 คน
- 5) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน จำนวน 1 คน
- 6) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลจำนวน 1 คน

2. จังหวัดขอนแก่น มีดังนี้

- 1) ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานขอนแก่น
- 2) ท้องเที่ยวและกีฬาจังหวัดขอนแก่น จำนวน 1 คน
- 3) นายกเทศมนตรีเทศบาลนครขอนแก่น จำนวน 1 คน

กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐ บุคลากรในภาคเอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน การศึกษาในครั้งนี้ ได้ใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากรายชื่อตามตำแหน่งดังกล่าว และทำการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสอบถามสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 40 คนได้แก่

1) หน่วยงานภาครัฐ เป็นองค์กรที่เคยทำโครงการหรือกำลังดำเนินโครงการภายใต้นโยบายของรัฐบาล เพื่อพัฒนาอาชีพ ส่งเสริมทักษะฝีมือแรงงานและกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวให้กับประชาชนในเขตอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบโครงการนั้นโดยตรง รวมจำนวนบุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐทั้งสิ้น จำนวน 5 คน ได้แก่

- 1.1) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช จำนวน 1 คน
- 1.2) ประธานโครงการฮักแพงเบิ่งแยงสารคาม จำนวน 1 คน
- 1.3) ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโกทา จำนวน 1 คน
- 1.4) ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองจิก จำนวน 1 คน
- 1.5) ผู้อำนวยการโรงเรียนนาดูนประชาสรรค์ จำนวน 1 คน

2) เอกชนและผู้ประกอบการ เป็นผู้ที่ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว ธุรกิจด้านที่พักและอาหารในเขตพื้นที่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น รวมบุคคลจากภาคเอกชนและผู้ประกอบการทั้งสิ้น จำนวน 6 คน ได้แก่

- 2.1) ผู้จัดการศูนย์ประชุมตัมโฮมโฮมสเตย์แอนด์รีสอร์ท จำนวน 1 คน
- 2.2) ผู้จัดการศูนย์ประชุมเรือนพัก ฮักแพงจำนวน 1 คน
- 2.3) ผู้ดำเนินงานกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัว จำนวน 1 คน
- 2.4) ผู้ดำเนินงานกิจกรรมการรถรางจำนวน 1 คน

- 2.5) ประธานคณะกรรมการกองทุนพระธาตุนาดูนจำนวน 1 คน
- 2.6) ผู้จัดการบริษัทอินทราชาติทัวร์ ซึ่งจัดรายการนำเที่ยวในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคามและกาฬสินธุ์ จำนวน 1 คน

3) ผู้นำชุมชน เป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมงบประมาณและโครงการในการพัฒนาชุมชน ในอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น รวมผู้นำชุมชนทั้งสิ้น จำนวน 23 คน ได้แก่

- 3.1) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ จำนวน 1 คน
- 3.2) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลภูสันตริตันจำนวน 1 คน
- 3.3) นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลนาดูนจำนวน 1 คน
- 3.4) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน จำนวน 1 คน
- 3.5) นายกเทศมนตรีเทศบาลนครขอนแก่นจำนวน 1 คน
- 3.6) กำนันตำบลพระธาตุ จำนวน 1 คน
- 3.7) กำนันตำบลภูสันตริตันจำนวน 1 คน
- 3.8) กำนันตำบลท่าสองคอนจำนวน 1 คน
- 3.9) ผู้ใหญ่บ้าน 8 หมู่บ้านของตำบลพระธาตุ จำนวน 8 คน
- 3.10) ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 2 ตำบลภูสันตริตัน จำนวน 1 คน
- 3.11) ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1ตำบลนาดูน จำนวน 1 คน
- 3.12) เจ้าคณะอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 รูป
- 3.13) เจ้าคณะตำบลพระธาตุจังหวัดมหาสารคามจำนวน 1 รูป
- 3.14) เจ้าคณะตำบลภูสันตริตันจังหวัดมหาสารคามจำนวน 1 รูป
- 3.15) เจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่นจังหวัดขอนแก่นจำนวน 1 รูป
- 3.16) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ จังหวัดขอนแก่นจำนวน 1 รูป

4) กลุ่มชาวบ้าน เป็นชาวบ้านที่รวมกลุ่มเพื่อพัฒนาทักษะและสร้างอาชีพของชุมชนโนนทัน1 ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม รวมกลุ่มชาวบ้านทั้งสิ้น จำนวน 6 คน ได้แก่

- 4.1) ประธานกลุ่มอาชีพ ตำบลพระธาตุ จำนวน 1 คน
- 4.2) ประธานกลุ่มสตรี ตำบลภูสันตริตัน จำนวน 1 คน
- 4.3) ประธานกลุ่มอาชีพ ตำบลนาดูน จำนวน 1 คน
- 4.4) ประธานกลุ่มอาชีพ ตำบลท่าสองคอน จำนวน 1 คน
- 4.5) ประธานกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน1 จำนวน 1 คน
- 4.6) ประธานกลุ่มสภาเด็กและเยาวชนตำบลพระธาตุ จำนวน 1 คน

กลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการสนทนากลุ่มหรือการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Study)
เป็นภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน ทำการศึกษาด้วยการสนทนากลุ่มหรือการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Study) ผู้วิจัยได้กำหนดใช้กลุ่มตัวอย่างเดียวกันกับกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องเพื่อทำการ

สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ซึ่งเป็นภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้านจำนวน 40 คนด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและจัดการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Study) ในแต่ละกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 1 ครั้ง และทำการจัดประชุมกลุ่มย่อยร่วมกันทุกกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 1 ครั้ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการจัดประชุมกลุ่มย่อยสำหรับภาคีเครือข่ายชุมชน หรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวทั้งสิ้นจำนวน 5 ครั้ง

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) จึงมีการศึกษาด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) คือการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการและจากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้ คือ

1) ข้อมูลที่ได้จากการใช้แบบสอบถามปลายปิดกับกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย ชุมชนโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ รวมถึงตำบลภูสีฐานและตำบลนาคูน

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) กับบุคคลที่อยู่ในหน่วยงานภาครัฐที่มีความรู้และเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

3) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) กับภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน

4) ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มหรือการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Study) ซึ่งเป็นภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) คือข้อมูลจากการรวบรวมจากเอกสารต่างๆ ได้แก่ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำราวิชาการ บทความวิจัย บทความวิชาการ วารสารวิชาการ เอกสารเผยแพร่ ฯลฯ ซึ่งมีผู้ได้ทำการศึกษาหรือรวบรวมไว้แล้ว ซึ่งมีเนื้อหาและสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ทั้งในส่วนของประเด็นปัญหาที่ควรได้รับการศึกษาต่อยอด แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ตลอดจนแนวทางการศึกษา วิธีวิจัยและเครื่องมือที่มีความสอดคล้องกับโครงการวิจัยในครั้งนี้ เป็นต้น

3.1.3.2) โครงการวิจัยเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งดำเนินการโดยฉลอง พันธุ์จันทร์ และคณะ ได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ผู้วิจัยได้สำรวจและกำหนดพื้นที่ศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยจังหวัดขอนแก่นผู้วิจัยกำหนดพื้นที่อำเภอเมืองขอนแก่น อำเภอหนองเรือ และอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น อำเภอกันทรวิชัย อำเภอเมืองมหาสารคาม และอำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 20 แห่ง โดยแบ่งออกเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา จำนวน 14 แห่ง และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน 6 แห่ง ดังนี้

1. วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน/ศูนย์ปฏิบัติธรรม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง ขอนแก่น
2. วัดป่าแสงอรุณ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
3. วัดโมกขวนาราม ตำบลบ้านเป็ด อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
4. ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
5. ศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนา ธรรมสุวรรณา ตำบลบ้านกง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
6. วัดขุนพรหมคำริ บ้านอุปราช ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
7. วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
8. พระมหาธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
9. วัดทุ่งเศรษฐี ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
10. วัดป่าธรรมอุทยาน ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
11. วัดป่าบ้านหนองหลุม ตำบลแดงใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
12. พุทธมณฑลอีสาน ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
13. พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
14. พระพุทธมิ่งเมือง วัดสุวรรณवास ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
15. พระพุทธมงคลเมือง วัดพุทธมงคล ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
16. สิมอีสาน และพระพุทธรูปไม้ วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม จังหวัดมหาสารคาม
17. หลวงปู่ผาง สิริสุทโธ วัดน้อยดวงสิทธิ์บุรีพาราม จังหวัดมหาสารคาม
18. หลวงปู่สิงห์ โสภโณ วัดกุญชรวนาราม จังหวัดมหาสารคาม
19. หลวงปู่ตัน ปุญญวัฒน์ วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ จังหวัดมหาสารคาม
20. พระธาตุนาดูน ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม และพื้นที่โดยรอบพระธาตุนาดูน คือ กู่สันตรัตน์ กุ๋นอย พิพิธภัณฑสถานกู่สันตรัตน์ พิพิธภัณฑสถานครจำปาศรี สิมอีสาน บ้านปอพาน สิมอีสาน บ้านนาหาด และสิมอีสาน บ้านโกทา

ลำดับที่ 1-6 จัดเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน และลำดับที่ 7-20 จัดเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงศาสนา พื้นที่เหล่านี้ถือว่าเป็นวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมที่มีบทบาทต่อแนวความคิดการปฏิบัติธรรมของคนในพื้นที่และนอกพื้นที่เป็นจำนวนมาก และถือว่าเป็นแหล่งหรือศูนย์กลางแนวคิดด้านการปฏิบัติธรรมที่ครอบคลุมทุกวิธีปฏิบัติ กล่าวคือ แนวคิดการปฏิบัติแบบ “พุทธ” “ยุบ-พอง” “เคลื่อนไหว” รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาอีกด้วย และสถานที่ปฏิบัติธรรมในพื้นที่อำเภอนองเรือ จำนวน 1 แห่ง คือ ศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ธรรมสุวรรณา ซึ่งมีแนวความคิดการปฏิบัติตามแนวของ “โคเณนกา” พร้อมกันนี้ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและศึกษาทรัพยากรและศักยภาพการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวเพื่อประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวข้างต้น และสุดท้ายผู้วิจัยจะคัดเลือกวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมอย่างละ 1 แห่ง รวม 2 แห่ง เพื่อจัดทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวิปัสสนากรรมฐาน และเส้นทางการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเพื่อเชื่อมโยงเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามต่อไป

การศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณ (Quantitative) และเชิงคุณภาพ (Qualitative) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อศึกษาและพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามแบบมีส่วนร่วม และ 3) เพื่อพัฒนาเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามแบบมีส่วนร่วมและความต้องการของชุมชน

สำหรับขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา เช่น กลุ่มพระสงฆ์ ชุมชน ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวทั้งในระดับจังหวัดและระดับชุมชนประมาณ 20-30 คน โดยคณะวิจัยจะใช้เป็นประชากรในการศึกษาโดยวิธีการประชุมกลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์ ส่วนผู้ประกอบการนำเที่ยว ภาคเอกชน หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน 10 คน โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อยรวมกัน

สำหรับนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการท่องเที่ยว กำหนดจากกลุ่มตัวอย่างจากนักท่องเที่ยวทั้งเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน รวมทั้งสิ้น 400 คน โดยกำหนดจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนแต่ละวัดและสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น คือ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน จำนวน 68 คน ในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม คือ วัดขุนพรหมดำริ บ้านอุปราข ตำบลท่าสองคอน จำนวน 112 คน และในพื้นที่พระธาตุนาคุณ จำนวน 220 คน

3.1.3.3) โครงการวิจัยเรื่องการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งดำเนินการโดยปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ ได้กำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างเป็นกรณีศึกษาในการวิจัยดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประชากร คือ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทางการท่องเที่ยว ซึ่งในงานวิจัยเรื่องนี้ได้จำแนกออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้แก่ ผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยว เจ้าของธุรกิจ ประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเที่ยวชมหมู่บ้านทอผ้าในพื้นที่ 8 หมู่บ้าน ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับ	ชื่อหมู่บ้าน	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด
1	บ้านหนองหญ้าปล้อง	โพนเพ็ก	มัญจาคีรี	ขอนแก่น
2	บ้านหัวฝาย	ปอแดง	ชนบท	ขอนแก่น
3	บ้านดอนข่า	ชนบท	ชนบท	ขอนแก่น
4	บ้านเมืองเพีย	เมืองเพีย	บ้านไผ่	ขอนแก่น
5	บ้านกำพี้	กำพี้	บรบือ	มหาสารคาม
6	หนองหิน	หนองหิน	เมือง	มหาสารคาม
7	หนองเขื่อนช้าง	ท่าสองคอน	เมือง	มหาสารคาม
8	หนองบุญชู	กุทอง	เขียงยืน	มหาสารคาม

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยมีดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน จำนวน 240 คน ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญหรือตามสะดวกในขณะที่ลงพื้นที่หมู่บ้านทอผ้า ทั้งนี้เก็บข้อมูลเมื่อพบนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมและเลือกซื้อสินค้าในหมู่บ้าน รวมทั้งเก็บข้อมูลจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่กลุ่มชาวบ้านในหมู่บ้านทอผ้าได้แจ้งให้คณะผู้วิจัยได้ทราบว่าจะมีคณะนักท่องเที่ยวเดินทางมาศึกษาดูงานหรือมาเที่ยวชมหมู่บ้านของตนเอง ทั้งนี้คณะผู้วิจัยจะได้เข้าไปแนะนำตัวและขอความร่วมมือในการให้ตอบแบบสอบถามตามความสมัครใจ ซึ่งจำแนกจำนวนนักท่องเที่ยวที่ตอบแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ดังนี้

1) บ้านหนองหญ้าปล้อง	อำเภอมัญจาคีรี	จังหวัดขอนแก่น	จำนวน 30 คน
2) บ้านหัวฝาย	อำเภอชนบท	จังหวัดขอนแก่น	จำนวน 30 คน
3) บ้านดอนข่า	อำเภอชนบท	จังหวัดขอนแก่น	จำนวน 30 คน
4) บ้านเมืองเพี้ย	อำเภอบ้านไผ่	จังหวัดขอนแก่น	จำนวน 30 คน
5) บ้านกำพี้	อำเภอเบรพือ	จังหวัดมหาสารคาม	จำนวน 30 คน
6) บ้านหนองหิน	อำเภอเมือง	จังหวัดมหาสารคาม	จำนวน 30 คน
7) บ้านหนองเขื่อนช้าง	อำเภอเมือง	จังหวัดมหาสารคาม	จำนวน 30 คน
8) บ้านหนองบุญชู	อำเภอเชียงยืน	จังหวัดมหาสารคาม	จำนวน 30 คน

2. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม (Focus group) จำนวน 20 คน ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง คือ ประธานกลุ่มทอผ้าทั้ง 8 ชุมชนที่เป็นพื้นที่หลักในการเก็บข้อมูล ผู้ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนจัดทำแผนการท่องเที่ยวชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ และนักวิชาการด้านการท่องเที่ยวชุมชน

3. กลุ่มตัวอย่างประชาชนในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยในหมู่บ้านทอผ้าทั้ง 8 ชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างในกลุ่มนี้โดยจำแนกออกเป็นชุมชนละ 20 คน รวมทั้งสิ้น 160 คน

4. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้นำชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยทั้ง 8 ชุมชน จำนวน 16 คน โดยผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง ประกอบด้วยนายก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภา อบต. ผู้อำนวยการโรงเรียน เจ้าอาวาส ประธานกลุ่มผู้สูงอายุ และผู้ประกอบการในชุมชน

5. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักท่องเที่ยววันร่อน ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกตัวอย่างแบบเจาะจงจากกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ที่ปฏิบัติการวิจัยทั้งในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 50 คน

3.1.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในแผนการวิจัยภายใต้โครงการชุดในครั้งนี้ มีเครื่องมือใช้ในแต่ละโครงการย่อยที่หลากหลายซึ่งมีความเหมือนคล้ายและแตกต่างกัน ดังนี้

3.1.4.1 โครงการวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งดำเนินการโดยวรรณ คำปวนบุตร และคณะ มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) **แบบสอบถาม** ผู้วิจัยและนักวิจัยชาวบ้านได้กำหนดให้มีแบบสอบถามที่ใช้กับกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ มีแบบสอบถามทั้งสิ้น จำนวน 5 ชุด ได้แก่

1.1) แบบสอบถามปลายปิด(The Questionnaire - Close Ended Question) จำนวน 1 ชุด ใช้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยที่ไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยเลือกเก็บแบบสอบถามจากนักท่องเที่ยวชาวไทยแบบบังเอิญ(Accidental sampling)เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มนักท่องเที่ยวและทัศนคติของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนแบบสอบถามได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยปรับแก้ไขตามคำแนะนำและนำไปทดลอง (Tryout) กับนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ซ้ำกับกลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 30 คน แล้วนำมาหาความเชื่อมั่น (Reliability) เพื่อให้ได้แบบสอบถามที่สมบูรณ์ด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.82 ซึ่งเป็นค่าที่ยอมรับและสามารถนำไปเก็บข้อมูลจริงได้ ทั้งนี้แบบสอบถามนักท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลโดยทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 เป็นความคิดเห็นที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและและวิปัสสนากรรมฐาน และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตำบลพระธาตุตำบลภูสันตริตันและเทศบาลตำบลนาइनอำเภอนาइनจังหวัดมหาสารคามและตอนที่ 3 ความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามโดยในตอนที่ 2 และตอนที่ 3 ผู้วิจัยกำหนดระดับความคิดเห็นดังนี้

ระดับความคิดเห็น	5	หมายถึง	เห็นด้วยมากที่สุด
ระดับความคิดเห็น	4	หมายถึง	เห็นด้วยมาก
ระดับความคิดเห็น	3	หมายถึง	เห็นด้วย
ระดับความคิดเห็น	2	หมายถึง	เห็นด้วยน้อย
ระดับความคิดเห็น	1	หมายถึง	เห็นด้วยน้อยที่สุด

โดยกำหนดเกณฑ์ที่ใช้ในการแปลผล ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	4.21 – 5.00	หมายถึง	มีความเห็นด้วยอยู่ในระดับมากที่สุด
ค่าเฉลี่ย	3.41 – 4.20	หมายถึง	มีความเห็นด้วยอยู่ในระดับมาก
ค่าเฉลี่ย	2.61 – 3.40	หมายถึง	มีความเห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง
ค่าเฉลี่ย	1.81 – 2.60	หมายถึง	มีความเห็นด้วยอยู่ในระดับน้อย
ค่าเฉลี่ย	1.00 – 1.80	หมายถึง	มีความเห็นด้วยอยู่ในระดับน้อยที่สุด

1.2) แบบสอบถามสัมภาษณ์เชิงลึก(In – depth interview) จำนวน 1 ชุด ใช้กับบุคคลที่อยู่ในหน่วยงานภาครัฐที่มีความรู้และเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพของภาคีเครือข่ายชุมชนในด้านบทบาท ด้านการดำเนินงาน และด้านการประสานงานระหว่างองค์กรชุมชน

1.3) แบบสอบถามสัมภาษณ์เชิงลึก(In – depth interview) จำนวน 1 ชุด ใช้กับภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่

- (1) หน่วยงานภาครัฐ จำนวน 5 คน
- (2) เอกชนและผู้ประกอบการ จำนวน 6 คน
- (3) ผู้นำชุมชน จำนวน 23 คน
- (4) กลุ่มชาวบ้านจำนวน 6 คน

เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน กรอบและแนวทางในการบริหารจัดการองค์การร่วมกันของภาคีเครือข่ายชุมชนหรือองค์กรชุมชน รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น

1.4) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง จำนวน 1 ชุด ใช้สำหรับการสนทนากลุ่มหรือการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Study) ของภาคีเครือข่ายชุมชนหรือภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับแหล่งท่องเที่ยวได้แก่ หน่วยงานภาครัฐเอกชนและผู้ประกอบการผู้นำชุมชนและกลุ่มชาวบ้าน เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1.5) แบบประเมินโครงการ จำนวน 1 ชุด ได้แก่ แบบสอบถามแบบปลายเปิด (The Questionnaire - Open Ended Question) จำนวน 1 ชุด ใช้สอบถามกับเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อศึกษาผลการดำเนินงานโครงการวิจัยจากการประเมินของแต่ละองค์กรรวมถึงข้อเสนอแนะที่ควรมีการปรับปรุงในการวิจัยในครั้งต่อไป

2) เครื่องมือประกอบในการดำเนินการวิจัย ได้แก่ ผังชุมชน แผนที่ทรัพยากร แผนที่เส้นทางปฏิทินวัฒนธรรม ปฏิทินฤดูกาล และเส้นทางประวัติศาสตร์

3.1.4.2 โครงการวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ดำเนินการโดยฉลอง พันธุ์จันทร์ และคณะ มีการกำหนดการใช้เครื่องมือในการวิจัยดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. แบบสอบถาม (Questionnaire) แบ่งออกเป็น 3 ตอน โดยตอนที่ 1 เป็นการตรวจสอบข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐาน ตอนที่ 2 เกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม และตอนที่ 3 เกี่ยวกับความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยว เส้นทางท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

2. แบบสัมภาษณ์ (Interviews schedule) สำหรับวัดและสถานที่ปฏิบัติธรรมและผู้เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ อาทิ แนวคิดการปฏิบัติธรรม วัตถุประสงค์ การสื่อสารหรือการสอน และกระบวนการจัดการทรัพยากรและแหล่งเรียนรู้ภายในวัดและสถานปฏิบัติธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น ในที่นี้ผู้วิจัยจะใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประเภทแบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview) ร่วมด้วย

3. การประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) และการสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อวิเคราะห์แนวคิดการปฏิบัติทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยว ศักยภาพ และแนวทางการจัดการที่เหมาะสม ซึ่งผู้วิจัยจะใช้วิธีการ SWOT เพื่อวิเคราะห์และประเมินร่วมด้วย

4. การสังเกต (Observation) โดยผู้วิจัยจะใช้ทั้งแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) เกี่ยวกับกระบวนการฝึกปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา ร่วมกับนักปฏิบัติธรรมและ/หรือนักท่องเที่ยว

5. การถ่ายภาพ การจัดทำแผนภูมิ/แผนภาพเส้นทางของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งตารางกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.1.4.3 โครงการวิจัยเรื่องการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งดำเนินการโดยปฐม หงษ์สุวรรณ และคณะ มีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังรายละเอียดต่อไปนี้

การวิจัยเรื่องการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือมาใช้หลากหลายชนิดในการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้รอบด้านให้มากที่สุด ดังนี้

1. เครื่องมือจากการค้นคว้าเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม แนวทางการจัดการการท่องเที่ยว และข้อมูลทั่วไปของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
2. เครื่องมือที่ใช้ศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวชมและเลือกซื้อสินค้าในหมู่บ้านทอผ้าที่เป็นพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยทั้ง 8 ชุมชน
3. เครื่องมือที่ใช้ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่

3.1 แบบสังเกตแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดแนวคิดในการสังเกตสถานการณ์ในแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้าอีสาน โดยได้กำหนดรายการการที่คณะผู้วิจัยต้องสังเกตประกอบไปด้วยการสังเกตในแต่ละด้าน ดังนี้ ด้านคมนาคม สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ด้านความปลอดภัย ด้านความสะอาดและคุณภาพสินค้าและบริการ ด้านสถานที่ทางการท่องเที่ยว แหล่งเรียนรู้ ด้านกลุ่มอาชีพ และด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน

3.2 การประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมเพื่อเตรียมกำหนดแนวทางการทำงาน โดยประสานกับนายกองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ ในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยทั้ง 8 ชุมชน และได้จัดเตรียมคำถามที่ใช้ในการประชุมชาวบ้าน

3.3 แบบสัมภาษณ์คณะผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสาน โดยได้ศึกษาจากเอกสารวิชาการ หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ความต้องการและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชมและเลือกซื้อสินค้าผลิตภัณฑ์ในชุมชน รวบรวมประเด็นเกี่ยวกับแรงจูงใจในการท่องเที่ยว ความคาดหวังในการท่องเที่ยว พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว แล้วนำข้อมูลมาสร้างแบบสอบถาม โดยมีลักษณะดังนี้ 1) ข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยว 2) รูปแบบและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว 3) ความต้องการของนักท่องเที่ยว และ 4) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงคุณภาพ คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงการเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะดังนี้ 1) คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป 2) คำถามปลายเปิดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในชุมชน และความเข้าใจในการมองเห็นถึงประโยชน์ และคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่นที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นได้ 3) คำถามที่มีลักษณะให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาทางการท่องเที่ยวในหมู่บ้านทอผ้าอีสานทั้ง 8 ชุมชน

3.4 การสนทนากลุ่มย่อย คณะผู้วิจัยได้เชิญนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญทางด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยจำนวน 10 คน เข้าร่วมสนทนากลุ่มเพื่อเปิดโอกาสให้เกิดการร่วมอภิปรายและแสดงความคิดเห็นแนะนำให้ความรู้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสาน เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

3.5 การประชุมเชิงปฏิบัติการและเครือข่ายการท่องเที่ยว คณะผู้วิจัยได้ออกแบบการประชุม โดยกำหนดให้มีการประชุมที่มีวิทยากรให้เหมาะสมกับเนื้อหาความรู้ที่จะถ่ายทอดให้แก่ประชาชนในพื้นที่ ศึกษา และจัดเตรียมเอกสารความรู้ทางวิชาการทางด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของภาคประชาชนในพื้นที่ศึกษา

3.6 การจัดการท่องเที่ยวนำร่องคณะผู้วิจัยได้จัดทำกำหนดการท่องเที่ยวนำร่อง โดยให้คณะกรรมการและประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกันออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยว ประสานงานกับแหล่งเรียนรู้ในแต่ละชุมชนในพื้นที่ปฏิบัติการวิจัยทั้ง 8 ชุมชน และนำนักท่องเที่ยวนำร่องไปเยี่ยมชมและสัมผัสวิถีวัฒนธรรมหมู่บ้านทอผ้าในพื้นที่ศึกษาที่ได้เลือกไว้ได้แก่ ข้อมูลด้านองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ข้อมูลการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมโดยชุมชน

3.1.5 ผลการศึกษา

แผนดำเนินการวิจัยในโครงการเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง ครอบคลุมจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้นำวิธีวิทยาการวิจัยที่หลากหลายมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อสร้างจิตสำนึกและก่อให้เกิดความร่วมมือของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยกับผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนและเป็นจริง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพทางการท่องเที่ยวในชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประกอบไปด้วยชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การดำเนินแผนงานในโครงการวิจัยนี้ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากทีมคณะผู้วิจัยร่วมกันศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งประกอบไปด้วยโครงการย่อย 3 โครงการ ได้แก่

ลำดับ	โครงการวิจัย	หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน
1	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	วรรณภา คำปนบุดร	คณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวิปัสสนากรรมฐานในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	ฉลอง พันธุ์จันทร์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
3	การจัดการหมู่บ้านทอผ้าอีสานเพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม	ปฐม หงษ์สุวรรณ	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มุ่งนำเสนอให้เห็นประเด็นการจัดการการท่องเที่ยวในระดับการเชื่อมโยงของจังหวัดทั้งสองที่สำคัญใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

1) มุ่งนำเสนอให้เห็นภาพของสภาพแวดล้อมทั่วไปทางภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต และประเพณีวัฒนธรรมของผู้นในในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม อันเป็นข้อมูลสำคัญทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสอง

จังหวัดที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพสูงที่จะสามารถต่อยอดนำไปสู่การพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งดึงดูดกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งจากภายในพื้นที่ภาคอีสานและภายนอกพื้นที่ภาคอีสานได้ ซึ่งมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน โดยให้ชุมชนที่เป็นหน่วยงานหลักนั้นมีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิดเห็นต่อการธำรงรักษานันทุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้เป็น “จุดขาย” ของชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นฐานรากต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันจะช่วยต่อเติมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดให้ดำรงอยู่ได้ในสภาพการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนเป็นชี้ให้เห็น “จุดเริ่มต้น” ของระบบที่จะต้องมีการพัฒนาทางการท่องเที่ยวให้เกิดความสมบูรณ์และสร้างฐานความรู้ทางการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและมั่นคงต่อไป

2) มุ่งนำเสนอให้เห็นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคประชาชนและองค์กรพัฒนา ตลอดจนนักท่องเที่ยวผ่านการศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวและศักยภาพของแต่ละภาคเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

3) มุ่งนำเสนอให้เห็นผลการศึกษาวิจัยและค้นคว้าของทีมวิจัยร่วมกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันและกัน ปัญหาและข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้จึงทำให้มองเห็นแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนทั้งในมุมมองกว้างและมุมมองที่เกิดจากการนำเสนอจากโครงการวิจัยทั้ง 3 เรื่องดังกล่าวข้างต้น อันเป็นผลงานวิจัยที่มีลักษณะของการบูรณาการความรู้ทางการท่องเที่ยวและการจัดการทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถทำให้มองเห็นและเข้าใจในภูมิวิเคราะห้และสังเคราะห์ความรู้ในประเด็นสำคัญและแง่มุมที่เป็นข้อคิดที่เชื่อมโยงกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในหลากหลายมุมมองของพื้นที่เชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ท้ายสุด คณะทีมวิจัยในการดำเนินงานโครงการวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหวังว่า ผลการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์นี้จะช่วยจุดประกายและชี้แนะให้ภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนเชื่อมโยงสองจังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้แก่งคิดและมุมมองที่สะท้อนต่อการพัฒนาและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและยั่งยืน ทั้งในแง่ของเนื้อหาสาระ กระบวนการ ภาคี โดยเฉพาะภาคีในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของข้อมูลและแหล่งท่องเที่ยว ผลงานฉบับนี้จะช่วยทำให้มองเห็นแง่มุมของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีแง่มุมที่หลากหลายและรอบด้านมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นการนำเสนอให้เห็นแง่มุมของกรอบแนวคิด การมีแนวทางร่วมและเห็นกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างร่วมกันในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านต่อไป

โดยผู้วิจัยจะขอนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลและผลการวิจัยดังรายละเอียดตาม ลำดับต่อไปนี้

ตอนที่ 1 เป็นการตอบโจทยตามวัตถุประสงค์ของแผนดำเนินงานวิจัยข้อที่ 1 คือ ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 2 เป็นการตอบโจทยตามวัตถุประสงค์ของแผนดำเนินงานวิจัยข้อที่ 2 คือ ศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 3 เป็นการตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ของแผนดำเนินงานวิจัยข้อที่ 3 คือ นำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การศึกษาค้นคว้าและสืบค้นข้อมูลด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับวัด สถานปฏิบัติธรรม หมู่บ้านหัตถกรรมทอผ้า และแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงสภาพสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีส่วนสำคัญในการใช้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นให้มีความหลากหลายและศักยภาพเพิ่มขึ้น องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญๆ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น เรื่องเล่าและความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ศิลปะและการแสดง อาหารและภาษาถิ่น การแต่งกายและหัตถกรรมพื้นถิ่น โดยมีแนวทางการค้นคว้าและสืบค้นข้อมูลต่างๆ ดังนี้

แนวทางการดำเนินงาน

1.1 การค้นคว้าและสืบค้นข้อมูลผลงานเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งมีการเก็บรวบรวมและบันทึกไว้เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ตามหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะในหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ มหาวิทยาลัย ศูนย์หรือหน่วยงานเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมในท้องถิ่น มหาวิทยาลัยหลักๆ ในภูมิภาค ได้แก่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และสถาบัน/มหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่มีผลงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของพื้นที่เป้าหมาย

1.2 การสัมภาษณ์และสอบถามข้อมูลจากผู้รู้และปราชญ์พื้นบ้านในพื้นที่ทางการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยมุ่งเน้นการสอบถามและสัมภาษณ์ค้นหาสาระความรู้ซึ่งแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ อันจะสามารถนำไปพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของพื้นที่เป้าหมาย

1.3 การจัดเวทีชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วนโดยเฉพาะหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาและส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น นั่นก็คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งความรู้ที่เชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน

1.4 การจัดจำแนกข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลสำคัญของแหล่งเรียนรู้ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น

ผลการศึกษา พบว่าจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง และเป็นพื้นที่ราบเสียส่วนใหญ่ มีลำน้ำสายหลักสำคัญของภูมิภาคไหลผ่าน คือ ลำน้ำเสียว และลำน้ำชี ซึ่งก่อให้เกิดวิถีชีวิตชุมชนแบบชาวนาอีสานที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีมรดกภูมิปัญญา

ทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่อีกแห่งหนึ่งของภูมิภาค โดยเฉพาะศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม หัตถกรรมต่างๆ ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาเป็นเวลาช้านาน เช่น พระธาตุขามแก่น พระธาตุหนองแขว สิมโบราณ จังหวัดขอนแก่น พระธาตุนาดูน พระยืนกัณฑ์วิชัยสมัยทวารวดี กู่และสิมโบราณ จังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้ ยังมีประเพณีและวัฒนธรรมอีสาน รวมทั้งศิลปะและหัตถกรรมพื้นเมือง เช่น ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้ามัดหมี่ เครื่องจักสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่มีลวดลายสีสันโดดเด่น รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่เป็นเรื่องของการแสวงบุญและการปฏิบัติธรรม ซึ่งผลการศึกษาของวรรณา คำปวนบุตร ฉลอง พันธุ์จันทร์ และ ปฐม หงษ์สุวรรณ ได้นำเสนอให้เห็นข้อมูลที่เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีประเภทต่างๆ ได้แก่ 1) โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งประวัติศาสตร์ 2) ศาลหลักเมือง ศาลเจ้า 3) ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ สถานที่ปฏิบัติธรรม 4) อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน 5) ชุมชนโบราณ แหล่งโบราณคดี พิพิธภัณฑ์ สัตว์ดึกดำบรรพ์ 6) ประเพณี งานเทศกาล 7) สินค้าพื้นเมือง สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และแหล่งหัตถกรรมพื้นบ้าน 8) ชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต 9) ศูนย์วัฒนธรรม

ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทวัดมากที่สุดจำนวน 51 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน ศาสนวัตถุ สถานที่ปฏิบัติธรรม จำนวน 44 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทชุมชนโบราณ แหล่งโบราณคดี พิพิธภัณฑ์ สัตว์ดึกดำบรรพ์ จำนวน 27 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสวนสาธารณะ จำนวน 27 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต เช่น หมู่บ้านทอผ้า สภาวิถีชีวิตในชุมชนชนบทแบบอีสาน จำนวน 15 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประเพณี งานเทศกาล จำนวน 10 ประเพณี ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสินค้าพื้นเมือง สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และแหล่งหัตถกรรมพื้นบ้าน จำนวน 9 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน จำนวน 5 แห่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศูนย์วัฒนธรรม จำนวน 4 แห่ง และทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทสถานศึกษาอื่นๆ จำนวน 4 แห่ง

ทั้งนี้ จำนวนแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพบว่าส่วนใหญ่มีปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นมากกว่า จังหวัดมหาสารคาม คือ จังหวัดขอนแก่นมีจำนวนแหล่งท่องเที่ยวจำนวนทั้งสิ้น 131 แหล่ง ในขณะที่จังหวัดมหาสารคามมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำนวนทั้งสิ้น 79 แหล่ง

จากผลการศึกษาในโครงการนี้ได้ชี้ให้เห็นยุทธศาสตร์ของกลุ่มจังหวัดที่เป็นการเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่า กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ได้กำหนดในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 เรื่องการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว ซึ่งกำหนดเป้าประสงค์ 2 ข้อ คือ (1) รายได้จากการท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องเพิ่มขึ้น (2) เชื่อมโยงการบริหารจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดอย่างเป็นระบบ โดยมีตัวชี้วัดเป็นระดับความสำเร็จของการพัฒนาคุณภาพด้านการท่องเที่ยว ร้อยละที่เพิ่มขึ้นของรายได้จากการท่องเที่ยว และร้อยละที่เพิ่มขึ้นของมูลค่าการจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จากพันธกิจดังกล่าว สามารถกำหนดยุทธศาสตร์แนวทางการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว และการเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดในกลุ่มโดยคณะวิจัยได้มุ่งความสนใจไปที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่มีความเชื่อมโยงกัน ตามยุทธศาสตร์ของกลุ่ม คือ 1) พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว 2) พัฒนาเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และ 3) ส่งเสริมกิจกรรมและช่องทางการตลาดด้านการท่องเที่ยว

สำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่าแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและมีความโดดเด่นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีจำนวน 14 แห่ง ตามที่กล่าวแล้ว ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาออกเป็น 9 กลุ่ม ดังนี้

- 1) กลุ่มจิตรกรรมปริศนาธรรมและประติมากรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วยจิตรกรรมปริศนาธรรมและประติมากรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน วัดทุ่งเศรษฐี และวัดป่าธรรมอุทยาน
- 2) กลุ่มพิพิธภัณฑสถาน คือ พิพิธภัณฑสถานวัฒนธรรมท้องถิ่นวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน จังหวัดขอนแก่น พิพิธภัณฑสถานสัตว์น้ำ พิพิธภัณฑสถานบ้านอีสาน และพิพิธภัณฑสถานครุฑจำปาศรี อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม
- 3) กลุ่มพระธาตุและเจดีย์ คือ พระธาตุแก่นนคร วัดหนองแวง และพระมหาธาตุเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี พระธาตุชุมแพ จังหวัดขอนแก่น และพระบรมธาตุนาาคู จังหวัดมหาสารคาม
- 4) กลุ่มพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย พระพุทธรูปพันใจ วัดโพธิ์ พระพุทธรูปสุวรรณโสนีโลกทรัพย์อุดม วัดทุ่งเศรษฐี พระศรีศากยเทวพลญาณ ที่พุทธมณฑลอีสานพระพุทธรูปหยก และกลุ่มพระพุทธรูปวัดป่าธรรมอุทยาน พระพุทธรูปเมือง วัดสุวรรณवास พระพุทธรูปมงคลเมือง วัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย พระพุทธรูปทองคำ วัดป่าวังน้ำเย็น อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
- 5) กลุ่มพระพุทธรูปไม้โบราณ ประกอบด้วยพระพุทธรูปไม้โบราณ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน จำนวน 2 องค์ พระพุทธรูปไม้โบราณ วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ตำบลท่าสองคอน จำนวน 33 องค์ และพระพุทธรูปไม้โบราณ ที่บ้านปอพาน จำนวน 2 องค์
- 6) กลุ่มสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประกอบด้วยพุทธอุทยาน วัดโพธิ์ ธรรมอุทยาน วัดป่าธรรมอุทยาน สารัตถโนทยาน วัดป่าหนองหลุม ศูนย์พุทธศัลยกรรม วัดขุนพรหมดำริ และพื้นที่สังเวชนียสถาน 4 ตำบล รอบๆ พระธาตุนาคู
- 7) กลุ่มส้มโอสาน ประกอบด้วยส้มโอสาน วัดโพธิ์ ส้มโอสาน วัดสุวรรณวาส ส้มโอสาน วัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม ส้มโอสาน วัดโพธิ์ศรี บ้านปอพาน ส้มโอสาน วัดโพธารมณ บ้านโกทา ส้มโอสาน วัดหงษาราม บ้านนาหาด
- 8) กลุ่มกู่ ประกอบด้วยปราสาทกู่บัวมาศ อำเภอบรบือ กู่สันตรัตน์ กู่น้อย อำเภอนาคู และกู่บ้านแดง อำเภอบ้านไผ่
- 9) กลุ่มพระเกจิอาจารย์ ประกอบด้วย พระครูโพธิสารคุณ วัดโพธิ์ พระอาจารย์ กิตติศักดิ์ กิตติสาร วัดป่าหนองหลุม หลวงปู่ผาง สิริสุโข วัดน้อยดวงสิทธิ์บุรีพาราม หลวงปู่ตัน ปุณณวัฒน์ วัดดงเค็งญาวสิทธิ์ และหลวงปู่สิงห์ โสภโณ วัดกุญชรวนาราม

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

การเก็บรักษาและสืบค้นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่กำลังสูญหายและเสื่อมสลายไปกับกาลเวลาจากผู้รู้และปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น นับเป็นกิจกรรมสำคัญที่จะทำให้การรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของชาติให้ดำรงคงอยู่สืบต่อไปได้ นอกจากนี้การนำข้อมูลเหล่านี้มาต่อยอดเพื่อนำ “คุณค่า” มาสร้าง “มูลค่า” ทางการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นได้นับเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งเรียนรู้ทางการท่องเที่ยวไม่ให้ถูกทำลายไป และสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดทิศทางการพัฒนาทรัพยากรทางการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ยุทธศาสตร์การทำงานในแผนการดำเนินงานครั้งนี้จึงมุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาเชิงอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เป้าหมายให้เกิดความยั่งยืนได้

แนวทางการดำเนินงาน

2.1 พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใหม่ที่มีศักยภาพ ทั้งนี้ก็เพื่อยกระดับและต่อยอดฐานความรู้ดั้งเดิมในชุมชนท้องถิ่นนำมาใช้เป็นทางเลือกใหม่ให้แก่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของพื้นที่เป้าหมาย โดยเน้นรวบรวมข้อมูลกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สอดคล้องกับเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยศึกษาแหล่งเรียนรู้ ประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษา

2.2 พัฒนาแหล่งเรียนรู้จากผู้รู้และปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นของพื้นที่ศึกษาในเฉพาะพื้นที่เป้าหมายหลักเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นข้อมูลที่กำลังสูญหายไป โดยคำนึงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน วิถีชีวิตวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นการปฏิบัติการร่วมกับชุมชนในพื้นที่ และทดลองเลือกพัฒนาเป็นพื้นที่นำร่อง 1 กิจกรรม ในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยก่อให้เกิดการสร้างคุณค่าทางประวัติศาสตร์ พิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณีในพื้นที่กรณีศึกษา

2.3 อนุรักษ์และยกระดับคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เป้าหมายของพื้นที่ศึกษา โดยวางแผนการจัดกิจกรรมการส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในท้องถิ่น ด้วยการนำเสนอจุดเด่นทางวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2.4 ผลักดันให้มีแนวทางการจัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยคำนึงถึงหลักความยั่งยืนและความสมดุลที่ไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม รวมทั้งกฎระเบียบและแนวปฏิบัติต่างๆ ในการกำกับดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนเรื่องการพัฒนาสาธารณูปโภคที่จะเป็นส่วนสำคัญในการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยว

ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 นี้ คณะผู้วิจัยยังต้องการมุ่งที่จะศึกษาคุณภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมในชุมชนท้องถิ่นที่เกิดจากการร่วมมือของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น กล่าวคือ ต้องการมุ่งเน้นภาคประชาชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่เป้าหมายของพื้นที่ศึกษาให้มีความเข้าใจและตระหนักต่อการสร้างคุณภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนได้ด้วยการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์สาระความรู้เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยมีลำดับแนวทางการดำเนินงานดังนี้

แนวทางการดำเนินงาน

1. ศึกษาภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้มีความโดดเด่นและน่าสนใจ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้กลุ่มนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวในพื้นที่เป้าหมายของพื้นที่ศึกษา

2. ศึกษาการเพิ่มบทบาทของพื้นที่เป้าหมายในเวทีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของประเทศให้โดดเด่นยิ่งขึ้น และส่งเสริมภาพลักษณ์อันดีต่อการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3. ศึกษาการสร้างสำนึกความผูกพันและส่งเสริมการเรียนรู้และเข้าใจคุณค่าของวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นให้กลายเป็น “จุดขาย” เพื่อเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้กลุ่มเครือข่ายทางวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน อันจะใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญต่อการพัฒนาและต่อยอดการสร้างเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้มีความยั่งยืน

ทั้งนี้ การดำเนินแผนการวิจัยในครั้งนี้ มุ่งส่งเสริมการปฏิบัติการร่วมกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายของพื้นที่ศึกษาในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามด้วยเหตุที่การส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนรูปแบบหนึ่ง คือการจัดการโดยจะต้องมีความเชื่อมโยงกับชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวทั้งที่เป็นส่วนของภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐซึ่งจะต้องมีการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ มีการจัดกิจกรรมที่เกิดจากความร่วมมือ ความเข้าใจ และการประสานสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและสามารถกำหนดทิศทางการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม และสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ของการส่งเสริมการปฏิบัติงานร่วมกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายในครั้งนี้ได้ช่วยทำให้เกิดความร่วมมือในมิติต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพในการจัดการได้อย่างเต็มที่ นอกเหนือจากนี้ ยังมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการสนับสนุนส่งเสริมให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรทางการท่องเที่ยวของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

แนวทางการดำเนินงาน

1. ศึกษากลไกในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อสามารถออกแบบและกำหนดทิศทางแนวโน้มการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวผ่านฐานความรู้เรื่องวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ศึกษาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและสร้างเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นให้มีความมั่นคง ยั่งยืน และสร้างความมั่นใจให้แก่นักท่องเที่ยวได้อย่างเด่นชัด
3. ศึกษาการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการออกแบบและนำเสนอองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาพื้นบ้านของต้นที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานการดำเนินงานกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรม อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าให้ดำรงและพัฒนาต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ
4. ศึกษาการสร้างจิตสำนึกของผู้คนในชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น มุ่งเน้นการสร้างรากฐานให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานของการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติและวิถีชีวิตวัฒนธรรม

ผลการศึกษาด้านการจัดการและความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ศึกษา พบว่าในด้านความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมของชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่าในพื้นที่ชุมชนบ้านโนนทันพบว่ามีความพร้อมในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ วัดโพธิ์บ้านโนนทันซึ่งเป็นสถานอบรมปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐาน ชุมชนบ้านโนนทันมีสินค้าประจำชุมชนเป็นอาหารและของฝาก เช่น ปลาย่างอบ ขนดอกจอก ขนทองม้วน แหนมหมู แหนมเนื้อ ไข่กรอกอีสาน ส่วนในพื้นที่ชุมชนตำบลท่าสองคอนมีความพร้อมในทรัพยากรการท่องเที่ยว เช่น วัดขุนพรหมดารี (วัดอุปราช) กลุ่มผู้เลี้ยงโคขุน กลุ่มปลูกพืชปลอดสารพิษริมน้ำชี กลุ่มทอเสื่อกก กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้าง กลุ่มผลิตขนมเทียนแก้วสำหรับแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมของชุมชนตำบลพระธาตุมีความพร้อมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ พระธาตุนาดูน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ภูสันตรัตน์ ภูน้อย ศาลานางขาว และงานหัตถกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในด้านการสนับสนุนในด้านโครงการพัฒนาและงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐที่มีต่อชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่าหน่วยงานภาครัฐยังให้การสนับสนุนโครงการและงบประมาณในการพัฒนาชุมชนไม่เต็มที่ เนื่องจากหน่วยงานรัฐมีแผนงาน มีโครงการที่กำหนดขึ้นตามนโยบายของรัฐในแต่ละปี จึงทำให้ไม่สามารถดำเนินงานและพัฒนาชุมชนแต่ละแห่งอย่างต่อเนื่องได้ และขาดผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชน

ในด้านความร่วมมือของชุมชนในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว ในชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่าคณะกรรมการในชุมชนให้ความร่วมมือในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน แต่ประสบปัญหาด้านการดำเนินงาน คือ ขาดการวางแผนการดำเนินงานระยะยาว มุ่งดำเนินงานที่เห็นผลในระยะสั้นเป็นสำคัญกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมีจำนวนค่อนข้างน้อยและขาดกลุ่มคนรุ่นใหม่เข้ามาสานงานต่อ

ในด้านการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวจากกิจกรรมของชุมชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยว ในชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอน และชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวยังไม่เป็นรูปธรรม โดยเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์เรียนรู้บ้านดงน้อยได้รับการส่งเสริมพัฒนาทักษะและมีแรงงานจากสำนักพัฒนาชุมชนกลุ่มผู้เลี้ยงโคขุนบ้านท่าสองคอนได้รับการสนับสนุนด้านองค์ความรู้จากสำนักงานเกษตรอำเภอ คลินิกแพทย์แผนไทยวัดโพธิ์ได้รับการอบรมจากสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเป็นต้น

ผลการศึกษาทำให้มองเห็นองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Elements of CBT) ว่าการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบใหญ่ 4 ประการ ได้แก่

(1) *ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม* ดังนี้

- (1.1) ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
- (1.2) มีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน
- (1.3) ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

(2) *องค์กรชุมชน* ดังนี้

- (2.1) ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
- (2.2) มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ ที่หลากหลาย
- (2.3) ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

(3) *การจัดการ* ได้แก่

- (3.1) มีกฎ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
- (3.2) มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
- (3.3) มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- (3.4) มีกองทุนชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

(4) *การเรียนรู้* ได้แก่

- (4.1) ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- (4.2) มีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
- (4.3) สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ดังนั้น จากองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งประกอบไปด้วยทรัพยากรทางด้าน ธรรมชาติและวัฒนธรรม องค์การชุมชน การจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ ให้กับนักท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้น มีความสอดคล้องกับผลการประชุมกลุ่มย่อยที่บ้านนาต้นจั่น ตำบลบ้านดึก อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุโขทัย ที่ได้รับรู้ว่าแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและ จังหวัดมหาสารคามในชุมชน 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชน ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคามมีองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ

(1) ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในชุมชนบ้านโนนทันมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญเช่นวัด โพธิ์บ้านโนนทันเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานหลวงพ่อดำใจจิตกรรมฝาผนังเรื่องเวทสันดร ชาดก ศาลาปฏิบัติธรรมที่มีภาพปูนปั้นปริศนาธรรม และสินค้า OTOP เป็นต้น ในชุมชนตำบลท่าสองคอนเช่น วัดขุนพรหมดำริเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานพระพุทธรูปเจ้าเก่าปางที่วัดป่าสันติวันพันชาติ พระพุทธรูปไม้โบราณและสิมอีสานที่วัดใหญ่โพธิ์ไชยารามผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้าง และสวนผักอินทรีย์และ สวนผักพื้นบ้านเป็นต้น ในชุมชนตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลภูสันตรัตน์และตำบลนาคูนเช่น พระธาตุนาคูน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ พิพิธภัณฑ์จัมปาศรี สวนวลัยรุกขเวช ภูสันตรัตน์ ศาลานางขาว พิพิธภัณฑ์ภูสันตรัตน์ ภูน้อย สิม โบราณวัตถุโบราณบ้านโกทา และสมุนไพรรูป บ้านโกทา เป็นต้น

(2) ด้านการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชน พบว่าในชุมชนทั้ง 3 แห่ง ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือในการเป็นแรงงาน รวมถึงจะดำเนินงานตามหน้าที่ตามแต่ละคนจะมีความถนัดโดย ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับเทศกาลหรืองานประเพณีประจำท้องถิ่น เช่น ประเพณีสงกรานต์ภูสันตรัตน์ ประเพณีสงกรานต์ภูน้อย ประเพณีสงกรานต์พระธาตุนาคูน เป็นต้น

(3) ด้านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนพบว่าในชุมชน บ้านโนนทันมีกิจกรรมท่องเที่ยว 2 ประเภท ได้แก่กิจกรรมปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐาน และผลิตภัณฑ์ ชุมชนประเภทสินค้า OTOP เช่นปลาร้าบอง ขนมดอกจอก เป็นต้น ในชุมชนตำบลท่าสองคอนมี 3 ประเภท ได้แก่ กิจกรรมปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานสวนผักอินทรีย์ปลอดสารพิษและสวนผักพื้นบ้านและสินค้า OTOP จังหวัดมหาสารคามเช่น ผ้าไหมบ้านหนองเขื่อนช้างเป็นส่วนในตำบลพระธาตุรวมถึงตำบลภูสันตรัตน์และตำบลนาคูนมี 8 ประเภทได้แก่ โบราณสถานในตำบลพระธาตุ เช่น ภูน้อยสิมวัดโพธารมณบ้านโกทา หมู่ 2 โบราณสถานในตำบลภูสันตรัตน์ เช่นภูสันตรัตน์ ศาลานางขาว โบราณสถานในเทศบาลตำบลนาคูน เช่น พระธาตุนาคูนบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ แหล่งวัฒนธรรมในเทศบาลตำบลนาคูน ได้แก่ สวนวลัยรุกขเวชสินค้าหัตถกรรม และอาชีพของตำบลพระธาตุเช่น สมุนไพรแปรรูป บ้านโกทา ปุ๋ยอินทรีย์ บ้านนาหาด ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย ข้าวปลอดสารพิษและนาเกษตรอินทรีย์ของตำบลนาคูน และ (3.8) โฮมสเตย์บ้านสระบัว

(4) วิธีการจัดกิจกรรมของชุมชนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้นักท่องเที่ยวพบว่าชุมชนทั้ง 3 แห่งมีวิธีการ จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้นักท่องเที่ยวที่คล้ายคลึงกัน โดยปัจจุบันมีการจัดกิจกรรมให้กับ นักท่องเที่ยว คือ กิจกรรมการวิปัสสนากรรมฐานการชมโบราณสถานและโบราณวัตถุ กิจกรรมเกี่ยวกับงาน หัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจะมีกิจกรรมที่จะจัดขึ้นในอนาคตเพื่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดให้มีวิทยากรทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์นำชมจัดให้มีแผ่นพับประชาสัมพันธ์กิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีเว็บไซต์นำเสนอข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละหมู่บ้านจัดให้มีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวและศูนย์จำหน่าย สินค้าและงานหัตถกรรม จัดระบบความปลอดภัยและระบบสายตรวจภายในชุมชน จัดเส้นทางท่องเที่ยวตาม

ลักษณะของทรัพยากรท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในชุมชนและจัดชุดการแสดงพื้นบ้านของกลุ่มชาวบ้าน ซึ่งปัจจุบันนี้กิจกรรมดังกล่าวข้างต้นยังไม่มีการจัดขึ้นในชุมชน

ดังนั้น จึงสามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้ว่ามีความพร้อมในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและด้านการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนแต่ยังขาดความพร้อมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวโดยมีรายละเอียดขององค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในชุมชนบ้านโนนทัน ชุมชนตำบลท่าสองคอนและชุมชนตำบลพระธาตุดังนี้คือ

1. ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีลักษณะทรัพยากรอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทกิจกรรมการท่องเที่ยวเนื่องในศาสนา เช่น กิจกรรมนั่งสมาธิและวิปัสสนากรรมฐาน การทำบุญตักบาตรเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และประเภทกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน เช่น การทอผ้าไหม การแปรรูปอาหารพื้นบ้านและสมุนไพร การทอเสื่อกกและทำผลิตภัณฑ์จากกก การปลูกข้าวอินทรีย์และผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ

2. ด้านการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่มีต่อกิจกรรมท่องเที่ยวในชุมชนโดยพบว่าชาวบ้านในชุมชนทั้ง 3 แห่งต่างให้ความร่วมมือในระดับหนึ่ง และจะทำงานตามความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล แต่ยังขาดทักษะความเข้าใจในการดำเนินงาน ทักษะในการผลิตสินค้าและงานหัตถกรรม ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันจะมีเพียงหน่วยงานของรัฐที่เข้าไปพัฒนาและเพิ่มทักษะวิชาชีพให้กับชาวบ้าน เช่น สำนักงานพลังงานจังหวัด ได้สนับสนุนการสร้างเครื่องอบสมุนไพรแห้งพลังงานแสงอาทิตย์ให้กับกลุ่มสมุนไพรแปรรูปบ้านโกทา เทศบาลนครขอนแก่นสนับสนุนด้วยการจัดโครงการอบรมความรู้ด้านอาหารและบรรจุภัณฑ์ให้กับกลุ่มสร้างอาชีพชุมชนโนนทัน1เป็นต้น โดยพบว่าเป็นโครงการพัฒนาจากหน่วยงานภาครัฐในระยะสั้นและไม่มีโครงการพัฒนาในระยะยาว อันเนื่องมาจากการวางนโยบายและแผนงานประจำปีของหน่วยงานจะมีลักษณะที่เปลี่ยนไปในแต่ละปี

3. ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพบว่าชุมชนได้รับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวหลักของแต่ละชุมชนเท่านั้น เช่น วัดโพธิ์บ้านโนนทันได้รับการพัฒนาภูมิทัศน์และสิ่งอำนวยความสะดวกภายในวัดหาดหนองหวายได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและสนับสนุนการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์พระธาตุนาคูนได้รับการพัฒนาภูมิทัศน์และสิ่งอำนวยความสะดวกในบริเวณที่ตั้งโดยรอบ เป็นต้น โดยพบว่าแหล่งท่องเที่ยวอื่นที่ยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป เช่น สิมโบราณในตำบลพระธาตุ พระพุทธรูปไม้และสิมโบราณในตำบลท่าสองคอน จะไม่ได้รับการพัฒนาในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานและการพัฒนาทางด้านช่องทางการประชาสัมพันธ์

4. ด้านการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวพบว่าปัจจุบันมีการจัดกิจกรรมให้กับนักท่องเที่ยวที่เหมือนกันอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ (1) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา เช่น กิจกรรมการวิปัสสนากรรมฐานและการชมโบราณสถานและโบราณวัตถุ (2) กิจกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชน เช่น ชมงานหัตถกรรมผ้าไหมการทำขนมและอาหารพื้นบ้าน การทำอาชีพเกษตรกรรมการปลูกผัก เพาะเห็ดและเลี้ยงกบ เป็นต้น แต่กิจกรรมดังกล่าวเป็นการจัดกิจกรรมโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น กลุ่มสร้างอาชีพชุมชน

บ้านโนนทัน 1 กลุ่มชนมเทียนแก้วบ้านอุปราช ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อยซึ่งเน้นให้ชาวบ้านได้มีความรู้ในการผลิตสินค้าเพื่อจัดจำหน่าย ดังนั้นกลุ่มอาชีพจึงเน้นการผลิตเพื่อขายและตามคำสั่งซื้อของลูกค้าและไม่ได้มีการผลิตสินค้าต่อเนื่อง รวมถึงจะมีการหาวิธีวิธีการผลิตสินค้าเฉพาะเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาชมและศึกษาดูงานเท่านั้น

ผลการศึกษาพบว่า การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีกระบวนการที่มุ่งเน้นให้บุคคลทำงานร่วมกัน มีการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว มีการวางแผน และการจัดการทรัพยากร ทั้งนี้การดำเนินงานของชุมชนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามยังขาดการทำงานที่เหมาะสมซึ่งทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง และไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้อย่างเต็มที่

ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามพบว่า การจัดการการท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ได้แก่

1. การจัดการด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว และสภาพแวดล้อม ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ และหน่วยงานพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดทั้งสองควรมีความร่วมมือระหว่างกัน ชุมชนและวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรม รวมทั้งสถานที่ทางราชการที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม หากมีการจัดงานประเพณี วัฒนธรรมที่สำคัญ ก็ควรมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการสืบทอดและรวมเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นให้คงอยู่ และมีการรวมกลุ่มเพื่อผลิตสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการมีการรวมกลุ่มกันเพื่ออนุรักษ์ในการรักษา ฟื้นฟู และอนุรักษ์วิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวบ้านและชุมชนให้ดำรงอยู่สืบต่อไป

2. การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมความสะอาด มีการจัดการพื้นที่ภายในบริเวณวัดและสถานปฏิบัติธรรมให้เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าผลิตภัณฑ์ของชุมชน และมีการใช้พื้นที่ภายในชุมชนตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรม โดยมีชาวบ้านเป็นผู้แนะนำให้ความรู้

3. การจัดการด้านการตลาดการท่องเที่ยว มีการจัดการด้านการประชาสัมพันธ์ซึ่งเกิดจากการร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการและผู้สนับสนุนการท่องเที่ยว ส่งเสริมข่าวสารและเผยแพร่กิจกรรมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการโดยส่วนใหญ่ยังคงเป็นการจัดการที่ยังขาดการวางแผนร่วมกันอย่างเป็นระบบ และในบางเรื่องยังขาดการจัดการที่เหมาะสม ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ไม่มีการจัดระเบียบ บำรุงดูแลรักษาสภาพแหล่งท่องเที่ยว ทำให้เกิดความทรุดโทรม ไม่มีการกระจายรายได้ไปสู่ชาวบ้านอย่างกว้างขวาง

ตอนที่ 3 ผลการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

ในประเด็นการนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเพื่อให้ได้แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ตลอดจนองค์ความรู้และความเข้าใจต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ วัตถุอาธรรม สถาน

ปฏิบัติธรรม และผ้าทอพื้นบ้านในฐานะเป็นสินค้าการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มด้านการท่องเที่ยว รวมทั้งข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมโปรแกรมการท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง

แนวทางการดำเนินงาน

1. ศึกษาหาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่อีสานตอนกลาง โดยเน้นการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
2. นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีการท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม
3. นำเสนอองค์ความรู้และความเข้าใจต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ วัดวาอาราม สถานปฏิบัติธรรม และผ้าทอพื้นบ้านในฐานะเป็นสินค้าการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มด้านการท่องเที่ยว
4. นำเสนอข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมโปรแกรมการท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง

ผลการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามนั้น ผลการศึกษานั้นเกิดจากกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ 1) ผลการสนทนากลุ่ม 2) ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการ 3) ผลการประชุมการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม 4) ผลการจัดท่องเที่ยวนำร่อง

1. ผลจากการสนทนากลุ่มประชาชนในพื้นที่ศึกษา นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิทางการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ ผู้แทนจากหน่วยงานส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งได้เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็น ทำให้ได้ภาพลักษณ์การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ตามประเด็นการสนทนา ดังนี้

1.1 สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในขณะนี้กำลังได้รับการส่งเสริมและเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกสบาย รวดเร็ว สามารถขับรถไปเองหรือเดินทางโดยระบบขนส่งทางอากาศที่มีเที่ยวบินมากขึ้น มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลายในพื้นที่ทั้งสองจังหวัดนี้จึงเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยวและมีสินค้าที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมให้เลือกซื้ออีกหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นผ้าทอพื้นเมือง อาหารพื้นเมือง เครื่องจักสาน และอื่นๆ

1.2 โอกาสการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง มีนักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวในระยะทางใกล้ๆ ในวันหยุด รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในระยะทางไกลๆ ในช่วงวันหยุดยาว ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นโอกาสในการใช้เป็นทรัพยากรเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว แต่ทว่าต้องมีการปรับปรุงและพัฒนาตลอดจนตอบสนองตามความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยใช้เอกลักษณ์และวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นให้เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว มีการให้บริการที่ดี อีกทั้งจะต้องมีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากยิ่งขึ้น มีสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว มีความปลอดภัย สะอาด และมีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยว มีการดูแลสุขภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ ตลอดจนส่งเสริมและฟื้นฟูอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

1.3 ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีปัญหาด้านการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชื่อมโยง ปัญหาการได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ปัญหาการขาดความร่วมมือในระดับภาคการท่องเที่ยวในพื้นที่ ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ความสะอาด ด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ด้านคุณภาพสินค้าและบริการ ด้านจำนวนนักท่องเที่ยว ด้านการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและความสะอาดปลอดภัย ด้านการประชาสัมพันธ์ ปัญหาด้านเส้นทางการคมนาคม และด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น

1.4 ในประเด็นเรื่องการเมืองการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ได้รับคุณภาพและมาตรฐานการยอมรับที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามที่เกิดขึ้นใหม่มีไม่มากนัก แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นที่รู้จักกันในระดับภูมิภาคและประเทศนั้นส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดขอนแก่น มีเพียงส่วนน้อยที่จะรู้จักแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม เท่าที่รู้จักคือ พระธาตุนาดูนเท่านั้น ซึ่งยังขาดการส่งเสริมและสนับสนุนประชาสัมพันธ์ให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีอยู่เป็นจำนวนมากเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น เท่าที่มีการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรม อาทิ “ไหว้พระธาตุ 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต” ที่จัดโดย ททท. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานขอนแก่น ซึ่งก็ไม่ค่อยได้รับความนิยมมากนัก ด้วยเหตุที่มีระยะทางการเดินทางเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดทั้ง 4 จังหวัด คือ ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม และกาฬสินธุ์ ที่ไกลมากและต้องใช้เวลาค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตาม จากการสนทนากลุ่มและการจัดเวทีประชาคมในการปฏิบัติกรวิจัย พบว่า ชุมชนต้องการที่จะให้มีการส่งเสริมและประชาสัมพันธ์เรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นใหม่เพิ่มขึ้นด้วย เพราะจะเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยว รวมทั้งยังเป็นการกระจายรายได้ไปยังชุมชนอื่นๆ ให้กว้างขวางและแพร่กระจายมากยิ่งขึ้น การพัฒนาและส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ใหม่ๆ จะต้องพิจารณาทั้งจุดเด่นของชุมชน มีความเป็นธรรมชาติ มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น มีองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวที่จะช่วยเป็นตัวขับเคลื่อน มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นความเป็นตัวตนของชุมชนท้องถิ่นและแสดงถึงความมั่นคงและยั่งยืน ตลอดจนต้องคำนึงถึงความต้องการและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเป็นหลักด้วย ต้องมีแหล่งเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวที่เข้าถึงได้ง่าย มีสิ่งดึงดูดใจ มีการบริการที่ดี ชุมชนจะต้องตระหนักในความเป็นเจ้าบ้านและเจ้าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว รวมทั้งจะต้องรู้สึกห่วงแหนและรักษาดูแลแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้มีความยั่งยืนสืบต่อไป

1.5 พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม นักท่องเที่ยวไทย ชอบเดินทางเที่ยวในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ และเทศกาลวันหยุด ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวที่อยู่ในระยะทางใกล้ๆ เดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวไปพร้อมกับครอบครัว กลุ่มเพื่อน เพื่อรับประทานอาหารนอกบ้าน และนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ตลอดจนเลือกซื้อผลิตภัณฑ์สินค้าพื้นเมืองของท้องถิ่น และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นนักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่ม เดินทางด้วยรถทัวร์จ้างเหมาหรือรถตู้เพื่อมาศึกษาดูงาน มาอบรมปฏิบัติกิจทางศาสนายังสถานปฏิบัติธรรม อันเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งมีนักท่องเที่ยวที่สนใจการเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน เช่น การทอผ้าพื้นเมือง วิถีชีวิตชุมชนสังคมเกษตรกรรม เรียนรู้และร่วมอบรมหลักสูตรและปฏิบัติกิจทางพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ซึ่งมีการประชาสัมพันธ์รายละเอียดของกิจกรรม และมีบุคลากรให้คำแนะนำ มีการจัดสิ่งแวดล้อมความสะอาดอย่างครบถ้วน

1.6 ด้านกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยวพบว่า มีทัศนะว่าควรมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลาย อาทิ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การนวดแผนไทย การเที่ยวชมศาสนสถานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของชุมชน มีการพัฒนาทรัพยากรทางธรรมชาติให้มีความสวยงามร่วมด้วย สินค้าของที่ระลึกควรมีความเป็น

เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและสร้างจุดเด่นเพื่อใช้เป็นจุดขายให้เกิดขึ้นแก่ท้องถิ่น การจำหน่ายสินค้าเกษตร พืชผักสวนครัวที่ปลูกตามธรรมชาติ ปลอดภัยอาหารพื้นบ้าน เครื่องดื่มสมุนไพร การอบรมและสร้างฐานการเรียนรู้กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ควรมีแนวทางที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นปะปนเข้ามาด้วย และควรมีกิจกรรมตามเทศกาลและประเพณีที่ได้รับการส่งเสริมให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เด่นชัดให้มากยิ่งขึ้น

1.7 รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามควรมีองค์ประกอบ ดังนี้ 1) ชุมชนเป็นเจ้าของจะต้องร่วมกันคิดวางแผนออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน 2) จัดตั้งคณะทำงานมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบมีกฎกติกาชัดเจน มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน 3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนแต่ละกลุ่มและหน่วยงานต่างๆ ในชุมชน 4) สินค้าต้องเป็นของที่ผลิตในชุมชน 5) ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว 6) มีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ที่จอดรถ สถานที่นั่งพักผ่อน ศูนย์จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ 7) มีการประชาสัมพันธ์ให้แหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักมากขึ้นเพื่อกระตุ้นให้คนเข้ามาในพื้นที่ 8) มีการสื่อสารการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในแต่ละแหล่งเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีกระบวนการเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน ประเพณีของท้องถิ่นระหว่างนักท่องเที่ยวกับประชาชนในชุมชน 9) มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น 10) มีกิจกรรมการเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชน เช่น การชมธรรมชาติทุ่งนา การชมสวนผัก การชมสาธิตการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้า การย้อมสี การเข้าร่วมอบรมสมาธิและวิปัสสนากรรมฐาน หรือกิจกรรมอื่นๆ ตามศักยภาพของชุมชน และ 11) มีการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว

2. ผลจากการประชุมภาคีเครือข่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามโดยมุ่งวิเคราะห์ให้เห็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) เพื่อทำการวิเคราะห์ศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เป็นแบบสังคมชนบท เหมาะแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม สถานที่ปฏิบัติธรรม สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำอาชีพต่างๆ อาทิ การทอผ้า ซึ่งเป็นวิถีวัฒนธรรมเก่าแก่ดั้งเดิม มีสภาพแวดล้อมเป็นทุ่งนา ปลูกพืช และไร่สวนผักต่างๆ ที่สามารถจัดกิจกรรมเพื่อดึงดูดแก่นักท่องเที่ยวได้ มีการวิเคราะห์ให้เห็นถึงการแสวงหาเหตุผลร่วมกันเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนร่วมกับภาคีเครือข่าย ซึ่งทำให้ชาวบ้านมองเห็นปัญหาของการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนและพยายามแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาหรือขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ที่จะเข้าร่วมส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนให้ประสบความสำเร็จต่อไป

ทั้งนี้ ผลจากการประชุมทำให้ได้แผนการปฏิบัติการท่องเที่ยวชุมชน โดยมีโครงการเกิดขึ้น จำนวน 6 โครงการ ได้แก่ 1) โครงการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว 2) โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์และจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวก 3) โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) โครงการจัดที่พักแบบนัสมัวัฒนธรรมชนบท 5) โครงการนวดแผนโบราณ 6) โครงการขี่จักรยานเพื่อท่องเที่ยวในชุมชน

3. ผลจากการประชุมการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นกับจังหวัดมหาสารคามและพื้นที่ใกล้เคียง โดยกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยวมีการประสานงานของความร่วมมือจากหน่วยงานที่ดูแลเรื่องการท่องเที่ยวของจังหวัดทั้งสองจังหวัด ผู้เข้าร่วมคือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทางการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ ผู้ผลิตสินค้า หอการค้าจังหวัด ผู้สื่อข่าวท้องถิ่น พัฒนาการอำเภอ เกษตรตำบล ชาวบ้านในชุมชน มีวิทยากรให้ความรู้เรื่องการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน มีการถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานด้านการท่องเที่ยวชุมชนในแต่ละแห่ง เพื่อแสวงหาเหตุผลร่วมกันเพื่อนำมา

วิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขที่มีผลกระทบต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

4. ผลการจัดการท่องเที่ยวนาร่อง คณะทำงานในโครงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามจัดการท่องเที่ยวนาร่องเมื่อวันที่ 8-9 กรกฎาคม 2558 มีนักท่องเที่ยว จำนวน 47 คน เป็นสมาชิกกลุ่มเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ 3 แห่ง คือ เครือข่ายอำเภอนาดูน เครือข่ายตำบลท่าสองคอน และเครือข่ายวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน โดยมีการกำหนดทดลองปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยกำหนดเส้นทางอำเภอเมืองขอนแก่น มีจุดเริ่มต้นที่วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน-อำเภอโกสุมพิสัย-อำเภอเมืองมหาสารคาม-อำเภอบ้านไผ่-อำเภอนาดูน ซึ่งถือว่าเป็นเส้นทางที่มีระยะทางที่เหมาะสมกับระยะเวลา กลุ่มเครือข่าย กิจกรรมในช่วง 1 คืน 2 วัน จากผลการทดลองเชิงปฏิบัติการดังกล่าว นักท่องเที่ยวมีข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดังนี้

1. ควรมีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวให้มากขึ้น ทั้งในสื่อต่างๆ ให้มีความหลากหลาย
2. ควรจัดให้มีร้านจำหน่ายสินค้าของชุมชนที่สะดวกและมีการจัดการที่เป็นรูปธรรม
3. ควรปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยวให้สวยงาม สะอาด
4. ควรอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบพื้นบ้านให้ดำรงอยู่เพื่อใช้เป็นทุนทางการท่องเที่ยว
5. ควรปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมให้มีสภาพที่เรียบร้อยและเหมาะสมแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้
6. เส้นทางในชุมชนมีความคับแคบควรใช้รถขนาดเล็กเพื่อความสะดวกและปลอดภัย ไม่ควรใช้รถโดยสารขนาดใหญ่

ทั้งนี้ผลของการจัดการการท่องเที่ยวนาร่องในครั้งนี้ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการค้นหาเหตุผลเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนโดยกลุ่มประชาชนในพื้นที่ที่จะได้นำไปปรับปรุงและแก้ไขให้ตรงตามความต้องการของนักท่องเที่ยว

3.2 ข้อเสนอแนะ

จากการดำเนินงานตามแผนงานที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าเมื่อประเมินผลและวิเคราะห์การดำเนินการวิจัยเรื่องจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามผ่านการดำเนินงานตามขั้นตอนทั้งหมดของโครงการ ทั้งการสำรวจชุมชน การเก็บข้อมูลภาคสนาม การจัดเวทีเครือข่ายและภาคีชุมชน การประชุมเวทีชาวบ้าน การสัมภาษณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม และการหาหรือหาคำปรึกษาร่วมกับชุมชน ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ ในโครงการนี้ ส่งผลดีต่อชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย โดยเฉพาะเมื่อขณะที่ปรึกษาโครงการได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดความต้องการที่จะอนุรักษ์ อนุรักษ์รักษาข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอาไว้ นำมาซึ่งความภาคภูมิใจที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเห็นได้ชัด อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นใน 3 ลักษณะ คือ

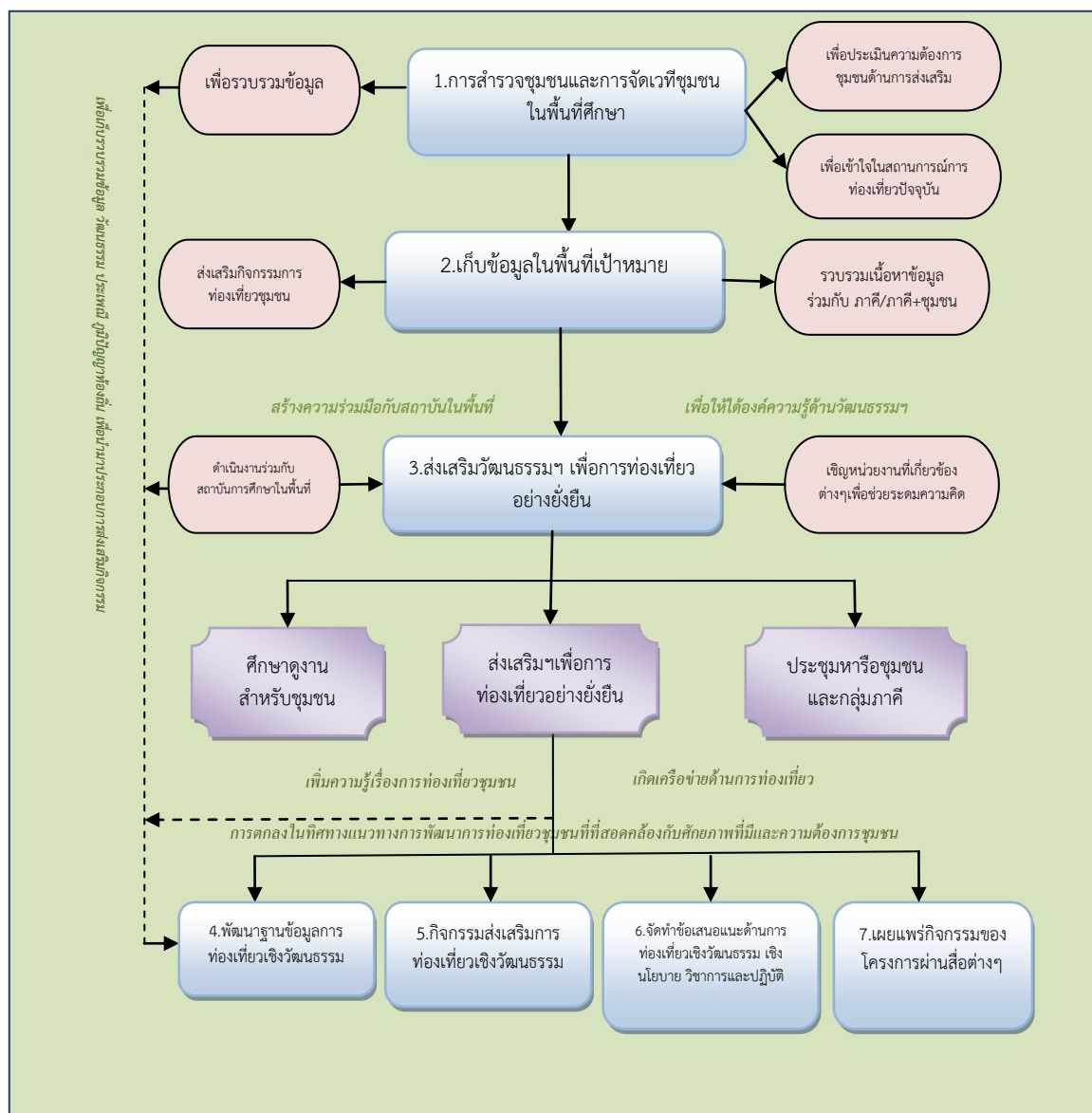
1) การเพิ่มความรู้สึภาคภูมิใจและความห่วงแหนต่อวิถีวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน การพยายามอนุรักษ์ สืบทอด และฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมเหล่านี้ก็เพื่อสร้างความรู้สึให้แก่ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่ทำไมมองเห็นว่า “วัฒนธรรมสามารถแปลงให้กลายเป็นทุน” ได้ นั่นก็คือ การใช้วิถีวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญามาพัฒนา เสริมสร้างเรื่องการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นและพัฒนาให้มีศักยภาพได้

2) เกิดการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมร่วมกัน ทั้งที่เป็นองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนในการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา

ท้องถิ่น และส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่เป้าหมาย คือ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) ทำให้เห็นแนวทางในการพัฒนาเชิงนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่วางอยู่บนรากฐานของวิถีสังคมชุมชนท้องถิ่นและเป็นสิ่งชุมชนต้องการ ภายใต้การดำเนินงานการจัดกิจกรรมการส่งเสริมแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนในพื้นที่เป้าหมายที่สามารถพัฒนาและนำไปสู่การปฏิบัติการณ์ได้จริง

จากลักษณะที่เป็นคุณูปการที่ทางโครงการฯ ได้ดำเนินงานตามองค์ประกอบและแผนงานการวิจัยที่ได้ใช้เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้เป็นอย่างดีในครั้งนี้ ซึ่งเป็นเครื่องที่แสดงให้เห็นถึงชุมชนเป้าหมายในพื้นที่ศึกษานั้นมีส่วนร่วมและมีความต้องการที่จะพัฒนา รักษา อนุรักษ์ สืบทอด และฟื้นฟูข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาของชุมชนของตนเอาไว้เพื่อนำมาพัฒนาในเชิงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไปได้ ทั้งนี้หากชุมชนท้องถิ่นมีการประสานสัมพันธ์และร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง แน่แน่นอนว่าการดำเนินงานไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนคงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้จริง ซึ่งอาจแสดงเป็นแผนผังแสดงในภาพด้านล่างนี้

ภาพที่ 11 แสดงองค์ประกอบและแผนงานการวิจัยที่ใช้เพื่อพัฒนาการท้องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม

จากแผนภาพข้างต้น หากพิจารณาตามวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ที่ได้ดำเนินงานตามแผน สามารถที่จะอธิบายให้เห็นชัดเจนเพิ่มขึ้นตามประเด็นวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน

กิจกรรมการดำเนินงานในโครงการนี้ สามารถสร้างและกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความต้องการเชิงอนุรักษ์ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท้องเที่ยวชุมชนพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามได้ ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากสาเหตุต่างๆ ใน 3 ด้านด้วยกัน คือ

1.1) ด้านการอนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ภายในชุมชนปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาประเมินผลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่ศึกษาทั้ง 2 จังหวัด แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นที่ยังคงมีศักยภาพและมีการสืบทอดเรื่องราวต่างๆ ให้คนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อกัน แต่อย่างไรก็ตามข้อมูลเชิงลึกในบางเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างก็ได้เลือนหายไปจากชุมชนในปัจจุบัน ทำให้องค์ความรู้ในเรื่องนั้นๆ ขาดหายไป ไม่มีการสืบทอดต่อเนื่องในกลุ่มคนรุ่นหลัง ตัวอย่างเช่น คติการสร้างบ้านเรือนแบบโบราณ ที่ปราชญ์ผู้รู้ทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมิได้มีการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับคติการสร้างบ้านเรือนโบราณที่ครั้งหนึ่งเชื่อว่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบ “เรือนอีสาน” ซึ่งปัจจุบันผู้คนในชุมชนไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้แล้ว และบ้านเรือนแบบปัจจุบันก็ได้มีอิทธิพลส่งผลทำให้ความเสื่อมโทรมของบ้านเรือนแบบโบราณได้รับผลกระทบด้วย นอกจากนี้ การจัดการของหน่วยงานการส่งเสริมการท่องเที่ยวบางหน่วยงานก็มีความพยายามที่จะให้ชุมชนแต่ละชุมชนค้นหาเอกลักษณ์ทางวิถีวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กลายเป็นตัวแทนของ “ชุมชนใดชุมชนหนึ่ง” ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งและเกิดการแข่งขันกันภายในชุมชนบริเวณใกล้เคียง ซึ่งประกอบวิถีวัฒนธรรม ประเพณีที่มีอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้สาเหตุของการอนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ในชุมชนปัจจุบันมีระดับแตกต่างกันในแต่ละชุมชน ดังนี้

- ในเขตพื้นที่เป้าหมายแต่ละแห่งในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม มีข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีระดับแตกต่างกัน มีมุมมองต่อการอนุรักษ์ พื้นฟู และสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่แตกต่างกัน

- เนื้อหาของข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามมีบางส่วนที่มีจุดร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างชุมชนที่มุ่งต้องการแสดงความเป็นเจ้าของและพยายามให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาเรื่องอื่นๆ ดังเช่นองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้าไหมมัดหมี่ เป็นต้น

1.2) ด้านการจัดเก็บข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดำเนินการโดยชุมชนตนเอง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล และสำรวจพื้นที่เป้าหมายในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในครั้งนี้ พบว่าชุมชนเป้าหมายมีการใช้กลุ่มข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน และมีระดับการใช้กลุ่มข้อมูลบางประเภทเหมือนคล้ายและแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตาม ข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาเหล่านั้นล้วนวางอยู่บนฐานที่เป็นองค์ความรู้ของท้องถิ่นทั้งสิ้น ฐานข้อมูลเหล่านี้ชุมชนได้พัฒนาและนำมาใช้ในการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมที่สอดคล้องกับหลักการท่องเที่ยวชุมชนได้เป็นอย่างดี

1.3) ด้านการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีการรวบรวมข้อมูลแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน

ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อค้นหาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามในครั้งนี้ มีเป้าหมายเพื่อต้องการให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และมีกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยการพยายามนำกลุ่มนักเรียน เยาวชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมการส่งเสริมเรื่องราววัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับกลุ่มผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นปราชญ์ชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชนร่วมกัน ทำให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าต่อชุมชน นำมาซึ่งความรู้สึก

ภาคภูมิใจและต้องการอนุรักษ์ รักษา และสืบทอดข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาเหล่านี้ให้ดำรงคงอยู่ในอนาคตด้วย

ทั้งนี้ การจัดเวทีชุมชนและการดำเนินงานจัดเก็บข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนนั้น พบว่าผู้รู้ในชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีระดับของความรู้ความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นแตกต่างกัน ความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวของชุมชนบางเรื่องไม่มีการสืบทอด ศึกษาสืบค้นอย่างเป็นระบบ ดังเช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชาติพันธุ์ในพื้นที่ชุมชนที่มีความหลากหลาย อาทิ มีกลุ่มไทญ้อ ผู้ไท ไทเบ็ง ลาวเวียงจันทน์ และไทยอีสาน ซึ่งภายหลังกระแสความเป็นไทยอีสานได้เข้ามาบดบังและครอบงำความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทำให้เรื่องราวชาติพันธุ์ที่เป็นคนส่วนน้อยนั้นเลือนหายและขาดตอนสืบต่อกัน เป็นเหตุให้ชุมชนต้องการให้หน่วยงานทางการศึกษา อาทิ มหาวิทยาลัย นักวิชาการได้มีการสืบค้น และศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์ชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ และนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในความเป็นวิถีวัฒนธรรมของตนได้ในที่สุด อาทิ วัฒนธรรมไทญ้อ บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

จากการพิจารณากลุ่มพื้นที่เป้าหมายในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม พบว่ามีชุมชนหลายชุมชนที่สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาส่งเสริมเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของจังหวัดได้อีกหลายพื้นที่ด้วยกัน อาทิ ชุมชนบ้านสาวะถี อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น ชุมชนไทญ้อ บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย ชุมชนบ้านอุพราษ อำเภอมือเมืองจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

ทั้งนี้ ภายหลังจากการสำรวจข้อมูลและรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ด้วยการจัดเวทีชุมชนและประชุมหารือพัฒนาหาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนที่วางอยู่บนรากฐานของวิถีชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นหลัก ได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นทันทีต่อการมองข้อมูลวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งในอดีตว่ายังมีคุณค่า และสมควรแก่การทูลำรุงข้อมูลเหล่านี้ให้ดำรงคงอยู่คู่กับชุมชนของตนในฐานะที่เป็น “ภูมิพลัง” ที่ใช้พัฒนาด้านการท่องเที่ยวของชุมชนได้อีกประการหนึ่ง นอกจากนี้แล้ว ข้อมูลเหล่านี้ยังช่วยให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นมองเห็นและเข้าใจตนเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดความยั่งยืนเกิดขึ้น จึงส่งผลให้เกิดการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่อาศัยฐานความรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลทำให้เกิดความต้องการที่จะส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนอย่างเร่งด่วน อันเป็นการช่วยเปิดพื้นที่ทางความรู้และเพิ่มพื้นที่ทางการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นได้อีกทางหนึ่ง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาการจัดการของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนอีสานในพื้นที่อื่นๆ หรือในชุมชนต่างๆ ทั่วภาคอีสานเพื่อทำให้ทราบถึงศักยภาพของแต่ละชุมชน หรือขีดความสามารถในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรูปแบบนี้
2. ควรศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม หรือในจังหวัดต่างๆ ทั่วภาคอีสานเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป
3. ควรศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาด้านการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม รวมทั้งในจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสานให้เป็นที่รู้จักเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมและกระตุ้นการท่องเที่ยวอันจะนำมาซึ่งรายได้ให้กับชุมชนต่อไป

4. การวิจัยในครั้งนี้ได้นำเสนอถึงรูปแบบการบริหารจัดการและโครงสร้างคณะกรรมการของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนที่สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนทั้ง 3 แห่งในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ชุมชนบ้านโนนทัน อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ชุมชนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และชุมชนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นการเสนอผลการวิจัยในระยะเบื้องต้น ดังนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาให้ละเอียดและทำการพัฒนาระบบการบริหารจัดการและโครงสร้างคณะกรรมการของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนให้สามารถเกิดขึ้นจริงในระยะต่อไป

5. การวิจัยได้เสนอกลุ่มนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจำนวน 3 กลุ่ม ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามตามปัจจัยด้านข้อมูลเชิงประชากรศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในการเลือกกิจกรรมการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดขอนแก่นและมหาสารคาม ซึ่งควรได้รับการศึกษาต่อยอดและพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวต่อไป

6. การวิจัยพบว่าองค์กรหรือภาคส่วนของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชน และกลุ่มชาวบ้าน ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม ต่างมีศักยภาพและมีความพร้อมในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและธุรกิจด้านการท่องเที่ยวและบริการได้ แต่ในพื้นที่ของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคามกลับมีความไม่พร้อมในเรื่องงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยพบว่ามียกงบประมาณที่จำกัดและให้การสนับสนุนแก่ชุมชนแบบไม่ต่อเนื่อง ดังนั้นองค์กรหรือภาคส่วนของเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนจึงควรได้รับการสนับสนุนเรื่องงบประมาณอย่างเร่งด่วนเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ของทั้งสองจังหวัดนี้

3.3 การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. การใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย ผลการวิจัยชุดโครงการ “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” ได้วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัด คือ ขอนแก่นและมหาสารคาม ทั้งการท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงสถานที่และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมีการนำไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดแผนยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยผ่านทางองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน ตำบลพระธาตุ ตำบลนาคูน จังหวัดมหาสารคาม และตำบลในเมือง ตำบลสำราญ และตำบลบ้านไผ่ ตำบลจังหวัดขอนแก่น

2. การใช้ประโยชน์ด้านชุมชนและพื้นที่ศึกษา การดำเนินการวิจัยในชุดโครงการในแผนงาน “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” ได้มีการจัดประชุมให้ความรู้แก่ผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ศึกษาในเขตจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม นอกจากนี้ยังมีการทำแผนปฏิบัติการประชาสัมพันธ์เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเชื่อมโยงจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม โดยได้มอบให้คณะทำงานและกลุ่มสมาชิกในชุมชนเพื่อเก็บไว้และนำไปแจกประชาสัมพันธ์แก่นักท่องเที่ยวด้วย

3. การใช้ประโยชน์ทางด้านวิชาการ ผลการวิจัยในชุดโครงการ “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อีสานตอนกลาง: กรณีจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” ข้อมูลองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวในมิติต่างๆ ทางคณะผู้วิจัยได้มอบให้แก่หน่วยงานการท่องเที่ยวของจังหวัดทั้ง 2 แห่ง เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาต่อยอดการศึกษาและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อเชื่อมโยงกลุ่มท่องเที่ยวใน

พื้นที่ใกล้เคียงหรือกลุ่มที่เรียกกันว่า “ร้อยแก่นสารสินธุ์” คือกลุ่มจังหวัดอีสานตอนกลาง อันประกอบด้วย จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อให้มีความรอบด้านมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กันยารัตน์ สุขะวณิชกุล. (2551). การพัฒนาเครือข่ายเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่พิกัสัมผัสวัฒนธรรมชนบท (Home Stay) เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนแบบยั่งยืน กรณีศึกษา: พื้นที่ตำบลป่งขาม อำเภอน้ำหนาว จังหวัดมุกดาหาร. ในเอกสารการประชุมทางวิชาการเครือข่ายการวิจัยสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ ปี 2551 “เทคโนโลยีสู่ชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”. ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2539). **สื่อสองวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) (2557)** .[ออนไลน์]. สืบค้นจาก <http://www.cbti.org>, สืบค้นวันที่ 7 มกราคม 2557.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2553). [ออนไลน์]. “**เพิ่มพูนบาร์มีเป็นศูนย์ธรรมแห่งความดี**”. สืบค้นจาก <http://www.songkhlatourism.org>, สืบค้นวันที่ 25 ธันวาคม 2553.
- เกษรา ใจจันทร์ และคณะ. (2550). **แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วมของ 4 ชุมชน ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ระยะที่ 1**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค. (2550). **พัฒนาศักยภาพและเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงราย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ขอนแก่น, มหาวิทยาลัย. (2537). **ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดมหาสารคาม**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- คณะกรรมการบริหารกองทุนพัฒนาและอนุรักษ์พระบรมธาตุนาตูน. (2555). **พระบรมธาตุนาตูน พุทธมณฑลอีสาน**. มหาสารคาม: นาคูการพิมพ์.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2550). **แผนแม่บท ปรัชญาวัฒนธรรมไทย พ.ศ.2537**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ความไม่สงบทางการเมืองจะลดการท่องเที่ยวไทยมากแค่ไหน**. สืบค้นจาก <https://www.scbeic.com> สืบค้น วันที่ 9 สิงหาคม 2558.
- จอมขวัญ ลอยศักดิ์วงศ์. (2551). **การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- จามร วังศรีแก้ว. (2553). **แนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรวรรณ พิระสันต์ และคณะ. (2556). **การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนในเขตเทศบาลนครพิษณุโลก**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- จุฑาพรรธ (จามจุรี) ผดุงชีวิต. (2550). **วัฒนธรรม การสื่อสาร และอัตลักษณ์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2539). “**แนวคิดในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม**” หน้า 1-54. ใน เอกสาร **การสอนชุดวิชาสังคมและวัฒนธรรมไทย หน่วยที่ 1-7**. นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- ฉันทิช วรรณถนอม. (2552). **อุตสาหกรรมท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- เฉลิมโรจน์ ชัยสิทธิพัฒนา. (2554). **การจัดการธุรกิจผ้าไหมของกลุ่มทอผ้าบ้านหนองหญ้าปล้องและกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านหัวฝาย จังหวัดขอนแก่น**. รายงานการศึกษาอิสระปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- โหมศิริ ทิมสุทิน และคณะ. (2548). **รูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ระยะที่ 1**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2540). **วัฒนธรรมคือทุน**. กรุงเทพฯ : บริษัทสุโขมและบุตร.
- “ชมบ้านนาหาด เทียวสวนป่า ไหว้พระธาตุนาคูน”**. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <http://www.oknation.net/blog/>, สืบค้นวันที่ 2 ธันวาคม 2554.
- ชูย กำลังงามและคณะ. (2550). **การศึกษาพฤติกรรมกรรมการบริโภคผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของนักท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้**. กรุงเทพฯ: ชุดโครงการธนาคารข้อมูลเพื่อการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ฐานข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงตลาด. [ออนไลน์]. สถิตินักท่องเที่ยวในประเทศ(รายจังหวัด). สืบค้นจาก <http://marketingdatabase.tat.or.th/>, สืบค้นวันที่ 5 กรกฎาคม 2557.
- ดลฤทัย โกวรรณะกุล.(2550). **ฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ตามเส้นทางหมายเลข 9 มุกดาหาร-สะหวันนะเขต**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ดลฤทัย โกวรรณะกุล. (2556) **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. ขอนแก่น: มูลนิธิสนับสนุนการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ดวงใจ หล่อธนะวิชย์ และโยชิโร อิวะสะ. (2545). **การศึกษาเพื่อหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจังหวัดแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ดารุณี บุญธรรม และคณะ. (2546). **การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนม้งบ้านน้ำคะสานก้วย ตำบลผาซำน้อย อำเภอปาง จังหวัดพะเยา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ดุชนี ขาวนา และคณะ. (2551). **รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านผาแตก หมู่ที่ 10 ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ทรงพล มะลิกุล และคณะ. (2538). **สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองมหาสารคาม**. มหาสารคาม : ม.ป.พ.
- ทิพวรรณ พุ่มมณี. (2552). **การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เทศบาลนครขอนแก่น. **แผนพัฒนาสามปี เทศบาลนครขอนแก่น พ.ศ.2558 – 2560**. 2557. ขอนแก่น: เทศบาลนครขอนแก่น
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2551). **เชิงรายรำลึก ฐานรากสู่อนาคตการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2553). **พลวัตการท่องเที่ยวอีสานใต้ ค้นหารอยยิ้มร่วมสมัยแห่งกาลเวลาผ่านงานวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ธนิ เลิศชาญฤทธิ. (2554). **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ธเนศ ศรีสถิต และคณะ. (2555). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานเชิงนิเวศ**

- วัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ธวัช ปุณโณทก. (2551). พระพุทธศาสนาในภาคอีสานและล้านช้าง, ใน เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่อง **พระพุทธศาสนาอุบลราชธานี**. การประชุมสัมมนาทางวิชาการอาจารย์สอนศาสนาและปรัชญา คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย ณ โรงแรมชั้น พาเลซ อำเภอเมือง จังหวัดเลย. 9-12 กรกฎาคม 2551.
- นพรัตน์ ศุทธิกุล. (2555). รูปแบบการจัดการตลาดน้ำเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิคม จารุมณี. (2536). การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- นิยพรรณ วรณศิริ. (2540). มานุษยวิทยา สังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นิยพรรณ วรณศิริ. (2550). มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- นิตา ชัชกุล. (2554). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- แนะนำสำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <http://www.osmnortheast-c.moi.go.th>, สืบค้นวันที่ 1 กรกฎาคม 2557.
- บัญชา นาคทอง และคณะ. (2550). ศักยภาพทางการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมอีสานใต้. กรุงเทพฯ: ชุดโครงการธนาคารข้อมูลเพื่อการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนกลุ่มอีสานใต้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บุญยสุภรณ์ อเนกสุข. (2558). ยล เยี่ยม เยือน หย้า: แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. พิษณุโลก: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: คณะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ มหาวิทยาลัยรังสิต
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2555). การจัดการด้านการตลาดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. นนทบุรี: เฟรนด์ข้าหลวง ฟรีดิงแอนด์พับลิชชิง.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา และเพ็ญศิริ ศรีคำภา. (2557). การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. นนทบุรี: ธรรมสาร.
- ปรัชมาศ ลัญจนา. (2554). การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในเมืองท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปริวรรต ปาโส. (2554). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัญหาการก่อการร้ายในภาคใต้ของไทย: แนวทางการแก้ไขด้านการทหารและความมั่นคง. สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th>, สืบค้นวันที่ 9 สิงหาคม 2558

- ปิ่นฉัตร หมอยาดี และคณะ. (2555). “แนวคิดวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชา วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว หน่วยที่ 1-8. นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ประยงค์ บุญไทย และคณะ. (2551). แนวทางการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนท้องถิ่นและสถานประกอบการในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตำบลบ้านโป่ง อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่ ระยะที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ปิยะนารถ ริมทอง. (2556). การศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อการจัดการเส้นทางเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปวีณา ทองบุญยัง. (2556). รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านบาก ตำบลบ้านบากอำเภอดอนตาลจังหวัดมุกดาหาร. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 5: 4 (มีนาคม – เมษายน): 99-115.
- แผนปฏิบัติการ 4 ปี กลุ่มจังหวัด “ร้อย แก่น สาร” ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก www.roiet.go.th, สืบค้นวันที่ 15 กรกฎาคม 2552.
- พงศ์ศานต์ พัทธกัณฑ์. (2538). มุลนิธิพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว. กาญจนบุรี: ม.ป.ท.
- พงษ์เกษม สิงห์รุ่งเรือง. (2553). การศึกษากิจกรรมนันทนาการเชิงวัฒนธรรมของชาวภูไทเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจนา สวนศรี. (2546). คู่มือการจัดการท่องเที่ยวชุมชน. กรุงเทพฯ: มายด์กราฟิก.
- พยอม ธรรมบุตร. (2549). เอกสารประกอบการเรียนการสอนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- พยอม ธรรมบุตร. (2549ก). เอกสารประกอบการสอนเรื่องหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.
- พยุร นุ่นสุขและคณะ. (2545). การพัฒนาระบบมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พะยอม จีรวัดธนพงศ์. (2550). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา. ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พรพรรณ ทิพสิงห์ และคณะ. (2547). มรดกภูมิปัญญาสมุนไพรไทยอีสานกับการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ กรณีศึกษา: บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พรหมมินทร์ พวงมาลาและคณะ. (2544). รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบยั่งยืนบ้านแม่กำปอง หมู่ที่ 3 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอม่อน จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พระครูภาวนาโพธิคุณ. (2554). คู่มือปฏิบัติฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระครูภาวนาโพธิคุณ. (2557). **บทบาทด้านการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูภาวนาโพธิคุณ. (2557). **วิปัสสนากรรมฐาน**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระประเสริฐศักดิ์ รตนญาโณ. (2544). **ศึกษาการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น แห่งที่ 1**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานำพล ชิตตวฑฒโน และคณะ. (2553). **การศึกษานิเวศวัฒนธรรมชุมชนโนนบุรีเพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์วัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ตำบลโนนบุรี อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พระมหาสุหิตย์อำภาโร. (2553). [ออนไลน์]. **รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร**. สืบค้นจาก <http://www.icundv.com>, สืบค้นวันที่ 14 สิงหาคม 2553.
- พลพีร์ แสงสุวอ. (2554). **แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านทอผ้า จังหวัดสุรินทร์**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์พรรณ สุจารินพงศ์. (2553). **การจัดการน้ำเที่ยว**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์ และคณะ. (2544). **รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และร้อยเอ็ด**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เพทาย บำรุงจิตต์ และคณะ. (2549). **ศักยภาพและความพร้อมของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย**. กรุงเทพฯ: ชุดโครงการพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนกลุ่มจังหวัดล้านนา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ไพฑูรย์ มีกุล. (2519). “พระธาตุนครจำปาศรี: สัญลักษณ์ของศูนย์พระพุทธศาสนาและการเมืองในอดีต” **วารสารมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม**. 5: 2.
- ภัชรภณ ฤทธิ์เต็ม. (2556). **รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด**. (ออนไลน์). www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=1640...id..
- มณีวรรณ ผิวนิม และคณะ. (2554). [ออนไลน์]. **พัฒนาการและผลกระทบของการท่องเที่ยวกรณีศึกษาชุมชนตลาดน้ำ**. สืบค้นจาก <http://www.ttresearch.org/pdf/>, สืบค้นวันที่ 5 ตุลาคม 2554.
- มธุรส ปราบไพรและคณะ. (2554). [ออนไลน์]. **ผลกระทบจากการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนวัดเกาะอำเภอมือง จังหวัดเพชรบุรี**. สืบค้นจาก <http://www.ttresearch.org/home> สืบค้นวันที่ 5 ตุลาคม 2554.
- มนัส สุวรรณ และคณะ. (2541). **โครงการศึกษาแนวทางและการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล**. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยานุมาศ สร้อยเชื้อ. (2551). **ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนอัมพวา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยุทธศาสตร์การวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ.2555 – 2559. (2557). [ออนไลน์]. สืบค้นจาก www.npu.ac.th/researchnpu/pdf/, สืบค้นวันที่ 1 กรกฎาคม 2557.

- โยธาธิการและผังเมือง, กรม. (2550). **ผังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี พ.ศ.2600**. กรุงเทพฯ. กรมโยธาธิการและผังเมือง
- ราณี อิลิชัยกุล. (2546). “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว หน่วยที่ 1-7. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- รายชื่อสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด. (2558). สืบค้นจาก <http://www.onab.go.th> สืบค้นวันที่ 11 สิงหาคม 2558.
- เลิศพร ภาระสกุล. (2556). **พฤติกรรมนักท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วลัยพร รุ่งตระกูลไพบูลย์. (2557). **พฤติกรรมนักท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยนานาชาติภาควิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- วสิน ปัญญาวุฒะกุล. (2550). **การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วันใหม่ แดงแก้ว. (2554). **การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเมืองเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย**. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมืองภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิภา ศรีระทุ. (2551). **ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วีรพงษ์ สิงห์บัญชา. (2540). **ไปเที่ยวนครจำปาศรี**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). **แอ่งอารยธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ. มติชน.
- ศูนย์ประสานการจัดทำยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสาร”. (2547). **ยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดขอนแก่น-มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด**. ขอนแก่น: ศิริภรณ์ออฟเซ็ท.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอนาดูน. (2547). **เผยแพร่แหล่งวัฒนธรรมนาดูน**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- สมชาติ มณีโชติ. (2550). **นครจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ในสถานะพื้นที่ศาสนสถาน ศักดิ์สิทธิ์ แห่งลุ่มแม่น้ำชี**. เอกสารประกอบการอบรมโครงการส่งเสริมการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี. มหาสารคาม : องค์การบริหารส่วนจังหวัด.
- สมปอง วงศ์คุณ. (2550). **ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของเทศบาลตำบลตระการพืชผล อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดขอนแก่น (2555). **แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว จังหวัดขอนแก่น พ.ศ.2555 – 2559**. ขอนแก่น : กลุ่มงานแผนและยุทธศาสตร์.
- สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดมหาสารคาม (2555). **แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ.2555 – 2559**. มหาสารคาม : กลุ่มงานแผนและยุทธศาสตร์.
- สำนักงานเกษตรอำเภอนาดูน. (2554). **แผนพัฒนาการเกษตรประจำปี พ.ศ.2555 – 2557 องค์การบริหารส่วนตำบลกู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**.
- สำนักงานเกษตรอำเภอนาดูน. (2554). **แผนพัฒนาการเกษตรประจำปี พ.ศ.2555 – 2557 เทศบาลตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม**.
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการบริหารจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดขอนแก่น. (2556). **แผนพัฒนาจังหวัดขอนแก่น 4 ปี (พ.ศ.2558-2561)**. ขอนแก่น: สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการบริหารจังหวัดแบบบูรณาการ จังหวัดขอนแก่น (ก.บ.จ. ขอนแก่น).

- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2555). **ยุทธศาสตร์การวิจัยการท่องเที่ยวแห่งชาติ**. (พ.ศ.2555 - 2559), กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2535). **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่มที่ 1-2**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- สำนักงานจังหวัดมหาสารคาม. **แผนปฏิบัตินโยบายการประจําปีงบประมาณ พ.ศ.2557 จังหวัดมหาสารคาม**. 2556. (เอกสารอัดสำเนา)
- สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด. (ม.ป.ป.). **แผนปฏิบัตินโยบายการประจําปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 จังหวัดร้อยเอ็ด**. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคอีสานตอนกลาง. (2556). **แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง พ.ศ.2560**. ขอนแก่น : กลุ่มงานแผนและยุทธศาสตร์.
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง. (2557). [ออนไลน์].**แนะนำสำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง**.สืบค้นจาก <http://www.osmnortheast-c.moi.go.th>, สืบค้นวันที่ 1 กรกฎาคม 2557.
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์. (2552). **แผนยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์)**. ขอนแก่น: สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์.
- สายรุ้ง ดินโคกสูง. (2549). **การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน :กรณีศึกษา หาดขบา ตำบลขบา อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี**. ปรินญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สิทธิชัย เสรีสงแสง. (2535). **ทัศนคติและแรงจูงใจของครูและราษฎรต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชน**. นครราชสีมา: สำนักงานป่าไม้เขตนครราชสีมา.
- สินธุ์โรบล และคณะ. (2545). **การท่องเที่ยวโดยชุมชน :แนวคิดและประสบการณ์**. เชียงใหม่: มิ่งเมืองนวัตน์จำกัด.
- สินธุ์โรบล และคณะ. (2546). **การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ**. เชียงใหม่: วนิดา เพรส.
- สุขาดา วงษ์ชัยภูมิ. (2551). **การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา**. ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุญาพร ส้อมตระกูล. (2554). **แนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน ตำบลสองแพรก จังหวัดพังงา**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การกีฬา คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุดาราว วรพล. (2540). “การจัดการการท่องเที่ยวและมรดกวัฒนธรรมของชาติ”, **จุลสารการท่องเที่ยว**. 2 (เมษายน-มิถุนายน): 23-25.
- สุทธิพล อุดมพันธุ์รักและจุฬารักษ์พลเยี่ยม. (2557). [ออนไลน์]. **สถิติสำหรับการวิจัย**. สืบค้นจาก http://www.si.mahidol.ac.th/km/cops/nursing_research, สืบค้นวันที่ 5 กรกฎาคม 2557.
- สุภาวิณี ทรงพรวาณิช และคณะ. (2549). **การศึกษาแนวทางการสร้างและพัฒนาระบบเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน พื้นที่ภาคเหนือ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุวิทย์ พลสาย. (2533). **พระธาตุนาดูน พุทธมณฑลอีสาน**. ม.ป.ท: ม.ป.พ.
- เสรี วังสโฬจิตร. (2530). **การเดินทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านในการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย**. กรุงเทพฯ: การส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้านไทย.

- โสวัตร ธิ กลาง. (2553). นิเวศวัฒนธรรมในมิติของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 32: 3 (พฤศจิกายน): 50-65.
- หรรษา มีมงคลกุลติก. (2551). การมีส่วนร่วมของภาครัฐและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในชุมชนแขวงสมเด็จพระเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร.
- ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- องค์การบริหารส่วนตำบลกุ้งสำริด. (2556). ผังชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลกุ้งสำริด. มหาสารคาม : สำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลกุ้งสำริด.
- องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน. (2557). แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ.2558 – 2560) องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม.
- องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ. (2557). แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ.2558 – 2560) องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม.
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2542). การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรขยายแผนปัจจุบันเฉพาะยาบรรจุเสร็จที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษในจังหวัดลำพูนและเชียงใหม่ ระยะที่ 3-4. นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กระทรวงสาธารณสุข.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2544). “สังคมและวัฒนธรรม”, หน้า 47-77. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมศึกษา 4 หน่วยที่ 1-8. พิมพ์ครั้งที่ 5. นนทบุรี: สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2543). ตามหาร่องรอยหอมและมอญในเมืองมหาสารคาม. มหาสารคาม: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏมหาสารคาม.
- อาจารย์ รุ่งเจริญ. (2556). การใช้เอกลักษณ์จากศิลปะการแสดงพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อารีย์ นัยพินิจ และคณะ. (2556). การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์. 5: 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม).
- อุดร วงษ์ทับทิม และคณะ. (2545). ชุมชนกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ธี อำเภอบาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ภาษาอังกฤษ

- Curtner, W.C. (1998). *Tourism Principles and Practice*. New York: Langman.
- Garrod, Brian and Alan Fyall. (2011). *Contemporary Cases in Tourism Volume I*. Oxford: Goodfellow Publishers Ltd.
- Hitchcock, Michael, Victor T. King and Michael Parnwell. *Heritage Tourism in Southeast Asia*. Singapore: Nias Press.
- Lickerish, L.J. and Jenkins, C.L. (1997). *An Introduction to Tourism*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- McIntosh, R.W. and Goeldne C.R. (1986). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. 4th ed. New York: John Wiley and Sons.
- Swarbrooke, J. (1999). *Sustainable Tourism Management*. New York: CABI.
- Throsby, David. (2001). *Economics and culture*. Cambridge: Cambridge University Press.